

prof. Ing. Miroslav SVATOŠ, CSc.

a kolektiv

AGRÁRNÍ POLITIKA

vybraná témata

Česká zemědělská univerzita v Praze
Provozně ekonomická fakulta
Katedra ekonomiky

Určeno pro posluchače oboru PaE, EAD

Tato publikace neprošla redakční ani jazykovou úpravou.

© 2009, prof. Ing. Miroslav SVATOŠ, CSc.
a kolektiv

Lektoroval:

JUDr. Ing. Josef MEZERA, CSc.

Kolektiv autorů:

prof. Ing. Miroslav SVATOŠ, CSc.	- kapitola 1, 2, 7, příloha 1 - 7
prof. Ing. Jiří TVRDOŇ, CSc.	- kapitola 5
Ing. Bohuslava BOUČKOVÁ, CSc.	- kapitola 8, 9
Ing. Luboš SMUTKA, Ph.D	- kapitola 6, 10, příloha 8
Ing. Karel TOMŠÍK, Ph.D	- kapitola 3
Ing. Irena Pokorná	- kapitola 4

Grafická a technická spolupráce:

ing. Jiří JIRAL

ISBN

OBSAH

STRANA

1	POLITICKÉ A AGRÁRNÍ SOUVISLOSTI GLOBALIZACE	5
1.1	GLOBALIZAČNÍ PROCESY	5
1.1.1	<i>Globalizace</i>	5
1.1.2	<i>Globální změna</i>	6
1.1.3	<i>Globální rovnováha</i>	7
1.2	GLOBALIZACE A NÁRODNÍ STÁTY	7
1.3	VIZE GLOBÁLNÍ POLITICKÉ AGENDY	9
1.4	ZÁVĚRY	14
1.5	LITERATURA.....	16
2	CÍLE, NÁSTROJE A NOSITELÉ AGRÁRNÍ POLITIKY	19
2.1	AGRÁRNÍ SEKTOR A AGRÁRNÍ POLITIKA	19
2.2	HIERARCHIE CÍLŮ	21
2.2.1	<i>Základní společenské hodnoty.....</i>	21
2.2.2	<i>Hospodářskopolitické cíle</i>	24
2.2.3	<i>Agrárněpolitické cíle</i>	25
2.3	RÁMCOVÉ AGRÁRNĚPOLITICKÉ INSTRUMENTÁRIUM.....	27
2.4	NOSITELÉ AGRÁRNÍ POLITIKY A HOSPODÁŘSKOPOLITICKÉ KONCEPCE.....	34
2.5	VZTAH VLÁDY A TRHU.....	36
3	ROZPOČET A REGIONÁLNÍ POLITIKA EU	38
3.1	HISTORICKÉ SOUVISLOSTI.....	38
3.2	STRUKTURA ROZPOČTU	38
3.2.1	<i>Příjmy rozpočtu EU.....</i>	38
3.2.2	<i>Výdaje rozpočtu EU</i>	40
3.3	FINANČNÍ PERSPEKTIVY	41
3.3.1	<i>I. Delorsův balík.....</i>	41
3.3.2	<i>II. Delorsův balík</i>	42
3.3.3	<i>Agenda 2000.....</i>	42
3.3.4	<i>Finanční perspektiva na období let 2007–2013</i>	42
3.4	REGIONÁLNÍ POLITIKA A STRUKTURÁLNÍ FONDY	44
3.4.1	<i>Historický vývoj regionální politiky</i>	44
3.4.2	<i>Cíle regionální politiky pro období 2000 - 2006.....</i>	45
3.4.3	<i>Cíle regionální politiky pro období 2007 – 2013</i>	46
3.4.4	<i>Strukturální fondy a Kohézni fond.....</i>	46
3.4.5	<i>Finanční rámec strukturálních fondů a fondu soudržnosti.....</i>	47
4	ZÁKLADY, PRINCIPY A REFORMY SZP	50
4.1	OBDOBÍ FORMOVÁNÍ SZP	50
4.1.1	<i>Právní základy.....</i>	50
4.1.2	<i>Římské Smlouvy.....</i>	51
4.1.3	<i>Konference v Strese.....</i>	52
4.2	POČÁTKY FUNGOVÁNÍ SZP.....	52
4.2.1	<i>Mansholtův plán.....</i>	54
4.2.2	<i>Vymezení a nástroje (Pilíře SZP)</i>	56
4.2.3	<i>Princip jednotného trhu</i>	57
4.2.4	<i>Princip preference společenství</i>	58
4.2.5	<i>Princip finanční solidarity</i>	58
4.2.6	<i>Evropský zemědělský poradenský a garanční fond (EAGGF).....</i>	58
4.3	REFORMY SPOLEČNÉ ZEMĚDĚLSKÉ POLITIKY	59
4.3.1	<i>Reforma 1984 - Mléčné kvóty.....</i>	60
4.3.2	<i>Reforma 1988 – přelom ve způsobu financování SZP</i>	61
4.3.3	<i>Reforma 1992 - MacSharryho reforma</i>	63
4.3.4	<i>Agenda 2000.....</i>	65
4.3.5	<i>Reforma červenec 2003.....</i>	67

5	REGULACE AGRÁRNÍHO TRHU	73
5.1	NUTNOST REGULAČNÍCH OPATŘENÍ NA AGRÁRNÍM TRHU	73
5.2	ZÁKLADNÍ PRINCIPY REGULACE AGRÁRNÍHO TRHU	76
5.3	EFEKTIVNOST VYBRANÝCH REGULATIVNÍCH OPATŘENÍ	77
5.4	MATEMATICKÝ MODEL NÁSTROJŮ ZEMĚDĚLSKÉ POLITIKY PRO REGULACI TRHŮ	84
5.5	INSTITUCIONÁLNÍ ZABEZPEČENÍ REGULACE TRHU	88
6	VÝVOJ SVĚTOVÉ AGRÁRNÍ PRODUKCE A PROCES LIBERALIZACE SVĚTOVÉHO AGRÁRNÍHO TRHU	91
6.1	POSTAVENÍ AGRÁRNÍHO SEKTORU VE SVĚTOVÉM HOSPODÁŘSTVÍ	91
6.2	VÝVOJ SVĚTOVÝCH CEN AGRÁRNÍ PRODUKCE	93
6.3	VÝVOJ OBJEMU SVĚTOVÉ AGRÁRNÍ PRODUKCE	95
6.4	POSTAVENÍ PRODUKTŮ AGRÁRNÍHO SEKTORU V RÁMCI CELKOVÉ KOMODITNÍ A TERITORIÁLNÍ STRUKTURY SVĚTOVÉHO OBCHODU	99
7	UDRŽITELNÝ ROZVOJ A ZEMĚDĚLSTVÍ	106
7.1	VZTAH EKONOMICKÉHO RŮSTU A TRVALE UDRŽITELNÉHO ROZVOJE	106
7.2	ZÁKLADNÍ MOMENTY PŘECHODU NA TRVALE UDRŽITELNÝ ROZVOJ	108
7.2.1	<i>Komplexní charakter trvale udržitelného rozvoje</i>	<i>109</i>
7.2.2	<i>Předpoklady a cíle přechodu na trvale udržitelný rozvoj</i>	<i>109</i>
7.2.3	<i>Principy trvale udržitelného rozvoje</i>	<i>111</i>
7.3	NĚKTERÉ MOŽNOSTI VLIVU AGRÁRNÍ POLITIKY NA TRVALÝ ZEMĚDĚLSKÝ ROZVOJ	111
7.4	VZTAH ZEMĚDĚLSTVÍ, ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ A EKONOMIKY	114
7.4.1	<i>Charakteristika kladných externalit a veřejného zboží v zemědělství</i>	<i>116</i>
7.4.2	<i>Přehled nejdůležitějších kladných externalit (E) a veřejného zboží (Z) v zemědělství</i>	<i>116</i>
7.4.3	<i>Kritéria pro volbu nástrojů politiky životního prostředí</i>	<i>117</i>
7.4.4	<i>Životní prostředí a mezinárodní konkurenceschopnost</i>	<i>118</i>
7.4.5	<i>Vládní zásahy jako předpoklad realizace strategie trvale udržitelného zajišťování výživy</i>	<i>119</i>
7.4.6	<i>Ochrana životního prostředí ve strategii EU a naplňování cíl trvale udržitelného rozvoje</i>	<i>121</i>
8	EKONOMICKÉ POLITIKY VE VZTAHU K PRODUKČNÍM FAKTORŮM	124
8.1	MOBILITA PRODUKČNÍCH FAKTORŮ V ZEMĚDĚLSTVÍ	125
8.2	EKONOMICKÉ POLITIKY VE VZTAHU K PRODUKČNÍMU FAKTORU PŮDA	127
8.3	EKONOMICKÉ POLITIKY VE VZTAHU K PRODUKČNÍMU FAKTORU PRÁCE	130
8.4	EKONOMICKÉ POLITIKY VE VZTAHU K PRODUKČNÍMU FAKTORU KAPITÁL	134
9	AGRÁRNÍ POLITIKA A ZEMĚDĚLSKÉ DRUŽSTEVNICTVÍ	136
9.1	ZÁKLADNÍ FORMY STRUKTURÁLNÍ POLITIKY VZHEDEM K PODNIKATELSKÝM FORMÁM	136
9.2	DEFINICE DRUŽSTVA	137
9.3	DRUŽSTEVNÍ HODNOTY A PRINCIPY	138
9.4	TYPY DRUŽSTEV	140
9.5	DRUŽSTVA NOVÉ GENERACE (NGC)	143
9.6	TRADICE ZEMĚDĚLSKÉHO DRUŽSTEVNICTVÍ NA ÚZEMÍ ČSR A ČR	144
9.6.1	<i>Vývoj do r. 1948</i>	<i>144</i>
9.6.2	<i>Období 1948-1989</i>	<i>148</i>
9.6.3	<i>Postavení zemědělských družstev ČR po r. 1989</i>	<i>148</i>
10	SVĚTOVÝ AGRÁRNÍ OBCHOD A WTO (GATT)	151
10.1	LIBERALIZACE SVĚTOVÉHO OBCHODU S AGRÁRNÍMI PRODUKTY A VLIV GATT RESPEKTIVE WTO NA TENTO PROCES	151
10.1.1	<i>Proces liberalizace světového obchodu</i>	<i>151</i>
10.1.2	<i>Historie – GATT/WTO</i>	<i>155</i>
10.2	PŘEKÁŽKY LIBERALIZACE SVĚTOVÉHO OBCHODU S AGRÁRNÍMI KOMODITAMI	169
10.3	SHRNUTÍ	173
11	SEZNAM PŘÍLOH	175

1 POLITICKÉ A AGRÁRNÍ SOUVISLOSTI GLOBALIZACE

1.1 Globalizační procesy

Svět na počátku 21. století vstoupil do období hluboké nerovnováhy. Jsou postrádány funkční a spravedlivé instituce pro tvorbu pravidel a norem na mezinárodní úrovni či mechanismus kolektivního rozhodování pro globální ekonomiku. Rostoucí pozornost NGO a světového veřejného mínění je věnována tzv. neformální světovládě, tj. vzniku planetární výkonné moci (IMF, WB, WTO, OECD), která není volena a kontrolována a nemá protiváhu v parlamentu, politických stranách, soudnictví ap. Rozhodující silou globalizace je motivace ziskem a tržní výkonností. Vliv trhů ve značné míře ovlivňuje sociální a politické dění. Příležitosti a výsledky globalizace jsou rozdělovány nerovně a nespravedlivě. Dochází ke koncentraci majetku a moci na malé skupiny lidí, zemí či nadnárodních společností. Volný trh představuje stále ještě významný prostředek růstu ekonomické výkonnosti. Žádoucí hypotéza o snížení rozdílů v nerovnosti ekonomické a životní úrovně sociálních skupin, států či teritorií nebyla potvrzena, právě naopak dochází k dalšímu růstu diferenciaci.

Zemědělství představovalo v dosavadní historii lidstva rozhodující ekonomickou aktivitu. V průběhu života jediné (poslední) generace ztrácí převahu na tvorbě HDP a zaměstnanosti ve většině zemí světa. Marginalizace ekonomické funkce zemědělství však nic neubírá na jeho nezastupitelnosti při produkci potravin, při zajišťování funkce environmentální, krajinyotvorné, infrastrukturní ap., jakož i při řešení globálních problémů a udržitelného rozvoje světa.

1.1.1 Globalizace

Při běžném používání termínu globalizace dochází často ke značným nejasnostem, protože tento pojem je běžně užíván pro označení tří obsahově a hodnotově odlišných jevů a procesů. Podle Koháka [9] lze tyto tři významy globalizace charakterizovat následovně:

- 1) Civilizační (kulturní) globalizace – představuje postupné propojování lidstva v důsledku rozvoje dopravních a komunikačních prostředků
- 2) Obchodní globalizace – rozšíření působnosti ekonomických subjektů (nadnárodních korporací) v celosvětovém měřítku (nebezpečí zneužití ekonomické síly)

- 3) Ekonomická (imperiální) globalizace – nadřazuje zájmy globálního podnikání (zisku) lokálnímu zákonodárství ve sféře sociální, ekologické, zdravotní ap. (příklad smluv „na ochranu investic“ a aktivit WTO v 90. letech 20. století).

Lze tedy vcelku příznivě hodnotit globalizaci kulturní (sbližování kultur, globální solidarita), akceptovat globalizaci obchodní za předpokladu existence a dodržování odpovídajícího sociálního a ekologického zákonodárství a snažit se eliminovat imperiální globalizaci, která je z dlouhodobějšího hlediska zcela neudržitelná.

Lze konstatovat společně s Kohákem [9], že „Imperiální globalizace ničí předpoklady demokracie a ponechává občanskou válku nesmyslně bohatých a zoufale бедných jako jediné řešení jak na místních úrovních, tak i na úrovni celosvětové“ a dále pak, že „úsilí o plnohodnotnou demokracii je zápasem kulturní globalizace proti ekonomickému imperialismu“.

1.1.2 Globální změna

Globální změna označuje strukturu mnoha změn, které se s rostoucí rychlostí dotýkají naší planety. Zjednodušeně lze vyjádřit příčiny této změny explozivním růstem obyvatelstva v 2. polovině 20. století a rostoucími hospodářskými aktivitami lidí od období průmyslové revoluce. To má za následek stále rychlejší změny naší planety. V důsledku lidských aktivit se uskutečňují velké změny v krátkém časovém období.

Mezi významné příklady trendů, které přispívají ke globální změně, patří záplavy, období sucha, bouře, znečištění ovzduší, odlesňování, rozšiřování pouští, znečištění vody, rostoucí chudoba, epidemie, popř. globalizace a rozšíření ICT.

Růst obyvatelstva a jeho hospodářských aktivit ovlivňuje významně stav Země. Téměř polovina pevniny byla změněna lidskou činností, což zásadně determinuje biodiverzitu, úrodnost půdy a klimatickou změnu. Odhaduje se, že rychlost vymírání rostlinných a živočišných druhů je tisíckrát vyšší než v minulých geologických obdobích.

V 2. pol. 20. století dochází též ke značnému urychlení tempa růstu HDP a spotřeby energie. Těžební průmysl a zemědělství v rozvojových zemích jsou často kontrolovány nadnárodními korporacemi a často dochází k odlivu zisku ze země. Určitým řešením by bylo zavázat nadnárodní korporace mezinárodními pravidly o reinvestování velké části zisku v produkční zemi. Důležité je z daní podporovat zdravotní a vzdělávací systém, které představují základ pro úspěšný hospodářský rozvoj a boj proti chudobě.

1.1.3 Globální rovnováha

Důležitá iniciativa pro novou spolupráci k vytvoření globální bezpečnosti, míru a blahobytu pro obyvatele světa je tzv. Globální Marshalův plán z roku 2003. Tento plán se zaměřuje na svět v rovnováze. Cílem iniciativy je tzv. ekosociální tržní hospodářství, takový hospodářský řád, který se zaměřuje na překonání chudoby, ochranu životního prostředí a globální spravedlnost.

Iniciativa Globálního Marshalova plánu zahrnuje tři základní cíle:

- 1) Uskutečnění rozvojových cílů milénia (OSN) jako mezikrok ke spravedlivému světovému řádu a k udržitelnému rozvoji
- 2) Opatření dodatečných 100 mld. \$ ročně pro rozvojovou spolupráci v období 2008 – 2015. Kromě národních zdrojů mají být tyto finanční prostředky získány zatížením globálních transakcí kapitálu (tzv. Tobinova daň), jakož i světově obchodovaného zboží
- 3) Postupná realizace světového ekosociálního tržního hospodářství

1.2 Globalizace a národní státy

Přechod od epochy národního státu k epoše globalismu přechod bude doprovázen a urychlován převratem od industriální k informační a vědecké společnosti, relativizací vzdáleností a teritoriálních hranic, jakož i znásobením inter-, supra- a transnárodních aktérů a organizací, které se vedle národních států stanou na světovém jevišti jednajícími subjekty. Národní státy, které byly během minulých dvou století centrem jejich společností a hlavními aktéry mezinárodní politiky, se musejí přizpůsobit novým výzvám, aby se neztratila kontrola nad odstředivými silami a dynamikou globalizace.

Analýzy „globálních trendů“ jednoznačně ukazují, že státy nemusejí být globalizací poškozeny, jejich role se však mění. Pozorovat lze čtyři trendy: **za první** funkce schopné nadnárodní regulační systémy vytvářejí jednání schopné národní instituce, takže globalizace přispívá nikoliv k mizení, nýbrž k transformaci národně státní politiky. Bez výkonných národních států nemůže také vzniknout žádná únosná architektura *globální governance*.

Za druhé procesy překračující hranice a dynamika ovlivňují velmi rozdílně řídicí schopnost národních států. Ukazuje se např. v oblasti hospodářské politiky, že existují veliké národní prostory k jednání v oblasti politiky technologie a inovací, zatímco v oblasti peněžní, měnové a finanční politiky je mezinárodní kooperace, regulace a zčásti dokonce i harmonizace

stále důležitější k zamezení globálních nestabilit. Také na dalších úsecích politiky platí, že dosah národního státu podle konstelace problémů silně diverguje, neklesá však lineárně.

Za třetí se na všech problémových úsecích vyvíjejí nové formy politiky v jedné se vytvářející architektuře *globální governance*. Víceúrovňová politika, v jejímž kontextu jsou lokální, národní, regionální a globální politiky stále hustěji vzájemně propojeny, se koncem 20. století ukazuje být pravidelným případem. **Za čtvrté** se ukazuje, že globalizace nepřispívá a priori k erozi národně státního potenciálu jednání, nýbrž naopak může mít za následek podnětné struktury, které podporují demokratizaci, decentralizaci, mezistátní kooperaci a vyšší efektivnost jednání státu.

- **Národní státy budou mezinárodně zavázány skládat účty:** nová mezinárodní právní ustanovení, instituce a režimy omezí národně státní dominanci v některých podstatných oblastech (lidská práva, životní prostředí, sociální standardy) a etablojí celosvětové minimální standardy. Procesy mezinárodní právní harmonizace povedou k tomu, že legitimita jedné vlády bude přibývajícím způsobem také hodnocena na základě mezinárodních pravidel a standardů
- **Demokracie a civilizace tržního hospodářství mohou být účinně podporovány „z vnějšku“.** Mezinárodní NGO se vměšují - nikoliv jen díky globální komunikační infrastruktuře - silněji do politiky lidských práv, životního prostředí, rozvojové a sociální politiky a do „národních“ procesů politiky.
- **Národní státy se v procesu globalizace dostávají pod konstruktivní tlak efektivity a efektivnosti:** státy jsou celosvětově konfrontovány se sociálními skupinami, které s odkazem na mezinárodní dohody, konvence a zkušenosti (např. Agenda-21) vyžadují lepší kvalitu státních služeb, funkce schopné regulační systémy a participace.
- **Ekonomická globalizace posiluje procesy decentralizace v národních státech a regionální kooperaci ve světových regionech:** centrální vlády se dostávají v kontextu se světovou ekonomikou pod tlak svých regionů, které chtějí vyostřit její profil v globální konkurenci. Zejména v rozvojových zemích se tím otevírají šance k přitažení politiky blíže k obyvatelům. Zároveň procesy globalizace urychlují regionální ekonomickou a politickou kooperaci ve všech světových regionech, které v minulosti znovu a znovu ztroskotávaly na národní úzkoprsosti. Zkušenosti ze světa OECD ukazují, že hospodářské a politické propojení může přispět k vytváření zón míru.

1.3 Vize globální politické agendy

Evoluční proces lidstva vedl ke „globalizaci“ mnoha oblastí života a k přibývajícím interdependenci a komplexnosti podmínek života. Politika ztrácí stále více na schopnosti jednat, protože - na rozdíl od hospodářství, techniky, vědy a komunikace - zůstala národně státně zakotvená. Demokracie ale ztrácí o to více na své podstatě, čím těsnější je prostor pro jednání politiky, čím méně se korigují funkční deficity demokracie a čím těžší je možné přenést národně státní formy demokracie beze všeho na komplexní globální úroveň.

Moderní technologie a masmédiá, finanční toky i toky zboží, ekonomické a sociální závislosti a s tím dané globální výzvy, se již nedají národně a podle tradičního demokratického vzoru zvládnout. Jestliže tomu tak je, pak existuje pouze jedno východisko k zajištění společného globálního blaha proti globálně zasahujícím zvláštním zájmům, a to znovu vytvořit primát politiky.

Schéma 1.1

GLOBALIZACE A SVĚTOVÉ SPOLEČENSTVÍ

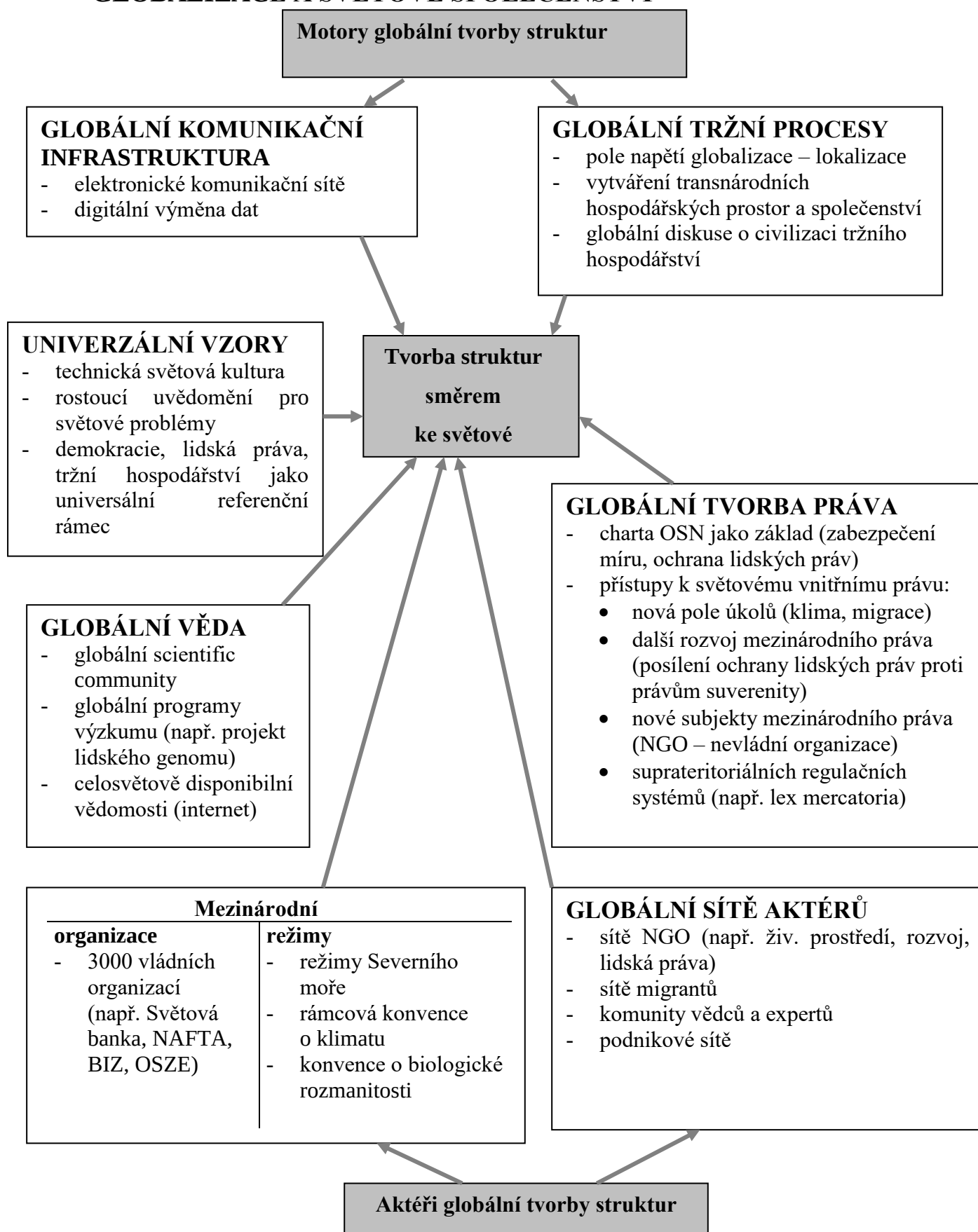
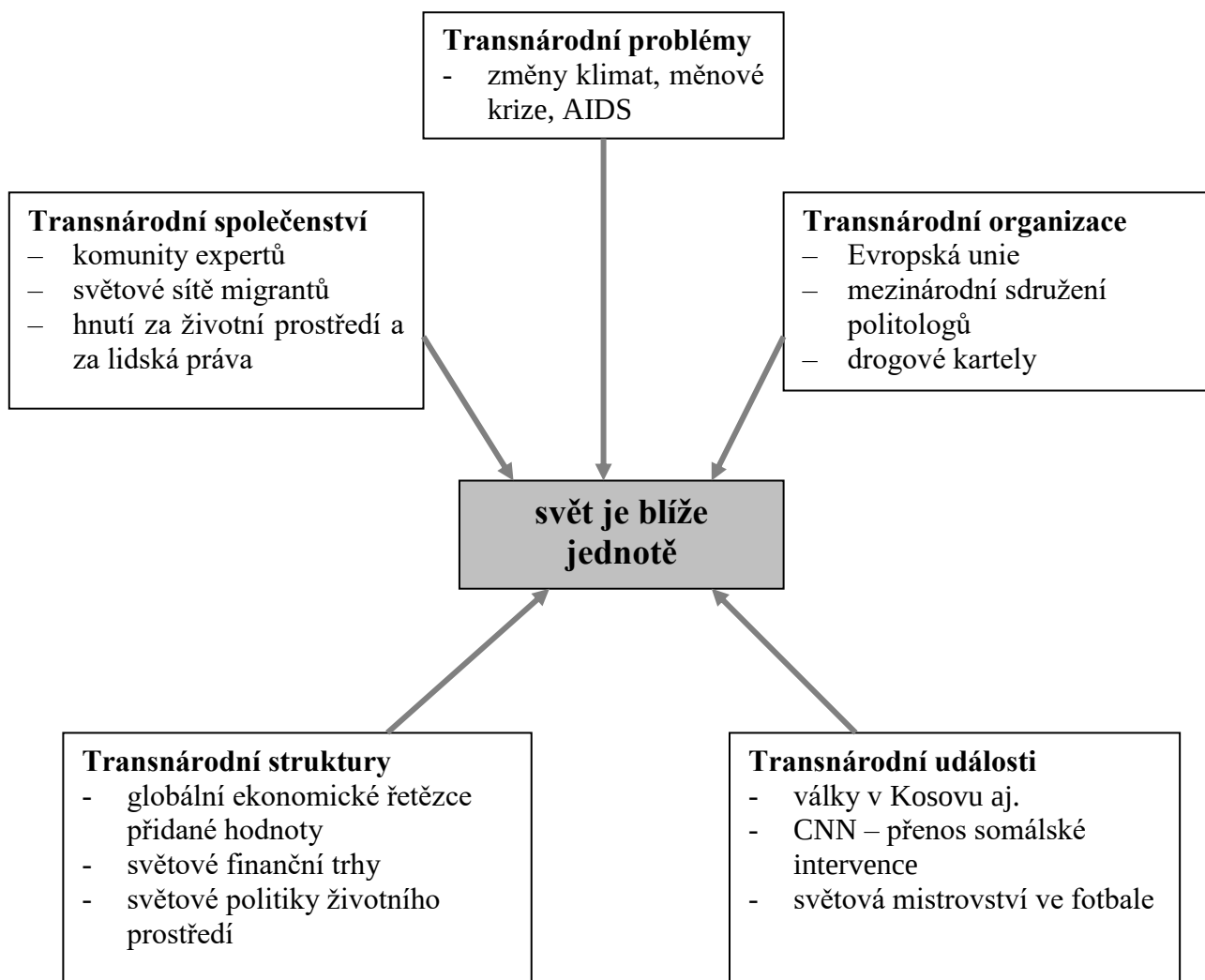

Schéma 1.2

Polycentrické světové společenství

Podmínky možnosti zvládnout efektivně a demokraticky globální úkoly s ohledem na rostoucí globální interdependence, jsou závěrem shrnuty do deseti tézí pro globální politickou agendu.

1. Každá politika, která se demokraticky legitimuje, potřebuje společenský konsensus o základních hodnotách. Globální politika, která není určována právem silnějšího, ale je zaměřena na společné globální blaho, se musí opírat o **univerzální základní hodnoty**. Ty musejí být akceptovány ve všech světových regionech a světových kulturách. Globální přijetí je však možné dosáhnout, jestliže se konsensus omezí na velmi široké pojetí univerzálních základních hodnot - tedy ponechává prostor pro to, že budou v různých kulturních kruzích diferencovaně interpretovány a konkretizovány. Jeden Západem

vyžadovaný monopol na „pravou“ definici a interpretaci universálních hodnot, podkopává centrální předpoklad universálního konsensu, jmenovitě od panství osvobozený dialog. K tomu, aby byl umožněn by měl být založen **koncil světových kultur**, v němž by byly rovnoprávně zastoupeny všechny světové regiony a světové kultury.

2. Kánon universálních základních hodnot je sice nutnou, nikoliv však dostačující podmínkou pro globálně zodpovědnou politiku. Základní hodnoty musí být konkrétně podchyceny v pozitivním **globálním právu**, které by bylo zakotveno ve světové ústavě. To by muselo - kromě samotných universálních hodnot - vymezit kompetence různým politickým úrovním a aktérům, jim přidělit monopoly moci, které budou „stříženy“ a také omezeny na jejich specifické kompetence a zakotvit principy a instituce demokratické legitimacy na mezinárodních úrovních. Platné mezinárodní právo je ještě velmi vzdálené od globálního práva, které chápe člověka jako světového občana a svět jako osudové společenství. Diskuse o dalším vývoji mezinárodního práva ke světovému právu, by měla být zesílena bez ohledu na to, zda a kdy bude existovat „realistická“ šance světové právo skutečně zakotvit. Spojené národy by k tomu měly povolat dlouhodobě pracující globální ústavní konferenci.
3. Politiku, která dorostla na globální úkoly, lze realizovat jen tehdy, jestliže národní státy podle principu **subsidiarity** předají své kompetence a monopoly moci postupně jak „dolů“ tak „nahoru“. Nikoliv málo úkolů by mohlo být na lokální úrovni plněno efektivněji a blížeji k občanům. Mnoho úkolů však může být řešeno ještě jen transnárodně, i když většinou uvnitř světového regionu. Ty by ovšem neměly být chápány jako „pevnosti“, které jsou vůči sobě uzavřené, nýbrž jako základní pilíře světového řádu (pořádku), který všem světovým regionům postupuje stejná práva a šance a uvnitř nichž regiony kooperují ve společném zájmu.
4. **Globální instituce** by se měly (a mohly) koncentrovat výlučně na úkoly, které nelze řešit ani národně, ani regionálně. Mnohé a roztržité organizace by musely být omezeny a sloučeny do málo, avšak silných globálních institucí - do jedné organizace pro bezpečnost, jedné organizace pro životní prostředí a jedné hospodářské organizace. Musely by mít vlastní finanční zdroje a disponovat nezávislým monopolem moci ve svém sektoru. Základem pro uskutečňování jejich monopolu moci by mohl být stupňovitý systém diplomatických, finančních a hospodářských sankcí a podnětů. V těžkých případech systematického narušování míru, universálních základních hodnot a globálních zdrojů by musela být možnost použití globálních policejních sil.
5. Uvnitř Spojených národů by kompetence dnešní Rady bezpečnosti v budoucnosti převzala **globální bezpečnostní organizace**. Rozhodnutí by se určovala kvalifikovanou většinou

Mírové rady, která by byla složena reprezentativně ze všech světových regionů a podléhala by stálé rotaci. Monopol moci globální bezpečnostní organizace k tomu - aby efektivně a rovněž účinně zajišťoval ve všech případech ohrožení míru jeho obranu - by musel disponovat vlastními, dostatečně silnými a vysoce moderně vybavenými, stále nasazení schopnými a samostatně financovaným, globálními policejními silami. Globální policejní síly by umožňovaly rozhodující zásah, aby násilí bylo preventivně namísto intervenčně utlumené. V případě, že by tyto policejní síly podléhaly nezávislému vrchnímu velení, mohly by se zčásti skládat také z pevně přidělených národních ozbrojených sil (vojsk). Tato konstrukce zabezpečení míru by mohla pomoci k tomu, aby náklady na národní ozbrojené síly byly celosvětově drasticky sníženy. Z toho by bylo možno bez dalšího financovat globální bezpečnostní organizaci.

6. Zabezpečení globálních základů života by bylo hlavním úkolem **organizace pro životní prostředí**. Mezinárodní spolupráce na tomto úseku pokročila relativně daleko. Přesto uskutečňování cílů a používání účinných nástrojů je jen částečné a značně pomalejší než je růst ekologických problémů. Roztříštěné režimy a instituce by musely být spojeny. Návrhy k tomu byly již předloženy - např. návrh Udo Ernst Simonise (srvn. kapitulu *Struktury a trendy světové ekologie*). Rozhodujícím by bylo, kdyby nástroje globální politiky životního prostředí byly spojeny s nástroji hospodářské politiky tak, aby také globální úřad pro životní prostředí mohl disponovat monopolem moci, k intervenování proti masivnímu ničení životního prostředí v národních státech a aby byl k dispozici dostatečný finanční fond, jenž by byl závislý na přechodně omezených povoleních jednotlivých států
7. Globální **organizace rozvoje** by měla za úkol zabezpečovat základní potřeby lidí ve všech částech světa. Mohla by také vytvářet lepší podmínky pro dosažení rovnováhy mezi růstem světového obyvatelstva a trvale disponibilními zdroji a tlumit příčiny, které vedou k masovému stěhování. Početné zvláštní a speciální organizace Spojených národů by musely být omezeny, lépe vzájemně odsouhlaseny a spolu se Světovou bankou sdruženy. Organizace rozvoje by musela -se souhlasem regionálních institucí - pečovat o dohled nad minimálními sociálními standardy, o humanitární pomoci a o koordinaci interregionální a mezinárodní rozvojové spolupráce. Provádění konkrétních opatření by se uskutečňovalo na lokálních, národních a regionálních úrovních. Také zde by bylo nutné, aby tato organizace disponovala vlastními prostředky k možnosti stálého plnění jejích úkolů.
8. K zabezpečení stálého, rovnovážného a trvale udržitelného hospodářského rozvoje je zapotřebí globální **hospodářské a finanční organizace**. Mezinárodním měnovým fondem a Světovou organizací obchodu byly již vybudovány globální instituce. Protože globální

obchodní, investiční a finanční otázky jsou věcně vzájemně těsně spjaté, měly by být tyto organizace- evtl. při použití speciálních forem kooperace, jako např. Banka pro mezinárodní platové vyrovnání (BIZ) - vzájemně propojeny pod jedním globálním režimem. K úkolům této organizace by především patřila ochrana mezinárodní konkurence, transparence a kontrola finančních toků, vyrovnání mezi volným obchodem a ochrannými zájmy jednotlivých regionů, reálně hospodářská orientace úroků a měn, ekologické sepnutí technologického rozvoje a hospodářských aktivit.

9. Globální organizace by musely mít své mandáty přiznány **globální legislativou, která by také stále jejich práci kontrolovala.** Čím více by byly na lokální úrovni participativní prvky demokracie posilovány a na národní úrovni by se musely funkční deficity přímé reprezentace snižovat, tím více by bylo iluzorní, chtít tyto formy lokální a národní demokracie „globalizovat“. Na globální úrovni by musel být vytvořen systém nepřímé demokratické reprezentace, který by s ohledem na řád a na komplexnost globálních úkolů, zabezpečoval rovnocenné zastoupení všech světových regionů, dostatečnou pracovní schopnost a vysoce kvalifikované obsazení. Jakým způsobem by při tom mohly sehrát svoji úlohu sehrát a konstruktivně spolupůsobit národní a regionální parlamenty, jakož i civilně společenské skupiny?
10. Nezbytně abstraktní a nepřímé formy demokratické legitimacy ve velkých prostorách mohou fungovat jen tehdy, jestliže mohou být vybudovány na tom, že participativní a nepřímá demokracie v lokálních a národních prostorách skutečně „žije“ a zde se také projevuje jako výkonově schopná. Zde musí dojít k zásadním reformám, při nichž civilní společnost musí sehrát sebevědomou roli. Zda vznikne dostačující báze pro **světoobčanské uvědomění** a angažovanost, se rozhoduje zde.

1.4 Závěry

Jedním ze základních předpokladů zdárného rozvoje lidské společnosti v současnosti a zejména z hlediska planetárních strategických rozvojových záměrů je postižení a respektování určujících vývojových trendů globalizace a vlivu nové ekonomiky. Celkový obraz globalizace je dán mnohostranností a vzájemnou propojeností globalizačních procesů a trendů. Přestože ekonomická dimenze globalizace patří k rozhodujícím, je nutno respektovat sílící a opodstatněné názory, že progresivita a udržitelnost dalšího vývoje lidské civilizace musí vycházet z multikriteriálního přístupu, který zahrnuje nejen ekonomické, ale i sociální, environmentální aj. kritéria, jakož i z žádoucích změn v hodnotové orientaci lidstva. Zásadní okolností je fakt, že řešení tzv. globálních problémů, které mají celosvětový charakter a jsou

řešitelné pouze za předpokladu spolupráce všech zemí světa, je velmi odlišné z hlediska přístupu, možností a konkrétní participace v jednotlivých zemích (oblastech) světa.

Logickým důsledkem je postupné formování globálních struktur a vůle k celosvětové koordinaci při řešení globálních problémů, což je základní předpoklad naplňování strategie trvale udržitelného rozvoje lidské civilizace. Významnou skutečností, kterou je třeba brát v úvahu při posuzování trendů, determinant a předpokladů budoucího vývoje společnosti, je existující konsensus při určení základních společenských (obecných) hodnot. Základní společenské hodnoty jsou v demokratických společnostech uznávány jako hierarchicky nejvyšší společenskopolitické cíle. Široká shoda v této věci překračuje hranice naprosté většiny politických stran a společenskovědních škol. Zásadní okolností je zejména výrazně dlouhodobá stabilita těchto hierarchicky nejvyšších cílů a jejich značná univerzálnost a akceschopnost pro různé kulturně civilizační popř. náboženské směry ap. Z pohledu vyspělých zemí jsou mezi tyto cíle obvykle řazeny: svoboda, spravedlnost, jistota a blahobyť. Též se vyskytují přístupy, které mají preferenční charakter ve vztahu k teorii blahobytu, pokroku či sociálnímu zabezpečení.

Z povahy je zřejmé, že pojetí a interpretace uvedených základních společenských hodnot není vždy jednotné a jednoznačné. Při respektování filosofických, sociologických, právních, politických a jiných souvislostí je třeba zdůraznit svým způsobem zásadní roli ekonomických a agrárních procesů v jejich vzájemném sepětí a podmíněnosti. Z hierarchického uspořádání soustavy cílů vyplývá, že cíle agrárně-politické jsou podmnožinou cílů hospodářsko-politických a tyto představují součást soustavy společenských hodnot.

Analýza globálních trendů ukazuje, že globalizace se nesmí redukovat na ekonomické procesy. Postihuje mezikontinentální rozšíření masového turismu, masovou kulturu, telekomunikační infrastrukturu, vědu a dopravní systémy. Riziko nových technologií (genetické aplikace, zbrojní systémy ap.) překračují hranice a často mají globální charakter. Světově se prosazující vzory výroby a spotřeby urychlují nejen lokální problémy životního prostředí, ale především mají negativní dopad na globální ekosystémy. Mnohé NGO, ale také společnosti vědců a expertů, média a další společnosti se od určité doby stávají globálními hráči a dorůstají tak ekonomickou globalizaci.

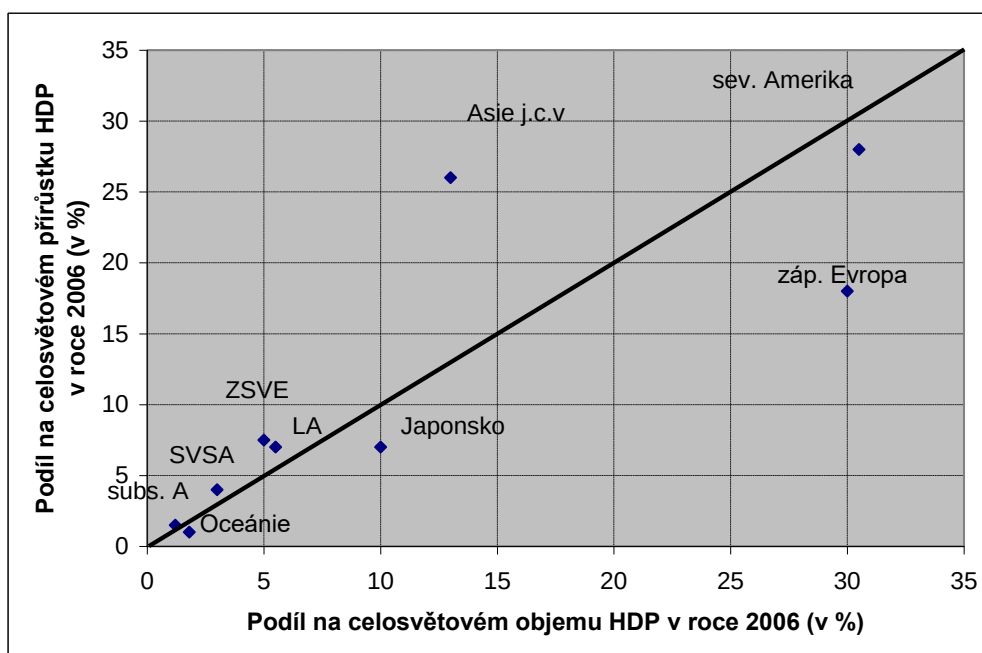
Budoucnost zemědělství nelze oddělit od dlouhodobých a globálních tendencí rozvoje světové ekonomiky a společnosti. Žádoucí a udržitelný rozvoj lidské civilizace je podmíněn využitím existujícího a cíleně rozvíjeného potenciálu zemědělství při řešení produkčních i mimoprodukčních funkcí zemědělství v rámci jednotlivých zemí i při řešení tzv. globálních problémů. Imperativem 21. století je zásadní změna a řešení rozporů mezi ekonomikou a politikou (trhem a demokracií) v rámci nerovnoměrného a turbulentního vývoje světa.

Určitou orientací žádoucích směrů a opatření pro budoucnost může být Globální Marshallův plán, Globální politická agenda, jejich záměrem je zvrácení dosavadního trendu prohlubování diferenciací ekonomické a životní úrovně jednotlivých skupin obyvatelstva a zemí či teritorií světa. V tomto smyslu lze vyzdvihnout efektivnost mechanismů EU při konvergenčním úsilí v celé řadě nejvýznamnějších oblastí, tj. oblasti ekonomické, sociální, ekologické. Pozitivní změna je spjata též s parametry rozvoje některých teritorií světa (střední a východní Evropa, jižní, východní a centrální Asie).

1.5 Literatura

1. Atlas économique mondial 2007, Le Nouvel Observateur, Paris, 2007
2. Buchanan M.: Všeobecný princip, nakladatelství Baronet, Praha, 2004
3. Epping R. Ch.: Průvodce globální ekonomikou, Portál, Praha, 2004
4. Fortune, vol. 156, No. 2, July 23, 2007
5. Giddens A.: Třetí cesta a její kritici, Mladá fronta, Praha, 2004
6. Globale Trends 2004/2005, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 2003
7. Greenspan A.: The Age of Turbulence, The Penguin Press, New York, 2007
8. Jäger J.: Was Verträgt unsere Erde noch? Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 2007
9. Kohák E.: Na okraj dvou slov: Globalizace a demokracie, In: Hrubec M. a kol.: Globální spravedlnost a demokracie, nakl. Filosofia, Praha, 2004
10. Puls Země, National Geographic, Praha, 2008
11. Soros, G.: Věk omylnosti, Evropský literární klub, Praha, 2007
12. Svatoš M. a kol.: Ekonomika zemědělství a evropská integrace, Praha, 1999

Tabulka 1.1: Podíl velkých světových teritorií na celosvětovém objemu a přírůstku HDP v roce 2006

2006	HDP	Δ HDP
Severní Amerika	30,5	28
Západní Evropa	30	18
Asie jižní, centrální a východní	13	26
Japonsko	10	7
Latinská Amerika	5,5	7
Střední a východní Evropa	5	7,5
Střední Východ a severní Afrika	3	4
Oceánie	1,8	1
Subsaharská Afrika	1,2	1,5
Svět	100	100

Tabulka 1.2: Teritoriální působnost a obrat 500 největších korporací světa v roce 2007

Státy (sestupné řazení)	Počet korporací (za daný stát)	Obrat mld. \$ (za daný stát)
USA	162	7338
Japonsko, SRN, Francie, UK	30 – 70	1500 – 2500
NL, ČLR, Švýcarsko, Itálie, Jižní Korea, Kanada, Španělsko	9 – 25	300 – 950
Austrálie, Belgie, Rusko, Mexiko, Brazílie, Indie, Tajvan, Švédsko	4 – 8	120 – 200
Norsko, Finsko, Dánsko, Malajsie	1 – 3	50 – 100
Irsko, Turecko, Thajsko, Rakousko, Saudská Arábie, Singapur, Polsko	1 – 2	17 – 40
Celkem	500	20900

Tabulka 1.3: Struktura příjmů a výdajů rozpočtu EU v roce 2008

Příjmy		Výdaje	
Položka	%	Položka	%
Příspěvky členských zemí dle HDP	69	Společná zemědělská politika vč. rozvoje venkova	43
Poplatky - DPH	15	strukturální a kohezní politika, výzkum ap.	42
Cla ap.	15	Externí politiky (společná zahraniční, bezpečnostní, humanitární pomoc)	7
Ostatní	1	Správní výdaje	7
	-	Ostatní	1
Celkem	100	Celkem *	100

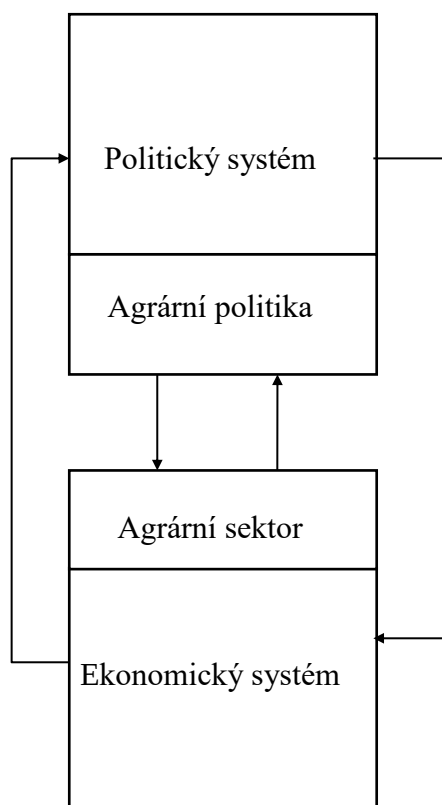
* - objem rozpočtu – 120,3 mld €, tj. 0,99 % HDP EU

2 CÍLE, NÁSTROJE A NOSITELÉ AGRÁRNÍ POLITIKY

2.1 Agrární sektor a agrární politika

Agrární sektor lze chápat jako část ekonomického systému a agrární politiku jako část politického systému. Mezi oběma částmi existují velmi úzké vzájemné vztahy. Agrární politika představuje mimořádně komplexní celek, který je mnohostranně propojen s jinými oblastmi hospodářství i politiky a který je velmi obtížné beze zbytku vymezit. Často se stává, že přijatá agrárněpolitická opatření se nedotýkají pouze agrárního sektoru, ale mají též žádoucí či nežádoucí účinky i na další hospodářská odvětví. Rovněž platí, že řada opatření učiněných mimo agrární sektor působí nepřímo či záměrně, a to v pozitivním či negativním směru na plnění agrárněpolitických programů.

Schéma 2.1. : Agrární sektor a agrární politika

V tradiční teorii hospodářské a agrární politiky jsou agrárněpolitické cíle posuzovány jako politicky dané. Otázky spojené s možnostmi formování agrární politiky jsou fakticky redukovány na analýzu funkcionálních souvislostí cílů a prostředků. Za této situace je racionální agrární politika v podstatě užitou teorií alokace a rozdělování.

Při širších politickoeconomických úvahách je agrární politika chápána komplexněji. Předmětem úvah (a výzkumů) se stávají také procesy tvorby politické vůle a rozhodování ve sféře formování agrárněpolitických programů. Kromě analýzy funkcionálních souvislostí cílů a prostředků je věnována pozornost zejména vytváření systémového a institucionálního rámce, jakož i procesu tvorby politické vůle a nalézání rozhodnutí.

Šíření empirických poznatků i teoretických agrárněpolitických koncepcí má větší význam než by se mohlo zdát na první pohled. Agrárněpolitické poznatky nemohou sice přímo působit na hospodářské či politické dění, ale jejich nepřímé působení na racionální utváření politiky je velmi důležité. Děje se to zejména prostřednictvím porad nositelům agrárněpolitického rozhodování, pomocí informací hospodářské sféře a veřejnosti či využitím vzdělávací soustavy.

Agrárněpolitická rozhodovací pomoc spočívá v tom, že porada nositelům agrárněpolitického rozhodování vytváří podmínky pro lepší přípravu rozhodnutí a efektivnější splnění úkolů. To však není zárukou pro maximalizaci společenského blahobytu, protože nositelé rozhodování sledují často partikulární zájmy. Osvěta veřejnosti v oblasti agrárněpolitických programů, která je spojena s lepší informovaností veřejnosti, je určitou zárukou prosazení teze obecného blaha, která je nadřazena dílčím zájmům aktérů agrární politiky. Důkladnější základní ekonomické vzdělání, které umožňuje získat ucelenější představu o základních hospodářských souvislostech, je podmíněno víceletým intenzivním vzděláváním. Jedná se o tzv. ekonomickou gramotnost. Zkušenost ukazuje, že ekonomické a agrárněpolitické myšlení a jednání aktérů agrární politiky je ve značné míře determinováno poznatky a představami, které jim byly zprostředkovány ve fázi ekonomického vzdělávání.

Agrární politika představuje dílčí oblast všeobecné hospodářské a společenské politiky, jejíž těžiště je soustředěno na zemědělství a s ním propojená hospodářská odvětví a skupiny obyvatelstva. Tak jako v jiných oblastech politiky usilují i nositelé agrární politiky o vykonávání vlivu na ekonomické a sociální procesy v agrárním sektoru ve směru sledovaných cílů a za pomoci odpovídajících nástrojů.

Je třeba zdůraznit, že vymezení agrárního sektoru, jakožto objektové oblasti agrární politiky, lze provést různými způsoby. Ukazuje se, že je účelné z řady důvodů rozšířit objektovou oblast agrární politiky o inputová a outputová odvětví ve vztahu k zemědělské prvovýrobě, o aktivity a instituce spojené s výchovou, poradenstvím a správou ve vazbě k agrární sféře a též o vztahy a aktivity zemědělství a venkovského prostoru či životního prostředí.

2.2 Hierarchie cílů

Úlohou agrární politiky je spoluúčast na realizaci hospodářskopolitického a společenskopolitického rozvoje, což spočívá zejména v zajištění produkční funkce venkovských oblastí. Venkovské oblasti jsou však nejen místem pro zemědělskou výrobu, ale též biologickým a sociálním prostorem, který hraje stále významnější a nezastupitelnou roli v ochraně životního prostředí, přírody a krajiny.

Z hlediska hierarchie cílů jsou cíle a záměry agrárněpolitické začleněny do kontextu nadřazených cílů hospodářskopolitických a do soustavy společenských hodnot.

Při uspořádání agrárněpolitických cílů je třeba vycházet z tzv. základních společenských hodnot, které jsou v demokratických společnostech všeobecně uznávány jako nejvyšší cíle. Široký konsensus o těchto nejvýznamnějších společenskopolitických cílech výrazně překračuje hranice většiny politických stran a vědních škol. Ve vyspělých zemích se mezi tyto cíle obvykle řadí svoboda, spravedlnost, jistota a blahobyt. Jsou známy též přístupy věnující zvláštní pozornost sociálnímu zabezpečení a pokroku popřípadě přístup založený výlučně na teorii blahobytu.

Pojetí a interpretace výše uvedených základních společenských hodnot (společenskopolitických cílů) nejsou jednoznačné. Kromě toho, že při jejich interpretaci je nutno využít poznatků z filosofie, politologie, práva ap., je třeba zdůraznit, že ekonomická stránka hraje u všech zmíněných případů velmi významnou roli.

Základní vymezení agrární či hospodářské politiky lze provést pomocí tří prvků. Jedná se především o nositele, cíle a prostředky (nástroje) agrární či hospodářské politiky.

Konkrétní zastoupení nositelů hospodářské politiky jakož i volba cílů a použití nástrojů hospodářské politiky závisí na povaze hospodářskopolitického problému a současně též na přijaté hospodářskopolitické koncepci.

Vztah mezi společenskopolitickými cíli a tradičními hospodářskopolitickými cíli je obdobný jako vztah mezi konečnými cíli a prostředky k jejich dosažení. V analogickém vztahu jsou i cíle hospodářskopolitické vůči cílům agrárněpolitickým.

2.2.1 Základní společenské hodnoty

Existující konsensus ohledně výběru základních společenských hodnot (svoboda, spravedlnost, jistota, blahobyt) je doprovázen řadou rozdílných názorů týkajících se interpretace, konkretizace a zejména pak váhy (důležitosti) jednotlivých cílů. Charakteristika

této nadřazené skupiny cílů vytváří širší základ pro uspořádání a systemizaci cílů agrárněpolitických.

Svoboda

Individuální svobodu lze charakterizovat jako pokud možno co největší rozšíření prostoru pro jednání jednotlivce. V této souvislosti se rozlišuje svoboda formální a materiální.

Formální svoboda je principiálně dána možnostmi právního a ekonomického řádu pro jednotlivce. Končí tam, kde jsou omezována práva druhého. Formální svoboda neznamená skutečnou realizovatelnost principiálních možností (svobodná volba povolání při vysoké úrovni nezaměstnanosti ap.).

Materiální svoboda ukazuje skutečné možnosti využití prostoru jednání jednotlivce za daných ekonomických a sociálních podmínek. To souvisí s majetkem a příjmy, se vzděláním, se sociálním postavením a politickým vlivem. Pokud jsou zdroje společnosti skromné, je i materiální svoboda jednotlivce omezena.

Z ekonomického hlediska se nejdůležitější aspekty svobody vztahují na:

Dispoziční možnosti domácnosti:

- ve vztahu k použití příjmu domácnosti - svoboda volby spotřebních statků v protikladu k přidělovému systému,
- ve vztahu k nabídce produkčních faktorů práce a půdy (formální možnost volby povolání a pracovního místa je negativně ovlivněna překážkami mobility)

Dispoziční možnosti podniků:

- rozhodování o založení, formě a umístění podniku,
- rozhodování o produkčních faktorech je obvykle korigováno např. sociálními zákony či zákony na ochranu životního prostředí,
- rozhodování o produkci a organizaci je usměrňováno pouze v krizových situacích (přídělový systém surovin, energie) či v některých specifických odvětvích (mléčné a cukerní produkční kvóty v EU).

Koaliční svobody:

- vyjadřují přirozený zájem jednotlivců spolčovat se za účelem prosazování společných cílů (odborné svazy zaměstnavatelů, stavovské organizace ap.). Případné ohrožení

svobody jiných v koalici nezahrnutých je omezeno a kontrolováno zákonem (např. zákon o kartelech, tarifech ap.).

Spravedlnost

Vymezení cíle hospodářské spravedlnosti může být provedeno velmi rozdílnými způsoby. Na základě toho, k čemu se vztahuje požadavek rovnosti, lze rozlišovat čtyři základní formy spravedlnosti:

Formální spravedlnost, tj. požadavek na rovnost formální svobody občanů.

Spravedlnost ve vztahu k výkonu vychází z cílového požadavku odměňování každého podle výkonu.

Princip rovnosti šancí je výchozím předpokladem realizace předchozí formy spravedlnosti.

Princip spravedlnosti potřeb vychází z požadavku uspokojení potřeb každého občana a tudíž i poskytnutí příslušných prostředků. V žádné společnosti nebyl (a nebude) tento princip realizován. Ve vyspělých zemích je tento princip v omezené míře realizován formou zaručené minimální mzdy, životního minima a obecně přerozdělováním příjmů mezi domácnostmi

Jistota

Omezení výkyvů a ztrát ostatních společenskopolitických cílů je základním cílem „jistoty“. Jedná se zejména o udržení sociálního smíru a hospodářské jistoty.

Sociální smír sleduje zamezení násilných konfliktů, které by mohly vést k ohrožení formální svobody.

Hospodářská jistota je zaměřena na stabilizaci hospodářského blaha a materiální svobody:

- jistota zásobování v krizových dobách (např. potraviny, energie aj.)
- sociální jistota jednotlivce (stáří, nemoc, nezaměstnanost)
- jistota příjmů a majetku daná právním řádem a makroekonomickou politikou
- jistota plánování pro jednotlivé hospodářské subjekty založená na zamezení náhlých změn právního řádu a hospodářské politiky

Blahobyt

Jako základní společenský cíl je blahobyt charakterizován *úrovní zásobování jednotlivce nebo společnosti statky k uspokojování potřeb*. Vymezení statků pro tento účel je relativně široké:

- příjem či majetek jednotlivce je určující pro disponibilitu tržních statků,
- veřejně dostupné statky např. kultura nevchází ve značné míře do soukromých příjmových účtů, ale je součástí státní spotřeby a tím i HDP,
- životní prostředí představuje statky, které nejsou oceňovány trhem a dosud se nezahrnují do HDP. Představují pozitivní či negativní působení na blahobyt (kulturní obraz krajiny či imise),
- produkce značného objemu statků v domácnostech, která není započtena do individuálních nebo společenských příjmů (domácí práce, péče o děti, svépomoc),
- řada nemateriálních statků je těžko hodnotitelná i když je nepochybně výrazem blahobytu (zdraví, volný čas, sociální vztahy ap.).

Uvedené dimenze blahobytu popř. sociálního stavu mají velký význam pro zemědělství právě při mezisektorových komparacích příjmů.

2.2.2 Hospodářskopolitické cíle

Hospodářskopolitické cíle jsou v hierarchickém vztahu k základním společenskopolitickým cílům a jsou z nich také zdůvodněny. V uvedené souvislosti je účelné rozlišovat následující cílové komplexy:

1. Efektivnost při využití produkčních faktorů (ve vztahu k blahobytu)
2. Rozdělování příjmů a majetku s ohledem na princip spravedlnosti
3. Stabilita hospodářství působící na jistotu zásobování
4. Ekonomická svoboda

V jiném pojetí lze za globální cíl hospodářskopolitických opatření zemí či samostatných územních celků považovat celkovou hospodářskou rovnováhu. Z toho odvozené samostatné cíle (varianty množiny cílů) lze interpretovat tak, že má být, s využitím tržního mechanismu, dosaženo zároveň stability cenové hladiny, vysoké zaměstnanosti, vnější rovnováhy, a to vše při stálém a přiměřeném ekonomickém růstu. Tento tzv. magický čtyřúhelník cílů je však typický svou konfliktností.

Hospodářskopolitickým cílům jsou podřazeny cíle agrárněpolitické.

2.2.3 Agrárněpolitické cíle

V teorii agrární politiky lze cíle chápat jako výsledek politické vůle či procesu tvorby této vůle. Jsou tedy „politicky určeny“. Informačním zdrojem jsou zde různé proklamace soustavy cílů z oficiálních míst. Pro srovnání rozdílnosti skupin agrárně politických cílů bude uveden vývoj situace v SRN ve vazbě na EU (proklamované agrárně politické cíle):

1. Zemědělský zákon (SRN 1955), v němž jsou cíle agrární politiky uvedeny v následujícím pořadí:

- účast zemědělství na národohospodářském rozvoji,
- co možná nejlepší zásobování obyvatelstva,
- vyrovnání oborově specifických nevýhod,
- růst produktivity,
- mezisektorové sblížení (srovnatelnost) sociální situace.

2. Smlouva k založení EHS v r. 1957 (čl. 38-47) uvádí tyto základní cíle společné agrární politiky:

- zvýšení produktivity zemědělství prostřednictvím technického pokroku, racionalizací zemědělské výroby a co možná nejlepším využitím produkčních faktorů, zejména pak pracovních sil,
- zabezpečení přiměřené životní úrovně zemědělskému obyvatelstvu zvyšováním osobních příjmů na základě ad a),
- stabilizace agrárních trhů,
- zajištění zásobování obyvatelstva potravinami,
- zajištění přiměřených cen pro spotřebitele.

Ze srovnání vyplývají některé významné odlišnosti:

- není zmínka o oborově specifických nevýhodách,
- zvyšování produktivity je vázáno na technický pokrok a efektivnost (nikoli např. na vyšší ocenění produkce),
- není požadována parita příjmů („přiměřený“ místo „srovnatelný“).

Agrární politika států EU prošla a dále prochází vývojem. Základem zůstává jednotný přístup avšak v jednotlivých zemích a časových etapách dochází k určitým názorovým změnám.

3. Oficiální agrárněpolitické cílové proklamace (SRN od r. 1993)

- zlepšení životních poměrů v různých částech země a zabezpečení adekvátního podílu agrárního sektoru na všeobecném blahobytu,
- zásobování obyvatelstva a hospodářství vysoce kvalitními výrobky zemědělství za přiměřené ceny,
- řešení světového zemědělského a vyživovacího problému,
- ochrana, péče a rozvoj přírody a krajiny, zlepšení ochrany zvířat.

Kromě těchto oficiálně proklamovaných cílů hraje významnou roli „vzor selského rodinného podniku“, což lze zjistit na základě projevu agrárněpolitických aktérů (SRN, EU).

Ze srovnání je zřejmé, že dnešní struktura cílů vykazuje určité změny z hlediska důležitosti jednotlivých cílů a současně přihlíží k novým aspektům, které získávají na významu díky společenskopolitickému vývoji.

V zemích procházejících ekonomickou transformací dochází k systémovým změnám, v jejichž rámci dochází k formování tržního mechanismu. Tato skutečnost výrazným způsobem ovlivňuje utváření soustavy agrárněpolitických cílů a její začlenění do hierarchických struktur.

Z hlediska systemizace a interpretace je účelné přiřadit jednotlivým hospodářskopolitickým cílům odpovídající cíle agrárněpolitické.

Schéma 2.2.: Systemizace agrárněpolitických cílů

Společenskopolitické cíle	Hospodářskopolitické cíle	Agrárněpolitické cíle
Blahobyt	Efektivnost	• vnitrosektorová alokace: podnikové struktury • mezisektorová alokace: mobilita faktorů • meziregionální dělba práce • mezinárodní dělba práce • mezitemporální alokace: rozšíření technického pokroku • externí efekty: životní prostředí a jiné veřejné statky
Spravedlnost	Rozdělování	• mezi ekonomickými skupinami: zemědělci, dodavatelé, spotřebitelé, daňoví poplatníci • meziregionální: znevýhodněné oblasti • mezinárodní: rozvojové a potravinové pomoci • mezi jednotlivými domácnostmi: sociálně potřebné, bohaté • mezi dnešní a budoucí generací: neobnovitelné zdroje, stará zatížení
Jistota	Stabilita	• stabilní spotřebitelské ceny • stabilní výrobní ceny • jistota zásobování • platební bilance
Svoboda	Ekonomická svoboda	• liberální pojetí zemědělství • politika soutěže: posílení konkurenční pozice zemědělství • podpora samostatnosti subjektů

2.3 Rámcové agrárněpolitické instrumentárium

Agrárněpolitické zásahy v zemědělství

Hospodářský řád (ekonomický systém) v agrárním sektoru, tj. pojetí zemědělství, vytváří právní a institucionální rámec pro aktivitu v rámci privátních ekonomických subjektů (spotřeba, produkce), pro jejich směnné vztahy na trzích a také pro možnosti zásahů státu do hospodářských procesů.

Je zřejmé, že tržní mechanismus nevede vždy bez státních zásahů k optimálnímu uskutečňování agrárněpolitických cílů. Státní zásah je třeba zvažovat tehdy, jestliže dochází

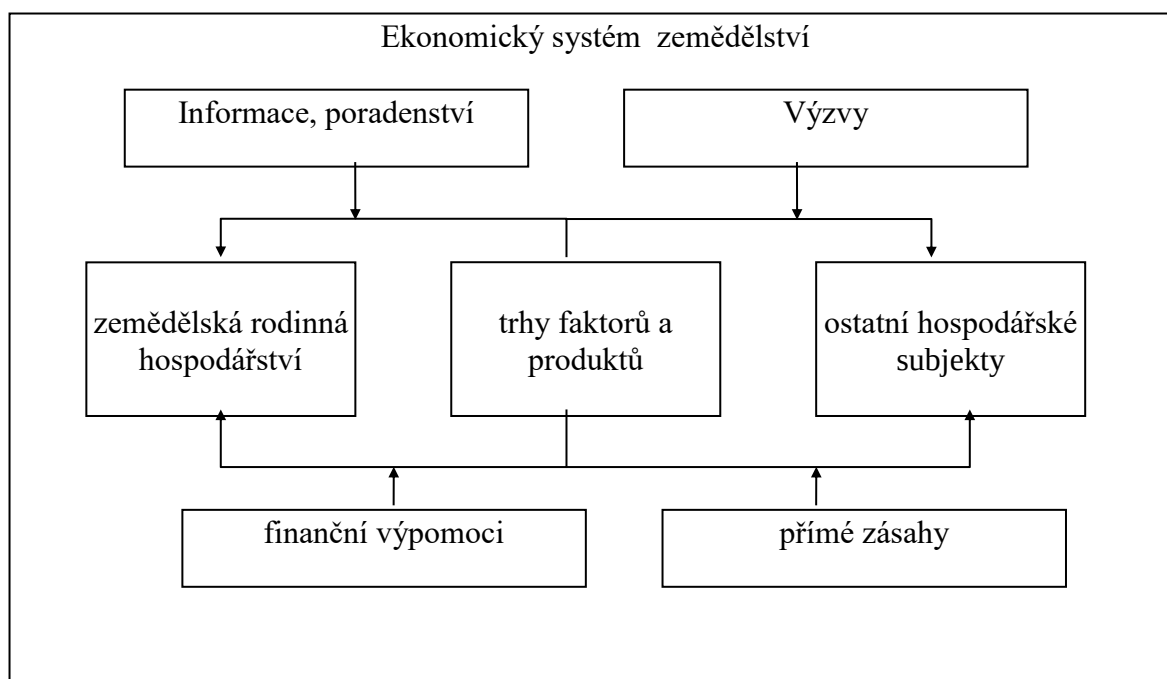
k odchýlení od žádoucí situace pro uskutečnění agrárněpolitických cílů. Konečné rozhodnutí by však mělo respektovat, že státní zásahy působí nejen ve směru přínosů, tj. přírůstků při uskutečňovaných cílech, nýbrž také ve směru nákladů, tzn. ztrát při uskutečňování cílů na jiném místě.

Z uvedeného je zřejmé, že státní zásahy mají smysl za předpokladu, že náklady na opatření jsou nižší než odpovídající přínosy. Mezi základní důvody pro státní zásahy na agrárních trzích patří:

- nevyčerpaná ekonomická efektivnost, tzn. že zdroje národního hospodářství mohou být využity efektivněji (pro zemědělství je typická omezená mobilita faktorů),
- nestabilita agrárních trhů představuje vyšší rizika z hlediska individuálního výrobce než při pohledu národohospodářském (zásahy redukující individuální rizika vedou z makroekonomického hlediska ke zvýšení ekonomické efektivnosti),
- neekonomické stanovení cílů spojené s existencí externalit vede k divergenci mezi průběhem privátní křivky mezních nákladů a sociální křivky mezních nákladů.

Základní agrárněpolitické zásahy do hospodaření lze vyjádřit zjednodušeně pomocí schematického znázornění.

Schéma 2.3. Agrárněpolitické zásahy v zemědělském sektoru

Soustava agrárněpolitických nástrojů

Nositelé agrárněpolitického rozhodování a vlivu mají k dispozici různé možnosti k působení na hospodářské a sociální dění v agrárním sektoru. Mezi základní prostředky realizace stanovených cílů patří vytváření rámcových podmínek, ovlivňování průběhu hospodářských aktivit a převzetí některých aktivit státem.

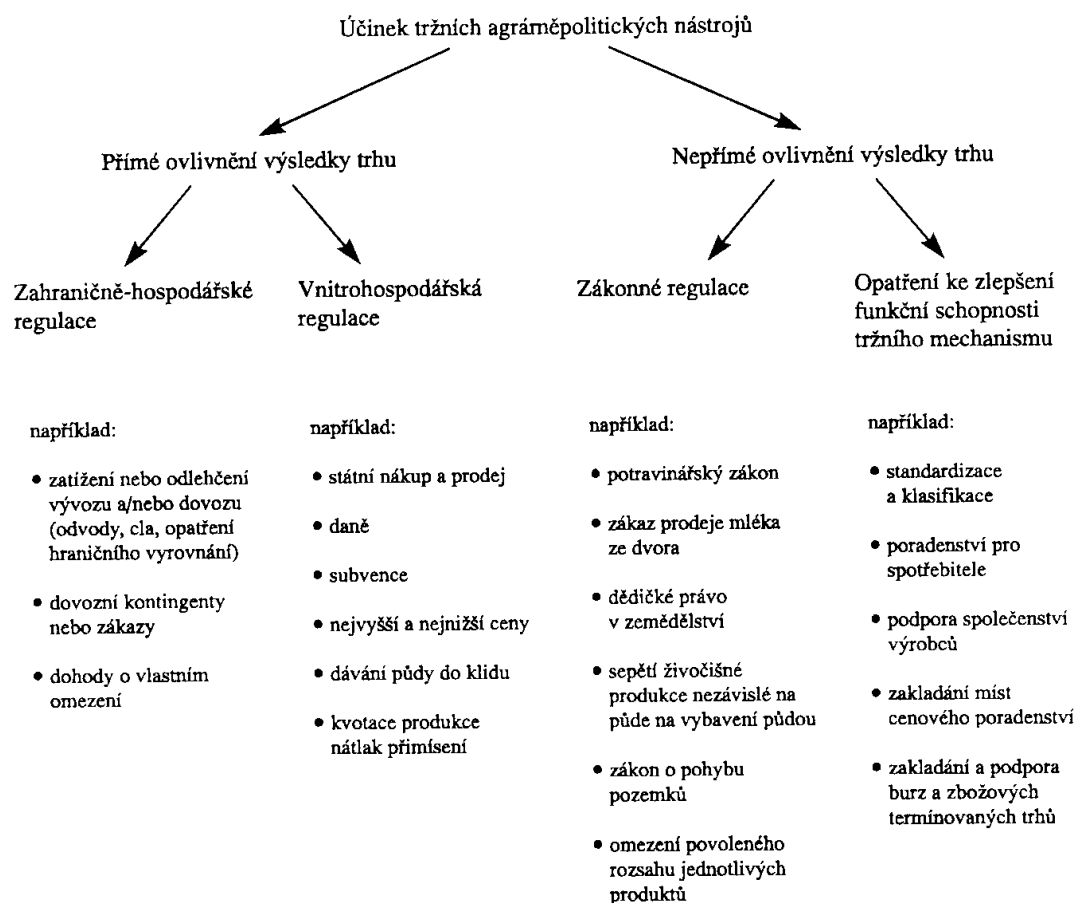
- *Vytváření právních a institucionálních rámcových podmínek*, které představují „pravidla hry“ pro uskutečňování ekonomických aktivit. Na úseku agrární politiky se jedná zejména o tyto oblasti:
 - tvorba právního rámce pro zemědělské podniky a domácnosti (vlastnická a užívací práva k půdě a majetku, dědické právo, sociální jistota, daňový systém aj.)
 - tvorba právního rámce pro vztahy mezi jednotlivými podniky
 - tvorba právních a institucionálních rámcových podmínek pro fungování na trzích výrobků a faktorů (tržní řády, pachtovní právo, instituce zemědělského úvěru aj.)
- *Převzetí určitých aktivit státem*. Tzv. veřejné statky jsou v zemědělství zajišťovány státem zejména v oblastech:
 - vzdělávání a poradenství
 - zemědělský výzkum
 - infrastruktura venkova (meliorace, úpravy pozemků, stavba cestní sítě ap.)
- *Ovlivňování průběhu hospodářských aktivit v rámci existujících rámcových podmínek*. V oblasti zemědělství patří mezi nejdůležitější:
 - Stabilizace agrárních cen a jejich podpora opatřeními vnější ochrany (cla, odvody) a intervence na vnitřním trhu (minimální ceny)
 - subvence vázané na výrobek nebo na faktor
 - přímé řízení objemu produkce (kontingence, kvóty)
 - přímé transfery příjmů

Charakteristika základních agrárněpolitických nástrojů

Následující schéma ukazuje, že nástroji zemědělské tržní politiky může být přímo nebo nepřímo ovlivněn výsledek trhu. O přímém ovlivnění výsledku trhu se hovoří tehdy, jestliže státní regulace přímo působí na ceny a množství a tím přímo ovlivňují proces tvorby cen. O

nepřímých opatřeních se naopak hovoří tehdy, jestliže jsou státem daná určitá data, jimž se jednotliví nositelé rozhodování přizpůsobují tak, že se změní výsledek trhu.

Schéma 2.4: Soustava tržních agrárněpolitických nástrojů

Jestliže chce nositel tržně politického rozhodnutí přímo ovlivnit výsledek trhu, pak může zahraničně hospodářskými regulacemi ovlivnit směnu zboží mezi zahraničím a domácí zemí, nebo vnitřními hospodářskými regulacemi dosáhnout svého cíle. V národním hospodářství, které je relativně silně integrováno do mezinárodní dělby práce, jsou však možnosti ovlivnit výsledek trhu vnitřními hospodářskými regulacemi velmi omezené. Bez vnější ochrany je domácí zvýšení cen nemožné, nebo velmi nákladné. Použití vnitřních hospodářských regulací je proto zpravidla doplňováno zahraničně hospodářskými opatřeními. Při analýze zemědělských tržně politických nástrojů EU je to zvláště zřetelné. Budeme proto naši následující analýzu také začínat představením zahraničně politických regulací v agrární politice, neboť ty jsou pro výsledek trhu významnější než vnitřně hospodářské regulace.

Zahraničně hospodářské regulace mohou zásadně zahrnovat celou řadu opatření. Ve schématu jsou některé příklady uvedeny. Nejdůležitějšími regulacemi v oblasti zemědělské

tržní politiky jsou zatíženy dovozu odvody, hodnotovými cly a vyrovnávacími opatřeními na hranicích. Dále jsou příležitostně vyhlášovány dovozní kontingenty nebo dokonce zákazy dovozu. Nátlak přimíšení znamená, že při zpracování zemědělských produktů jako surovin ve zpracovatelské oblasti nesmějí být použity pouze zahraniční suroviny, nýbrž že vždy musí existovat určitá množství relace mezi podíly zahraniční a domácí suroviny.

Nejdůležitější vnitřně hospodářské regulace jsou ve státním nákupu a prodeji. Tím je také přímo zasahováno do procesu tvorby cen.

Chce-li stát pouze stanovením určitých dat ovlivnit výsledek trhu, pak toho může dosáhnout buď zákonnou regulací, nebo opatřeními ke zlepšení funkční schopnosti tržního mechanismu.

Zákonné regulace hrají při tvorbě cen na agrárních trzích relativně velkou úlohu. Ve schématu 2.4 jsou rovněž uvedeny některé příklady. Potravinovými zákony (zákony o potravinách) jsou např. zakázány určité přísady při výrobě potravin. Tím nejsou ovlivňovány jenom náklady na výrobu potravin, ale také jejich trvanlivost. Cíle potravinových zákonů ovšem nespočívají - nebo přinejmenším zpravidla nespočívají - v ovlivňování výsledku trhu. Tímto zákonodárstvím jde zpravidla o ochranu spotřebitele. Naskytá se v této souvislosti otázka, zda by rovněž výrobce neměl být chráněn obdobnými zákony. Příkladem byl zákaz napodobování mléčných produktů na bázi jiných surovin než mléka.

Zájem producentů se ukazuje být v popředí i u řady dalších zákonů. To se týká např. určitých regulací pozemkového práva, pokud jde o koupi a prodej půdy, které vyžadují povolení, dále zemědělského dědičného práva, ale také sepětí na půdě nezávislé živočišné produkce s určitým vybavením půdou. Mělo by být jasné, že zákonodárství může mít vliv na tvorbu cen zemědělských výrobků i na zemědělské produkční faktory, i když intence zákonodárství není v tomto směru.

V oblasti zemědělské tržní politiky je řada opatření ke zlepšení funkční schopnosti tržního mechanismu. Přijímána jsou zejména opatření ke zvýšení transparentnosti trhu. To se týká např. standardizace a klasifikace s tvorbou obchodních tříd pro jednotlivé zemědělské výrobky. Tato opatření nepůsobí jenom v zájmu spotřebitelů, nýbrž také v zájmu výrobců. Jen při dostačující standardizaci a při existenci obchodních tříd je výrobci umožněno, aby docílil vyšší cenu za kvalitativně hodnotnější výrobek. Tyto nástroje tím tedy přispívají ke snížení transakčních nákladů.

Podporou poradenství pro spotřebitele se nepřímým způsobem zlepšuje funkční schopnost tržního mechanismu, neboť vyšší informační úroveň spotřebitelů zaručuje, že suverenita spotřebitele nalezne větší respekt při tvorbě tržní ceny.

Zlepšení výsledku trhu může nositel zemědělského, tržně politického rozhodování dosáhnout zásadně opatřeními na straně poptávky a opatřeními na straně nabídky, jakož i zlepšením procesu tvorby cen. V oblasti zemědělské tržní politiky zasahuje stát např. na straně nabídky podporou společenství výrobců. Proces tvorby cen může být rovněž podporován zakládáním míst cenového poradenství stejně jako zakládáním a podporou burz a zbožových termínovaných trhů.

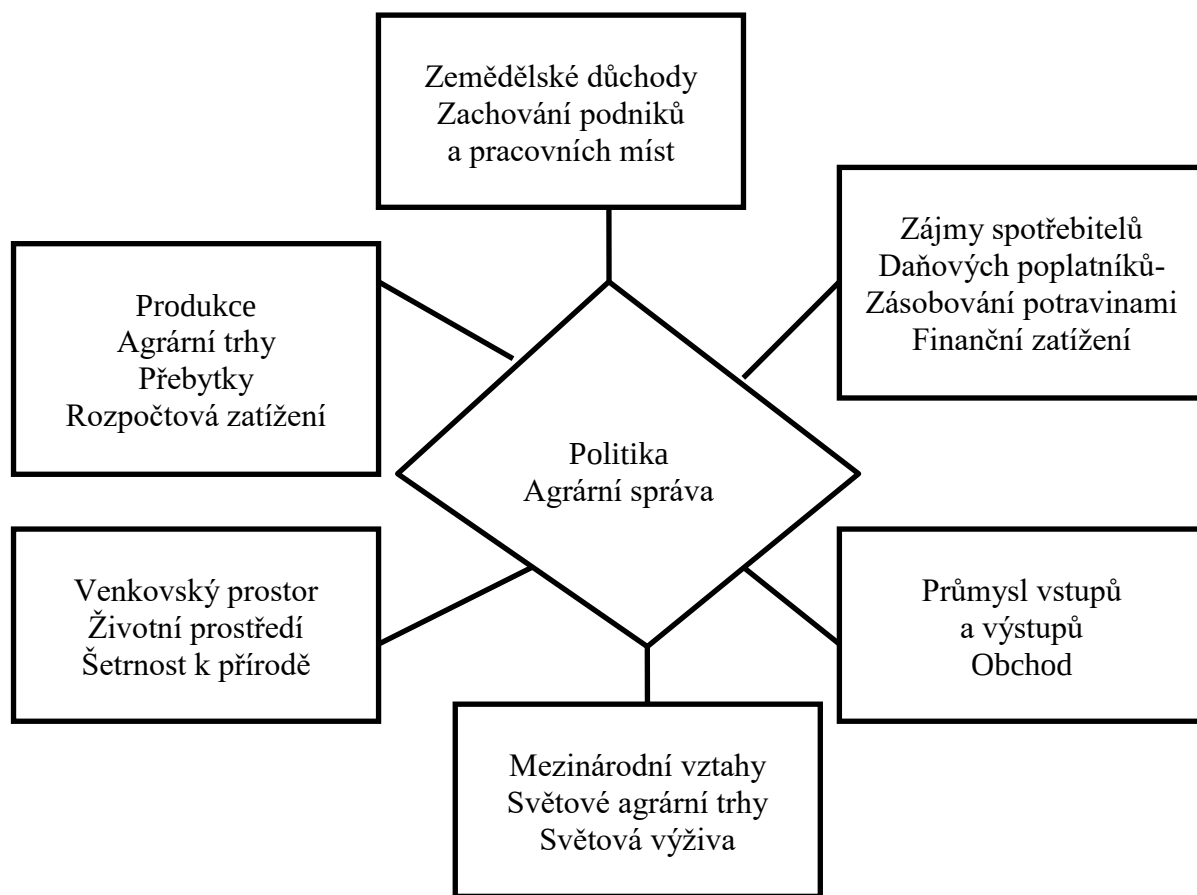
Není možné, abychom v následujícím podrobně pojednali o všech jednotlivých nástrojích. Omezíme se proto jen na nejdůležitější.

Konfliktní místa

Východiska a nástroje agrární politiky nelze používat a posuzovat izolovaně. Uplatnění konkrétních nástrojů a postupu formování agrárněpolitického instrumentária vychází ze vzájemné propojenosti, podmíněnosti a časové následnosti segmentů agrární politiky. V komplexním pojetí je však nezbytné mít vždy na zřeteli vzájemné vztahy a potencionální konfliktní oblasti agrárního sektoru v integrálních ekonomických a společenských souvislostech. Schéma 2.5 znázorňuje v uvedeném smyslu základní oblasti konfliktů.

Pro zvýšení přehlednosti je možno charakterizovat skupinové cíle pro relativně samostatné oblasti a místa užití agrárněpolitických činností. Akční oblasti hospodářské a agrární politiky podle hlavních cílů a míst užití

Schéma 2.5: Konfliktní místa zemědělství a agrární politiky v EU

Orientace na efektivnost

- Strukturní politika: vnitrosektorová a mezisektorová alokace primárních faktorů - ovlivnění struktury užití produkčních faktorů a prostorového rozdělení zemědělské výroby
- Politika výzkumu, vzdělávání a technologií: vytváření právních a institucionálních podmínek, nabídka příslušných veřejných statků
- Agrární politika životního prostředí: opatření jsou směřována na internalizaci externích efektů životního prostředí a venkovské krajiny

Orientace na rozdělování

- Tržní a cenová politika: opatření použití na trzích produktů a faktorů., která jsou často charakterizována příjmovým cílem
- Sociální a transferová politika je směřována na sociální situaci chudších domácností
- Rozvojová politika je charakterizována mezinárodními cíli rozdělování

Znázornění hierarchie cílů a jejich konkretizace pomocí cílových proměnných a pomocí odpovídajícího instrumentária dává souhrnný přehled o problematice. Pro ilustraci byl zvolen určitý výsek pro lepší znázornění hierarchie cílů ve vazbě na agrárněpolitickou oblast..

2.4 Nositelé agrární politiky a hospodářskopolitické koncepce

Nositelé agrární politiky

Agrární politika je v pluralistické společnosti určována vlivem celé řady nositelů agrární politiky (politických aktérů), kteří mají rozdílné zájmy, úkoly a kompetence.

Existují dvě základní skupiny subjektů, které se podílejí na agrárněpolitickém rozhodování:

- decizní sféra - nositelé hospodářskopolitického rozhodování, kteří mají zákonem vymezené kompetence - vláda, parlament, ústřední banka
- vlivová sféra - nositelé hospodářskopolitického vlivu bez příslušných zákonných kompetencí.

Schéma 2.6: Nositelé hospodářské (agrární) politiky

Úroveň	Soukromá sféra	Veřejná sféra (nezávislá)	Národní úroveň	Nadnárodní úroveň
Sféra rozhodování	decizní a vlivová	decizní a vlivová	decizní	decizní i vlivová
Nositelé hospodářské politiky ⁺⁾	- Politické strany - Tisk - Odbory - Svazy zaměstnavatelů - Výzkumné ústavy	- Ústřední banka - Hospodářské komory - Protimonopolní úřad - University	- Vláda - Parlament - Soudy	- EU - OSN - WTO - IMF, WB - OECD

⁺⁾ Nejedná se o vyčerpávající přehled

Praktická agrární politika jako součást hospodářské politiky se uskutečňuje v určitém sociálním a institucionálním prostředí, což má za následek zúžení manévrovacího prostoru. Za určitých podmínek je použití některých nástrojů prakticky nemožné či neúčelné.

Nezanedbatelný vliv má též omezenost finančních prostředků vlády, blízkost voleb, tlak organizovaných skupin, zapojení do světové ekonomiky, existence určitých institucí a pravidel.

Hospodářskopolitické koncepce

Hospodářskopolitická koncepce představuje ucelenou širší množinu názorů nejen z oblasti ekonomické, ale i z oblasti sociální, ekologické, filosofické ap. Rozhodování subjektů hospodářské politiky při výběru cílů a nástrojů se pak obvykle uskutečňuje podle zvolené hospodářskopolitické koncepce. Rozlišujeme tyto tři základní koncepce:

Liberální (konzervativní) hospodářskopolitická koncepce vychází z předpokladu, že koordinace aktivit prostřednictvím tržního mechanismu řeší všechny podstatné ekonomické otázky (co, jak a pro koho vyrábět). Úloze hospodářské politiky a zásahům státu je ponechán pouze velmi omezený prostor. Tato koncepce tudíž vychází z předpokladu, že zásahy vlády do sféry hospodářskopolitické jsou principiálně nežádoucí. Funkce státu je omezena na vnitřní a vnější bezpečnost (policie, armáda), na ochranu vlastnických práv a ochranu rámcového (nezbytného) prostředí pro fungování trhu (konkurenční prostředí, peněžní trh, vybrané segmenty sociální popř. ekonomické infrastruktury). Tržní systém je považován za soustavu zabezpečující optimální alokaci zdrojů a současně i maximální uspokojení spotřebitelských preferencí. Kromě toho je tržní systém chápán jako záruka harmonie individuálních a společenských zájmů a také jako základ svobodné společnosti.

Intervencionistická (reformní) hospodářskopolitická koncepce přisuzuje rovněž rozhodující úlohu tržnímu mechanismu s tím, že existuje celá řada oblastí společenských aktivit, kde dochází k tržnímu selhání. To vytváří podstatně širší prostor pro hospodářskou politiku, včetně cílů a nástrojů, než v případě liberální koncepce. Základní důvody pro nutnost vládních zásahů jsou spatřovány v nedokonalosti trhu (veřejné statky, externality, životní rizika, růst nerovnovážných stavů ap.). Selhání trhu v jeho alokační, rozdělovací a informační funkci je považováno za imanentní a vládní intervence jsou tudíž považovány za oprávněné a nezbytné. Relativně heterogenní intervencionistická koncepce, ve srovnání s koncepcí konzervativní, je charakteristická mj. prioritami vysoké zaměstnanosti, podporou hospodářského růstu, regulací celkové poptávky s důrazem na státní výdaje a podporu veřejného sektoru, preferencí nástrojů fiskální politiky, oslabením cyklických výkyvů ap. Tato koncepce vytváří prostředí, které představuje nebezpečí inflačních tlaků. V praktické hospodářské politice tento keynesiánský směr převládal v období od 30. do konce 70. let. Od počátku 80. let dochází k uplatňování neoliberální hospodářské koncepce, která preferuje

priority neinflačního prostředí, vnější rovnováhu, měnovou politiku, vyrovnaný státní rozpočet ap.

Marxistická koncepce odmítá úlohu tržního mechanismu při řešení ekonomických a sociálních otázek. Výběr cílů a nástrojů hospodářské politiky je realizován centrálně prostřednictvím příkazového systému.

2.5 Vztah vlády a trhu

V současném světě představuje vláda takovou instituci, jejímž prostřednictvím společnost prosazuje normy, které jsou základem organizace trhu. V různých státech a v různých dobách budou konkrétní pravidla odlišná v závislosti na hierarchii hodnot dané společnosti. Výsledek bude záviset na důrazu, jaký je kladen na prosperitu, solidaritu, tradici, zbožnost, ekologické cítění ap.

Problém vztahu mezi "osvícenou" vládou a "svobodným" trhem ve vyspělých demokratických zemích spočívá v tom, že v určitých dobách či situacích bývá preferován jeden či druhý přístup. Skutečnost je představována širokou škálou variantních možností mezi oběma extrémy.

Za pozoruhodný lze považovat fakt, že těžko nalezneme zastánce myšlenky, který by popíral interakci politického a ekonomického systému, ale současně se můžeme setkávat s vyhraněnými stoupenci zcela dominantní úlohy vlády (představitelky zastupitelské demokracie - politického systému) či volného trhu (představitele ekonomického systému zvaného tržní hospodářství či kapitalismus).

Existence některých nepodloženě optimistických představ o všespasitelnosti volného trhu může být nebezpečná mj. i proto, že vláda se může na základě této myšlenky zbavit odpovědnosti. Uplatnění těchto extrémních představ by vedlo zcela určitě, s ohledem na globální problémy, globalizaci ekonomiky, polycentrismus, tranzitivní fázi vývoje části ekonomik ap., k řadě nežádoucích a nevratných procesů.

Mezi kritická omezení funkce volného trhu patří zejména:

- problém vymezení standardního trhu z hlediska etiky, dostatečných informací ap. (značný a rostoucí rozsah nelegální ekonomiky v národním i světovém měřítku - podvody, korupce, obchod lidmi, drogami, zbraněmi, krádeže, poškozování práv aj.)
- tržní selhání - ekologické, sociální, regionální aspekty
- rozpor s principem trvale udržitelného rozvoje (exploatace zdrojů bez ohledu na budoucí generace a přírodní prostředí)
- působení nadnárodních společností v globálním měřítku

- působení integračních procesů ve směru utváření tří světových center se specifickým režimem preference a ochrany.

Zmíněné problémy, které nejsou řešitelné v rámci samotného ekonomického systému (tržního mechanismu), musí být řešeny v rámci politického systému. Určitým příslibem v tomto směru je přijetí myšlenky strategie trvale udržitelného rozvoje představiteli 178 zemí v Rio de Janeiro v r. 1992. Na druhé straně je základním problémem současného modelu zastupitelské demokracie krátkodobý časový horizont voleb, který ohrožuje efektivní rozhodování v dlouhodobém časovém rámci a globálním rozměru.

Problém interakce mezi vládou a trhem je obzvlášť komplikovaný v rámci agrárního sektoru.

Literatura:

- Svatoš, M. a kol., (Bielik P., Hron J., Okenka I., Podolák A., Tvrdoň J.), 1999: Ekonomika zemědělství a evropská integrace, mezinárodní vysokoškolská učebnice, I. přepr. vydání, Praha, ISBN 80-213-0439-1 (18,32 AA – 262 s.)
- Svatoš, M. a kol., 1995: Adaptace agrárního sektoru na přijetí ČR do EU, závěrečná zpráva projektu GA ČR, Praha
- Svatoš, M., 1996: Koncepční rámec pro formování agrární politiky, Zemědělská ekonomika, ročník 42 (LXIX), č. 9: s. 405-409
- Svatoš, M., 1996: Teoretické aspekty formování SZP a její předpokládaný vývoj. In: Svatoš M. a kol., 1996: Ekonomické a právní předpoklady konkurenceschopnosti agrárního sektoru po připojení ČR k EU. (Výzkumná práce). Závěrečná zpráva III. etapy projektu GA ČR „Zemědělskopotravinářský trh ČR po přijetí k EU“, Praha, PEF ČZU, listopad 1996: s. 5 - 29
- Svatoš, M., 1999: Vnější determinanty formování agrární politiky a ekonomické efektivnosti, Acta oeconomica et informatica, 2, 1999 (2), Nitra, s. 36-41, ISSN 1335-2571
- Svatoš, M., 1995: Některé problémy agrární politiky vybraných zemí s rozvinutým tržním mechanismem se zaměřením na využití jejich řešení v podmínkách ČR, In: Svatoš a kol: Utváření tržní rovnováhy zemědělskopotravinářského trhu. Závěrečná zpráva grantu PEF ČZU, Praha, březen, 28 s.

3 ROZPOČET A REGIONÁLNÍ POLITIKA EU

3.1 Historické souvislosti

Rozpočet Evropských společenství byl v počátečním období let 1958 - 1970 financován prostřednictvím příspěvků členských států. V dubnu 1970 byl zaveden Evropskou radou systém **vlastních zdrojů**, který do té doby uplatňované příspěvky nahradil. Cílem této změny byla snaha o zvýšení finanční nezávislosti evropského rozpočtu na členských státech.

Období let 1975 - 1987 bylo charakterizované rozpočtovou krizí. Nedařilo se generovat dostatečné příjmy z vlastních zdrojů, což do značné míry způsobil slabý ekonomický růst, který v tomto období převažoval. Na druhé straně docházelo k posilování stávajících a zavádění nových společných politik, což působilo značnou finanční zátěž rozpočtu (nákladnou se stávala především společná zemědělská politika). V 80. letech pak rozpočet zatěžovaly i výdaje spojené s přijetím nových členských států (Řecko, Španělsko a Portugalsko).

Ukázalo se, že je nutné přistoupit ke změně původního systému. Reforma, kterou iniciovala Komise J. Delorse¹, spočívala ve stanovení finančních prostředků pro víceleté období – tzv. **finanční perspektivy**. Jednalo se o tzv. I. Delorsův balík v roce 1988 a později II. Delorsův balík v roce 1992. Finanční rámec je od té doby stanovován na víceletá období.

3.2 Struktura rozpočtu

3.2.1 Příjmy rozpočtu EU

Příjmy rozpočtu Evropské unie jsou generovány z následujících zdrojů:

- **Cla** vybíraná na výrobcích dovážených ze třetích zemí na základě celních sazeb stanovených jednotnými celními tarify.
- **Dovozní odvody** placené Unii při obchodování s třetími zeměmi v rámci Společné zemědělské politiky. Jedná se většinou o dovozní přírážky, které jsou placeny na vnější hranici EU při dovozu zemědělských produktů, na něž se vztahují pravidla tržních organizací.
- **Odvody z cukru a isoglukózy** byly zavedeny za účelem zmírnění nadprodukce cukru a jsou konstruovány tak, aby se výrobci spolupodíleli na financování nákladů, které vznikají v souvislosti s nadvýrobou.

¹ Jacques Delors - předseda Komise v letech 1985 – 1995.

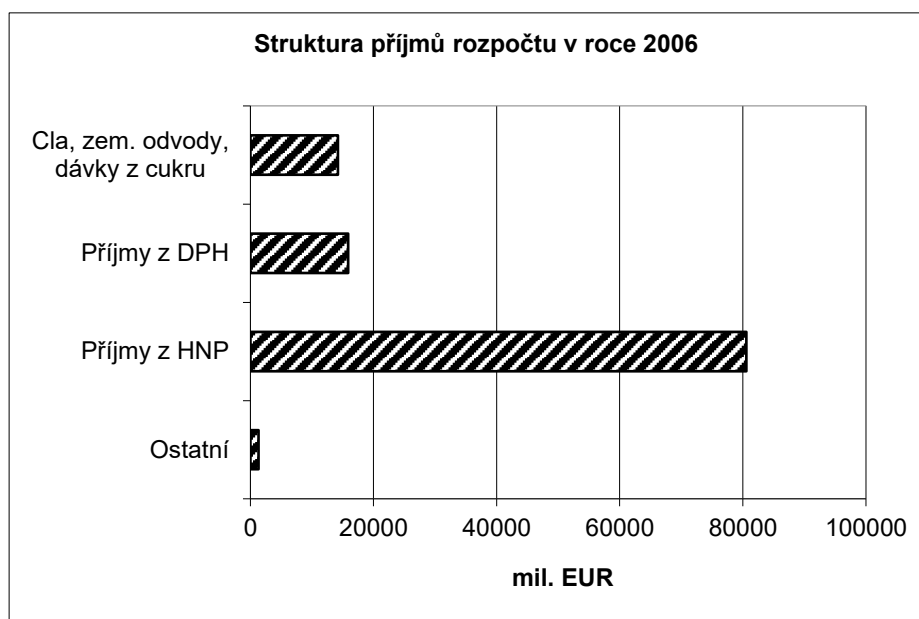
Výše uvedené zdroje jsou označovány jako **tradiční vlastní zdroje**. Ve skutečnosti však tyto zdroje nejsou zcela vlastní, protože stále částečně spočívají v jejich výběru od členských států a nikoliv pouze v přímém výběru od poplatníků.

- Příjmy založené na bázi **odvodu z daně z přidané hodnoty (DPH)**. Tento zdroj příjmů byl oficiálně zaveden v roce 1970. Jedná se o nepravou komunitární daň, neboť není vybírána přímo od poplatníka, ale od členských států. Podíl daně z přidané hodnoty na vlastních zdrojích Unie vykazoval původně rostoucí trend (od jejího praktického uplatnění v roce 1979 do roku 1988, kdy byl tento zdroj limitován). Například v roce 1986 tvořily prostředky získané z DPH téměř 64 % celkových vlastních zdrojů rozpočtu. Příspěvek členského státu do rozpočtu z vybrané DPH může být od roku 2000 maximálně ve výši 0,5 %.
- **Dodatečný zdroj odvozený z hrubého národního produktu (HNP)**. Jedná se o příjmy založené na bázi odvodu vypočítaného z HNP jednotlivých členských zemí. Tyto odvody jsou variabilní a EU je vyžaduje v takovém rozsahu, aby byly pokryty potřebné výdajové položky. Limit pro odvod je od roku 1999 stanoven na 1,27 % HNP, ale rozpočet EU si většinou vystačí nižší sazbou. Skutečná sazba, kterou státy odvádějí, se proto mění každým rokem podle rozpočtových potřeb a pohybuje se kolem 1 % HNP. Zavedení tohoto dodatečného zdroje vycházelo z úsudku, že HNP je nejreprezentativnějším ukazatelem ekonomické činnosti jednotlivých členských států. Přestože se jedná o zdroj dodatečný a vyžádaný, představuje dnes nejvýznamnější součást rozpočtu EU. Dodatečný zdroj odvozený z HNP byl zaveden v roce 1988.

Kromě vlastních zdrojů se rozpočet skládá i z dalších finančních zdrojů, které však zaujímají v rámci celkového rozpočtu pouze zanedbatelný podíl. Jedná se o následující zdroje:

- přebytky z minulého finančního období,
- příjmy z administrativních operací evropských institucí,
- úroky z opožděných splátek,
- pokuty a některé další příjmy.

Graf č. 3.1: Struktura příjmů rozpočtu EU (2006)

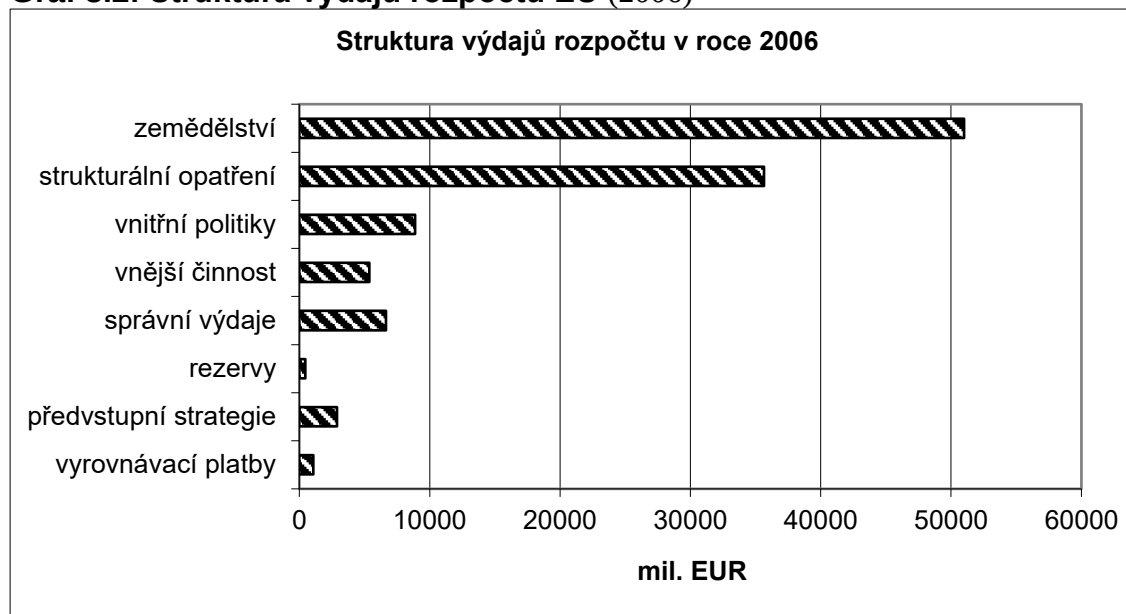
Zdroj: EUR-OP, Souhrnný rozpočet na rok 2006

V roce 1984 prosadila britská premiérka Margaret Thatcherová na summitu v Fontainebleau tzv. britský rabat, který zaručoval návrat 66 % britského příspěvku zpět do Británie. Hlavním argumentem byla tehdejší pozice Velké Británie, která neprofitovala ze zavedení společné zemědělské politiky a jako průmyslově vyspělá země odváděla do rozpočtu vysoké příspěvky.

3.2.2 Výdaje rozpočtu EU

Rozpočet Společenství ve svých počátcích financoval kromě výdajů na činnost institucí prakticky pouze zemědělskou politiku. I v současné době dominují ve struktuře výdajů prostředky určené k financování společné zemědělské politiky. Druhou nejvýraznější položkou rozpočtu jsou strukturální fondy. Tyto dvě oblasti představovaly v roce 2006 přibližně 77 % celkových výdajů rozpočtu EU.

Graf 3.2: Struktura výdajů rozpočtu EU (2006)

Zdroj: EUR-OP, Souhrnný rozpočet na rok 2006

V oblasti vnitřních politik jsou financovány zejména oblasti jako výzkum a technologický rozvoj, transevropské sítě, vzdělání, svoboda, bezpečnost a spravedlnost a další. Evropský rozpočet neposkytuje prakticky žádné zdroje evropskému průmyslu. To je dáno tím, že evropské průmyslové projekty, jako například Airbus, se realizují nezávisle na Evropské unii. Vnější činnost představuje především potravinová a humanitární pomoc a spolupráce s rozvojovými oblastmi. Výdaje na administrativu představují přibližně 6 % rozpočtu a bývají častým předmětem kritiky. Vzhledem k obrovskému záběru činností pro téměř půl miliardy obyvatel EU však administrativa EU pracuje efektivněji, než administrativní aparát ve většině členských státech.

3.3 Finanční perspektivy

Finanční perspektiva je víceletý rozpočtový plán Evropské unie. Tento plán je přijímán na základě meziinstitucionální dohody uzavřené mezi Evropskou komisí, Evropským parlamentem a Radou EU o hlavních rozpočtových prioritách EU a o stanovení jejich výdajových stropů.

3.3.1 I. Delorsův balík

Koncepce Delorsova balíku byla založena na střednědobém finančním plánu pro roky 1988 – 1992. Metoda balíku, která znamenala, že se naráz projednávala řada reformních

požadavků, umožnila uzavírat kompromisy a dospět tak ke konsenzu. Delorsův balík byl zaměřen na dovršení procesu budování jednotného trhu. Týkal se následujících oblastí:

- zavedení limitu pro vyměřovací základ pro odvody z DPH,
- zavedení dodatečného zdroje na základě odvodu z HNP,
- omezení výdajů na zemědělskou politiku (růst neměl být větší než 74 % růstu HNP),
- zvýšení příspěvků do strukturálních fondů,
- udržení kompenzací pro Velkou Británii.

3.3.2 II. Delorsův balík

II. Delorsův balík obsahoval souhrn opatření potřebných k dosažení hospodářské a měnové unie. Obsahoval návrh finanční perspektivy na léta 1993 – 1999. Reformní opatření posílila význam čtvrtého dodatečného zdroje rozpočtu (horní mez pro odvody na bázi HNP byla navyšována do roku 1999 z 1,20 % na konečných 1,27 % HNP). Na druhou stranu byl oslaben význam odvodů z DPH jako zdroje financování rozpočtu EU (z 1,4 % na 1,0 %).

3.3.3 Agenda 2000

Finanční perspektiva na období let 2000 – 2006 byla přijata jako součást dokumentu Agenda 2000. Finanční plán zachoval horní limit pro odvody z HNP na 1,27 %, dále zredukoval příjmy pocházející z DPH (max. 0,5 %), zůstal zachován princip diferenciací plateb jednotlivých zemí a kompenzace pro Velkou Británii. V rámci finanční perspektivy byly stanoveny i částky určené pro rozšíření EU o kandidátské státy, a to jak v oblasti příjmů, tak i v oblasti výdajů.

3.3.4 Finanční perspektiva na období let 2007–2013

Finální podoba finanční perspektivy EU na léta 2007 - 2013 byla schválena na summitu Evropské rady v prosinci 2005. Unie odsouhlasila hospodaření s částkou 862,4 mld. EUR, což představuje 1,045 % HNP EU. Schválení finanční perspektivy bylo velmi složité, zejména poté, co Velká Británie jako předsedající země výrazně zredukovala původní návrh. Ke shodě došlo, když Velká Británie navýšila svůj původní návrh přibližně o 13 mld. EUR a rozhodla se vzdát se až 10,5 mld. EUR z vlastního rabatu.

Oproti finanční perspektivě na období 2000 - 2006 dochází v období 2007 - 2013 k určitým změnám ve struktuře jednotlivých výdajových kapitol.

Struktura jednotlivých výdajových kapitol pro finanční období 2007 – 2013

Pro období let 2007 -2013 budou mít jednotlivé rozpočtové kapitoly následující strukturu:

1. Udržitelný růst

1a Konkurenceschopnost pro růst a zaměstnanost

1b Koheze pro růst a zaměstnanost

2. Zachování a řízení přírodních zdrojů

Přímé platby a tržní opatření, rozvoj venkova, rybářství a další

3. Občanství, svoboda, bezpečí a spravedlnost

3a Svoboda, bezpečí a spravedlnost

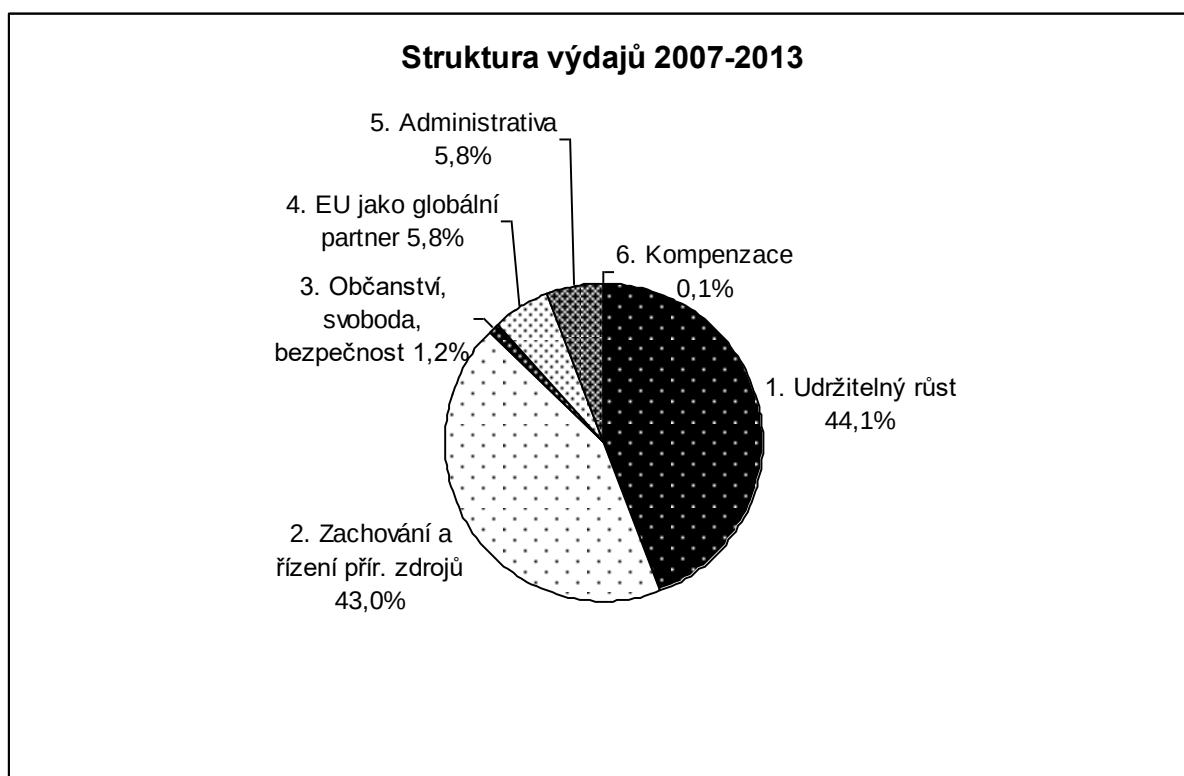
3b Ostatní vnitřní politiky

4. EU jako globální partner

5. Administrativa

6. Kompenzace (Bulharsko, Rumunsko)

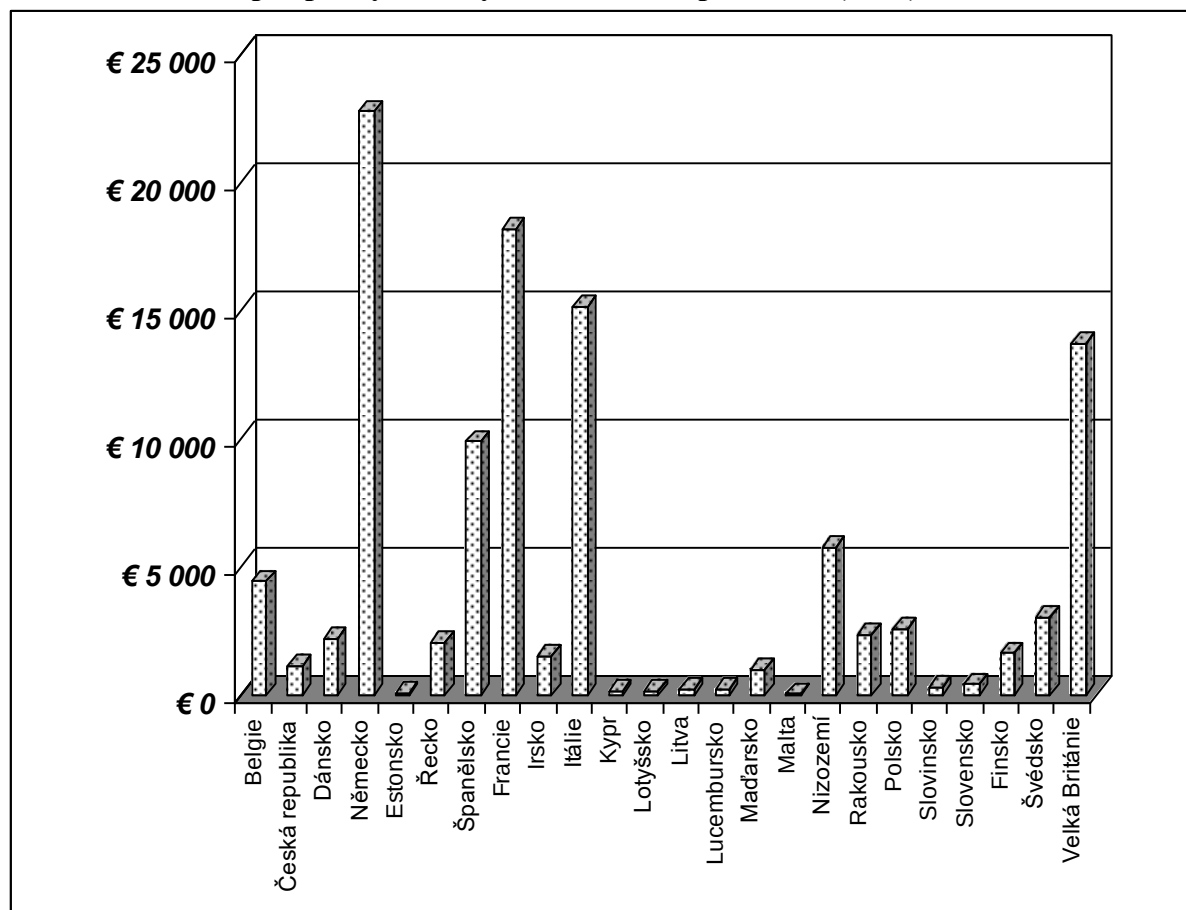
Graf 3.3: Struktura výdajů podle finanční perspektivy na období let 2007 - 2013

Zdroj: Evropská rada: Finanční perspektiva 2007 - 2013

Vzhledem k výše uvedené struktuře příjmů rozpočtu EU je zřejmé, že se příspěvky přicházející z jednotlivých členských států značně liší. Tradičně největším přispěvatelem do rozpočtu je Německo, které se na celkovém financování podílí více než jednou pětinou. K dalším významným přispěvatelům patří Francie, Itálie a Velká Británie, která uplatňuje výše zmíněný rabat. Naopak nejmenšími částkami přispívají Malta, Kypr nebo pobaltské republiky.

Graf 3.4: Celkové příspěvky členských států do rozpočtu EU (2006)

Zdroj: EUR-OP, Souhrnný rozpočet na rok 2006

3.4 Regionální politika a strukturální fondy

3.4.1 Historický vývoj regionální politiky

Cílem regionální politiky je snižování hospodářských a sociálních rozdílů mezi jednotlivými oblastmi EU. V počátcích integračního procesu nebyl na specifické problémy regionů členských států kladen příliš velký důraz, protože ekonomické a sociální rozdíly v rámci zakladatelských zemí státy nebyly příliš výrazné (s určitými výjimkami, jako například

jižní Itálie). Potřeba řešit regionální nerovnosti vyvstala zejména po druhé vlně rozšíření (po přijetí Řecka, Španělska a Portugalska v 80. letech 20. století), kdy se heterogenita členských států výrazně zvýšila. Řešení regionálních problémů bylo rovněž nutné z důvodu dobudování vnitřního trhu, neboť ekonomické svobody umožňující volný přesun výrobních faktorů mohou efektivně fungovat v pokud možno vyrovnaném a stabilním prostředí. Jednotný evropský akt z roku 1986, který se stal důležitým reformním krokem nutným pro dobudování vnitřního trhu, formuloval v oblasti regionálního přístupu úkol zavést politiku směřující k posilování hospodářské a sociální soudržnosti, která by přispívala ke snižování rozdílů v hospodářské vyspělosti různých regionů prostřednictvím strukturálních fondů.

V roce 1988 byla regionální politika výrazně reformována. Tato reforma sloučila regionální politiku s částí sociální a zemědělské politiky a pro tento nový přístup se začalo uplatňovat označení **strukturální politika**, respektive **politika hospodářské a sociální soudržnosti**. Reforma přinesla zejména následující nová pravidla:

- fondy byly soustředěny na cílové oblasti a regiony,
- Komise, členské státy a místní orgány začaly spolupracovat na principu partnerství za účelem plánování, implementace a monitorování využití fondů,
- opatření začala být programována,
- byla zavedena adicionalita (doplňkovost) prostředků Společenství

V rámci reformy bylo stanoveno celkem 5 prioritních cílů (po vstupu Švédska a Finska v roce 1995 byl zaveden ještě cíl 6), jejichž naplňování mělo sloužit k odstraňování diferencí mezi jednotlivými regiony.

Po roce 2006, kdy byla strukturální politika reformována Agendou 2000, došlo k redukci původních cílů na cíle 3. Tato změna měla za cíl zjednodušit celý systém i s ohledem na tehdy plánované rozšíření o země střední a východní Evropy.

3.4.2 Cíle regionální politiky pro období 2000 - 2006

- Cíl 1** - podpora rozvoje a strukturálního přizpůsobování regionů, které ve svém rozvoji zaostávají za ostatními (dosahují nižšího HDP na hlavu než 75 % průměru EU),
- Cíl 2** - podpora hospodářské a sociální konverze oblastí, které se potýkají se strukturálními problémy,

Cíl 3 - podpora adaptace a modernizace politik a systémů vzdělávání, odborné přípravy a zaměstnanosti.

3.4.3 Cíle regionální politiky pro období 2007 – 2013

Pro období let 2007 - 2013 vytýčila regionální politika rovněž tři cíle. Prostřednictvím strukturálních fondů a Fondu soudržnosti bude mít regionální politika k dispozici přibližně 347 mld. eur.

Cíl Konvergence je určen k urychlení hospodářské konvergence nejméně rozvinutých regionů EU (regionů na úrovni NUTS II s hrubým domácím produktem na obyvatele nižším než 75 % průměru EU). V rámci tohoto cíle mohou čerpat i státy, jejichž hrubý národní důchod na obyvatele nedosahuje 90 % průměru EU. Cíl konvergence je financovaný z ERDF, ESF a Kohézního fondu a v České republice do něj spadají všechny regiony soudržnosti s výjimkou hlavního města Prahy.

Cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost se týká regionů, které nespadají pod cíl Konvergence. Tento cíl nahrazuje původní cíle 2 a 3, spadají sem i regiony, které v období 2000 – 2006 byly zařazeny do cíle 1, ale v současném programovacím období kritéria pro zařazení do cíle Konvergence již nesplňují. Tento cíl je financovaný z ERDF a ESF, v České republice pod něj spadá hlavní město Praha.

Cíl Evropská územní spolupráce je zaměřen na podporu spolupráce v regionech v blízkosti hranic. Činnost bude soustředěna do třech úrovní:

- přeshraniční spolupráce regionů realizovaná prostřednictvím společných programů,
- spolupráce na nadnárodní úrovni,
- meziregionální spolupráce ve formě vytváření sítí pro spolupráci a výměnu zkušeností v rámci celé EU.

Tento cíl je financovaný z ERDF a v České republice pod něj spadají všechny regiony.

3.4.4 Strukturální fondy a Kohézní fond

Strukturální fondy jsou nástroje regionální politiky EU. Prostředky z nich jsou čerpány členskými státy v rámci víceletých cyklů na základě definovaných cílů a priorit. V období 2007 – 2013 jsou k dispozici dva strukturální fondy:

Evropský fond regionálního rozvoje (*European Rural Development Fund, ERDF*) je fondem, jehož prostředky tvoří největší část výdajů strukturálních fondů. Jeho hlavním cílem je snižování nerovností mezi regiony EU. ERDF podporuje takové aktivity, jako jsou investice

do výroby vytvářející pracovní místa, investice do infrastruktury, investice do vzdělání a zdraví v regionech, rozvoj místního potenciálu, investice zaměřené na životní prostředí apod.

Evropský sociální fond (*European Social Fund, ESF*) Všeobecným posláním ESF je podpora opatření pro boj s nezaměstnaností, rozvoj lidských zdrojů, rovné příležitosti a rozvoj hospodářské a sociální soudržnosti.

Dalším nástrojem, který podporuje hospodářskou a sociální soudržnost, je tzv. **Kohézní fond** (*Cohesion fund*), neboli **Fond soudržnosti**. Ten se však neřadí mezi strukturální fondy, neboť jeho využití je omezeno pouze na členské země s nejnižší úrovní dosahovaného průměrného HDP na obyvatele (pod 90% průměru EU). Fond soudržnosti vznikla na základě Maastrichtské smlouvy. Hlavní podporované aktivity tohoto fondu směřují do oblasti životního prostředí a dopravní infrastruktury.

Do roku konce roku 2006 se mezi strukturální fondy řadily ještě i další dva finanční nástroje:

Evropský zemědělský orientační a záruční fond (EAGGF), sekce orientace. Mezi strukturální fondy se spadala pouze sekce orientace, která disponovala výrazně menší částí celkových prostředků EAGGF. Sekce orientace EAGGF podporovala především tyto aktivity:

- podpora zemědělství v horských nebo méně příznivých oblastech,
- podpora začínajícím farmářům,
- podpora asociací prvovýrobců,
- konverze, diverzifikace, reorientace a podpora kvality,
- rozvoj venkovské infrastruktury,
- zpracování a marketing,
- ostatní opatření, jako jsou prevence přírodních pohrom, obnova vesnic, ochrana venkovského (kulturního) dědictví, rozvoj a využití lesů, ochrana prostředí a krajiny.

Od roku 2007 jeho funkci přebírá Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova, viz subkapitola 7.3.

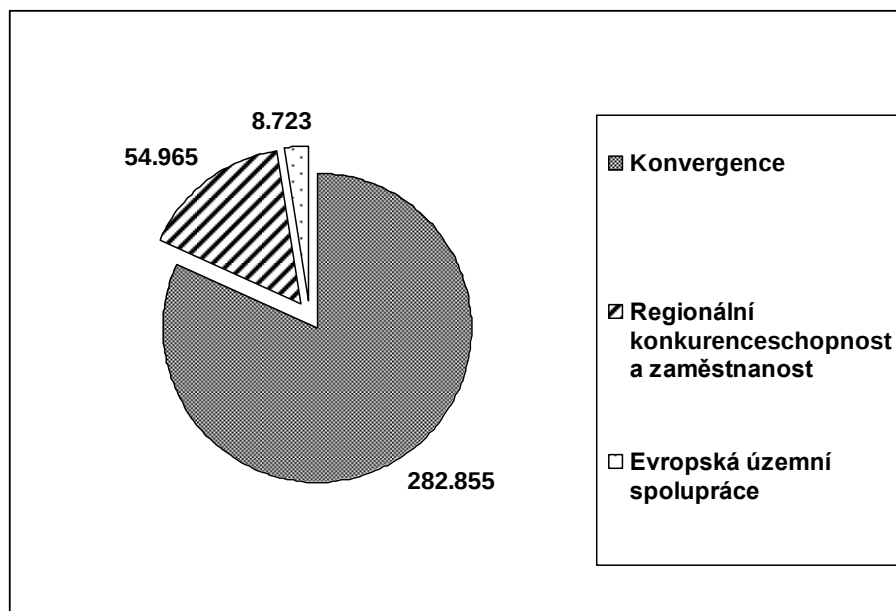
Finanční nástroj na podporu rybolovu (FIFG), který nebyl klasickým fondem. Podporoval rybářský sektor, zpracovatelský průmysl a marketing pro výrobky rybářského průmyslu. Od roku 2007 je nahrazen Evropským rybářským fondem.

3.4.5 Finanční rámec strukturálních fondů a fondu soudržnosti

Financování politiky hospodářské a sociální soudržnosti pro léta 2007 – 2013 spočívá stejně jako v období předcházejícím ve strukturálních fondech a fondu soudržnosti. Význam těchto fondů byl zdůrazněn i v Střednědobém hodnocení Lisabonské strategie. Výdaje na strukturální opatření oproti předešlému období posílily jak v absolutní výši, tak v relativním

vyjádření vzhledem k celkovým prostředkům, a staly se v rámci finanční perspektivy na období 2007 – 2013 nejvýznamnější položkou evropského rozpočtu.

Graf 3.5: Rozdělení prostředků strukturálních fondů a Fondu soudržnosti na období let 2007 – 2013 mezi jednotlivé cíle (v mil eur)

Zdroj: http://ec.europa.eu/regional_policy/policy/fonds/pdf/annexe-recto.pdf

Pro cíl Konvergence je určena pro sedmileté finanční období částka 282,9 mld. eur, což představuje více než 81 % prostředků určených na novou politiku soudržnosti. Pro cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost je vyčleněna částka 54,9 mld. eur, to je necelých 16 % celkových výdajů. Zbývá přibližně 2,5 % reprezentující 8,7 mld. eur jsou určena na cíl Evropská územní spolupráce.

I přes úspěchy regionální politiky rozdíly mezi jednotlivými oblastmi nadále přetrvávají. Rozšíření EU o 10 nových členských států v roce 2004 heterogenitu území EU zvýraznilo. Do EU vstoupily státy, ve kterých je úroveň HDP na obyvatele výrazně nižší než 60 jaký je průměr Evropské unie. Nárůst členských států EU z 15 na 25 sice zvýšil počet obyvatelstva přibližně o 20 %, ale znamenal nárůst HDP o pouhých 5 %. Celkově došlo k poklesu průměrného HDP na hlavu v pětadvacetičlenné EU o více než 12 %. Následný vstup Bulharska a Rumunska v roce 2007 potom opětovně zvýšil heterogenitu ekonomické vyspělosti Evropské unie, neboť se jedná o státy s nejnižší úrovní dosahovaného HDP na obyvatele (viz tabulka 3.1).

Tab. 3.1: HDP na obyvatele v členských zemích EU v roce 2006 (EU-27 = 100)

Belgie	120	Itálie	103	Polsko	52
Česká republika	79	Kypr	92	Portugalsko	75
Dánsko	126	Lotyšsko	54	Slovinsko	88
Německo	114	Litva	56	Slovensko	64
Estonsko	69	Lucembursko	280	Finsko	117
Řecko	98	Maďarsko	65	Švédsko	125
Španělsko	105	Malta	77	Velká Británie	118
Francie	111	Nizozemí	131	Bulharsko	37
Irsko	146	Rakousko	128	Rumunsko	39

Zdroj: Eurostat: News Release 179/2007

Literatura:

Fiala, P., Pitrová, M.: *Evropská unie*, CDK, Brno, 2003. ISBN: 80-7325-015-2

Pelkmans, J.: *European Integration. Methods and Economic Analysis*, Prentice Hall, Harlow, 2006. ISBN:0-273-69449-9

Pfetsch, F. R.: *Die Europäische Union*, Wilhem Fink Verlag, München, 2005. ISBN: 3-8252-1987-9

Tomšík, K.: *Evropská integrace a environmentální ekonomika*, ČZU, Praha, 2007. ISBN: 978-80-213-1700-0

4 ZÁKLADY, PRINCIPY A REFORMY SZP

4.1 Období formování SZP

Od svého vzniku je SZP plně založena na protekcionistické struktuře, která existovala ve velkých zemích zakládajících EHS (Německo, Francie a Itálie). Prvopočátky těchto politik jsou patrné již na konci 19. století. V této době evropské země selhaly při reakci na komparativní výhodu, kterou měly zámořské země a kolonie při produkci obilí. Namísto aby evropské země využily výhody, která jim plynula z levnějšího obilí, jejich pozice byla naprosto defensivní a ustanovily vysoké tarify na dovoz obilí, což opozdilo přesun lidské síly do jiných odvětví spolu s nemožností strukturálních změn v zemědělství. Tato reakce neměla za úkol ochránit příjem malých rolníků, kteří měli malý zájem na vysokých cenách obilí, ale vyplývala v první řadě z politické síly velkých farmářů. Tato politika byla ještě více užívána během 30. let. V době hospodářské krize agrární protekcionismus ještě více zhoršoval její průběh. Po druhé světové válce byla primárním cílem cenová podpora, která měla za úkol zvýšení nabídky potravin, a poté zajištění stabilní úrovně farmářských příjmů.

4.1.1 Právní základy

Prvním krokem k vytvoření Evropského ekonomického společenství bylo Memorandum o evropské integraci, které představili členské země Beneluxu ostatním členům Evropského společenství uhlí a oceli v květnu 1955. Bylo dohodnuto, že bude vytvořena mezivládní komise, která připraví text mezinárodních integračních dohod.

Prvním krokem komise bylo vytvoření subkomisí expertů pro jednotlivé okruhy činností. Subkomise zaměřená na společný trh ukončila svoji činnost v říjnu 1955. Během vyjednávání o budoucí podobě Smluv nebyly diskuse o zemědělství prioritní oblastí, ale zemědělství bylo akceptováno jako odvětví vyžadující speciální přístup. Výsledkem práce expertních týmů bylo vytvoření deseti dokumentů, které posloužily jako základ pro tzv. *Spaakovu*² *zprávu*. V dubnu 1956 po jednání Komise vládních delegátů byla tato zpráva s mírnými úpravami doporučena jako základ pro vyjednávání zakládajících smluv Evropského hospodářského společenství. Spaakova zpráva nastínila všechny základní principy, které byly posléze uplatněny v tzv. Římských smlouvách, jež byly základním stavebním prvkem evropské integrace. Jednalo se o:

- stabilizaci trhů,

² Paul-Henri Spaak – ministr zahraničních věcí Belgie, předseda komise expertů

- zabezpečení dostatečných zdrojů,
- zajištění přiměřených příjmů a
- postupné přizpůsobování se struktuře průmyslu.

4.1.2 Římské Smlouvy

Římské smlouvy deklarovaly, že jedním z cílů EHS by měla být ekonomická integrace, čímž poskytly základy pro vytvoření společných politik uplatňovaných ve všech členských zemích. Ekonomické integrace, kterou předpokládaly Římské smlouvy, mohlo být dosaženo pouze, pokud by byly všechny sektory hospodářství zahrnuty v tomto integračním schématu. Proto bylo nutné najít adekvátní způsob integrace pro agrární sektor všech členských států.

Jedním z principů těchto smluv bylo rozšíření společného trhu na zemědělství a obchod se zemědělskými produkty (článek 38), čehož mělo být dosaženo vytvořením celní unie mezi členskými státy a postupným odbouráváním tarifů mezi jednotlivými zeměmi spolu s uváděním společných tarifů vůči třetím zemím (článek 9). Původní předpoklad byl, že vytvoření plně funkční celní unie bude trvat 12 až 15 let.

Z výše uvedené formulace je zřejmé, že pokud společný zemědělský trh byl jednou z podmínek Společenství, bylo k tomuto trhu nutno vytvořit i společnou zemědělskou politiku. Článek 39 Římských smluv³ upřesňuje základní cíle SZP:

- zvýšení zemědělské produktivity pomocí technického rozvoje,
- zajištění přiměřených životních podmínek pro zemědělce,
- stabilizace trhů,
- zajištění dostatečných potravinových zásob a
- zaručení přiměřených cen pro spotřebitele.

Zemědělství vždy zaujímal v rámci Evropského společenství speciální postavení. Tato pozice vyplývá i z výše uvedeného znění Římských smluv, ve kterých byla zemědělství, jako jediné oblasti hospodářství, přiznána vlastní kapitola.

³ Římské smlouvy byly několikrát upravovány. Amsterdamské smlouvy, které vstoupily v platnost 1. května 1999, uvedly do praxe nové prvky smluv, odstranily nadbytečné články a zároveň došlo k přečíslování jednotlivých článků. Původně byla oblast zemědělství obsažena v článcích 38 – 47, nyní je upravována články 32 – 38.

4.1.3 Konference v Strese

V roce 1958 se uskutečnila konference v Strese (Itálie), které se zúčastnili zástupci všech členských států, Komise i zástupci farmářských organizací a potravinářského průmyslu. Konference byla zaměřena na tři hlavní oblasti:

- Charakteristiku zemědělství spolu s jeho aktuálními problémy. V této skupině byly též rozebírány agrární politiky členských zemí.
- Přizpůsobení agrární politiky členských zemí znění Římských smluv.
- Dlouhodobé cíle SZP spolu se vztahy k třetím zemím.

Každá z těchto oblastí byla zpracovávána samostatnou pracovní skupinou. Jako nejzávažnější problémy evropského zemědělství byly označeny následující oblasti: špatná farmářská struktura a její důvody, vysoká úroveň vládních subvencí, problémy s exportem zemědělské produkce, zvyšující se produktivita a s ní spojené propouštění zemědělských dělníků a v neposlední řadě nízká úroveň příjmů zemědělců.

Komisař Mansholt vyzdvihl nutnost zvýšení produktivity práce. Jako další předpoklad pro fungování SZP viděl cenu jako nezbytný tržní regulátor nabídky a poptávky. Jeho primárním záměrem bylo vytvoření zemědělské politiky, rozdělené na dvě základní části: první, zlepšující strukturu zemědělství, a druhá, která by vytvořila společný trh pro zemědělské komodity.

Výsledkem těchto opatření mělo být zlepšení celkové struktury zemědělství a navazujícího potravinářského průmyslu, což mělo umožnit příliv pracovníků a kapitálu a v důsledku toho mělo dojít k vyrovnání zemědělství s ostatními sektory hospodářství.

Jeden z problematických bodů, na který bylo poukázáno v rámci konference, přetrvává do dnešní doby. Tímto bodem je trh s obilovinami, které mají nezastupitelné místo v živočišné i rostlinné výrobě. V jedné slouží jako vstup a ve druhé jako výstup.

4.2 Počátky fungování SZP

První hodnotící Zpráva komise o stavu Společenství (1958), která následovala po konferenci v Strese, uvádí, že největším problémem zemědělství je prohlubující se příjmová disparita mezi zemědělstvím a zbytkem národního hospodářství. Zpráva tehdy potvrdila výsledky konference, zároveň však také varovala před mechanismem cenových podpor výrobců, které budou důsledkem vysokých výrobních nákladů.

Zpráva Komise v roce 1960 měla za úkol zhodnotit celkovou situaci v evropském zemědělství. Zpráva byla členěna na tři základní části. V první části byla srovnána situace

zemědělství v jednotlivých členských státech⁴. Speciální pozornost byla věnována nízké efektivnosti substituce kapitálu a práce. Druhá část Zprávy předložila obecné principy, na kterých má být SZP založena. Tyto principy byly členěny jako strukturální, tržní, cenové a sociální a měly se v rámci SZP navzájem doplňovat. Původním záměrem bylo dosáhnout stejné cenové hladiny pro hlavní klíčové komodity do poloviny roku 1967. Třetí část Zprávy je věnována analýze předpokládaných tržních organizací s charakteristikou trhu pro každou komoditu. Zpráva byla prvním ucelenějším krokem k vytvoření SZP.

Konečná podoba jednotné zemědělské politiky byla předložena Komisi v červnu roku 1960. V červenci téhož roku došlo k vytvoření Speciálního výboru pro zemědělství, jehož úkolem byla příprava jednotlivých návrhů komise.

V červenci 1961 bylo navrženo vytvoření jednotných tržních organizací pro obiloviny, vepřové maso, vejce, drůbež, zeleninu a dále pro ovoce a víno. Původním záměrem bylo vytvoření předpisů, které by pokrývaly celý produkční cyklus. Měly se týkat: produkce, cen, zpracování, marketingu na vnitřním trhu ES a případného uvádění produkce na zahraniční trhy. Výše uvedená konference v Strese však rozhodla, že tržní organizace budou založeny pouze na systému cenových podpor. První funkční tržní organizace se týkala obilovin. Již od počátku svého vzniku byl trh s obilovinami nejvíce kritizovaným. Hlavním důvodem byl nejenom jeho význam jakožto hlavní pěstované komodity, ale i jeho druhotný efekt na živočišnou výrobu. Výsledek vyjednávání týkající se produkce obilovin byl prosazen převážně Německem, které v té době mělo nejvyšší ceny obilovin na evropském trhu. Výsledkem tedy nebylo pouze udržení těchto cen pro Německo, ale také jejich aplikace na zbylé státy Společenství.

V té samé době, kdy probíhala jednání o SZP, se uskutečnilo v rámci GATT tzv. Dillonské kolo (1960 -1961). Evropské společenství zde poprvé ve své historii vystupovalo jako jednotný celek. Protože v té době probíhalo formování společných tržních organizací a ES považovalo za nejdůležitější produkty obiloviny, došlo mezi ES a USA k dohodě, která dovolovala Společenství podporovat obiloviny výměnou za snížení cla na ovoce a zeleninu, ale hlavně odsouhlasením nulové hodnoty cla na sójové boby a jejich deriváty, bavlnu a olejniny. Toto ujednání se později ukázalo jako značně nevýhodné pro Společenství, jelikož sójové boby je možno použít jako náhražku za obiloviny pro výživu zvířat. Problémy týkající se obilovin vznikly již v prvopočátcích vzniku SZP.

Vznik funkční Společné zemědělské politiky se datuje do roku 1962, kdy došlo k vytvoření společných trhů pro jednotlivé produkty spolu se spuštěním systému podpor –

⁴ Srovnávala se např. velikost obhospodařované půdy, produktivity práce, technická a technologická vybavenost, výše příjmů atd.

přirážek (levy⁵), který začal platit od 1. července 1962. Zároveň se spuštěním podpor došlo i k mírné změně priorit a byly stanoveny 3 hlavní cíle, o které se měla opírat SZP. Jednalo se o jednotný trh, místní podpory a finanční solidaritu. V letech 1963 a 1964 došlo k vytvoření tržních organizací pro další zemědělské produkty.

4.2.1 Mansholtův plán

Na konci roku 1967 byl pověřen Sicco Mansholt (tehdejší komisař pro zemědělství) vypracováním zprávy o možném způsobu reformování SZP. Tato zpráva byla Komisi prezentována v říjnu 1968 pod názvem Zemědělství 1980. Součástí zprávy bylo vytyčení šesti hlavních bodů, které je nutno změnit ve fungování SZP:

- Snížení výdajů na tržní podpory.
- Vytvoření větších farem, které budou efektivněji hospodařit, kde bude garantován návrat investic, a tím bude zajištěn přiměřený příjem.
- Využití cenového mechanismu jako základního prvku, který bude podstatou regulace produkce na základě požadavků trhu.
- Snížení zemědělsky obhospodařované plochy na 5 milionů hektarů.
- Snížení zaměstnanosti v zemědělství o 5 milionů během 70-tých let pomocí předčasného odchodu do důchodu a rekvalifikací.
- Zlepšení marketingu.

Mansholtův plán byl politickým dokumentem, který měl otevřít možnou diskusi nad problémovými okruhy SZP. Nejednalo se v žádném případě o přesný návod k reformování SZP. Komise chtěla dokument použít jako základní prvek pro vyjednávání s Radou ministrů, ta však tento dokument označila jako politicky nepřijatelný. Údajně mohl způsobit vážné rozkoly mezi členskými státy a jednotlivými farmářskými organizacemi.

První část dokumentu byla zaměřena na stoupající soběstačnost Společenství v základních zemědělských produktech. Zároveň obsahovala varování, že u některých produktů již EHS dosáhlo soběstačnosti a začíná docházet k přebytkům. S hodnocením tohoto stavu bylo také spojeno varování na vzrůstající náklady na tržní podporu a výdaje strukturálních fondů v jednotlivých členských státech.

⁵ Importní přirážky (*import levy*) – podle SZP – hlavní nástroj pro udržení tuzemských cen na úrovni přijatelné pro zemědělce. Tato dávka se podobá dovoznímu clu na většinu zemědělských výrobků. Je proměnlivá, stoupá nebo klesá podle dovozní ceny (*landed cost*) a je periodicky určována na částku, která vyrovnává cenu dovážených produktů s cenovou hranicí (*threshold price*), tj. nejnižší cenou v rámci EU pro prodej dovezeného zboží.

Další část upozorňovala na nutnost snížení obhospodařované zemědělské půdy. Jako důvod snížení bylo uvedeno, že se tím zabrání zhoršování situace na trhu se zemědělskými produkty, který v té době již trpěl přebytkem, a zároveň ke snížení výdajů na zemědělství v rámci rozpočtu Společenství. Podle Komise byla nadměrná produkce způsobena dvěma faktory: velmi silným tlakem na zvyšování farmářských příjmů skrze vyšší výkony a zvyšováním obhospodařované plochy plodin s vysokými výnosy.

Následující část se týkala adaptace marketingových nástrojů používaných při odbytů zemědělské produkce. Předpokladem bylo zapojení farmářů do vlastního procesu odbytů jejich zemědělských produktů. Zapojením farmářů by bylo dosaženo snížení nadbytečné produkce, a tím by došlo ke konsolidaci cen. Součástí této části zprávy bylo i vytvoření odbytových a marketingových organizací na úrovni Společenství, které by měly za úkol umisťovat na trh jednotlivé produkty.

Významná část dokumentu byla také věnována rozvoji znevýhodněných regionů. Základním principem myšlenky znevýhodněných regionů byl biologický a klimatický charakter zemědělské výroby, díky němuž zemědělství v odlišných regionech dosáhlo rozdílného stupně vývoje. Strukturální opatření měla kopírovat i tyto regionální odlišnosti. Tato myšlenka však narazila na zásadní odpor členských států, které se obávaly, že rozdělení regionů jim přinese zásadní problémy na domácí politické scéně a budou obviňovány z lobbingu pro jednotlivé regiony.

Poslední část dokumentu byla věnována způsobu financování SZP. Mansholtův plán předpokládal, že po uvedení všech výše popsaných opatření do SZP dojde k nárůstu výdajů. Tyto výdaje budou mít vzrůstající tendenci až do roku 1975, kdy by měly začít klesat. Předkládaná zpráva počítala s výrazným posunem výdajů na strukturální opatření. Mansholtův plán je dnes brán jako první vážnější pokus o pojmenování problémů SZP. V době svého zveřejnění však nebyla dostatečná politická vůle, která by návrhy v něm uveřejněné mohla prosadit.

Výsledkem Mansholtova plánu bylo vydání tří sociálně-strukturálních direktiv v roce 1972. Nejdůležitějším přínosem tohoto plánu bylo, že nutnost reformy zapsal do povědomí lidí a stanovil principy, na kterých musí být reformy provedeny.

4.2.2 Vymezení a nástroje (Pilíře SZP)

Každá národní či nadnárodní politika zaměřená na zemědělství jako specifickou součást národního hospodářství nebo na určitou zájmovou skupinu v zemědělské prvovýrobě či odbytu musí být charakterizována třemi základními navzájem propojenými primárními elementy:

- cílem či účelem této politiky,
- nástroji sloužícími k dosažení těchto cílů
- a pravidly či směrnicemi, které upravují působení prostředků této politiky.

Základním ekonomickým pravidlem je, že pokud existuje alespoň jeden cíl dané politiky, je nutno k tomuto cíli vytvořit alespoň jeden nástroj, který bude sloužit k dosažení této politiky. Na druhou stranu je zřejmé, že na jeden cíl může být použito více nástrojů. V případě, že bychom chtěli klasifikovat tyto nástroje, můžeme k tomu použít základní členění dle Colmana a Younga (1989), kteří použili rozdělení na tři primární oblasti: nástroje aplikované na farmářské úrovni, nástroje aplikované na národní trh a hraniční nástroje. Následující tabulka vymezuje hlavní nástroje agrární politiky.

Tabulka 1 - Nástroje agrární politiky

Úroveň na které jsou nástroje používány		
farmářská	tržní	hraniční
1. státní subvence	9. polovládní obchodní a marketingové společnosti	15. importní tarify, přírážky nebo cla
2. produkční podpory	10. intervenční nákupy	16. exportní podpory nebo cla, importní kvóty
3. dotování vstupů	11. potravinové dotace spotřebitelům	17. netarifní bariéry
4. investiční granty	12. spotřební daně	
5. produkční nebo výměrové kvóty	13. dotace zpracovatelskému průmyslu	
6. nucené potravinové odvody	14. veřejné investice do vzdělání, výzkumu a infrastruktury	
7. uvedení půdy do klidu (set aside)		
8. pozemkové reformy		

Zdroj: Colman a Young (1989)

Základní cíle SZP byly vymezeny Římskými smlouvami. K těmto cílům bylo v průběhu fungování SZP nutno vytvořit nástroje, kterými by jich mohlo být dosaženo. SZP dosud používá nástrojů na všech výše uvedených úrovních.

4.2.3 Princip jednotného trhu

Princip jednotného trhu je vymezen článkem 40 paragrafem 1 Římských smluv, kterým mělo dojít k ustanovení společného zemědělského trhu. Základní principy pro vytvoření společných trhů byly formulovány již na konferenci v Strese.

K vytvoření společného trhu mohlo dojít jedním z níže uvedených způsobů:

- vytvořením společných pravidel trhu,
- systémem jednotlivých regulovaných národních trhů a jejich koordinací,
- vytvořením evropských tržních organizací.

Zvolený způsob měl záviset na jednotlivých zemědělských produktech. Dnes je evropský zemědělský trh řízen dle posledního výše uvedeného způsobu.

Cílem jednotného trhu bylo vytvoření jednotných cen napříč celým Evropským společenstvím spolu s tvorbou jednotných pravidel na vnějších hranicích a intervenčního systému, který by byl platný na celém území Společenství. Kombinace těchto tří základních principů byla pochopitelná vzhledem k zajištění primárních cílů Společné zemědělské politiky, kterými mělo být spolu ze stabilizací zemědělských trhů i zajištění dostatečné příjmové hladiny pro farmáře. Zajištění vnitřní příjmové stability nemůže být dosaženo pouhým stanovením cen nad úrovní cen světových. Tohoto stavu může být dosaženo pouze kontrolou vnějších hranic a s tím souvisejícím importem zahraničního zboží a dále kontrolou produkce v rámci Společenství. K ochraně svých trhů Společenství používalo tři hlavní nástroje: intervence na domácím trhu, variabilní importní přírážky a variabilní exportní refundace. Přesné používání těchto nástrojů má impozantní vliv na tržní ceny a úroveň produkce a spotřeby v rámci Společenství spolu s vlivem na obchodní bilanci. Nástroje nejsou nezávislé, ale jsou používány komplexně.

Agrární politika Unie je založena na tržní a cenové politice. Základy těchto politik, které byly položeny již v letech 1962 – 1969, prošly za dobu fungování SZP již mnoha změnami. Nelze jednoduše říci, která opatření jsou důležitější a která méně, protože všechna opatření mohou fungovat pouze jako celek.

Cenová politika EU je nejčastějším cílem kritiky. Původní cenová politika byla nastavena na situaci, kdy Společenství nebylo soběstačné ani v základních potravinách a bylo nuceno část své spotřeby dovážet.

4.2.4 Princip preference společenství

Preference Společenství je logickým následkem vytvoření jednotného zemědělského trhu. Je to v podstatě prosazení zásad, které poskytují přednost odbytu produktům vyrobeným v členských zemích. Pro společnou zemědělskou politiku je tento princip velice důležitý, protože chrání vnitřní trh před levnými dovozy a před nadměrným kolísáním světového trhu. Toho je možné dosáhnout pomocí různých zemědělsko-politických nástrojů. Ty při dovozech a vývozech působí jako určitá zdymadla, která na hranicích zachycují a vyrovnávají cenové výkyvy

4.2.5 Princip finanční solidarity

Vytvoření společné politiky znamená, že náklady na její fungování musí být hrazeny společně. Finanční solidarita je proto základním pilířem Společné zemědělské politiky. Aby mohla prakticky fungovat, byl vytvořen společný fond – EAGGF (European Agricultural Guarantee and Guidance Fund) Evropský zemědělský poradenský a garanční fond, který je součástí rozpočtu Společenství. Skládá se ze dvou sekcí:

- *záruční sekce*, která financuje náhrady na vývoz do třetích zemí a intervence zaměřené na stabilizaci zemědělských trhů,
- *orientační sekce*, která financuje strukturálně politická opatření.

4.2.6 Evropský zemědělský poradenský a garanční fond (EAGGF)

Paragraf 40 Římských smluv zahrnoval vytvoření zemědělského poradenského a garančního fondu. V roce 1965 byl založen Evropský zemědělský poradenský a garanční fond (EAGGF), více známý pod svým francouzským akronymem FEOGA, který se stal výkonným nástrojem společné zemědělské politiky. EAGGF byl zřízen nařízením č. 25 z roku 1962, kterého se týkalo financování SZP, a dále je jeho činnost upravována nařízením č. 728 z roku 1970. Sám fond je rozdělen na dvě hlavní části, a to garanční fond a poradenskou část. Úkolem garanční části fondu je podpora trhu a stabilizace cen. Poradenská část je určena pro zlepšení struktury zemědělské politiky s vazbou na strukturální politiku. Do poradenské části měla být

původně směřována 1/3 celkového rozpočtu EAGGF. Původním záměrem také bylo, že výdajová a příjmová stránka tohoto fondu se budou nacházet v rovnováze.

Od roku 1971⁶ je evropský rozpočet financován z vlastních prostředků Společenství, které zahrnují cla, importní přírážky a procento z vybraných příjmů na DPH. V roce 1988 byl přidán čtvrtý zdroj příjmů, a tím je procento na HNP.

4.3 Reformy Společné zemědělské politiky

Již od zavedení principů společné zemědělské politiky byla zřejmá nutnost jejích reforem. V průběhu působení bylo předloženo mnoho návrhů reforem. Je nutné zmínit dvě hlavní iniciativy: Wageningen Memorandum z roku 1973 a o rok později tzv. Sienna Memorandum.

Základem pro veškeré problémy SZP bylo přijetí cen pro obiloviny na příliš vysoké úrovni (o 50 % více, než byla v té době světová cena). Jelikož většina zemědělských produktů je závislá na obilovinách, důsledkem tohoto kroku bylo nastavení i ostatních cen na poměrně vysoké úrovni.

Počátky krize je však možno nalézt i ve velmi úspěšném plnění původních principů SZP. Podpora vysokých cen, která byla aplikována od počátků působnosti SZP, vedla spolu s technickým pokrokem k značnému zvýšení zemědělské produktivity, a to jak na jednotku plochy, tak na pracovníka v zemědělství, a tím došlo k podstatnému zvýšení zemědělské produkce.

Zásadní problém nastal, když se Evropské společenství v průběhu 70. let změnilo z importéra zemědělské produkce na druhého největšího exportéra. Tento fakt sebou přinesl zvyšující se rozpočtové výdaje spolu s rostoucím přebytkem produkce. Velmi problematickou se jeví i nedůslednost předchozích pokusů o reformování SZP, které neodstranily základní problémy, ale pouze zredukovaly některé projevy této politiky. Mezi pokusy o reformu SZP patřilo zavedení garantovaného rozpětí v roce 1982, které mělo za úkol snížit výši zaručených cen pro některé zemědělské plodiny. Dalším pokusem bylo zavedení mléčných kvót v roce 1984. Tyto pokusy však neodstranily problém v nárůstu rozpočtových výdajů.

Můžeme uvést osm hlavních důvodů, proč bylo nutno reformovat SZP:

- prudký růst produkční kapacity evropského zemědělství,
- výdaje SZP na jednotné tržní organizace,
- pozice stálého exportéra,

⁶ Před rokem 1971 bylo financování potřeb společnosti založeno na příspěvcích jednotlivých států.

- nedostatečné zajištění adekvátních farmářských příjmů,
- harmonizace přiměřených životních podmínek mezi venkovskými regiony,
- monetární problémy mezi členskými státy – green rates,
- problémy v rozhodovacím procesu,
- mezinárodní politické tlaky.

Každý z výše zmíněných důvodů přispěl k politickému rozhodnutí týkajícímu se nutnosti změn v agrární politice SZP. Jakkoliv tyto důvody ovlivňovaly budoucí podobu reformy, nejzávažnější byl rozpočtový tlak, který Společenství začalo pociťovat. Jedno z rozpočtových pravidel totiž hovoří o nemožnosti rozpočtového schodku v rozpočtu Společenství. Z tohoto důvodu jsou tedy zemědělské výdaje SZP limitovány zdroji, které jsou v příjmové části rozpočtu. Do sedmdesátých let se nacházely rozpočtové výdaje hluboko pod svým maximem. V průběhu let výdaje narůstaly a bylo pouze otázkou času, kdy přesáhnou své možnosti.

4.3.1 Reforma 1984 - Mléčné kvóty

Na počátku sedmdesátých let bylo dosaženo soběstačnosti, zemědělci měli zajištěnu slušnou životní úroveň a zároveň ceny byly relativně velmi výhodné pro konečné spotřebitele. V té době se však také ukázalo, že dosažená potravinová bezpečnost má i svá negativa. Společná zemědělská politika přinášela největší prospěch velkým farmám, které čerpaly až 80% ze společného rozpočtu na SZP. Na drobné farmáře zbývalo pouhých 20%, protože původní systém upřednostňoval intenzivně hospodařící velkofarmy, podpora těchto velkofarm vedla k velmi negativním dopadům na životní prostředí a dotované ceny pro domácí produkci značně znesnadňují až uzavírají přístup na evropské trhy pro rozvojové země.

Prvním pokusem o reformu SZP, ke kterému byla Evropská komise tlačena stále sílícími rozpočtovými problémy, bylo zavedení mléčných kvót v roce 1984. Tento krok neměl téměř žádný vliv na liberalizaci světového trhu, ale měl podstatný účinek na snížení přebytku mléka a mléčných výrobků spolu se snížením rozpočtových výdajů na sektor mléka.

Dnes je tato reforma známá pod názvem mléčné kvóty, ač v roce 1984 představovaly mléčné kvóty pouze jeden (i když nejdůležitější) reformní prvek. Reforma byla postavena na čtyřech opatřeních:

- snížení nominálních intervenčních cen,
- uvedení nového monetárního koeficientu,

- garantované prahové množství,
- mléčné kvóty.

Snížení nominálních intervenčních cen – jednalo se o snížení o 0,5% v ECU, což však byla pouze optická iluze. Vzhledem k tomu, že snížení bylo spojeno s uvedením nového monetárního koeficientu do systému „zelených měn“, jehož efektem bylo zvýšení intervenčních cen o 3,4%, následkem toho tedy nejenže nedošlo ke snížení, ale naopak ke zvýšení intervenčních cen o 2,9%.

Uvedení nového monetárního koeficientu – sloužícímu k uvolnění problémové situace vzniklé následkem pozitivního MCA v zemích revalvujících měnu (Německo). Vyrovnávací cenový mechanismus byl příčinou vzrůstu cenové hladiny všech členských států. Tato změna sebou přinesla nové inflační tlaky.

Garantované prahové množství mělo fungovat jako automatické cenové omezení. Pokud produkce dané komodity překročí garantovaný práh, zvýšení intervenční ceny pro další marketingový rok by mělo být sníženo podle daného vzorce. V praxi však toto snížení cen není automatické, protože Rada ministrů ho může zrušit. Tato situace nastala v roce 1984, kdy se německý ministr zahraničí postavil proti jakémukoli snížení.

Uvedení mléčných kvót bylo nejúspěšnějším prvkem celého reformního balíku. Kvóty vyústily v razantní snížení počtu krav, mléčné produkce a snížení přebytků.

Od počátku fungování SZP se agrární politika řídila třemi základními principy. Koncem sedmdesátých a počátkem osmdesátých let k nim přibyl další. Jedná se o princip spoluodpovědnosti producentů za vytvořené přebytky. Jedná se o opatření, které má za cíl přenést část finančních nákladů způsobených nadbytečnou produkcí na samotné producenty. Garantované hranice založené na garantované ceně za určité maximální množství produkce a při překročení tohoto množství je podpora snižována či není poskytována vůbec. Tímto způsobem je aplikovaný systém produkční spoluodpovědnosti.

V průběhu roku 1986 došlo k dalším rozpočtovým problémům, a to i přes zvýšení horní meze příspěvku z DPH. Většina členských států platila 1,4% z DPH, zatímco Velká Británie platila mnohem nižší sazbu v důsledku rabatu týkajícího se snížení jejího příspěvku z DPH.

4.3.2 Reforma 1988 – přelom ve způsobu financování SZP

Navzdory hrožící rozpočtové krizi nebyly výsledky reformy z roku 1984 příliš pozitivní, a ačkoliv přijatá opatření uspořila přes 22,5 mld ECU z FEOGA (sekce garance), došlo

k celkovému nárůstu výdajů. Podle Dohody z Fontainebleau⁷ z roku 1984 se členské země zavázaly k maximálnímu nárůstu výdajů SZP o 2 % ročně, zatímco v letech 1984 až 1987 se jednalo o každoroční zvýšení o 18 %.

V roce 1987 byla situace opět kritická. Evropská komise to charakterizovala takto: Společenství nyní čelí rozpočtové situaci, která může být charakterizována pouze jako počátek bankrotu.

Na počátku roku 1988 tedy Evropská komise souhlasila s reformami týkajícími se rozpočtu Společenství a SZP. Někteří komentátoři nazvali tuto reformu jako „rozpočtový stabilizátor“. Hlavním prvkem reformy bylo uvedení maximálního garantovaného množství produkce (MGQ). Protože produkce mléka a mléčných výrobků již byla omezena na základě mléčných kvót z roku 1984, bylo tedy nutno ještě omezit produkci obilovin, která měla zásadní vliv na výdaje rozpočtu Společenství.

Původní návrh, který prosazovalo hlavně Nizozemsko a Velká Británie, bylo nastavení maximálního garantovaného množství u obilovin na 155 mil. tun a v případě překročení mělo dojít k automatickému výraznému snížení cen jako penalizace za překročení garantovaného množství. Německo s podporou většiny členských států prosadilo maximální garantované množství u obilovin ve výši 160 mil. tun ročně s dodatečným spolu-odpovědnostním „levy“. Maximální garantované množství bylo dále uplatněno u olejnin a proteinových rostlin, olivového oleje, vína, bavlny, a dále u čerstvého a zpracovaného ovoce a zeleniny.

Reformní opatření se týkala také příjmové stránky rozpočtu Společenství. Nový zdroj financování se týkal HNP. Základ pro výpočet % z HNP byl stanoven na základě speciálního vzorce. HNP má dvě výhody - lépe vyjadřují solventnost dané země a dále růst HNP je rychlejší než růst DPH a celkový příjem tedy roste, i když procento z celkového HNP zůstává stejné. Na podporu tohoto opatření došlo k poklesu procenta z příjmů z DPH na 1%.

Další navržená změna měla omezit zemědělské výdaje, a to jak v relativních, tak absolutních číslech. Jednalo se o snížení maximálního dovoleného růstu zemědělských výdajů na 74% růstu HNP Společenství. K podpoře tohoto opatření byla přijata nařízení o finančním plánování v rámci Společenství. Jednalo se o tzv. Střednědobý plán, který navrhl předpokládané

⁷ Fontainebleau Agreement – Dohoda z Fontaineblau představila snížení britského příspěvku do společného evropského rozpočtu, který byl implementovaný rozhodnutím Rady ministrů ze 7. května 1985. Výsledkem této dohody je, že každý členský stát může benefitovat z rozpočtové korekce, jestliže je schválené nadměrné rozpočtové zatížení s ohledem na relativní prosperitu členského státu, tj. bohatství tohoto členského státu s ohledem na EU jako celek. Dosud byla tato rozpočtová korekce udělována výhradně UK. Ačkoliv několik členských států může oprávněně tvrdit, že je v současné době ve stejném postavení jako Velké Británie v době dohod z Fontaineblau.

výdaje v jednotlivých letech a jednotlivých kapitolách. První střednědobý plán se týkal let 1988 – 1992.

4.3.3 Reforma 1992 - MacSharryho reforma

Po zavedení mléčných kvót a reformy z roku 1988 následovala reforma, zvaná MacSharryho, která znamenala přelom v historii Společné zemědělské politiky. Jednalo se o první změnu, která měla za úkol změnit přístup zemědělců k maximalizaci produkce jako základnímu stavebnímu prvku SZP, a zároveň měla do základů SZP včlenit opatření týkající se ochrany životního prostředí.

Důvody pro tuto reformu můžeme rozdělit na interní a externí. Z interních důvodů se jednalo o rozpočtové potíže, které nastaly po přijetí středomořských zemí – Řecka (1981), Španělska a Portugalska (1986). Dalším důležitým prvkem, který měl vliv na zvýšení výdajové stránky zemědělského rozpočtu, byl nárůst exportních podpor v důsledku destabilizace mezinárodních trhů s obilím a mléčnými výrobky. Významným rozpočtovým problémem byly i intervenční nákupy hovězího masa v důsledku vysoké produkce. Externím faktorem byla vyjednávání v rámci Uruguayského kola GATT, která stanula díky projednávání kapitole zemědělství na mrtvém bodě. Časová kombinace těchto faktorů si vynutila tolik potřebnou reformu SZP. Evropská unie byla kritizována, že do vyjednávání v rámci Uruguayského kola GATT vstoupila značně nepřípravená a v počátcích nedokázala čelit tlaku USA a Cairnské skupiny.

Vlivem těchto faktorů Evropská komise posléze oznámila svůj záměr, který měl zvrátit negativní trend. Komise také poprvé přiznala, že systém SZP, který byl konstruován pro společenství importujících zemí, již nadále nevyhovuje podmínkám, kdy většina produktů je exportována. Komise oznámila svůj záměr, který měl změnit podmínky poskytování podpor farmářům. Základním stavebním prvkem tohoto záměru měla být změna cenových podpor vázaných na produkci na podporu farmářských příjmů bez přímé závislosti na produkci. Zároveň začal být zdůrazňován negativní vliv intenzifikace zemědělské výroby na životní prostředí.

Komisař MacSharry začal pracovat na reformě již krátce po svém jmenování v lednu 1989. Ačkoliv nutnost reformy byla v té době již známa, nebyla budoucí reforma přijímána nejlépe. Práce na reformě tedy neprobíhaly „před zraky veřejnosti“, dalo by se říci, že byly i částečně utajeny. Skupina, která připravovala budoucí podobu reformy, byla pouze malá, aby se zabránilo nechtěnému úniku informací.

Připravená reforma obsahovala podstatné snížení cen, místo kterých měli farmáři obdržet platbu založenou na jednotce obhospodařované plochy a průměrných oblastních výnosech. Tyto platby měly být též determinované velikostí farem, s upřednostňováním malých a středních farem. Předkládaný návrh obsahoval procentuální snížení cen u většiny zemědělských produktů. Zároveň také předpokládal zavedení environmentálních opatření spolu s předčasným ukončením činnosti (odchodem do důchodu).

Návrh reformy se opíral o několik důležitých bodů:

- snížení existujících produkčních kvót,
- snížení cen,
- kompenzační platby zaměřené na malé farmáře,
- zvýšení plateb na ochranu životního prostředí.

Princip reformy byl založen na přímých platbách. Došlo k podstatnému snížení cílových, prahových a intervenčních cen a na oplátku měli producenti obdržet kompenzační platby, které již nebyly vázány na produkci. MacSharryho reforma sebou přinesla i nová opatření v agroenvironmentální oblasti.

Výsledky MacSharryho reformy

Klíčovým prvkem MacSharryho reformy bylo snížení intervenční ceny obilovin o 35%. Snížením mělo být téměř dosaženo úrovně světových cen, aby se zabránilo rapidnímu poklesu farmářských příjmů. Pokles měl být kompenzován platbami na plochu. Podmínkou této platby mělo být taktéž uvádění půdy do klidu či její využití pro technické plodiny, pokud na tyto technické plodiny nebyl uplatňován nárok na podporu. Platba na jednotku orné plochy měla být přizpůsobena velikosti obhospodařované půdy s tím, že malí farmáři by obdrželi celou kompenzační platbu a od určité hranice by docházelo ke snižování výše plateb. Tato diferenciací však narazila na prudký odpor farmářských lobby reprezentujících velké farmáře a do výsledné podoby reformy již nebyla zahrnuta. Jejím nezahrnutím došlo k navýšení výdajů, které byly z velké části hrazeny z daňových příjmů. Ačkoliv původní MacSharryho návrh počítal se snížením intervenčních cen o 35 %, výsledné snížení bylo 29 %. Mléčné kvóty byly zachovány, došlo však ke snížení

4.3.4 Agenda 2000

V dubnu 1999 proběhl v Berlíně summit, který rozhodl o přijetí řady opatření, která později vstoupila v platnost pod hlavičkou Agendy 2000. Součástí Agendy 2000 byla i tři základní opatření týkající se fungování a směřování SZP. Jednalo se o:

- reformu SZP,
- reformu strukturálních fondů,
- způsob sestavování rozpočtu EU, zdrojů tohoto rozpočtu a možnost nevyrovnaného rozpočtu.

Pod hlavičkou Agendy 2000 došlo nejen k reformě EU, ale hlavně k reformě její zemědělské politiky. Ve své podstatě Agenda 2000 navazovala na reformu z roku 1992 a prohlubovala ji. Mezi hlavní důvody reformy můžeme zařadit: plánované rozšiřování EU o státy střední a východní Evropy, kdy jejich relativně vysoký podíl zemědělství na HDP by vedl k nestabilitě rozpočtu. Jako druhý důvod, související s rozšiřováním, je možno uvést vysoké procentuální zatížení domácností střední a východní Evropy výdaji na potraviny. V případě zachování unijních cen by došlo k neúměrnému zatížení domácností přistoupivších států. Externím důvodem je potom zahájení nového kola rozhovorů v rámci WTO. Zároveň s tím i nenaplnění dřívějších závazků učiněných v rámci Uruguayského kola GATT/WTO. Uruguayské kolo jednání WTO totiž navrhlo vytvořit víceúrovňový prostor, kde by byla zaručena větší konkurenceschopnost pro producenty z rozvojových zemí.

Agenda 2000 byla založena na třech hlavních pilířích:

- změna evropského modelu zemědělství,
- zmenšení rozdílů mezi regiony,
- zdůraznění priorit při pouze velmi mírném zvyšování rozpočtu.

Zásadní rozdíl mezi reformou z roku 1992 a Agendou 2000 je možno spatřit v systému vyrovnávacích plateb. Zatímco MacSharryho reforma hovořila o systému kompenzačních plateb, které měly za úkol kompenzovat ztrátu příjmu způsobenou snížením institucionálních cen, v Agendě 2000 se tato formulace již neobjevila. Namísto toho jsou v ní používány výrazy týkající se přímých plateb.

Agenda 2000 přinesla hlavní změny v oblasti obilovin, skotu a hovězího masa a mírné změny v produkci mléka a mléčných výrobků. Jedním z úkolů Agendy 2000 byla stabilizace výdajů během let 2000 až 2006. V sektoru zemědělských plodin došlo ke snížení intervenční ceny o 15%, počínaje marketingovým rokem 2000/2001. (Původní verze reformy počítala se snížením intervenční ceny o 20%). V důsledku tohoto snížení cen došlo k nárůstu poptávky

(speciálně po obilovinách), a to i přes celkové oslabení trhu s masnými produkty. Snížení v dalších letech měla být závislá od vývoje na trhu. Snížení intervenčních cen (pokud porovnáme marketingové roky 1991/1992 a 2001/2002, došlo ke snížení intervenčních cen o 40%) mělo být kompenzováno platbami na plochu. V oblasti hovězího a telecího masa mělo dojít ke snížení intervenčních cen o 20%, a to od 1. července 2002. Pravděpodobně nejvýraznějšími změnami prošel sektor mléka a mléčných výrobků. Ačkoliv byl tento sektor reformován, nedošlo k zásadním změnám v jeho fungování. Zúčastněné země si příliš uvědomovaly finanční náročnost odstranění mléčných kvót a s tím spojených kompenzačních plateb. Politický konsensus týkající se celkové reformy sektoru mléka byl za daných podmínek nedosažitelný.

Reforma zavedla do SZP dva nové prvky : degresivitu, tj. postupné snižování plateb v čase, a modulaci, při které došlo ke stanovení maximální platby na farmu a progresivního snižování plateb na tunu či hektar dle růstu celkových plateb na jednu farmu (Konig at al, 2004).

Reforma sebou přinesla nové trendy v pojetí společné zemědělské politiky. Byl jasně formulován „Evropský model zemědělství“ s důrazem kladeným na multifunkční, udržitelné a konkurenční zemědělství. Zemědělství rozšířené po celé Evropě zahrnující specifické problémy od udržování krajiny, zachování přírodního bohatství až po uchování životních podmínek v rurálních oblastech. Po stránce výroby potravin měl být důraz kladen na zájmy spotřebitele a kvalitu a bezpečnost potravin spolu s dodržováním environmentálních pravidel.

Zhodnocení Agendy 2000

Původním cílem Agendy 2000 bylo připravit se na rozšíření o země střední a východní Evropy a zároveň si vybudovat určitou pozici pro vyjednávání v rámci WTO. Otázkou zůstává, zda tyto cíle byly skutečně naplněny. Zcela s určitostí je možno říci, že měly pozitivní dopad na fungování SZP a pomohly odstranit některé problémy. Pravdou ale zůstává, že se nedotkly těch nejzávažnějších problémů. Mléčné kvóty zůstaly zachovány a jejich řešení bylo přesunuto do roku 2005. Řešení problémů s cukerným režimem bylo také odsunuto na pozdější dobu. I když došlo ke snížení intervenčních cen jako jednoho z nejrušivějších aspektů mezinárodního agrárního sektoru, zůstaly v rámci domácích podpor částečně zachovány platby vázané na produkci. Termíny přechodů z plateb vázaných na produkci na přímé platby bez vazby na plochu či kus byly bohužel načasovány i na dobu po přijetí prvních nových členů. V té době bylo jasné, že na základě Madridského summitu konaného v roce 1995 nebudou nové členské státy mít nárok na některé platby, protože farmáři v těchto zemích nemuseli podstoupit škrtu způsobené MacSharryho reformou. Toto opatření bylo přijato v důsledku narůstajících

rozpočtových problémů a obav, že pokud by na kompenzační platby měli nárok i zemědělci z nových zemí, nezůstalo by dostatečné množství finančních prostředků pro zemědělce původní patnáctky. Toto opatření však bylo značně komplikované. Země, které přistoupily v roce 1995, a východní část Německa měly na kompenzační platby nárok, ačkoliv také nebyly donuceny k omezování produkce.

V otázkách týkajících se závazků plynoucích z jednání GATT/WTO došlo k výraznému posunu v oblasti vývozních podpor. Čímž došlo k naplnění dohod z Marakeše. Problémovými zůstaly přímé platby a jejich zařazení do modrého boxu. Pro Unii bylo velmi důležité začlenit tyto platby do modrého boxu, aby se vyhnula jejich zařazení do celkové agregované míry podpor, přestože tyto platby nejsou zcela nezávislé na produkci a tedy plně nenaplňují podmínky modrého boxu.

Cílem tohoto balíku reforem bylo i začlenění problémů životního prostředí do SZP v rámci politiky rozvoje venkova vystavěného na druhém pilíři. Problémem strukturální politiky však zůstala její vysoká administrativní náročnost a složité mechanismy realizace, čímž se alokované finanční prostředky málo soustřeďovaly na nejpotřebnější regiony.

4.3.5 Reforma červenec 2003

V červenci 2002 došlo k vydání tzv. střednědobé zprávy, která měla za cíl vyhodnotit druhou reformu – tedy Agendu 2000, a na základě tohoto vyhodnocení navrhnout postup do dalších let. Tato zpráva byla natolik závažná, že její součástí byl i soubor nových opatření týkajících se SZP. V říjnu téhož roku došlo v Bruselu ke schůzce předsedů vlád, kteří načrtli rámcový plán pro výdaje agrární politiky do roku 2013.

Rámcový plán sebou přinesl schválení rozpočtového stropu pro přímé platby, a tedy zmrazení veškerých výdajů. Výdaje SZP tedy měly růst pomaleji než inflace. Toto rozhodnutí bylo nepřilíš dobrou zprávou nejen pro zemědělce ze zemí EU, ale i pro zemědělce z nově přistupujících zemí. Bylo však velmi kladně přijato v zemích třetího světa.

V červnu 2003 došlo ke schválení konečné podoby reformy Společné zemědělské politiky. Jak je v EU zvykem, původní návrh reformy byl mnohem radikálnější než schválená verze. Reforma zahrnuje současné členské státy a zároveň byla částečně připravena i pro nově přistupující země.

Podle Evropské komise se reforma týká hlavně těchto oblastí:

- i. opatření týkající se organizace trhu;
- ii. plné odbourání vazby na produkci;

- iii. tzv. dynamickou modulaci přímých plateb;
- iv. cross compliance a audit farem;
- v. soubor opatření týkajících se venkovského rozvoje.

Reforma by také měla posílit vyjednávací schopnost EU v průběhu dalšího kola jednání v rámci WTO. To dává nový směr ve vyjednávání a vytváří výhodnější podmínky pro země tzv. třetího světa, pro které nyní bude usnadněn export na trhy EU.

Základní principy reformy

Postupem doby se změnil cíl Společné zemědělské politiky. Došlo k většímu posunu ke konkurenceschopnosti zemědělského sektoru a zároveň s tím se zemědělství ve větší míře orientovalo na trh. Tato orientace by měla v budoucnu mít pozitivní dopad na konečného spotřebitele, a hlavně daňového poplatníka. Podpory jsou poskytovány ne na výrobek, ale producentovi, a důraz je kladen na ochranu životního prostředí. Podpora je nyní vyplácena bez tolik kritizované vazby na vyrobenou produkci.

Reforma v sobě obsahuje dvě hlavní oblasti – ***horizontální oblast a tržní opatření***. Opatření reformy vstoupila v platnost rokem 2005.

V horizontální oblasti je zásadní změnou odstranění vazby na produkci, tzv. ***decoupling***. Princip decouplingu je založen na odstranění přímých plateb, které jsou nyní komprimovány do tzv. národní obálky.

Jedná se v podstatě o zavedení jednotné platby na farmu nebo na producenta. Zemědělec tedy obdrží jednu platbu namísto současných několika, jedná se tedy o průměrnou platbu. Za referenční období byly zvoleny roky 2000 – 2002. Průměrná platba je vypočtena dle průměru jednotlivých plateb za výše uvedené období a dělena tzv. oprávněnou plochou. Zemědělec si může sám zhodnotit a rozhodnout, jak naloží se svojí ornou půdou či zvířaty. Musí se tedy ve větší míře přizpůsobit trhu. Součástí reformy měl být přesun velké většiny přímých plateb do jednotné platby. Tento návrh však neprošel, protože by to mohlo znamenat výraznou změnu struktury výroby, popř. ukončení činnosti některých zemědělců ve znevýhodněných oblastech. Francie a Německo si prosadily, že u některých vybraných komodit bude ponecháno určité procento klasických přímých plateb vázaných na produkci.

I když tato reforma reprezentuje významný posun od plateb vázaných na produkci, stále zde přetrvává reziduální efekt týkající se farmářského rozhodování. Platby jsou totiž vázány na splnění určitých podmínek. Uplatňovaná politika může způsobit, že farmáři budou sít více vhodné plodiny, ale speciálně to může ovlivnit jejich pozici na trhu s půdou.

U nových členských zemí je systém přímých plateb založen na tzv. single area payment scheme (jednotná platba na plochu - SAPS). S výjimkou Slovinska a Malty ho používá všech osm nových členských států. Oproti systému používaného původními členskými zeměmi se jedná o systém jednodušší, který snižuje možnost nevyčerpání některých nárokových částek. Složená národní obálka se skládá se všech plateb, vycházejících z jednotlivých limitů či kvót, a to bez ohledu na to, zda jsou tyto limity naplněny.

Členské státy mohou pro své zemědělce samy uplatnit doplňkové platby v maximální výši 10 % úhrnné částky jednotné zemědělské platby s cílem podpořit specifické zemědělské činnosti, které jsou významné z hlediska ochrany životního prostředí, nabídky kvalitních potravin a rozvoje marketing.

Součástí reformy je dodržování standardů na úrovni farmy, tzv. **cross compliance** (křížové posouzení). Obecně se jedná o politický nástroj pro zavedení minimálních ekologických standardů v zemědělství, v jehož rámci budou postupně vytvářeny nové postupy na ochranu půdy, vody, biodiverzity a dalších složek životního prostředí, kterých se živočišná výroba bezprostředně dotýká. Jedná se o 18 standardů, které se týkají ochrany životního prostředí, kvality a bezpečnosti potravin, dobré zemědělské praxe a welfare zvířat. Cross compliance je závazné pro všechny členy EU. Každý zemědělec, který obdrží přímé platby, musí tyto podmínky splnit. Součástí opatření jsou i přijaté sankce za nedodržování opatření. Plná realizace systému cross compliance je povinná od roku 2009. Se zavedením cross compliance úzce souvisí vytvoření **zemědělského poradenského systému**, jehož úkolem je realizace a aplikace cross compliance přímo v prvovýrobě, tedy na farmách.

Dalším opatřením je tzv. princip **modulate**, tedy přesun části finančních prostředků, které budou členskému státu vyplaceny v rámci přímých plateb, do oblasti týkající se rozvoje venkova. Tyto platby pocházejí z dynamického snižování přímých plateb a nastavení maximální stropu pro jednotlivého farmáře v rámci prvního pilíře. Tato opatření se nebudou týkat nově vstupujících členských států, a to minimálně do doby než přímé platby jim poukazované dosáhnou výše zbytku Unie.

Součástí reformy je zavedení nových opatření v rámci venkovského rozvoje. Došlo ke zvýšení finančních prostředků pro realizaci venkovského rozvoje. Výrobci respektující již dříve zmiňované standardy mají nárok na paušální podpory. Pro ty zemědělce, kteří vytvářejí postupy pro zlepšování kvality, jsou zavedeny podpory, stejně tak pro mladé zemědělce, pro výrobce propagující své výrobky a informující veřejnost a výrobce podporující agroenvironmentální opatření.

V rámci tržních opatření se jedná o pokračování a prohlubování Agendy 2000, tedy o snížení intervenčních cen či změnu přímých plateb, popř. snížení měsíčních příplatků. Mezi jedny z nejvíce diskutovaných sektorů patřily obiloviny, protože se však jedná o velmi citlivou komoditu, nedošlo k razantním změnám. Můžeme říci, že úroveň intervenční ceny u obilí zůstala zachována a došlo pouze ke snížení tzv. měsíčního příplatku. Měsíční příplatky sloužily k zachování stabilní výše dodávek během celého roku. Dále se reforma dotkla těchto komodit: bramborového škrobu, sušené píce, ořechů, rýže, hovězího masa a mléčných produktů. Snížení u jednotlivých komodit je ve většině případů postupné a je vyrovnáváno národními obálkami.

Zásadní změnu doznalo i tzv. vyjmutí půdy z produkce. V minulosti bylo pro získání finanční podpory nutné vyjmout každoročně určité procento z produkce. Podle schválené reformy probíhá vyjmutí z produkce na základě rotace. Na této půdě se můžou pěstovat plodiny, které nejsou součástí výživy lidské populace. Od tohoto opatření jsou osvobozeny malé farmy do 20 ha a farmy provozující ekologické zemědělství. Byla rovněž zavedena prémie na plodiny pěstované pro energetické účely. Tyto plodiny však nesmí být pěstovány na půdě, která byla v daném období na základě rotačního cyklu vyjmuta z produkce.

Součástí reformy jsou i tzv. národní doplňkové platby (top – up). Tyto platby jsou poskytovány z národních zdrojů a jsou jimi příspěvky například na pěstování lnu na vlákno, chmele a plodin na orné půdě, ale i na chov skotu, ovcí, případně koz. Tato platba může být poskytnuta pouze, pokud producent obdržel i jednotnou platbu na plochu.

V současnosti se SZP snaží být více konkurenceschopná a tržně orientovaná. Z tohoto důvodu je zemědělská politika EU rozdělena do dvou pilířů. Součástí prvního pilíře je politika podpory trhu, do druhého pilíře spadá politika rozvoje venkova. Hlavní rozdíl oproti předchozím programovacím obdobím je v současné době v postavení Evropského fondu pro rozvoj venkova, který není součástí skupiny strukturálních fondů, a z tohoto důvodů nepatří pod politiku hospodářské a sociální soudržnosti. Finanční prostředky používané v rámci tohoto fondu mají sloužit k rozvoji konkurenceschopnosti zemědělství, lesnictví, rozvoji venkova atd.

Literatura

- ANDREOSSO-O'CALLAGHAN, B. (2003). The Economics of European Agriculture. Basingstoke: Palgrave Macmillan, ISBN:0-333-72644-8.
- ANONYM, 2004. Background paper for 'Policy Forum on cross-compliance in the CAP'. IEEP, London. <http://www.ieep.org.uk/publications/pdfs/crosscompliance/seminar6background%20paper.pdf> cit. 15. 1. 2006)
- BALDOCK, D. a MITCHELL, K. (1995). Cross Compliance within the Common Agricultural Policy: A Review of Options for Landscape and Nature Conservation. IEEP, London.
- BEARD, N. a SWINBANK, A. (2001). Decoupled payments to facilitate CAP reform. Food Policy 26(2001), (121 – 145).
- BOUSSARD, J. M. (1985). Introduction. European Review of Agricultural Economics, 1985, vol. 12, issue 4, (325-333)).
- BUCKWELL, A. (1998). Some Microeconomic Analysis of CAP Market Regime. In Ritson, C. a Harvey, D. (eds.) The Common Agricultural Policy. 2nd edition. CAB INTERNATIONAL. UK. (115 – 137). ISBN 0-85198-988-8.
- CARDWELL, M.(2003). The European Model of Agriculture. Oxford University Press. Oxford UK, ISBN: 0-19-924216-X.
- COLMAN, D. a YOUNG, T. (1989). Principles of Agricultural Economics. Cambridge University Press. (264 – 273). ISBN 0 521 33664 3.
- COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES (1958). First General Report on the Activities of the Community, Brussels
- COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES (1958). Recueil des documents de la conference agricola des etats membres de la communaut e economique europeenne a Stresa au 12 Juillet 1958, Brussels
- COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES (1960). Proposal for the Working-Out and Putting into Effect of the Common Agricultural Policy in Application of Article 43 of the Treaty Establishing the European Economic Community VI/COM (60)105 (30 June 1960).
- CONFORTI, P., DE FILIPPIS, F. a SALVATICI, L. (2002) The Mid-Term Review of the Common Agricultural Policy: Assessing the Effect of the Commission Proposals. Working Paper n. 18. Istituto Nazionale di Economia Agraria.
- DELORME, H. (2001). L'Europe Agricole:  volution et perspectives, publi  dans la Revue mexicaine de sociologie en Afrik 2001. In El agro en Europa: Evolucion y perspectivas. (57 – 79).
- EUROPEAN COMMISSION. (1985). Green Paper: Perspectives for the common agricultural policy. Communication of the Commission to the Council and the Parliament. COM(85)333.
- EUROPEAN COMMISSION. (1987). Review of Action Taken to Control the Agricultural Markets and Outlook for the Common Agricultural Policy. COM (87) 410 final. Brussels, 3 August
- EUROPEAN COMMISSION. (2002). Mid-Term Review of the Common Agricultural Policy, Brussels. COM 2002.
- EUROPEAN COMMISSION. (2004). Proposal for an EU-Africa partnership in support of cotton sector development. http://trade-info.cec.eu.int/doclib/docs/2004/february/tradoc_115806.pdf (cit.14.1.2006)
- EUROPEAN COMMUNITIES COURT OF AUDITORS (2003). Special Report No 13/2003 concerning Production Aid for Cotton, European Communities Court of Auditors, Luxembourg
- FEARNE, A. (1998). The History and Development of the CAP, 1945 – 1990. In Ritson, C. a Harvey, D. (eds.) The Common Agricultural Policy. 2. edition. CAB INTERNATIONAL, Wallington, UK (11-55).
- FENNELL, R. (1997). The Common Agricultural Policy: Continuity and Change. Oxford University Press, Oxford.

- HUBBARD, L. A RITSON, C. (1998). Reform of the CAP: From Mansholt to Mac Sharry. The Common Agricultural Policy. 2. edition. CAB INTERNATIONAL. Wallingford UK (81 – 94)
- JACQUET, F. (1993). La réforme de 1992, un tournant dans l'histoire de la politique agricole commune. In Demeter 93, économie et stratégies agricoles. Armand Colin. Paris. (13-73).
- KAY, A. (1998). The Reform of Common Agricultural Policy: The Case of the MacSharry Reforms. CABI Publishing. Wallingford.
- KOESTER, U. (1984). The role of the CAP in the process of European integration. European Review of Agricultural Economics, 1984, vol. 11, issue 2, (129 – 140).
- KOESTER, U. a TANGERMANN, S. (1990). The European Community. In. Agricultural Protectionism in the Industrialized World. ISBN 0-915707-57-8.
- KONIG, P., LACINA, L. a kol. (2004). Rozpočet a politiky Evropské unie. C.H.Beck, Praha. ISBN 80-7179-846-0.
- LARSEN, A. (1984). Major factors behind the problems of the CAP. European Review of Agricultural Economics, 1984, vol. 11, issue 2, (121 – 127).
- LINDBERG, L. (1963). The Political Dynamics of European Integration, Oxford University Press, Oxford UK (261 -283)
- MARSH, J. (1991). The Changing Role of the Common Agricultural Policy, The future of farming in Europe, Belhaven Press, London
- MOYER, W. A JOSLING, T. (1990). Agricultural Policy Reform: Politics and Process in the EC and USA. New York and London. Harvester Wheatsheaf, Hemel Hemstead.
- MOYER, W. A JOSLING, T. (2002). Agricultural Policy Reform: Politics and Process in the EU and USA in 1990s. Ashgate Publishing Company, Aldershot, England (1-9).
- NEVILLE-ROLFE, E. (1984). The Politics of Agriculture in the European Community, Policy Studies Institute, London
- POINELLI, M. (2002). Common Agricultural Policy: A European Journey – Then, Now and the Future. Working Paper WPO2_- 11. Center for International Food and Agricultural Policy, University of Minnesota, http://agecon.lib.umn.edu/cgi-bin/pdf_view.pl?paperid=5963&ftype=.pdf (cit. dne 3.2.2006).
- RITSON, C. (1984). Sienna Memorandum, The Reform of the Common Agricultural Policy, European Review of Agricultural Economics, 1984, vol. 11, issue 2, (255-259).
- SEVERINI, S. a VALLE, S. (2005). THE SINGLE PAYMENT SCHEME OF THE CAP: ENTITLEMENTS AVAILABILITY AND FARMERS BEHAVIOR. Paper prepared for presentation at the 99th seminar of the EAAE, The Future of Rural Europe in the Global Agri-Food System. Copenhagen, Denmark, August 24-27, 2005.
- SWINBANK, A. A TANNER, C. (1996). Farm Policy and Trade Conflict. The Uruguay Round and CAP Reform. The University of Michigan Press, Ann Arbor, Massachusetts. USA.
- TANGERMANN, S. (1985). Special Features and Ongoing Reform of the Common Agricultural Policy. In Confrontation or Negotiation: United States Policy and European Agriculture. Washington D.C. Curry Foundation (84 – 106).
- THURSTON, J. (2002). How to reform the CAP: A guide to the politics of European agriculture. The Foreign Policy Centre. London. UK.
- VAN MEIJL, H. a VAN TONGEREN, F. (2002). The Agenda 2000 CAP reform, world prices and GATT-WTO constraints. European Review of Agricultural Economics, 2002, vol. 29(4), (445 - 470).
- VUZE (2003). Klíčové prvky nově přijaté reformy SZP. In Bulletin VUZE. 10/2003. <http://www.vuze.cz/CZ/> (cit. 5.1.2006).

5 REGULACE AGRÁRNÍHO TRHU

5.1 Nutnost regulačních opatření na agrárním trhu

Zemědělskopotravinářský trh v širším pojetí představuje směnu výrobků prostřednictvím koupě a prodeje, jejich dopravu, skladování a standardizaci, financování a přebírání rizika odběru a prodeje zemědělsko-potravinářských výrobků a poskytování marketingových informací.

Zemědělskopotravinářský trh, jakož i trh výrobních faktorů zemědělského podnikání je charakterizován různou intenzitou a typem konkurenčních vztahů, které ovlivňují efektivnost jeho fungování.

Klasifikace trhů podle konkurenční struktury

Tvorba cen a rozsah nabízené a poptávané produkce je do značné míry ovlivněna konkurenční strukturou trhu. Konkurenční struktura závisí na druhu a rozsahu monopolistických prvků, pokud jsou přítomné, v kterékoliv tržní situaci. Podle druhu konkurenční struktury lze pak rozlišit:

1. Dokonalou konkurencí v rámci odvětví, nebo ve skupině podniků je konkurence pokud jsou splněny následující požadavky:

(a) tržních transakcí se musí zúčastnit mnoho podniků. Každý z těchto podniků produkuje tak malý podíl celkové produkce, že její přírůstek nebo snížení jednotlivou firmou má malý, nebo žádný vliv na tržní cenu.

(b) homogenita výrobků

Všechny podniky musí být známé kupujícím jako výrobci identických výrobků.

(c) svoboda vstupu a výstupu podniku na trh respektive z trhu

(d) nezávislé rozhodování podniků

Mezi podniky nesmí být uzavírány dohody.

2. Čistý monopol: Podnik je definován jako monopolní firma je-li výhradním výrobcem určitého zboží, které nemůže být snadno nahrazeno a není-li ohroženo jeho postavení konkurencí.

3. Monopolistická konkurence s diferenciací zboží: Jedná se o trh umožňující čistou konkurencí vyjma charakteristiky 1b - standardizace výrobku. Každý podnik vyrábí zboží, které se navzájem liší, nebo o kterém spotřebitelé domnívají, že se liší od konkurenčních výrobků. Rozdíly ve výrobku ve skutečnosti nemusí zahrnovat charakteristiky samotného výrobku. Přitažlivější balení, vhodnější umístění, dokonalejší servis, bezplatné kupony mohou být

důvodem spotřebitelských preferencí. Výrobce nemůže ovlivnit cenu, ani množství prodávané jinými výrobci, nicméně ovlivňuje poptávku po svém zboží necenovou konkurencí.

4. Monopson: Monopol na straně kupujícího. Na trhu působí pouze jeden nakupující určitého výrobku, nebo služby.
5. Oligopson: Na trhu působí více než dva nakupující, avšak je jich ještě dosti málo, aby akce jednoho nebo několika neměla vliv na tržní ceny jiných kupujících.
6. Monopsonistická konkurence: Na trhu působí mnoho nakupujících, avšak jejich poptávka se poněkud liší. Vyskytuje se zejména na trzích vstupů.

Tabulka č. 5.1: Klasifikace podle typu struktury trhu

	Počet podniků/Typ výrobku	Činnost podniku	
		Prodej	Nákup
A	Mnoho podniků/Homogenní výrobek	Dokonalá konkurence	Dokonalá konkurence
B	Mnoho podniků/Diferencovaný výrobek	Monopolistická konkurence	Monopsonistická konkurence
C	Několik podniků/Homogenní nebo diferencovaný výrobek	Oligopol	Oligopson
D	Jedna firma/Unikátní výrobek	Monopol	Monopson

Mezi variantami A až D lze začlenit řadu dalších kombinací, např. diskriminační monopol - podnik, který účtuje různé ceny různým spotřebitelům za stejné zboží - bilaterální monopol - jeden nakupující bez konkurujících podniků nakupující od monopolistického prodáváče - duopol - dvoufiremní odvětví. Je to specifický případ oligopolu - odvětví s malým počtem velkých podniků produkujících rozhodné množství produkce.

Zařazení podniku je vícerozměrové pro každý druh vstupu, který nakupuje a výstupu, který produkuje. Např. firma může být jednou z mnoha, kteří nakupují práci v určitém regionu, avšak může být jedinou firmou vyrábějící jeden výrobek.

Konkurenční struktura v níž operují zemědělské podniky je charakterizována velkým počtem podniků vyrábějících produkty obdobných vlastností prodávajících je však z největší části jednomu zpracovatelskému - nákupnímu podniku podle druhu výrobku, který v daném regionu působí.

Nákupní nebo zpracovatelské podniky vůči zemědělským podnikům jsou monopsonem.

Monopson usiluje zpravidla pořídit svůj nákup - obvykle input za nejnižší ceny.

Z analýzy průběhu poptávkové funkce monopsonu a nabídkové funkce zemědělských výrobců lze pak dokladovat, že rozsah nákupu inputu - zemědělských surovin má tendenci být menší, než nákup v podmínkách dokonalé konkurence.

Zemědělsko-potravinářský trh není sám o sobě stejně účinným nástrojem efektivní alokace kapitálu a produkce, jak dosavadní historie prokázala v případě nezemědělských výrobků a služeb. Utváření relativně stabilní tržní rovnováhy zemědělských a potravinářských výlučným působením nabídkově-poptávkových vztahů je pak méně obvyklé než u ostatních výrobků, jejichž produkce a spotřeba pružně reaguje na tržní signály, zatímco fungování zemědělsko-potravinářského trhu je modifikováno následujícími faktory:

- časové zpoždění a u většiny výrobků nízká nabídková pružnost, nízká cenová a důchodová poptávková pružnost
- v čase více méně stabilní poptávka po potravinách, zatímco nabídka zemědělské produkce se vyznačuje cykličností, periodicitou a sezónností
- omezená a nákladově náročná skladovatelnost většiny zemědělských a potravinářských výrobků (roční náklady na skladování 1 t masa v chladírenských boxech představují cca 8 tis. Kč) Průmyslové výrobky lze snáze skladovat a neprodleně umístit na trh při růstu poptávky.
- klimatické podmínky mohou modifikovat působení tržních signálů - stimulační funkce ceny na zvýšení nabídky může být podpořena, omezena, či dokonce negována průběhem počasí. Při nízkých cenách na druhé straně příznivé počasí může zachovat převahu nabídky nad poptávkou po delší období, než odpovídá požadavkům utváření tržní rovnováhy
- pouze dílčí odpovědnost zemědělských producentů za výrobu nekontaminovaných potravin odpovídajících kvalitativním požadavkům na zdravou výživu. Trh nárokuje stále kvalitnější potravinářské výrobky, avšak průmyslové spady a cizorodé látky v dodávaných vstupech mohou negovat odezvu zemědělských podniků na uvedený tržní požadavek
- nedostatečná nákladová pružnost zemědělských podniků vyplývající z jejich všeobecně nepříznivé ekonomické situace a závislosti na cenové úrovni, kvalitě a časové dostupnosti průmyslových vstupů, jejichž nákladovost se zvýšila přibližně desetkrát rychleji než se zvyšují ceny zemědělských výrobků.

5.2 Základní principy regulace agrárního trhu

Z výuky ekonomiky agrárního sektoru je zřejmé, že zemědělsko- potravinářský trh určitého výrobku je schopen pouze interakcí nabídky a poptávky vytvořit relativně stabilní tržní rovnováhu jen za určitých okolností - při větší pružnosti poptávky než nabídky.

Z analýzy fungování zemědělskopotravinářského trhu jsou zřejmé následující základní přístupy k jeho regulaci, které jsou však odděleny pouze z přehledného uvedení důvodů. V praxi se uplatňují a působí často ve vzájemné kombinaci a s ovlivňováním zbývajících dvou základních atributů tržního mechanismu:

- regulace nabídky
- regulace cen
- regulace poptávky.

Regulace nabídky (regulace množství nabízené produkce) se uskutečňuje v průběhu

- a) výroby
- b) zásobování.

Regulace cen v tržních podmínkách znamená jejich modifikaci od úrovně stanovené trhem k rozšíření, udržení, nebo omezení stávajícího rozsahu nabídky nebo poptávky. Vzhledem k tomu, že se změnou nabídky ovlivňuje rovněž poptávka a změnou poptávky nabídka, cenová regulace ovlivňuje alokační funkci ceny zpravidla s následným zhoršením efektivity využívání zdrojů.

V ČR se k usměrnění vývoje zemědělskopotravinářského trhu používaly pouze dvě formy cenové regulace:

- a) Stanovení maximálních maloobchodních cen potravin vybraných potravinářských výrobků, které se uplatňovalo pouze v prvních letech po cenové liberalizaci od roku 1991. V současném období je tento systém regulace cenové hladiny potravinářských výrobků zrušen vzhledem k tomu, že je považován za významný zásah do tržního mechanismu.
- b) Stanovení garantovaných cen pro nákup vybraných zemědělských výrobků, každoročně specifikovaných podle výměru Ministerstva financí o garantovaných cenách Státním fondem tržní regulace v "Zásadách regulace trhu regulaci podléhajících výrobků" do roku 2000. V současném období v této oblasti působí Státní zemědělský intervenční fond.

Regulace poptávky pro utváření tržní rovnováhy se v ČR doposud využívá pouze nahodile přes její nesporné přínosy. Značného rozšíření doznala v západoevropských státech a zvláště v USA. Regulace poptávky se uskutečňuje

- a) reklamou a propagací potravinářských výrobků s převisem nabídky

b) ekonomickou podporou spotřebitelů při nákupu potravinářských výrobků.

5.3 Efektivnost vybraných regulativních opatření

Jedním z cílů zemědělské politiky je zabezpečení důchodů ze zemědělského podnikání na odpovídající úrovni. Vyžaduje to buď zvýšit příjmy zemědělců nebo snížit jejich náklady. Byla k tomu rozpracována řada programů, avšak jejich podstatou je redukce nabídky a zvýšení poptávky.

(i) Řízená produkce

Programy řízené produkce regulují množství na trhu zpeněžované produkce. Regulace je administrativně obtížná v případě komodit s mnoha tržními odbytišti a téměř vyloučená pro výrobky využívané na farmě ve formě reproduktu.

Nabízené množství je regulováno poskytnutím práva prodat omezené množství produkce (kvóta) každým zemědělcem. Výsledná nabídková křivka má horní limit, která odpovídá nabídkové funkci neovlivněné programem znázorněné v grafu 5.1. Produkce je omezena rozsahem $\hat{Q}$, který je nižší než nabídka Q_e bez přijatého programu, i když výrobci by rádi prodali větší množství produkce při vyšší ceně $\hat{P}$.

Zisky a ztráty (zvýšení tržeb a výdajů) lze identifikovat v grafu 5.1. Výrobci obdrží cenu $\hat{P}$ místo P_e za množství $\hat{Q}$, které by bylo prodané dokonce bez přijatého programu. Zisk představuje vyšrafovaný obdélník A. Avšak výrobci by prodali více při absenci programu. Poněvadž nabídková funkce představuje odvětvové mezní náklady, součet nákladů ušetřených tím, že byla redukována produkce (plocha pod S mezi $\hat{Q}$ a Q_e) je menší než příjmy ztracené neprodáním množství Q_e . Rozdíl představuje trojúhelníková plocha C. Proto čistý zisk výrobců (přesněji zdrojů dodavatelů produkce) je dán A-C.

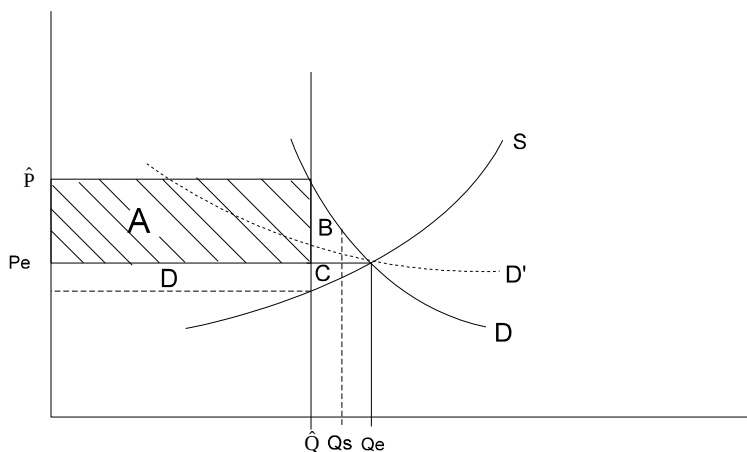
Nakupující daného zboží ztrácí plochu A, protože musí nakupovat za vyšší ceny než za množství Q_e a dále ztrácí přístup k množství $Q_e - \hat{Q}$. Hodnota této množstevní ztráty pro nakupující je plocha pod poptávkovou funkcí mezi body $\hat{Q}$ a Q_e . Pokud by nebyla produkce řízena, museli by platit cenu P_e . Vzhledem k tomu nakupující ztrácí plochu A+B. Sečtením zisků a ztrát lze obdržet:

$$A - C - A - B = -(B + C)$$

Trojúhelníková plocha B+C tak představuje čisté ztráty. Při posuzování tohoto programu ze společenského hlediska snížení produkce šetří zdroje, jejichž hodnota v alternativním použití

je dána plochou pod nabídkovou funkcí mezi $\hat{Q}$ a Q_e . Avšak hodnota sníženého rozsahu produkce pro nakupující, daná ochotou zaplatit, je plocha pod poptávkovou funkcí. Lze tak jednodušším způsobem vymezit plochu B+C jako společenskou ztrátu.

Graf č. 5.1: Znázornění tržních změn řízenou produkcí

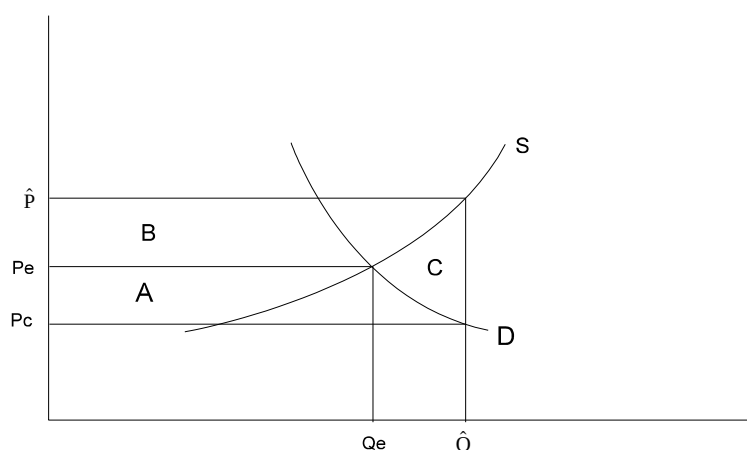
(ii) Platby výrobcům

Platby výrobcům jsou častým nástrojem zemědělské politiky ve státech s rozvinutou tržní ekonomikou. Téměř vždy jsou však spojeny s dalšími opatřeními zemědělské politiky, zejména s řízením výměry, původně s garantovanými cenami.

Např. ve Spojených státech garantovaná cena vlny byla 1,65 dolaru za libru. Průměrná tržní cena zjištěná Ministerstvem zemědělství byla 79,5 centu. Platba farmářům na úrovni 107,5% ($1,65/0,95=2,075$) jejich skutečných příjmů prováděná regionálními „Úřady stabilizace a ochrany“ proti příjmovým dokladům zvýšila jimi realizovanou cenu na úroveň garantované ceny. Množství nabízené produkce ani vstup dalších výrobců na trh není limitováno.

Nabídkově-poptávkové vztahy modifikované garantovanými cenami znázorňuje následující graf. Výrobci jsou každým rokem informováni o garantovaných cenách podle nichž nabídnou množství produkce $\hat{Q}$ odpovídající garantované ceně $\hat{P}$. Větší než rovnovážné množství produkce trh uhradí nižší cenou P_c . Garantované ceny vedou zpravidla k přebytku nabídky.

Graf č. 5.2: Znázornění tržních změn garantovanými cenami

Platby zemědělcům nejsou v tomto případě považovány za podporu tržních cen, poněvadž ceny klesnou až na úroveň nezbytnou k prodeji veškeré produkce.

Zisky výrobců jsou:

- 1) ve vyšších cenách než odpovídá množství Q_e s cenami P_e
- 2) čistý zisk za dodatečné množství produkce, které se rozhodli vyrábět při vyšších cenách.

Souhrn těchto zisků představuje B.

Spotřebitelé získávají rovněž, poněvadž za produkci Q_e platí nižší cenu P_c a dále si pořizují výrobky až do rozsahu $\hat{Q}$ za nižší cenu P_c než je jejich vlastní ocenění P_e . Jejich zisky představuje plocha A.

Platby výrobcům však zvyšují daňové zatížení, které se rovná obdélníkové ploše, jenž vyjadřuje rozdíl mezi cenami $\hat{P}$ a P_c krát $\hat{Q}$. Poněvadž se daně rovnají ploše $A+B+C$, když jsou odečteny zisky výrobců a spotřebitelů $A+B$ zůstává plocha C jako čistá ztráta.

Plocha C představuje společenské náklady analyzovaného programu. Program generuje produkci $(\hat{Q}-Q_e)$, jejíž spotřebitelské ocenění je plochou pod poptávkovou funkcí při nákladech zdrojů představovaných plochou pod nabídkovou funkcí. Rozdílem je opět trojúhelníková plocha C.

Z grafického znázornění lze dále analyzovat jak různé tržní okolnosti ovlivňují následky plateb. V zemědělství produkce je často bez odezvy na cenové změny a nabídková funkce je víceméně vertikální procházející bodem Q_e . Pak cena P_c se neliší významně od P_e a garantování ceny $\hat{P}$ by vyžadovalo ze státního rozpočtu mnohem menší částku a plocha společenských nákladů C by zmizela.

(iii) Placená diverzifikace

Program placené diverzifikace umožňuje získat zdroje na rozšíření výrobního programu z prostředků, které výrobce dostává za to, že nebude vyrábět příslušnou produkci. Např. ve Spojených státech farmář mohl získat podle tohoto programu 10 centů za libru mléka, kterou nevyrobí.

Program se liší od řízené produkce, kdy všichni výrobci mohou vyrábět pouze v rámci kvót.

Graficky lze program znázornit kombinací grafu č. 5.1 a 5.2. Z hlediska spotřebitele situace je znázorněna grafem č. 5.1. Menší rozsah produkce zvýší spotřebitelské ceny a spotřebitelské ztráty se rovnají ploše A. Z hlediska výrobců je situace znázorněna v grafu č. 5.2. Zisky výrobců jsou stejné nebo větší než znázorněné v grafu č. 5.2. Důvod spočívá v tom, že všichni výrobci mají možnost vyrábět vše za cenu $\hat{P}$. Žádný výrobce by dobrovolně neparticipoval v diverzifikačním programu, pokud by získal více výrobou, kterou si přeje při cenách $\hat{P}$. Vzhledem k tomu platba, aby snížila rozsah produkce zpět na úroveň $\hat{Q}$ musí být dostatečná a přinést celkový zisk představovaný plochou B, nebo větší. Nejmenší možná platba je dána rozdílem mezi Q_S na nabídkové funkci při $\hat{P}$ a $\hat{Q}$ v grafu č. 5.1 krát $\hat{P}$ minus variabilní náklady ušetřené tím, že se nevyrobilo množství $Q_S - \hat{Q}$. Je to plocha pod nabídkovou funkcí mezi $\hat{Q}$ a Q_S , vzhledem k tomu, že nabídková funkce vyjadřuje náklady příležitosti.

V grafu je snadná specifikace $\hat{Q}$ pro charakteristiku programu, avšak ekonomika obdržení $\hat{Q}$ jako produkt trhu není přímočará. V programu placené diverzifikace je problémem volba těch zemědělců, kterým bude poskytována úhrada za to co nevyrobí. Zpravidla se to týká zemědělců s atraktivními odvětvími. V případě mléka byli placeni výrobci, kteří snížili produkci o 5 až 30% základní úrovně, kterou podle volby farmáře byla produkce minulého roku, nebo průměr dvou posledních let před zahájením programu. Mlékárny mají podklady o těchto dodávkách. Není-li k dispozici průkazná údajová základna vznikají dále problémy s nadhodnocením výchozí úrovně nebo s monitorováním nakontrahované redukce.

V případě obilovin lze jako bázi využít jejich původní výměru, avšak zvýšenou intenzitou lze produkci zvýšit i při redukované osevní ploše, která je často nejméně úrodnou půdou v příslušném podniku.

(iv) Nástroje zemědělské politiky pro mezinárodně obchodovatelné komodity

Ceny zemědělských výrobků na zahraničních trzích jsou pro většinu zemí exogenní proměnnou a nemohou je významně měnit. Pro obchodované zboží zpravidla domácí nabídka a poptávka není v rovnováze. Podle přebytku nabídky, nebo poptávky země vyváží, nebo dováží zemědělské výrobky. Pokud stát si přeje zvýšit ceny pro své zemědělce, musí izolovat svůj domácí trh od vnějšího prostředí.

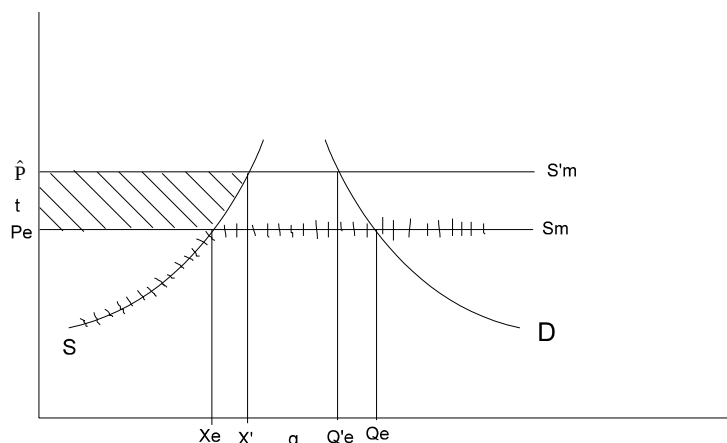
Základní nástroje pro splnění tohoto cíle jsou importní tarify, importní kvóty, exportní subvence a netarifní opatření.

Importní tarify

Jestliže se uskutečňuje dovoz za ceny na světových trzích, domácí ceny lze zvýšit vybíráním daní (t.j. celních tarifů) z každé jednotky importovaného zboží. Žádný zahraniční dovozce nebude za těchto okolností dovážet zboží, pokud cena neuhradí i importní tarif. V grafu č. 5.3 horizontální přímka v úrovni ceny na světovém trhu může být interpretována jako nabídková funkce importovaného zboží a celková nabídka v zemi bez cenových intervencí je čárkovaná křivka SS_m . Domácí spotřeba je Q_e a produkce X_e . Tarif na úrovni t posouvá nabídkovou funkci do křivky SS'_m . Redukuje to spotřebu, zvyšuje produkci a zvyšuje domácí ceny zemědělských výrobků na úroveň $\hat{P}$. Tarif sám o sobě představuje cenový podpůrný program a žádný jiný pro zvýšení cen není potřebný. V určitém smyslu je to podpora cen, která nevyžaduje vládní výdaje. Zvyšuje však výnosy v množství dovezené produkce krát importní tarif t . Pro spotřebitele program je analogický programu řízené produkce.

Ztráta spotřebitelů je znázorněna plochou za poptávkovou funkcí D mezi P_e a $\hat{P}$. Pro výrobce je program analogický programu podpory cen - cenových intervencí bez řízené produkce. Zvyšuje to ekonomické výnosy o šrafovanou plochu. Když se sloučí zisky výrobců, spotřebitelů a vlády - daňových poplatníků - společenské náklady tarifního programu představují dvě trojúhelníkové plochy pod S a D funkcemi.

Graf č. 5.3

Importní kvóty

Místo zdaňování dovozu lze stanovit limity pro jeho množství shodné s $Q'_e - X' = q$. Vyvolaný nedostatek zvýší tržní ceny do bodu, kdy $D-S$ se rovná q . (Srovnej extrémní případ ve kterém jsou dovozy zcela vyloučeny. Zvýší to ceny do bodu, který není znázorněn v grafu kde se domácí nabídka a poptávka vyrovnají). Kvóta shodná s q má stejné důsledky pro výrobce i spotřebitele jako tarif o velikosti t . Rozdíl spočívá pouze v tom, že vláda nezíská výnosy z tarifů. Obdélník mezi trojúhelníkovými plochami případně komukoliv, kdo má právo nakoupit množství q za světové ceny a prodat za domácí ceny. Udělení bezplatných importních kvót vyspělými zeměmi lze interpretovat rovněž jako zahraniční pomoc. Importující země mohou prodat importní práva nejvyšší nabídce a tak zachovat výnosy pro státní rozpočet jako v případě tarifů.

Program kvót a tarifů se však liší v období nejistoty, např. když kolísají světové ceny, což je častý případ. Země se zpravidla snaží izolovat své domácí trhy a nedovolují jakékoliv ceně $\hat{P}$, kterou si zvolily, kolísat v rozsahu jako P_e . Nejvýznamnější programy tohoto typu jsou variabilní daně - cla na dovážené obiloviny vybírané EU jako významná součást SZP. Variabilní clo je tarif, který se mění týdně aby odrazil pohyb v ceně P_e . Jestliže se cena pšenice v Rotterdamu zvýší o 10 USD/t clo se sníží o 10 USD/t. Je tím zabezpečena stabilita předem stanovené ceny. Světové ceny však nejenom vytvářejí nové možnosti pro nástroje politiky, ale i omezení pro domácí nástroje zemědělské politiky. Předpokládejme, že importující země podle grafu č. 5.3 neomezila dovoz, ale usiluje o zvýšení cen řízenou produkcí. Bylo by to však marné opatření. Funkce S by se posunula doleva, zvýšil by se dovoz a cena by se nezměnila. Podobně, pokud země bude usilovat o podporu ceny $\hat{P}$ prostřednictvím vládních nákupů, setká se to s rozsáhlým importem. Graficky se perfektně pružná poptávka v $\hat{P}$ a perfektně pružná nabídka

nikdy neprotínají. V USA např. doplňují podpůrný cenový program mléka importními kvótami na mléčné výrobky.

Na druhé straně přímé platby jsou přijatelné pro dovozce. Garantování ceny $\hat{P}$ vyžaduje platby rovnající se $(\hat{P} - P_e)$ krát X' . Spotřebitelé stále platí cenu P_e za množství Q_e , i když domácí produkce $(X' - X)$ nahrazuje importy. Společenská ztráta z realizace tohoto programu je znázorněna trojúhelníkovou plochou pouze na levé straně grafu, naznačující že další efekty rovnající se přímým platbám jsou preferovány před omezováním dovozu.

Exportní subvence

Subvence hospodářství, které vyváží za světové ceny jako např. Austrálie pšenici, je znázorněna v grafu č. 5.4. Horizontální příčka na úrovni P_e představuje perfektně pružnou poptávkovou funkci po příslušnou zemi exportovaném zboží. Celkovou poptávku po australské pšenici představuje čárkami označená křivka DD_X . Cena výrobce může být zvýšena na úroveň $\hat{P}$ tím, že se zaplatí za každou tunu exportované pšenice částka "v". Pokud by subvence byla placena přímo zemědělcům budou směřovat své výrobky na exportní trhy do té doby než se domácí ceny nezvýší na úroveň světových cen včetně "v". Pak budou výrobci spokojeni s alokací produkce na domácích nebo cizích trzích. Jestliže by subvence byly placeny exportujícím firmám mohly by vytvářet čistý zisk "v" tím, že budou nakupovat a prodávat za cenu P_e vyjma situace, kdy konkurenční exportující firmy vyšší nabídnutou cenou P_e sníží zisk "v" i ostatním firmám. Cenu P_e lze zvyšovat až do vytvoření konkurenční rovnováhy, kdy domácí ceny budou vyšší než světové přesně o veličinu "v". Bez ohledu na to, jak je subvence proplácena vzniká funkční domácí cena exportovaného zboží posunem poptávkové funkce D_X o "v" na úroveň D'_X . Produkce se následně zvyšuje na úroveň X' a export nabývá rozsahu $(\hat{X} - \hat{Q})$ při vládních nákladech na subvenční platby znázorněné plochou $B+C+D$. Zisky výrobců jsou znázorněny plochou $A+B+C$. Spotřebitelé jsou v horší situaci, protože zboží směřované na exportní trhy zvyšuje ceny, které platí - podobné tomu co vyvolává řízení produkce, nebo importní tarify. Čistý zisk je $(A+B+C) - (A+B) - (B+C+D) = -(B+D)$. V souhrnu uvažovaných skupin obyvatelstva tedy čistou ztrátu představují trojúhelníkové plochy B a D.

Vliv na domácí politiku je analogický importními kvótám. Program řízené produkce ponechává ceny výrobců nezměněny a nevede k zásadním změnám. Dochází ke ztrátě části exportních trhů. Pokud by program řízené produkce byl drastický a snížil výrobu pod Q_e , mohlo

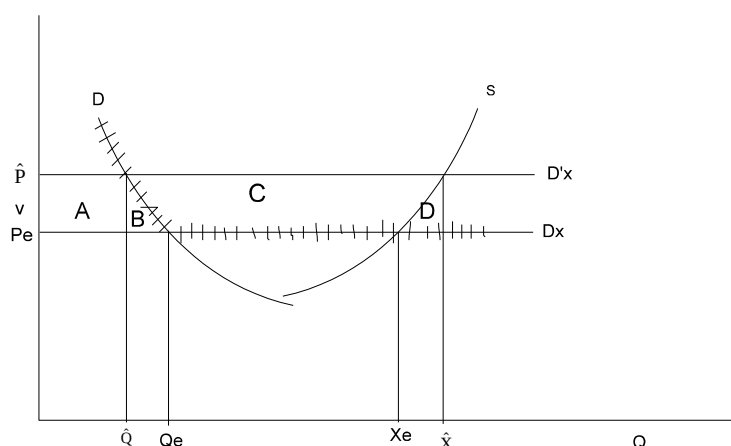
by to vést k růstu domácích cen. Jestliže by však ceny vzrostly významně, země by se mohla stát importérem. Cena by se mohla zvýšit nejvíce o rozdíl mezi cenou FOB a CIF. Podobně program cenové podpory, kdy vláda nakupuje produkt za cenu vyšší než P_e , by musel nejdříve vést k výkupu veškerého množství výrobku, který má být exportován za cenu P_e , než by mohl zvýšit domácí ceny. A pokud by intervenovaná cena byla vyšší než cena CIF, program by zahrnoval rovněž import. Viz program pro pšenici v USA ve 2. polovině 50. let, kdy vnitřní ceny byly v USA o 45% vyšší než vnitřní ceny v Kanadě.

Přímé vyrovnávací platby jsou účelně zdůvodněné v případě výrobců. Garantování $\hat{P}$ vyžaduje platby $A+B+C+D$. Spotřebitelé platí P_e (nikoliv $\hat{P}$), na rozdíl od případu exportních subvencí. Čisté ztráty jsou vyjádřeny plochou:

$$D = (A+B+C) - (A+B+C+D).$$

Aplikace přímých plateb ve srovnání s exportními subvencemi pak má výhodu ve vyšší efektivnosti.

Graf č. 5.4

5.4 Matematický model nástrojů zemědělské politiky pro regulaci trhů

Pro jeho odvození lze psát

$$Q_s = S(P_s), S' > 0 \quad (5.1)$$

kde S' je derivace nabídkové funkce S , Q_s je nabízené množství, P_s je cena nabídky. Funkce má derivaci pro pozitivní P a Q . Vyjadřuje mezní náklady společnosti výroby Q . Představuje náklady ušlé příležitosti produkce Q , tj. jaká cena musí být zaplacená pro získání zdrojů k produkci Q místo jejich nejlepšího využití.

Poptávková funkce je ve tvaru:

$$Q_d = D(P_d), D' < 0 \quad (5.2)$$

Poptávková funkce vyjadřuje mezní společenskou hodnotu množství Q_d , která je určena ochotou zaplatit za toto množství. Model předpokládá existenci rovnováhy $Q_s = Q_d$ a jí odpovídající P_e , kdy $P_s = P_d$.

Za uvedených předpokladů se jedná o model dílčí rovnováhy, kdy jiné ceny a necenové proměnné vyjma množství Q_s a Q_d nejsou uvažovány.

Zemědělské politiky zpravidla přímo neregulují tržní cenu nebo množství. Trh je regulován zprostředkovaně, prostřednictvím dotačních plateb, celních tarifů, výměry plodin aj., které je nezbytné do modelu zahrnout.

Produkční dotace.

Příkladem je dotace V k ceně každé jednotky prodané produkce, např. 0,2 Kč/l mléka. Výrobce získá tržní cenu plus V . Rovnovážná cena, kterou získá výrobce se liší od rovnovážné ceny, kterou platí spotřebitel (mlékárna), avšak i nadále Q_s a Q_d . Z těchto důvodů je někdy účelné v analýze politiky předpokládat cenu jako závisle proměnnou v poptávkovém a nabídkovém vztahu.

Rovnici (5.1) a (5.2) lze pak psát

$$P = S^{-1}(Q) - V \quad (5.3)$$

$$P = D^{-1}(Q) \quad (5.4)$$

což jsou inverzní funkce k rovnicím (5.1) a (5.2) podle P . Značení inverzní funkce v dalším textu lze pro zjednodušení vynechat.

Rovnice (5.3) neprezentuje hodnotu P_s , nýbrž $P_s - V$, která se rovná P_d . Při dosazení do (5.4) rovnice a jejím řešení pro V je zřejmé, že V je rozdíl ceny nabídky $S(Q)$ a ceny poptávky

D (Q). Poněvadž V je pozitivní, produkce je vyšší než odpovídá tržním vztahům v dokonalé konkurenci.

Pro zjištění změn, které nastanou, když se V změní při původní tržní rovnováze lze vyčíslit diferenciály:

$$dP = S' (Q) dQ - dV \quad (5.5)$$

$$dP = D' (Q) d (Q) \quad (5.6)$$

a z definice pružností psát:

$$S'(Q) = \frac{1}{e_s} * \frac{P}{Q} \quad D'(Q) = \frac{1}{e_d} * \frac{P}{Q}$$

kdy e_s je pružnost nabídky a e_d pružnost poptávky. Po dosazení do vztahu (5.5) a (5.6) dále vyplývá:

$$\frac{1}{e_s} * \frac{P}{Q} dQ - dV = \frac{1}{e_d} * \frac{P}{Q} dQ$$

a jeho vydělení dV a řešení pro dQ/dV

$$\left[\frac{1}{e_s} - \frac{1}{e_d} \right] * \frac{P}{Q} \frac{dQ}{dV} = 1 \quad \text{a po úpravě}$$

$$\frac{dQ}{dV} / \frac{dV}{P} = \frac{1}{1/e_s - 1/e_d} \quad (5.7)$$

kde dQ/Q je procentní změna v Q a dV/P je relativní změnou v dotaci V vzhledem k ceně. K odvození změny v tržní ceně (která, vzhledem k V v nabídkové rovnici je P_d – cenou poptávky) se řeší rovnice (5.6) pro dQ a provede substituce v rovnici (5.5):

$$dP = \frac{1}{e_s} \frac{P}{Q} \left[\frac{e_d Q}{P} \right] dP - dV$$

$$dP = \frac{e_d}{e_s} dP - dV$$

$$dP \left[1 - \frac{e_d}{e_s} \right] = -dV \quad (5.8)$$

$$\frac{dP}{dV} = - \frac{1}{1 - e_d / e_s}$$

Procentická změna v ceně je její změna dělená cenou, tj. dP/P . Poněvadž $dP/P : dV/P = dP/dV$ rovnice (5.8) vysvětluje jak změna v dotacích vyjádřená procenticky vzhledem ke komoditní ceně změní komoditní cenu v relativním vyjádření.

Rovnice (5.7) a (5.8) jsou klasické výsledky komparativní statické analýzy zemědělské politiky. Umožňují odvodit jak se mění ceny tržní rovnováhy a rovnovážné množství, když se mění nástroj zemědělské politiky V . Z rovnice (5.8) je zřejmé, že pokud pružnost nabídky a poptávky mají obvyklé znaménko ($e_s > 0$, $e_d < 0$), že $dP/dV < 0$. Při růstu dotací, cena se snižuje. Při analýze extrémní situace kdy, $e_d = 0$, nebo $e_s = \infty$ $dP/dV = -1$. Při aplikaci závěrů na reálném příkladě (nikoliv infinitezimálním) při zvýšení dotací v o 10% ceny poklesnou o 10%. Spotřebitelé budou mít veškerý prospěch z dotace, i když dotace byly poskytnuty výrobcům a přebytek výrobců se nezvýší.

V druhém extrémním případě, je-li $e_d = \infty$ a $e_s = 0$, $dP/dV = 0$, tj. ceny se nezvýší. Další specifický příklad může být při $e_s = |e_d|$ za těchto okolností se pružnost nabídky rovná absolutní hodnotě pružnosti poptávky, např. $e_s = 0,8$ a $e_d = -0,8$, pak $dP/dV = -1,2$ a přebytek se rovným dílem rozdělí výrobci i spotřebitelé.

Rovnice (5.8) je simulačním modelem pro dotační politiku. Pro případ obtíží s matematikou následující tabulka uvádí různé alternativy cenových změn a rozdělení vzniklého přebytku mezi spotřebitele a výrobce.

Tab. 1: Procenta snížení cen (a zvýšení přebytku spotřebitelů) připadající na 1 % zvýšení dotací.

Elasticita poptávky (e_d)	Elasticita nabídky (e_n)							
		0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	1,0	5,0
	-0,1	0,50	0,67	0,75	0,80	0,83	0,91	0,98
	-0,3	0,25	0,40	0,50	0,57	0,63	0,77	0,94
	-0,5	0,17	0,29	0,38	0,44	0,50	0,67	0,91
	-0,7	0,13	0,22	0,30	0,36	0,42	0,59	0,88
	-1,0	0,09	0,17	0,23	0,29	0,36	0,50	0,83
	-2,0	0,05	0,09	0,13	0,17	0,20	0,33	0,71
	-5,0	0,02	0,04	0,06	0,07	0,09	0,17	0,50

5.5 Institucionální zabezpečení regulace trhu

Regulací agrárního trhu je pověřen státní zemědělský intervenční fond (SZIF).

- (i) SZIF v souladu se zákonem 256/2000 Sb. o SZIF a s mezinárodními smlouvami, kterými je Česká republika vázána, a na základě nařízení vlády vydaných k provedení tohoto zákona provádí opatření a zavádí tržní pořádky pro stabilizaci trhů se zemědělskými výrobky a potravinami s cílem minimalizace výkyvů cen na domácím trhu tím, že
 - a) poskytuje finanční podporu ve formě
 - 1. intervenční podpory,
 - 2. kompenzační podpory,
 - 3. podpory pro skladování a zpracování zemědělských výrobků a potravin,
 - 4. podpory pro zajištění odbytu zemědělských výrobků a potravin na domácím trhu,
 - 5. podpory za uvádění půdy do klidu,
 - 6. podpory nepotravinářského využití zemědělské produkce,
 - 7. podpory programů na zvýšení spotřeby zemědělských výrobků a potravin,
 - 8. podpory prodeje zemědělských výrobků a potravin pro humanitární, sociální a podobné účely, včetně potravinové pomoci (dále jen “podpora”),
 - b) provádí intervenční nákup zemědělských výrobků a potravin za intervenční ceny a zajišťuje případné zpracování tohoto zboží,
 - c) prodává jím nakoupené zemědělské výrobky a potraviny ke spotřebě na domácím trhu nebo na vývoz anebo poskytuje subvence při vývozu zemědělských výrobků a potravin,
 - d) využívá produkční kvóty.
- (ii) Organizace trhu a podpory podle odstavce 2 se vztahují pouze na zemědělské výrobky a potraviny původem z České republiky a na právnické nebo fyzické osoby se sídlem nebo trvalým pobytem na území České republiky, a jde-li o vývoz zemědělských výrobků a potravin, i na zahraniční osoby oprávněně podnikající na území České republiky.
- (iii) K provádění intervenčních nákupů a prodejů podle odstavce (i) písm. b) a c) vydává vláda nařízení, jímž se stanoví zásady. Vláda se v tomto nařízení přiměřeně řídí principy a zásadami předpisů Evropských společenství.

- (iv) SZIF koordinuje svůj postup v případech podle odstavce (i) písm. b) se Správou státních hmotných rezerv.
- (v) Nákup a prodej v případech podle odstavce (i) písm. b) a c) a případně související dopravu, skladování a zpracování zemědělských výrobků a potravin provádí SZIF buď sám anebo může k provedení těchto činností uzavřít smlouvu s jinou právnickou osobou nebo fyzickou osobou. SZIF vybírá tyto osoby v jím vyhlášené obchodní veřejné soutěži. S takto vybranými osobami může SZIF uzavřít smlouvy k provedení těchto činností. SZIF prodává a nakupuje také na komoditních burzách České republiky založených podle zákona č. **229/1992 Sb.**, o komoditních burzách, ve znění pozdějších předpisů.
- (vi) Intervenční podpora vyrovnává zcela nebo zčásti újmu vzniklou v důsledku provádění tržního pořádku. Tržním pořádkem se rozumí podmínky stanovené zákonem 256/2000 Sb. o SZIF a nařízeními vlády vydanými k jeho provedení pro zajištění stabilizace trhů se zemědělskými výrobky a potravinami a pro poskytování podpor.
- (vii) Vláda stanoví svým nařízením definici a hodnotu cílových cen pro jednotlivé komodity na čtyřleté období, pro každý rok zvlášť. Cílová cena se stanovuje na základě dlouhodobého hodnocení domácích a zahraničních trhů, účinků zásahů státu do zemědělství, možností rozpočtu Fondu a předpokládaného vývoje trhů tak, aby se v závěru čtyřletého období v maximální možné míře přiblížila cílovým cenám stanoveným příslušnými předpisy Evropských společenství.
- (viii) Intervenční cena je cena pro intervenční nákupy vyhlašovaná Ministerstvem financí v Cenovém věstníku na základě podmínek a zásad stanovených nařízením vlády. Intervenční cena je stanovována dlouhodobě na základě vyhodnocení domácích a zahraničních trhů, účinků zásahu státu do zemědělství, možností rozpočtu SZIF a předpokládaného vývoje trhů. Intervenční nákupy SZIF se zahajují při poklesu ceny daných výrobků na trhu pod SZIF stanovené procento poklesu průměrných cen výrobků dva týdny po sobě proti intervenční ceně.
- (ix) Uvádění půdy do klidu spočívá ve vyjmutí určité plochy obdělávaných pozemků z pěstování zemědělských plodin určených pro výrobu potravin, krmiv a osiv na stanovený počet hospodářských roků. Hospodářským rokem se rozumí období od 1. října do 30. září roku následujícího.
- (x) Produkční kvótou je množství produkce zemědělského výrobku nebo potravin, splňujících jakostní znaky stanovené nařízením vlády, za bezprostředně

předcházející kalendářní rok nebo jiné období stanovené nařízením vlády. Produkční kvótou lze podmínit poskytnutí určité formy podpory zemědělství.

Poskytnutí podpory se realizuje na základě žádosti fyzické nebo právnické osoby (dále jen “žadatel”), způsobem a za podmínek stanovených zákonem 256/2000 Sb. a nařízeními vlády vydanými k jeho provedení. Žádost o poskytnutí podpory musí obsahovat údaje potřebné k posouzení, zda jsou splněny podmínky k poskytnutí podpory, zejména

- (i) označení žadatele včetně uvedení identifikačního čísla organizace (IČO), jde-li o právnickou osobu, nebo rodného čísla, jde-li o fyzickou osobu,
- (ii) předmět činnosti nebo předmět podnikání žadatele,
- (iii) účel, na který je podpora požadována,
- (iv) prohlášení žadatele, že mu nebyla na uvedený účel poskytnuta podpora.
- (v) jestliže příjemce podpory v průběhu období, na které je poskytována podpora, nesplnil některé z kritérií, na které bylo poskytnutí podpory vázáno, je povinen Fondu poskytnuté finanční prostředky vrátit. Jestliže nesplnil v průběhu období, na které je poskytována podpora, pouze některé z kritérií, na které bylo poskytnutí podpory vázáno, z mimořádných a zvláštního zřetele hodných důvodů, může Fond, požádá-li o to příjemce podpory, omezit vrácení finančních prostředků v rozsahu příjemcem doložených skutečností.

Žádost se podává na tiskopisu vydaném SZIF.

Literatura:

Jirásek L. a kol: Agrární politika, skriptum PEF ČZU Praha, 1996

Tvrdoň J. a kol.: Ekonometrie, skriptum PEF ČZU Praha, 2000, ISBN 80-213-0620-3

Tvrdoň J.: Matematický model nástrojů zemědělské politiky pro regulaci trhů, nepublikovaná přednáška pro ČZU Praha

Zákon č. 256/2000 Sb. o Státním zemědělském intervenčním fondu a o změně některých dalších zákonů (zákon o Státním zemědělském intervenčním fondu)

6 VÝVOJ SVĚTOVÉ AGRÁRNÍ PRODUKCE A PROCES LIBERALIZACE SVĚTOVÉHO AGRÁRNÍHO TRHU

6.1 Postavení agrárního sektoru ve světovém hospodářství

Pojmy světový trh respektive obchod jsou v současné době neoddiskutovatelně spjaty s následujícími dvěma pojmy, jsou jimi „globalizace“ a „internacionalizace“. Oba zmíněné pojmy jsou velmi často využívány za účelem zdůraznit vzájemnou závislost současných ekonomik a nepopíratelně vzrůstající důležitost mezinárodních ekonomických vztahů. Zatímco každý ze zmíněných pojmů zahrnuje velmi široký rozsah ekonomických vztahů, zahrnují rovněž jednu z nejstarších metod směny majetku mezi zeměmi – mezinárodní obchod. Velmi významnou složkou agrární politiky je i její vztah k zahraničně obchodní směně. Ačkoliv agrární obchod tvoří pouze minoritní část celkového obchodu světa, jeho role v rámci globální ekonomiky je velmi významná (následující tabulka č. 1 poskytuje údaje o hodnotě a podílu agrárního obchodu na celkovém obchodě ve světě a umožňuje porovnat objem agrárního obchodu s objemem obchodů realizovaných v rámci ostatních skupin zboží).

Tabulka č. 6.1 - Struktura světového exportu zboží, 2006 (v mld. USD a v %)

	Agrární produkce	Paliva a suroviny		Zpracované produkty						
	Suma	Suma	Palivo	Suma	Železo a ocel	Chemie	technické vybavení	Dopravní prostřed.	Textil	Oděvy
Hodnota (mld. USD)	945	2277	1771	8257	374	1248	1451	1016	219	311
Podíl na světovém obchodě (v %)	8.0	19.3	15.0	70.1	3.2	10.6	12.3	8.6	1.9	2.6

Zdroj: WTO

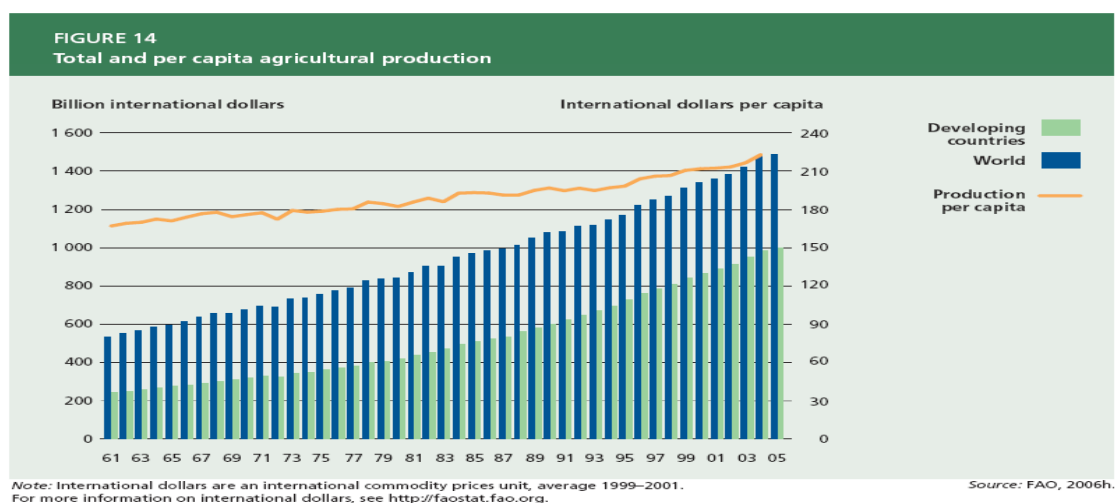
Agrární obchod má přímý dopad na životní úroveň mnoha lidí žijících po celém světě. Jeho význam v současné době vzrůstá zejména v nově industrializovaných a v rozvojových částech světa. Zatímco v zemích rozvojových v agrárním sektoru pracuje více než 1,3 mld. lidí (zhruba něco kolem 50% tamní ekonomicky aktivní populace – údaj (FAO) z roku 2005) v zemích vyspělých v agrárním sektoru pracuje v současné době přibližně něco kolem 40 milionů tamních obyvatel (což je něco kolem 5-6% ekonomicky aktivního obyvatelstva těchto zemí - údaj (FAO) z roku 2005).

Všeobecně je nutno zdůraznit, že zde existuje obrovská disproporce co se týče produktivity a hlavně hodnoty vygenerované zemědělské produkce mezi vyspělým a rozvojovým světem. Zatímco v zemích rozvojových byla například v roce 2005 realizována agrární produkce v hodnotě cca 1 bilionu USD, v zemích vyspělých byla realizována produkce

v hodnotě cca 500 miliard USD. Tento fakt pak znamená, že pokud vezmeme v potaz množství lidí žijících v rozvojových regionech světa (cca 5,5 mld. obyvatel) a množství lidí žijících ve vyspělých regionech světa (cca 1,3 mld. obyvatel) pak zde existuje obrovský nepoměr co se týče hodnoty, ale i objemu realizované zemědělské produkce na jednoho obyvatele. Zatímco v zemích vyspělých hodnota agrární produkce na jednoho obyvatele v roce 2005 dosáhla téměř 400 international dollars, v zemích rozvojových to pak bylo pouze necelých 200 international dollars na obyvatele. K ještě významnější disproporci dojdeme pokud přepočteme hodnotu agrární produkce na jednoho člověka pracujícího v agrárním sektoru. Zatímco v roce 2005 jeden zemědělec v zemích vyspělých vyprodukoval produkci v hodnotě cca 12500 USD, v zemích rozvojových pak přepočtená hodnota produkce dosáhla pouze přibližně 800 USD na jednoho zemědělce. Z výše uvedeného nám tedy vyplývá obrovský rozdíl v hodnotě produktivity práce na jednoho pracujícího mezi zeměmi vyspělými a zeměmi rozvojovými, kdy například v roce 2005 byl rozdíl v produktivitě práce mezi farmářem v zemích vyspělých a farmářem v zemi rozvojových cca 15,5 násobný. Jinými slovy je možno zkonstatovat, že jeden farmář z vyspělé části světa má stejnou produktivitu práce jako cca 16 jeho kolegů z rozvojových regionů světa (údaje za rok 2006).

Následující graf č. 6.1 podrobně shrnuje údaje o vývoji agrární produkce v letech 1961-2005 nám. Z údajů v tabulce vyplývá, že hodnota agrární produkce za posledních více než 40 let vzrostla téměř trojnásobně, přičemž hlavní podíl na tomto růstu má růst hodnoty realizované agrární produkce zejména v rozvojových částech světa, zatímco ve vyspělých regionech světa hodnota agrární produkce víceméně stagnuje.

Graf č. 6.1: Vývoj hodnoty světové agrární produkce

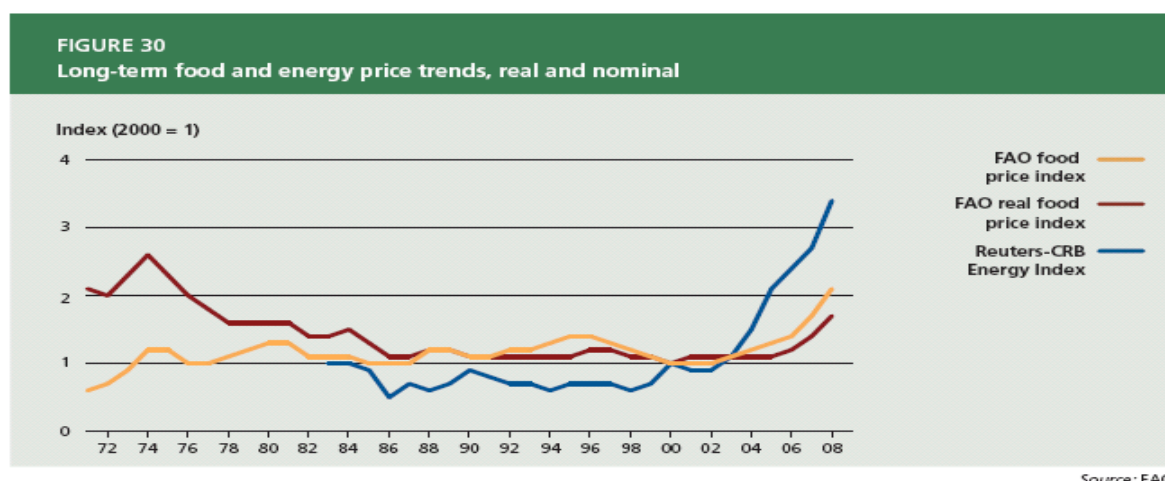
Zdroj: FAO,

Vysvětlivky: údaje o vývoji světové produkce jsou uváděny v mld. mezinárodních dolarů, údaje o vývoji produkce na obyvatele jsou uváděny v mezinárodních dolarech. Údaje v tabulce obsažené obsahují data týkající se rozvojových zemí (Developing countries), světa (World) a produkce na obyvatele (Production per capita).

6.2 Vývoj světových cen agrární produkce

Pokud se hodláme detailněji zabývat problematikou vývoje agrární produkce ve světě, nezbyvá nám nic jiného než zkonstatovat, že po velmi dlouhém období poklesu cen agrární produkce dochází v současné době k opačnému vývojovému trendu, kdy ceny agrární produkce od roku 2004 začínají velmi výrazně narůstat, tento nárůst se pak projevil zejména na přelomu let 2007 a 2008, kdy další růst byl prozatím zastaven nastupující finanční krizí, které velmi těžce dopadla na ekonomiky téměř všech zemí světa a tím velmi výrazně ovlivnila situaci na světových komoditních burzách (pokles spekulativní poptávky, rovněž dochází k omezení reálné poptávky v souvislosti poklesem příjmů domácností). Z následujícího grafu č. 6.2 pak vyplývá, že v letech 2004 až 2008 došlo ve světě k cca dvojnásobnému nárůstu cen potravin.

Graf č. 6.2: Vývoj nominálních a reálných cen potravin a energií v letech 1972 – 2008

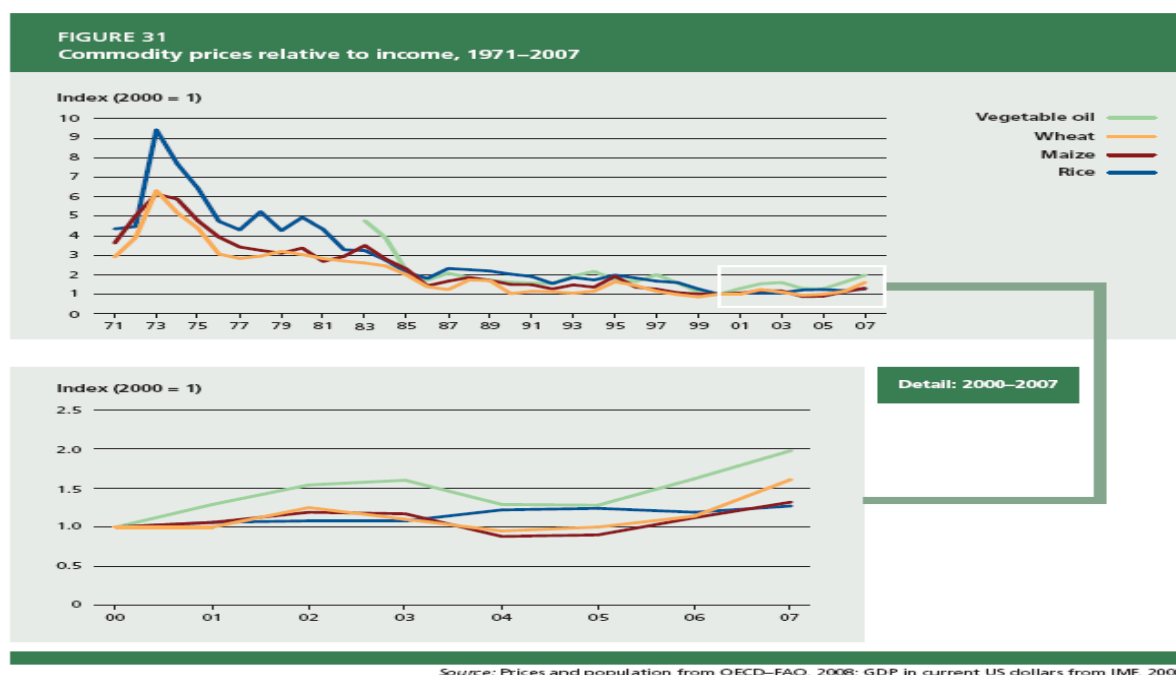

Zdroj: FAO

Vysvětlivky: food price index – index vývoje běžných cen potravin, real food price index – index vývoje reálných cen potravin.

Na druhou stranu je nutno však zdůraznit fakt, že ačkoliv ceny potravin v poslední době velmi výrazně vzrostly, z hlediska historického je současná situace konečného spotřebitele velmi příznivá, neboť jak máme možno vidět na příkladu čtyř z hlediska lidské výživy významných položek spotřeby (pšenice, kukuřice, rýže a rostlinné tuky a oleje – graf č. 6.3) jejich relativní cena v poměru k příjmům populace se od první poloviny 70. let až do roku 2004 permanentně snižovala. Svého dna pak tyto ceny dosáhly v průběhu roku 2004 a od tohoto okamžiku jsme svědky jejich postupného růstu, kdy například cena pšenice vzrostla v letech 2004 – 2008 o cca 61%, cena kukuřice pak o 32% a cena rýže vzrostla o cca 29% (Přesto, že v současné době dochází k určitému navýšení cen potravin, je nutno také zdůraznit, že podíl výdajů na potraviny na celkových výdajích domácnosti je v posledních deseti letech nejnižší v historii.).

Graf č. 6.3: Vývoj cen vybraných komodit ve vztahu k příjmům v letech 1971 - 2007

Zdroj: OECD, FAO, IMF

Vysvětlivky: vegetable oil (přírodní oleje), wheat (pšenice), maize (kukuřice), rice (rýže)

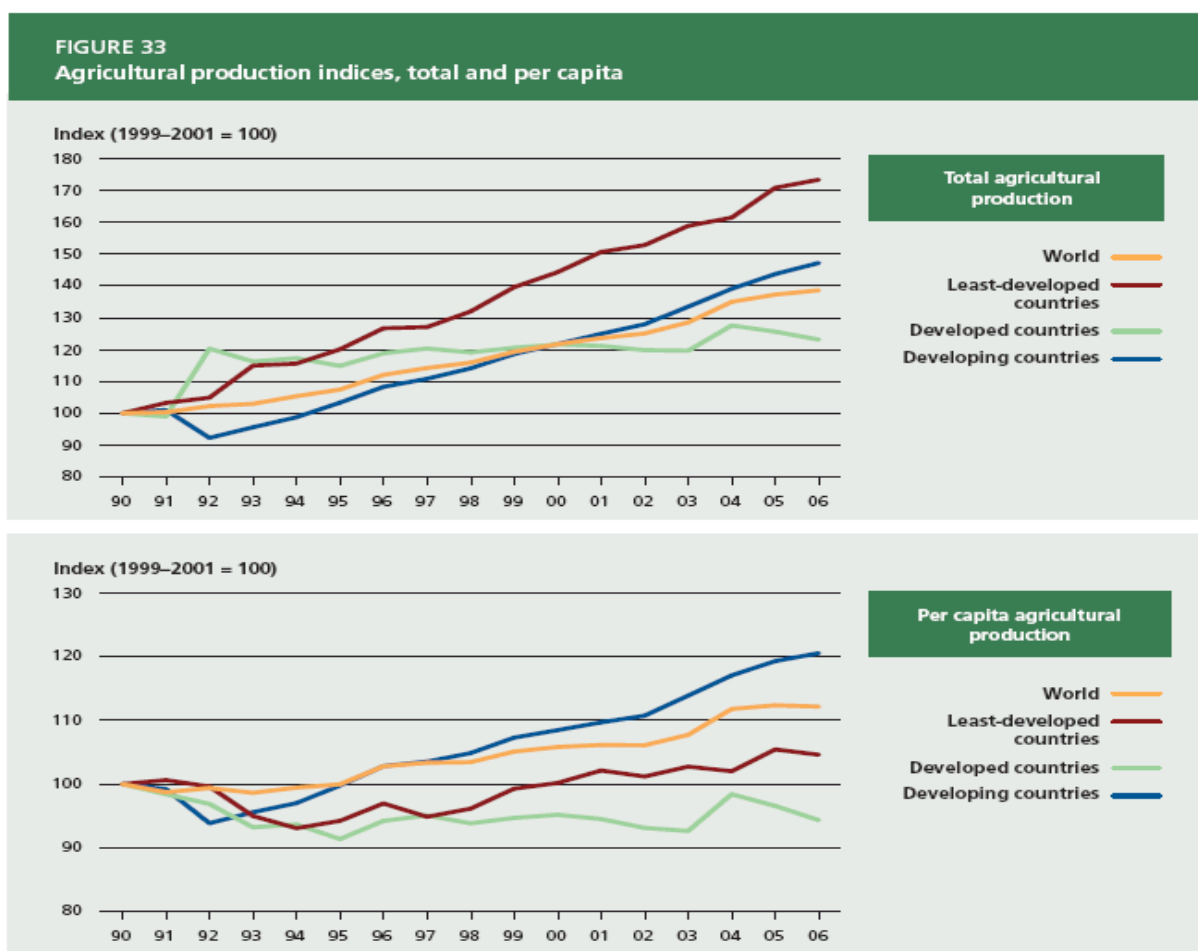
S tím jak v posledních letech dochází k nárůstu světových cen agrární produkce, souvisí i snaha celé řady zemí bojovat proti růstu cen a zajistit tak i stabilitu vlastního trhu. Proti růstu cen se v současné době užívá celá řada nástrojů. Mezi nejvíce užívané formy boje proti růstu cen na domácích trzích jednotlivé státy volily snížení dovozních cel, dále pak omezování vlastního exportu některých klíčových komodit, dále pak některé státy zvolily cestu subvencování potravin, či kontroly cen potravin a některé z nich se vydaly i cestou snižování daní, kterými je zatížen zpravidla prodej potravin.

6.3 Vývoj objemu světové agrární produkce

Postupným nárůstem lidské populace, který je doprovázen nárůstem jak globálních tak i individuálních příjmů dochází rovněž k nárůstu poptávky po agrární produkci (Za posledních více než 40 let (1960 – 2006) světová populace vzrostla cca o 117% přičemž v zemích vyspělých to bylo cca o 1/3 a v zemích rozvojových populace narostla o přibližně 155%. Hodnota světové produkce za stejné období pak narostla o více než 200%, přičemž hodnota hrubé produkce a potažmo i příjmů na jednoho obyvatele světa narostla o přibližně 70%). S tím jak v minulosti docházelo a stále ještě dochází k nárůstu populace dochází logicky i k nárůstu poptávky po agrárních produktech, která je hlavním stimulem pro růst nabídky agrární produkce. Ta jen během let 1990-2006 narostla o přibližně 40%, přičemž zde existuje velmi

významná diference co se týče růstu produkce v zemích vyspělých (cca 25%), zemích rozvojových (cca 50%) a zejména pak v zemích nejméně vyspělých (cca 75%). Zatímco tedy v posledních letech celková produkce rostla závratným tempem, produkce na jednoho obyvatele už tak výrazně nerostla, dokonce v případě zemí vyspělých produkce na obyvatele poklesla (cca o 5%). Průměrná produkce na obyvatele světa vzrostla během let 1990 – 2006 o více než 10%, přičemž v rozvojových zemích produkce narostla o více než 20%.

Graf č. 6.4 – Vývoj hodnoty indexu růstu celkové a individuální agrární produkce v letech 1990 – 2006

Source: FAO, 2008i.

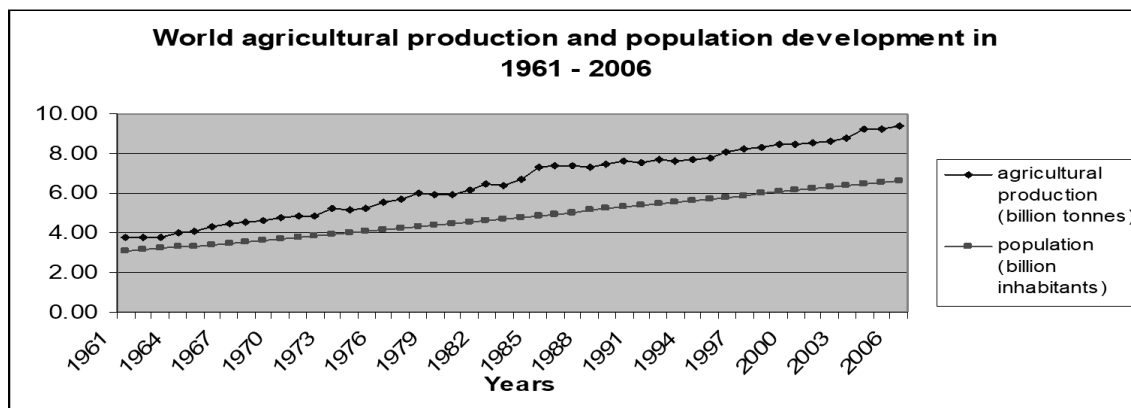
Zdroj: FAO,

Vysvětlivky: total agricultural production – celková agrární produkce, per capita agricultural production – produkce na jednoho obyvatele, world – svět, least developed countries – nejméně vyspělé země světa, developed countries – vyspělé země, developing countries – rozvojové země

Pokud hovoříme o nárůstu fyzického objemu agrární produkce nezbývá než zkonstatovat, že během let 1960 – 2006 objem agrární produkce narostl o cca 145% (Objem agrární produkce rostl během sledovaného období v průměru cca o 2% ročně, čímž překonal i průměrné tempo růstu světové populace, která ve stejném období rostla v průměru o cca 1,7% za rok.). Vývoj

agrární produkce a nárůstu populace ve světě během let 1961 – 2006 podrobně ilustruje následující graf č. 6.5.

Graf č. 6.5: Vývoj světové populace a objemu světové agrární produkce v letech 1961 – 2006 v mld. tun

Zdroj: FAO

Vysvětlivky: agricultural production – agrární produkce, population – populace světa

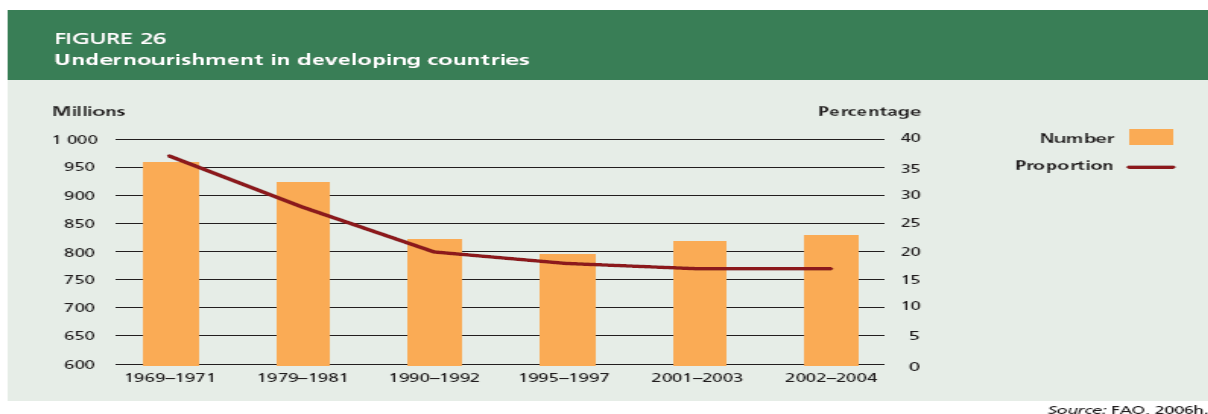
Současná agrární produkce světa (údaje za rok 2006) dosahuje úrovně cca 9 miliard tun vyprodukované hmoty. Přibližně 89% této hmoty representuje rostlinná produkce a (cca 8 miliard tun) a zbytek jde na vrub produkce živočišné. Důležité je rovněž zmínit fakt, že ačkoliv objem jak živočišné tak i rostlinné produkce se trvale zvyšuje jejich vzájemný podíl na celkové agrární produkci se během sledovaných let téměř nezměnil. Světová rostlinná produkce vzrostla během uplynulých více než 40 let o cca 148% (v průměru o 2,07% ročně), živočišná produkce pak vzrostla během stejného období o cca 131% tj. o 1,88% ročně). Celková agrární produkce pak během sledovaného období vzrostla o zhruba 145% (tj. o 5,3 miliardy tun). Jestliže hovoříme o vývoji celkové agrární produkce ve světě je rovněž nutné zmínit i její strukturu. Jak již bylo řečeno hlavní podíl na světové agrární produkci zaujímá rostlinná produkce, přičemž jejími hlavními komponenty jsou produkce následujících komodit: obiloviny, cukrovarnické plodiny, krmné plodiny, zelenina, olejniny, okopaniny a kořenové plodiny, ovoce, luštěniny, ořechy, simulanty, koření atd. Hlavními pilíři živočišné produkce pak jsou zejména následující komodity: mléko, maso a vejce.

Následující komodity mají nejvýznamnější podíly na objemu světové agrární produkce a tvoří tak i její hlavní pilíře: obiloviny (25%), cukrovarnické plodiny (18,5%), krmné plodiny (11%), zelenina (10,2%), olejniny (8,4%), okopaniny a kořenové plodiny (8,3%), mléko (7,4%), ovoce (5,9%), maso (3,1%) – (údaje FAO z roku 2006).

Dominantními agrárními producenty ve světě jsou a to jak v rostlinné tak i živočišné produkci země Evropské unie, Spojení státy Americké, Čína, Indie, Brazílie, Argentina, Austrálie a Kanada. Výše zmíněné země produkují přibližně 70% světové rostlinné produkce a živočišné produkce. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že dominantní pozici co se týče světové produkce potravin zaujímá pouze několik států respektive regionů. V těchto regionech ve kterých se produkuje kolem 70% veškeré agrární produkce žije kolem 3,5 miliardy lidí tedy něco více než 50% celkové populace světa.

Všeobecně je nutno podotknout, že agrární produkce ve světě není rovnoměrně rozprostřená. Je nutno zdůraznit, že ve světě existují státy, které generují značné přebytky agrárních produktů a na druhou stranu zde existují země, které naopak čelí značnému potravinovému deficitu. V případě některých zemí kde tuzemská nabídka není schopna pokrýt tuzemskou poptávku je tento problém řešen prostřednictvím nákupů agrární produkce v zahraničí, v případě zejména těch nejchudších zemí světa je tento problém řešen prostřednictvím různých forem humanitární pomoci. Z následujícího grafu č. 6 pak vyplývá že ačkoliv se podíl lidí trpících podvýživou trvale snižuje, v absolutních hodnotách je toto číslo stále velmi vysoké. Z grafu je vidět, že v roce 2004 se podíl lidí trpících podvýživou pohyboval na úrovni cca 825 milionů, přičemž v současné době (2007) revidované údaje publikované Organizací spojených národů hovoří přibližně o 850 - 900 milionech lidí trpících podvýživou (nejvíce těchto lidí žije v oblastech jihovýchodní Asie a subsaharské Afriky).

Graf č. 6.6 – Vývoj počtu lidí trpících podvýživou v rozvojových zemích světa

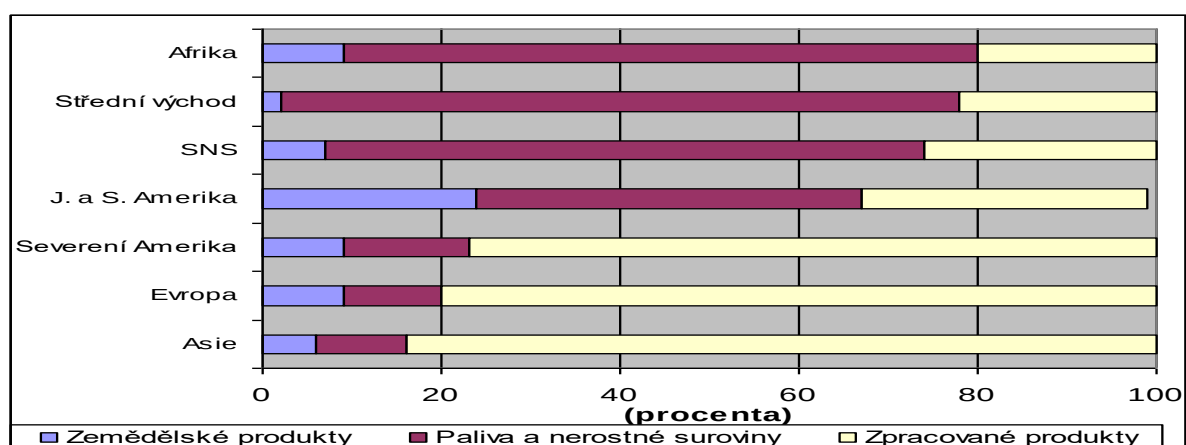

Zdroj: FAO,

6.4 Postavení produktů agrárního sektoru v rámci celkové komoditní a teritoriální struktury světového obchodu

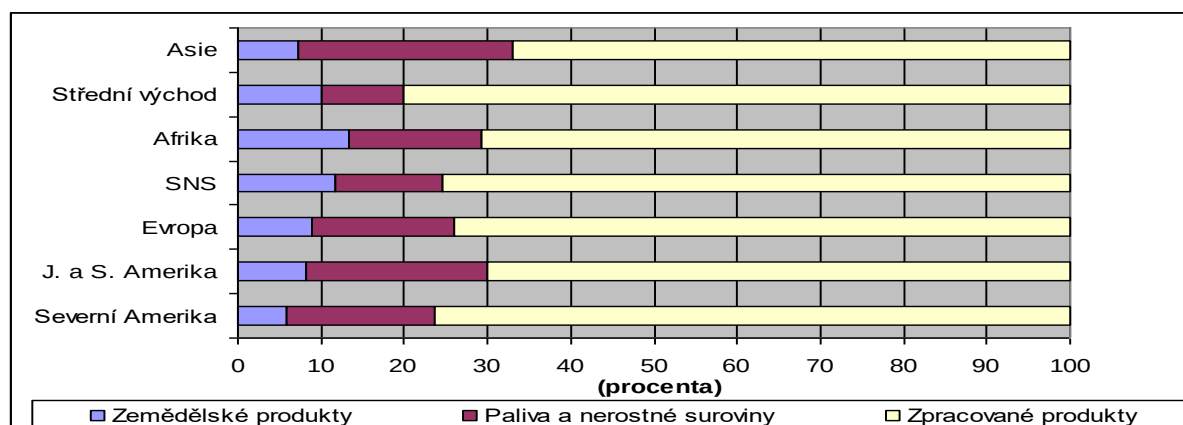
Mezinárodní obchod s agrární produkcí je jak již bylo výše řečeno položkou s nejnižším podílem na objemu světového obchodu. Jeho podíl na světové obchodu se pohybuje v současnosti kolem 8%. Nejvýznamnějšími regiony exportujícími agrární produkty jsou dlouhodobě (v závorce uveden podíl regionu na světovém exportu): Evropa (46%), Asie (19%), severní Amerika (16%), jižní a střední Amerika (11%). Agrární export má pouze doplňkový charakter v rámci komoditní struktury exportu jednotlivých regionů. Jediným regionem kde agrární export hraje významnou roli v rámci celkového exportu je region střední a jižní Ameriky (cca 24%). Následující grafy č. 7 a č. 8 shrnují komoditní strukturu současného světového obchodu z hlediska jednotlivých vybraných regionů světa. Z údajů ilustrovaných v prvním z grafů lze vidět, zda-li se daný region v rámci zahraničně obchodní směny zaměřuje spíše na export primární produkce, či zda-li převažuje obchod se zpracovanými produkty. Z údajů pak lze posuzovat charakter ekonomiky jednotlivých regionů světa. Dle struktury obchodu lze vidět zda-li v ekonomice hraje významnou roli spíše agrární sektor, či sektor těžby nerostných surovin a nebo sektor zpracovatelský. Lze vidět podíl jednotlivých skupin produktů na celkových exportech jednotlivých vybraných regionů a posoudit tak existující rozdíly mezi jednotlivými regiony světa. Druhý z grafů pak ilustruje strukturu importů plynoucích do jednotlivých vybraných regionů světa.

Graf č. 6.7: Komoditní struktura zbožího exportu ve vybraných regionech světa

Zdroj: World Trade Organization

Graf č. 6.8: Komoditní struktura zbožíového importu ve vybraných regionech světa

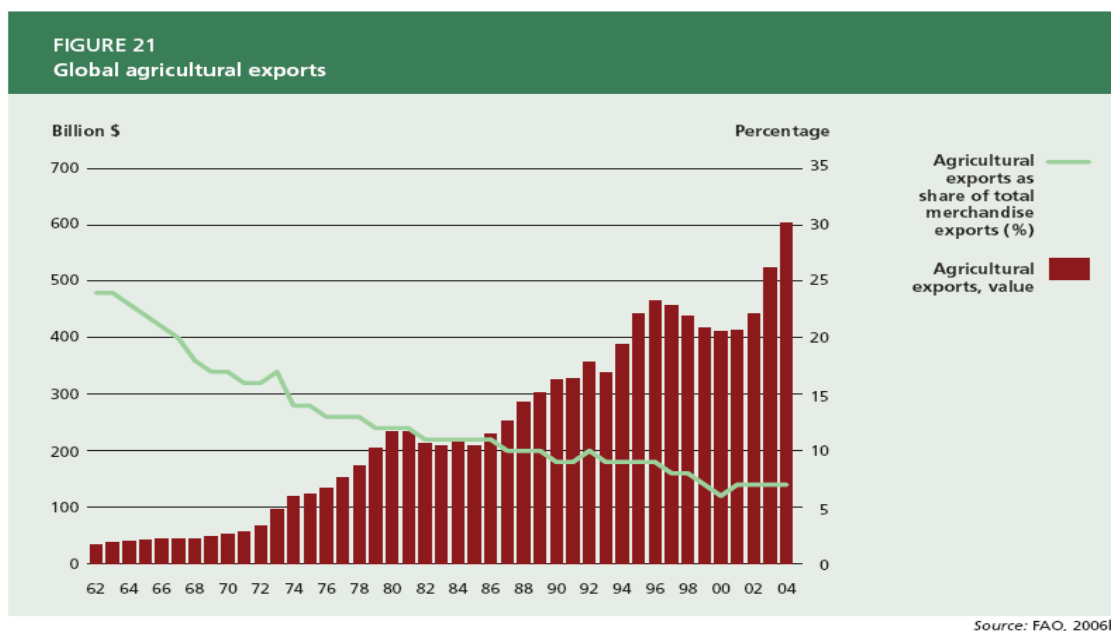

Zdroj: World Trade Organization

Vývoj postavení agrárního obchodu ve světě

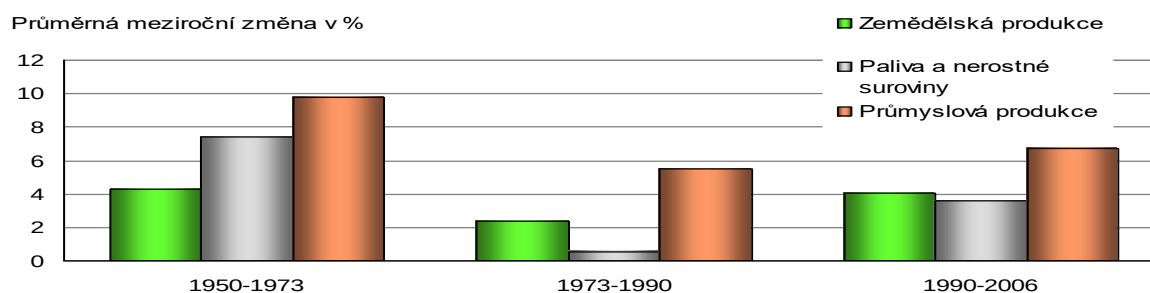
Současný světový obchod s agrární produkcí reprezentuje sumu vyšší než 1 bilión USD (údaje za rok 2008). Všeobecně je možno zkonstatovat, že hodnota i objem agrárního obchodu v posledních několika desetiletích velmi výrazně narostly a tento trend bude i nadále pokračovat. Z následujícího grafu č. 9 je pak patrné, že hodnota světového obchodu s agrární produkcí během let 1962 – 2004 velmi výrazně narostla. Na druhou stranu však došlo k velmi výraznému poklesu významu světového obchodu s agrární produkcí v porovnání s exportem ostatních odvětví světového hospodářství. Zatímco v na začátku šedesátých let 20. století se podíl agrárního obchodu na celkovém světovém obchodu pohyboval kolem 25%, v současné době se podíl agrárního obchodu pohybuje na úrovni cca 8%. Tato situace je výsledkem permanentně narůstající obchodní směny mezi jednotlivými regiony světa, která je umožněna zejména prostřednictvím procesu postupné liberalizace světového obchodu. Nicméně ačkoliv nárůst hodnoty agrárního obchodu je velmi vysoký, jak vyplývá z grafu, podíl agroobchodu na celkové zahraničně obchodní směně se trvale snižuje především kvůli vysoké dynamice růstu obchodu se zpracovanými průmyslovými produkty – jehož tempo růstu velmi výrazně převyšuje tempo růstu světového agrárního obchodu jak nám detailně vykresluje následující graf č. 6.10.

Graf č. 6.9: Vývoj hodnoty a podílu světového agrárního exportu na celkové hodnotě světového zbožíového obchodu v letech 1962 – 2004

Zdroj: FAO

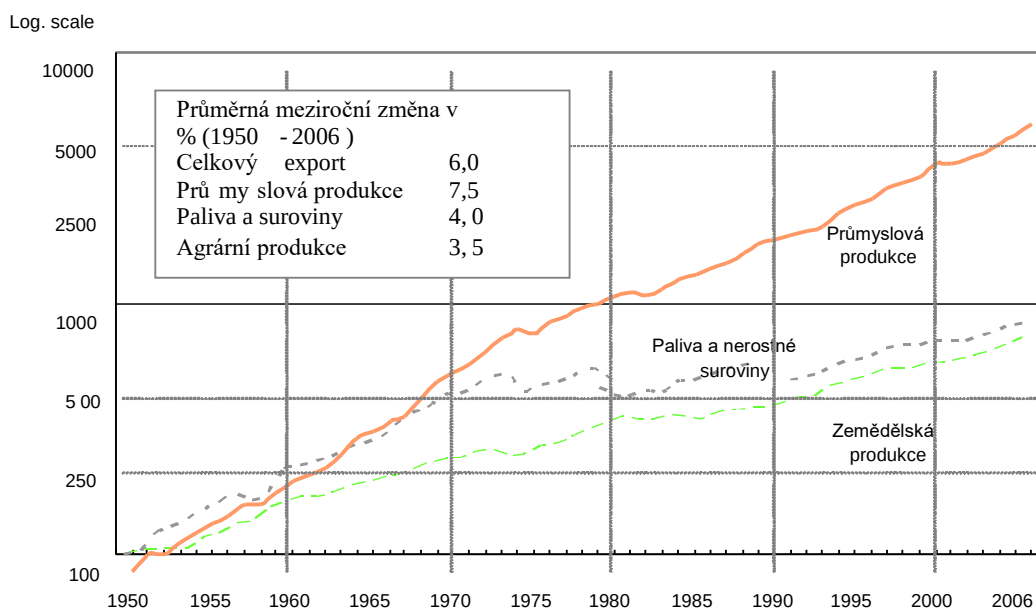
Graf č. 6.10: Vývoj růstových trendů světového obchodu v letech 1950 - 2006

Zdroj: IMF, WB

Pokud se podíváme na dynamiku růstu světového obchodu z hlediska růstu jeho hodnoty, z následujícího grafu č. 6.11 lze vidět, že dlouhodobě roste hodnota obchodu v rámci všech agregací.

Graf č. 6.11: Vývoj objemu hlavních odvětví světového obchodu v letech 1950 – 2006 (index, 1950=100)

Zdroj: WTO, International Trade Statistics

Tempo růstu hodnoty zobchodovaného zboží, převyšuje tempo růstu objemu zobchodovaného zboží téměř dvojnásobně (na tento vývoj mají zcela zásadní vliv následující faktory: devalvace a inflace amerického dolaru prostřednictvím, kterého jsou běžně vyjadřovány hodnoty mezinárodního obchodu, dále pak trvale rostoucí podíl produktů s vyšší přidanou hodnotou ve struktuře světového obchodu, což následně vede k růstu jednotkových cen realizované mezinárodně obchodní směny, a v neposlední řadě se na růstu hodnoty obchodu podílí růst cen základních surovin a to jak paliv (energetická krize vlivem vzrůstajících nároků moderní konzumní společnosti a také vlivem razantního ekonomického růstu zejména v rozvojových regionech světa) a dalších nerostných surovin (surovinová krize spojená s růstem poptávky po základních surovinách zejména ze strany nově industrializovaných zemí světa) tak i v poslední době prudký nárůst cen zemědělských a potravinářských produktů (který je způsoben zejména dvěma faktory a to populačním růstem a samozřejmě růstem kupní síly obyvatelstva zejména v rozvojových regionech světa – přičemž oba faktory mají za následek intenzivní nárůst spotřeby, který vytváří tlak na růst produkce a cen.

Tento vývoj je pak ještě umocněn výše zmíněnou energetickou krizí stávající společnosti (společnosti 21. století), která má za následek stále intenzivnější zájem o alternativní zdroje energií a paliv. Jedním ze zdrojů těchto paliv právě může být agrární

sektor, který generuje značné zdroje biomasy, kterou lze přeměnit celou řadou způsobů buď to na kapalná paliva, či prostřednictvím přímého spalování biomasy na tepelnou energii, kterou lze pak dále využít buďto k vytápění, či ohřevu např. vody, či jako zdroj pro výrobu elektrické energie.

Problém využití agrárního sektoru jakožto energetického zdroje však v současné době naráží na dva základní problémy. Prvním z těchto problémů, je podřízení části produkčních zdrojů agrárního sektoru nikoliv potřebám potravinářského průmyslu, ale potřebám průmyslu palivo-energetickému, což bude mít za následek růst poptávky po agrární produkci (pokud se jako zdroj energií bude používat primární agrární produkce a nikoliv odpad a odpadní a vedlejší produkty) a s tím samozřejmě dojde k nárůstu cen celé řady agrárních komodit. Růst poptávky po agrárních produktech (jakožto zdroji energie) sebou přináší problém v tom, že růst cen potravin může velmi výrazně ohrozit životní úroveň velké části světové populace (zejména v rozvojových a nejméně rozvinutých regionech světa), dále pak spolu s rostoucí poptávkou po produktech živočišného charakteru může přispět k nedostatku produktů rostlinné výroby na trhu, což se v současné době jeví jakožto velmi závažný problém zejména v souvislosti s permanentním růstem světové populace (dle nejpesimističtějších odhadů zpracovaných oddělením demografického vývoje OSN může světová populace dosáhnout během příštích 100 let velikosti až 12 mld. obyvatel - nutno však zmínit, že v současné době OSN očekává stabilizaci světové populace na mnohem nižší úrovni cca 10 mld. obyvatel). Celá řada odborníků kritizuje současné snahy využít agrární sektor – zejména jeho primární produkci – jakožto zdroj energie, neboť argumentují tím, že se jedná o hazard v oblasti stability trhu s potravinami, který bude mít za následek humanitární katastrofu v celé řadě regionů světa a povede akorát ke zhoršení stability celé řady zemí. O tom, že výroba paliv z primární zemědělské produkce představuje významný problém svědčí i několik následujících čísel: 1 tuna bioethanolu = cca 3 tuny obilí a nebo také 1 tuna bioethanolu = 0,75 hektaru orné půdy. Pakliže vezmeme v úvahu výše zmíněné skutečnosti musíme zkonstatovat, že do budoucna lze očekávat velmi výrazný nárůst hodnoty a objemu světového obchodu v rámci všech analyzovaných skupin produktů. Pokud se další naši pozornost zaměříme pouze na světový agrární obchod je nutno zdůraznit, že hodnota agrárního obchodu na světové úrovni vzrostla během let 1950 – 2006 (vyjádřeno v běžných cenách) o přibližně třicetičtyřnásobek. Samozřejmě údaje o obchodní směně vyjádřené v běžných cenách mohou působit dosti zavádějícím dojmem, proto je nutno toto číslo ještě doplnit o další údaj, kterým je navýšení skutečného objemu obchodu (v tomto případě navýšení realizované hmoty agrárního obchodu). Objem agrárního obchodu v letech 1950 – 2007 narostl téměř sedminásobně, což jednoznačně

poukazuje na fakt, že agrární obchod mezi jednotlivými státy respektive regiony světa nabývá na intenzitě a významu, neboť objem celkové agrární produkce ve stejném období narostl pouze čtyřnásobně. Podrobně nás s tímto vývojem seznamuje následující tabulka č. 6.2.

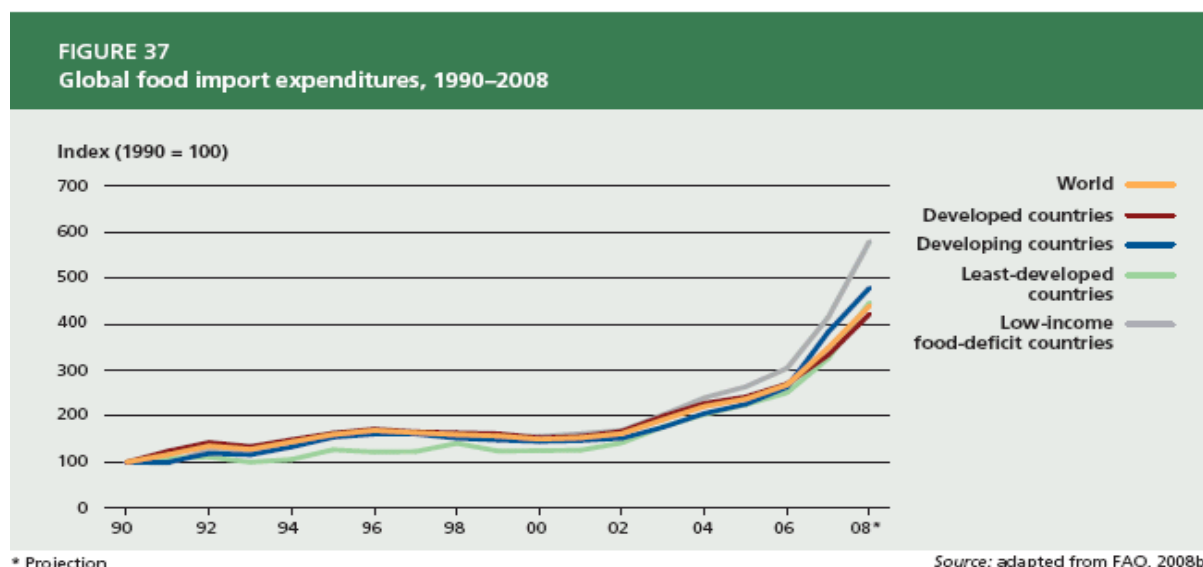
Tabulka č. 6.2: Vývoj objemu a hodnoty světového agrárního exportu a vývoj objemu světové agrární produkce

Index, rok 2000 = 100	Agrární sektor		
	Hodnota exportu v b.c.	Objem exportu	Objem produkce
1950	5	17	29
1960	7	28	40
1970	12	41	51
1980	54	58	63
1990	76	68	81
2000	100	100	100
2005	154	120	113
2006	171	127	114
Navýšení hodnoty v násobcích od roku 1950	34	7	4

Zdroj: WTO + vlastní zpracování

To že agrární obchod v současné době nabývá na svém významu nám podrobně ilustruje i následující graf č. 6.12, který zobrazuje vývoj výdajů na import potravin ve světě v letech 1990 – 2008. Z grafu vyplývá, že během uplynulých dvou desetiletí, výdaje spojené s nutností importovat potraviny ve světě stouply více než čtyřnásobně, přičemž dynamika růstu výdajů je vyšší na straně zemí rozvojových v porovnání se zeměmi vyspělými. Zvláštní kapitolu potom tvoří země nejméně rozvinuté, které v mnoha případech nejsou schopny pokrývat tuzemskou poptávku z vlastních zdrojů a jsou na dovozu potravin ze zahraničí přímo bytostně závislé. Ačkoliv celá řada těchto zemí byla v minulosti velmi silnými hráči na světovém agrárním trhu, jejich pozice se během několika posledních desetiletí změnila a celá řada těchto zemí ztratila pozici exportéra a naopak se dostala do situace, že musí importovat stále vyšší a vyšší objemy potravin a dalších agrárních produktů. Výdaje spojené s importem potravin v nejméně rozvinutých zemích světa vzrostly během posledních dvou dekád téměř šestinásobně, což je pro tyto regiony světa velmi velký problém, protože importy potravin velmi výrazně ruínují omezené devizové rezervy těchto zemí.

Graf. č. 12: Vývoj globálních výdajů na potraviny v letech 1990 – 2008

Zdroj: FAO

Vysvětlivky: world – svět, developed countries – vyspělé země, developing countries – rozvojové země, least developed countries – nejméně vyspělé země, low-income food deficit countries – nízkopříjmové země trpící nedostatkem potravin

Analýza zpracovaná společným úsilím FAO a OECD obsahuje informace popisující teritoriální strukturu zahraničně obchodní směny s některými vybranými komoditami rostlinné produkce (pšenice, rýže, sójové boby, hrubé zrniny a krmné šroty, semena řepky, semena slunečnice, palmový olej a cukr). Z modelu je zřetelně vidět, že dominantní pozici čistého exportéra zaujímají země jako jsou Austrálie, Kanada, Brazílie, Argentina, Evropská Unie, Spojené Státy Americké. Naopak Čína a Indie mají hluboký deficit agrární zahraničně obchodní směny, a podobně je na tom i většina ostatních rozvojových zemí světa. Existuje zde sice řada rozvojových zemí, které jsou silnými agrárními exportéry, ale vzhledem k tomu, že tyto země se specializují na produkci omezeného sortimentu agrárních produktů (zpravidla tzv. „cashcrops“ – snadno zpeněžitelné produkty), musí pak investovat značné prostředky do nákupu těch agrárních produktů, které tvoří podstatu výživy jejich obyvatelstva, za což pak následně utratí i značnou část příjmů realizovaných z prodeje výše zmíněných „cashcrops“ (např. bavlna, tabák, káva, kakaové boby atd.).

Literatura

ÚZEI, www.uzei.cz

WTO, International trade statistics 2008, ISBN 978-92-870-3466-3, Geneva, 2008

WTO, World Trade Report 2007, ISBN 978-92-870-3401-4, Geneva, 2008

CBO, www.cbo.gov

FAO, The State of Food and Agriculture 2008, Rome, 2008, ISBN 978-92-5-105980-7

7 UDRŽITELNÝ ROZVOJ A ZEMĚDĚLSTVÍ

Vytvoření strategické vize, založené na projekci alarmujících vývojových trendů globálních problémů vesměs úzce spjatých se zemědělstvím, může významně přispět k formování dlouhodobě perspektivní české agrární politiky lépe než přejímání velmi rozporných a různorodých agrárně politických modelů a postupů uplatňovaných v současnosti ve vyspělých zemích (EU, USA aj.).

Trvale udržitelný rozvoj zemědělství představuje podmnožinu ve vztahu k trvale udržitelnému rozvoji celé společnosti. Vzhledem k tomu bude věnována potřebná pozornost též problematice trvalé udržitelnosti rozvoje v rámci společenském a měřítku globálním.

7.1 Vztah ekonomického růstu a trvale udržitelného rozvoje

Konference o lidském životním prostředí ve Stockholmu v roce 1972 byla završením prudkého rozvoje světového ekologického uvědomění, které se začalo rozvíjet od počátku 60.let. Bylo to v období dozívání rychlého hospodářského růstu, který v celosvětovém měřítku činil cca 5%, což odpovídá průměrné době zdvojnásobení ekonomického rozměru v průběhu 14 let.

Základní přínos stockholmské konference spočívá ve vymezení základní spojitosti hospodářského vývoje a ohrožení životního prostředí. Logickým důsledkem tohoto poznání byla pozvolna akceptovaná teze o tom, že životní prostředí a civilizaci na planetě Zemi nelze trvale zachránit pokud se nezmění charakter hospodářského vývoje. Stockholmská konference je považována za oficiální počátek mezinárodního hnutí na ochranu životního prostředí.

Nutnost zásadních změn v globálním měřítku byla uceleně formulována ve zprávě Světové komise pro životní prostředí a rozvoj, vydané v roce 1987 pod názvem "Naše společná budoucnost". Tato komise, ustavená VS OSN v roce 1983 a vedená G.H.Brundtlandovou, zavádí pojem "trvale udržitelný rozvoj (sustainable development)" pro nový typ ekonomického růstu, který dokáže naplnit potřeby současné generace, aniž by ohrozil splnění potřeb následných generací.

Konference OSN o životním prostředí a rozvoji (UNCED) v Rio de Janeiro v roce 1992 pod názvem "Summit Země" dospěla k závěru, že jediná perspektivní cesta pro lidstvo spočívá v integraci společenského a hospodářského rozvoje při respektování životního prostředí. Obsah základního dokumentu z této konference „Agenda 21“ a Deklarace o ŽP a rozvoji jsou uvedeny v příloze. Jsou „návodem“ pro přechod na trvale udržitelný rozvoj.

Koncepce trvale udržitelného rozvoje

Myšlenka vzájemné závislosti všech lidí a přírody byla základem koncepce trvale udržitelného rozvoje, která byla poprvé publikována v r. 1987 jako součást zprávy "Naše společná budoucnost".

Trvale udržitelný rozvoj je definován (vymezen) jako rozvoj, který umožňuje zajistit naše dnešní potřeby tak, aby nebyla narušena práva budoucích generací mít stejný přístup ke zdrojům a bohatství přírody světa jako současná generace. Idea trvale udržitelného rozvoje představuje zcela novou, převratnou a radikální koncepci. Ve svých důsledcích zpochybňuje funkčnost a oprávněnost existujících politických a ekonomických mechanismů v současném světě.

To, co označujeme jako krizi omezených biologických a přírodních systémů, vystavených neomezeným lidským potřebám a požadavkům, znamená ve skutečnosti krizi lidských hodnot. Výzva nalézt způsob udržitelného rozvoje by měla být předmětem pro nová posuzování mnohostranných řešení a přetvoření mezinárodního systému hospodářské spolupráce. Realizace těchto záměrů je spojena s překračováním hranic národních suverenity, omezených strategií ekonomického zisku i izolovaných vědeckých disciplín.

Zpráva Naše společná budoucnost není předpověď budoucnosti, nýbrž představuje varování a výzvu o nezbytnosti rozhodné politické akce, která zajistí trvale udržitelné hospodaření s přírodními zdroji. Zpráva nepředstavuje akční plán, ale ukazuje základní cestu a strategii rozvoje lidské civilizace.

Řada současných forem ekonomického rozvoje poškozují nevratně přírodní zdroje a degradace životního prostředí zpětně působí negativně na ekonomický rozvoj. Nízká ekonomická úroveň (chudoba) a prohlubování ekonomických rozdílů mezi vyspělými a rozvíjejícími se zeměmi jsou současně hlavní příčinou i důsledkem globálních problémů životního prostředí. Řešení problémů životního prostředí není proto myslitelné a realistické bez zahrnutí širších souvislostí a faktorů, které jsou příčinami světové chudoby a mezinárodní nerovnosti.

Mnoho současných trendů rozvoje vede k chudobě rostoucího počtu lidí a současně poškozují životní prostředí. Tento vývoj nemůže být prospěšný společnosti příštího století s dvojnásobkem populace, která bude mít k dispozici právě ono degradované životní prostředí. Idea trvale udržitelného rozvoje představuje takovou cestu rozvoje, která zajistí lidský pokrok nejen v několika zemích a v horizontu několika let, ale na celé planetě i ve vzdálené budoucnosti. Takto vymezený trvale udržitelný rozvoj se stává cílem nejen pro rozvíjející se země, ale i pro země vyspělé.

Integrace trvale udržitelného rozvoje do ekonomiky

- chápání ekonomiky a společnosti (jejich součástí) jako součástí vyšších systémů přírody, Univerza apod.
- pojetí globální světové ekonomiky a světové civilizace jako jednotného nedělitelného celku
- chápání jednotlivých ekonomických teorií, škol a směrů jako dílčích příspěvků rozvíjejících ekonomii jako jednu vědu
- ireversibilní pojetí ekonomických procesů s důrazem na jejich dynamiku
- zavedení pojmu entropie, tj. neurčitosti či neuspořádanosti do ekonomické teorie a vnímání jejího vztahu k celkové ekonomické struktuře
- změna pohledu na vztah informací a ekonomiky ve směru chápání informací jako strukturotvorného faktoru formujícího profil a skladbu ekonomiky
- chápání technologie jako integrální součásti ekonomiky a společnosti a její využívání ve směru substituce tradičních energetických a surovinových zdrojů alternativními jako je např. solární energie, informace, znalosti, flexibilita, organizace atd.
- hodnotová reorientace člověka, společnosti a civilizace založená na holistickém vnímání změněné ekonomické reality
- vznik globální ekonomiky chápat jako šanci k obnovení původního významu ekonomie jako vědy o hospodaření

7.2 Základní momenty přechodu na trvale udržitelný rozvoj

Koncepce trvale udržitelného rozvoje (sustainable development) nebo trvale udržitelného zemědělství (sustainable agriculture) získává v mezinárodních diskusích stále více na významu. Dosud není známa žádná všeobecně platná definice, avšak přesto existuje široký konsensus o různých dílčích aspektech trvale udržitelného zemědělství, mezi něž patří:

- mezigenerační spravedlnost,
- ochrana základů výroby a zamezení zatěžování životního prostředí,
- udržení biologické rozmanitosti, co nejnížší újmy na přírodních ekosystémech,
- zabezpečení ekonomické existenční schopnosti zemědělských podniků, zlepšení možností zaměstnanosti v zemědělství a zachování venkovské struktury,
- celospolečenská zodpovědnost zemědělství za zabezpečení potravinami a za kvalitu potravin,

- zodpovědnost za trvale udržitelný rozvoj v globálním měřítku.

Zásadní kritika koncepce trvale udržitelného zemědělství se vztahuje na chybějící aspekt produktivity a nejasnou váhu jednotlivých dílčích cílů.

7.2.1 Komplexní charakter trvale udržitelného rozvoje

Koncepce trvale udržitelného rozvoje vytyčuje rámec pro integraci ekologických zásad a rozvojových strategií v širším smyslu, tzn. včetně hospodářských a sociálních v bohatých i chudých zemích světa. Mezi charakteristické rysy této koncepce tudíž patří:

- trvale udržitelný rozvoj vychází ze snahy uspokojovat potřeby současnosti, aniž by byly omezovány možnosti uspokojování potřeb lidstva v budoucnosti
- trvale udržitelný rozvoj předpokládá (je podmíněn) změnami vnitřní i zahraniční politiky každého státu
- péče o životní prostředí se stává neoddělitelnou a fundamentální součástí udržitelného rozvoje
- hospodářské a sociální systémy i ekologická situace v jednotlivých zemích jsou značně odlišné, a proto každá země musí hledat svou vlastní cestu pro realizaci koncepce trvale udržitelného rozvoje (nelze předpokládat existenci jednotného univerzálního projektu)
- trvale udržitelný rozvoj je podmíněn řadou výrazných změn v oblasti mezinárodních vztahů, který upraví mezinárodní pohyb zboží, kapitálu a technologií směrem k vyrovnanosti a lepší synchronizaci s požadavky ekologickými a sociálními
- postupný přechod k udržitelnému rozvoji předpokládá koordinovaný a vstřícný postup všech zemí světa, který směřuje k nové epoše mezinárodní spolupráce, vycházející z postulátu, že každý člověk současnosti i budoucnosti má právo na důstojný život.

7.2.2 Předpoklady a cíle přechodu na trvale udržitelný rozvoj

Trvale udržitelný rozvoj předpokládá progresivní přeměny ekonomiky i společnosti, protože faktickou životaschopnost nelze zajistit, pokud rozvojové záměry nebudou věnovat pozornost změnám přístupu k přírodním zdrojům či změnám v přerozdělování nákladů a výnosů. V principu trvale udržitelného rozvoje je obsažen zájem na sociální spravedlnosti mezi generacemi a je logické, že tomuto zájmu o sociální spravedlnost musí být věnována patřičná pozornost i uvnitř každé tj. i stávající generace.

Je totiž zřejmé, že ve světě, v němž existují oblasti chudoby a nespravedlnosti, existuje značné riziko vzniku ekologických, hospodářských, politických, vojenských aj. krizí a tudíž neexistují základní předpoklady pro skutečně trvale udržitelný rozvoj.

Svět musí urychleně určit strategie přechodu států od současných, často destruktivních procesů růstu a rozvoje na cestu trvale udržitelného rozvoje. To bude vyžadovat změny politických přístupů ve všech zemích.

Koncepce trvale udržitelného rozvoje stanovuje tyto rozhodující cíle, které je nutno uskutečňovat mnohostrannými cestami péče o prostředí a rozvoj:

- oživení růstu
- změna kvality růstu
- uspokojení základních potřeb (výživa, energie ap.)
- zajištění udržitelné úrovně populace
- uchování a posílení zdrojové základny
- spojení ekologických a ekonomických hledisek při rozhodování

Strategie trvale udržitelného rozvoje v širokém pojetí usiluje o nastolení harmonie mezi lidmi a mezi lidstvem a přírodou. Realizace cílů trvale udržitelného rozvoje vyžaduje určité předpoklady:

- politický systém, který umožňuje účast občanů na rozhodovacích procesech
- ekonomický systém, který je efektivní a podněcuje pokrok ve vědě a technice
- sociální systém, který obsahuje účinné mechanismy pro eliminaci napětí v důsledku disharmonického rozvoje
- výrobní systém, který respektuje požadavek uchování báze přírodních zdrojů pro další rozvoj
- vědeckotechnický systém, který dokáže kontinuálně poskytovat efektivnější řešení
- mezinárodní systém, který pečuje o udržitelný způsob obchodu a finanční politiky
- administrativní systém, který je pružný a má v sobě zabudován mechanismus vlastní korekce

7.2.3 Principy trvale udržitelného rozvoje

(1) Životní prostředí:

„Únosná kapacita“ životního prostředí vykazuje limity mnohým lidským aktivitám. Především musíme snížit rychlost spotřeby zdrojů a produkci znečištění.

(2) Budoucnost:

Máme morální povinnost zajistit, aby budoucí generace mohla uspokojovat své potřeby ve zdravém životním prostředí. „Nezdědili jsme zemi od svých otců, ale půjčili jsme si ji od svých dětí.“ Promýšlejme dlouhodobé dopady našich rozhodnutí.

(3) Kvalita života:

Lidský blahobyť má sociální, kulturní, morální a duchovní dimenze stejně jako materiální.

(4) Rovnocenné příležitosti a zodpovědnost:

Příležitosti a zodpovědnost by měly být děleny mezi jednotlivé země a mezi rozdílné sociální skupiny s důrazem na potřeby a práva chudých a znevýhodněných, neboť chudoba je ohrožující faktor udržitelného rozvoje.

(5) Předběžná opatrnost:

Jestliže si nejsme jisti ekologickými dopady jakékoli akce nebo činnosti, měli bychom být velmi opatrní a vyhnout se možným rizikům.

(6) Holistické (celostní) myšlení:

Při jakémkoli rozhodování musí být vzaty v úvahu všechny faktory týkající se daného problému. Rozhodnutí musí být založena na nejlepší možnosti využití všech dostupných informací a rozborů rizik. Musí zohledňovat zájmy všech skupin společnosti.

7.3 Některé možnosti vlivu agrární politiky na trvalý zemědělský rozvoj

Významným přínosem poznatků pro trvalý zemědělský rozvoj v širokých mezinárodních souvislostech byla tokijská konference IAAE. Vliv agrárněpolitických opatření v celosvětovém měřítku lze z věcného hlediska rozčlenit na sedm základních skupin, majících vazbu na trvale udržitelný zemědělský rozvoj:

a) Světové strategie rozvoje agrárního sektoru a venkova

- zajištění potravinové bezpečnosti představuje neekonomický cíl většiny zemí vyspělých i rozvíjejících se
- absolutní chudoba jako příčina hladu v rozvíjejících se zemích je primárně rurálním fenoménem. Strategie zemědělského rozvoje je zaměřena na zvýšení příjmů a překonání chronické či dočasné nejistoty výživy a současně má zásadní význam pro vzestup a stabilitu celé ekonomiky
- mezi perspektivní (pro)zemědělské strategie je zařazována podpora agrárního sektoru zlepšením infrastruktury a stimulací investic a výzkumu
- při posuzování účelnosti a efektivnosti státních zásahů do zemědělského rozvoje je třeba zvažovat vliv politického selhání v porovnání se selháním trhu

b) Účinky mezinárodního obchodu

- vliv agrárněpolitických zásahů ekonomicky dominantních států či integračních seskupení se projevuje zkreslením situace na světových agrárních trzích
- existují analýzy, z nichž je zřejmé, že relativně malé změny v úrovni protekcionismu by vedly k odstranění značné části dosavadních zkreslení. Výsledkem mezinárodní spolupráce v agrární oblasti jsou závěry Uruquayského kola GATT (tarifikace, redukce zahraničně obchodních opatření, omezení exportních subvencí ap.)
- bude třeba věnovat pozornost a předcházet vzniku nových forem protekcionismu. Obchodní překážky mohou být zastírány požadavky potravinové bezpečnosti a kvality potravin, ochranou prostředí a zvířat, sledováním regionálních a strukturálních cílů apod.

c) Programy strukturálního přizpůsobení a agrární rozvoj

- kombinace makroekonomických stabilizačních opatření a sektorových reforem má řešit krizovou ekonomickou situaci v určitých zemích a regionech světa (rozpočtové deficity, inflace, zadlužení, strukturální nevyváženost ap.)
- společným záměrem těchto programů je dosažení vyššího tempa národohospodářského růstu, což je podmíněno kritériem konzistence a kritériem nezvratnosti. Důležitým problémem je načasování a posloupnost jednotlivých reformních kroků s ohledem na podmínky zvláštního zřetele si zaslouží integrace venkovského obyvatelstva do procesu hospodářského rozvoje a růst státních investic do venkovských regionů (infrastruktura, vzdělávání aj.)

d) Potenciál biotechnologie pro zemědělství a potravinářský průmysl

- genové technologie nebudou pravděpodobně ve střednědobém období výrazně ovlivňovat agrární sektor. To souvisí zejména s pomalým rozvojem komerčního využití genových technologií a s etickými pochybnostmi ze strany společnosti. Existují však příklady úspěšných aplikací a žádoucích doprovodných efektů zejména v rozvíjejících se zemích

e) Strategie chránící prostředí a politika

Mezi nejdůležitější úkoly lidstva patří - při rostoucím počtu obyvatelstva a rostoucím tlaku na přírodní zdroje - uchování intaktního a života důstojného prostředí

- vliv skleníkového efektu či jiných příčin globálních klimatických změn by vedl k poškození všech ekosystémů a měl by těžko odhadnutelné a obtížně odstranitelné důsledky pro světové zemědělství. Skutečný postih by se však týkal budoucích generací
- při hledání vhodné politiky pro zabezpečení trvalého rozvoje existují rozdíly v představách ekologů a ekonomů z hlediska cesty či postupu. Jistá shoda existuje z hlediska cíle - dosažení spravedlivé společnosti
- základním předpokladem pro naplnění žádoucího cíle je dosažení ekonomické, ekologické a politické stability a kontinuální přehodnocování strategie ochrany životního prostředí

f) Rodinný podnik jako převládající institucionální jednotka v zemědělství

- rodinný podnik představuje dominující organizační formu ve světovém zemědělství. Jeho charakteristickým rysem je jednota domácnosti a podniku. Disponibilní zdroje v rodinném podniku jsou alokovány dle nejvýhodnějšího užití v podniku, v domácnosti či v mimozemědělské činnosti
- optimální alokace zdrojů - daná rovností mezních hodnot uvedených tří možností - se mění v důsledku zavádění inovací, vlivu trhu práce
- organizační forma rodinného podniku je podporována minimalizací transakčních nákladů rodinnými pracovními silami, zatímco technický pokrok doprovázený růstem efektivnosti navazují tendenci přechodu k velkopodnikům s námezdními pracovníky
- vývoj v některých tranzitivních ekonomikách nesměruje jednoznačně k rodinným podnikům

g) Vývoj malorolnického zemědělství

- tzv. zelená revoluce založená na nových odrůdách, využití průmyslových hnojiv a pesticidů a využití mechanizace vedla v posledních třech desetiletích k podstatnému zvýšení produkce a produktivity práce
- nezbytná potřeba kapitálu pro zavedení nových technologií vedla ke zvýhodnění bohatých rolníků a souběžně s tím došlo k nárůstu příjmové disparity v rámci regionů i mezi regiony.

7.4 Vztah zemědělství, životního prostředí a ekonomiky

Dřívější chápání rozvoje bylo jednostranně a zúženě spojováno s ekonomickým růstem. Současné komplexní pojetí trvale udržitelného rozvoje vychází z koncepce systému ekonomicky životaschopného, ekologicky příznivého, technologicky možného a sociálně přijatelného.

Mezi základní atributy trvale udržitelného rozvoje zemědělství patří interdisciplinární charakter a integrující přístupy. K základním charakteristikám trvale udržitelného zemědělství lze zahrnout (7) např.:

- zabezpečení ekonomicky i sociálně přijatelných příjmů zemědělcům
 - integrace zemědělských soustav hospodaření s místními ekosystémy
 - redukce všech vstupů, které degradují prostředí a snižují kvalitu produkce
 - rozšíření palety pěstovaných plodin a diverzifikace v chovu hospodářských zvířat
 - uplatnění šetrných technologií při zpracování půdy
 - širší využívání biologických metod pro růst produktivnosti produkčních faktorů
-
- širší využití zemědělské půdy pro nepotravinářské účely (orientace na obnovitelné surovinové a energetické zdroje)
 - orientace a podpora vědy, výzkumu, technologií, vzdělání, marketingu v uvedených směrech.

Nezastupitelné místo v uvedeném kontextu zaujímá environmentální ekonomika, jejíž těžiště spočívá v oceňování dopadů výroby a spotřeby na životní prostředí. Služby životního prostředí jsou užívány bez odpovídající úhrady a tudíž i nadměrně vzhledem k neexistenci odpovídajícího trhu. Klíčové postavení získávají v této spojitosti externality a veřejné zboží.

Externality

O externalitách hovoříme, když trh nereaguje na vedlejší efekty výroby či spotřeby. Jedná se tedy o situaci, kdy dopad chování jednoho ekonomického subjektu na blahobyt jiného subjektu není tržně (finančně) vyjádřen. Tento efekt přelévání může být kladný či záporný.

Existence externalit, tzn. selhání trhu, je závažný případ, který si vyžaduje zásah státu. Potřeba racionálního rozhodnutí prověřuje důkladně mechanismus veřejné volby a schopnost státu (vlády, parlamentu) neakceptovat krátkodobé efekty a partikulární zájmy na úkor dlouhodobého rozvoje celé společnosti.

Souběžně existují názory o možnostech začlenění externalit do tržního mechanismu a to např. zásahem do cenového, daňového, dotačního popř. jiného systému a jednoznačnějším vymezením vlastnických práv u volných statků.

Veřejné zboží

Kromě některých společných znaků s externalitami (účast státu nahrazující selhání trhu) má veřejné zboží svá specifika. Mezi ně patří oslabení vlastnických práv, nevylučitelnost spotřeby popř. nerivalitní společná spotřeba, nulový mezní náklad dodatečného spotřebitele veřejné služby, rozpočtové financování služeb povahy veřejného zboží atd.

Možnosti využití environmentální ekonomiky:

- internalizace externích (environmentálních) nákladů do celkových nákladů projektu (finanční úhrada škody, kompenzační projekt)
- zábrana poškození kritického kapitálu, který nelze ocenit pro jeho nenahraditelnost (biodiverzita, ozónová vrstva, klimatický systém atmosféry a oceánu aj.)
- analýza nákladů a přínosů (přírodní zdroje nejsou zdarma)
- existence rizika vytvoření iluze o postižení reality (kritika rozporu mezi kombinací hodnoty složek životního prostředí a vlastní hodnotou existence těchto složek).

Kromě toho řada ekonomů nepovažuje za možné ocenit a kvantifikovat takové hodnoty jako např.: život, zdraví, ztrátu biodiverzity či kulturní diverzity ap.

7.4.1 Charakteristika kladných externalit a veřejného zboží v zemědělství

V zemědělství je často velmi obtížné odlišit kladné externality od veřejného zboží a to zejména z toho důvodu, že výsledkem podnikatelské aktivity v zemědělství jsou smíšené statky nejen z hlediska naplňování produkční funkce (hlavní a vedlejší výrobky) ale i z hlediska funkcí mimoprodukčních. Na základě uzance je kladná externalita v zemědělství chápána jako efekt pro společnost, který vzniká souběžně se zemědělskou výrobou. Veřejné zboží je pak chápáno jako samostatná, od vlastní zemědělské výroby oddělená, produkce veřejně prospěšných služeb na půdě, které prakticky nelze realizovat na trhu a proto by mělo být financováno z rozpočtových prostředků.

Problém odlišení kladných externalit od veřejného zboží je spojen také s tím, že často není možné či racionální internalizovat externí náklady či přínosy a pak je nutno na kladné externality pohlížet jako na veřejné zboží.

V případě záporných externalit nejsou (až na výjimky) k dispozici podklady a metodické postupy pro optimalizaci zatížení životního prostředí. Z praktických důvodů je proto obvyklé použití náhradních přístupů založených zejména na:

- legislativní regulaci množství záporných externalit (ochrana přírody a krajiny, ochrana životního prostředí - udržování čistoty ovzduší, ochrana před průnikem cizorodých látek, ochrana půdy, vod, zvířat aj.)
- zavádění standardů technologických postupů se záměrem produkce kladných externalit (nekonvenční zemědělství, ochranné režimy hospodaření)

V uvedené souvislosti lze chápat jako kladné externality i externality záporné produkované ve výrazně menším rozsahu než povoluje legislativa.

7.4.2 Přehled nejdůležitějších kladných externalit (E) a veřejného zboží (Z) v zemědělství

Přírodní zdroje (půda, voda, ovzduší, flóra a fauna)

- snížení zátěže přírodních zdrojů (vyvážená bilance živin, omezení průniku cizorodých látek, vytváření podmínek pro rozvoj biodiverzity) - (E)
- péče a vytváření biokoridorů, územních systémů ekologické stability, přírodních rezerv, rozptýlené zeleně, ploch pro studijní a vědecké účely apod. (Z)
- akumulace vod (E)

Venkov (osídlení, krajina)

Funkce zemědělství je velmi rozmanitá a komplexní; základní elementy z hlediska péče, vytváření a účasti tvoří:

- tvorba krajiny s vyšší estetickou hodnotou (E)
- rekreační plochy, příměstské lesoparky (E,Z)
- materiální a nemateriální kulturní dědictví (bohatství) venkova (E,Z)
- veřejný přístup do krajiny (E,Z)
- pracovní příležitosti na venkově (E)
- udržování cestní sítě (E,Z)

Bezpečnost země

- potravinová bezpečnost země (práh potravinové bezpečnosti).

Z výše uvedeného je zřejmé, že existují značné problémy s kvantifikací a oceňováním kladných externalit a veřejného zboží.

7.4.3 Kritéria pro volbu nástrojů politiky životního prostředí

Přehled významných kritérií pro volbu opatření na ochranu životního prostředí lze členit takto:

a) Ekologická efektivnost

- zvýšení kvality životního prostředí
- stabilizovatelnost úrovně kvality životního prostředí
- prostorová diferencovatelnost
- bezprostřednost účinku
- znemožnění odkladu zatížení životního prostředí

b) Ekonomická efektivnost

- efektivnost alokace ve smyslu Pareto-optimality
- nákladově-užitkový účinek (předpoklad jejich podchycení a ocenění)
- rozvrstvení výhod a nevýhod na rozdílné skupiny obyvatelstva (incidence)
- podpora inovací u technologií životního prostředí
- ekonomické sankce za zatížení životního prostředí nad stanovený standard
- účinky politiky konkurence (odstranění překážek přístupu na trh)
- strukturálně politické účinky
- účinky na státní rozpočet
- soulad s ostatními hospodářskopolitickými cíli

c) Praktická možnost použití

- minimalizace nákladů na získání informací
- minimalizace správních výdajů
- realizovatelnost
- kontrolovatelnost
- politická a společenská přijatelnost
- mezinárodní akceptovatelnost.

7.4.4 Životní prostředí a mezinárodní konkurenceschopnost

V hospodářství nelze z jednoho dne na druhý upravit zvolenou cestu rozvoje tak, aby plně respektovala všechny důležité atributy významu životního prostředí. Nebezpečí stupňujícího dlouhodobého přístupu spočívá v tom, že politický cíl je formulován tak obecně nebo zasazen do tak vzdálené budoucnosti, že jeho věrohodnost je oslabena. Tomu lze odpomoci stanovením mezicílů, u nichž dosažené pokroky ve směru již dobře definovaného konečného cíle, mohou být zhodnoceny. Je-li stupňující přístup k zahrnutí významu životního prostředí věrohodný, pak by měl být v souladu s nutností usilovat o vysoký standard životního prostředí a zároveň zamezovat náhlým změnám podmínek, za nichž podniky hospodaří. Zakotvení vysokého stupně ochrany životního prostředí jako cíle politického, nesmí vést k příliš vysokým „ztraceným investicím“ nebo k vysoké nezaměstnanosti. Stupňující přístup musí dávat podnikům čas se přizpůsobit a vyvíjet inovativní podněty k redukci škodlivých látek.

Stupňující se přístup pro internalizaci externích nákladů, kdy je se všemi sektory jednáno stejně, se zřejmě pro rychlejší realizaci upřednostňuje, jestliže některé z nich jsou spojeny s daňovým osvobozením nebo daňovým prominutím pro určité sektory. To však může vést k tomu, že ekologické daně by mohly mít absurdní efekty. Například energeticky nejnákladnějším a životní prostředí nejvíce zatěžujícím sektorům, by mohly být poskytovány výjimečné úlevy nebo daňové osvobození. Protože takové sektory mají zpravidla větší potřebu kapitálu než práce, mohou být důsledky negativní jak pro životní prostředí, tak pro zaměstnanost. Rovněž tak v zemích, které zavedly daně z emisí, jsou často zároveň s jejich zaváděním, poskytovány určitým sektorům podobná daňová osvobození, protože vznikla obava, že by se tyto sektory nemohly pod věcně technickými tlaky rychle přizpůsobit cenovým změnám a být tak konkurenceschopnými v mezinárodním měřítku, což by opět vedlo ke značným ztrátám pracovních příležitostí.

Takové pochybnosti by neměly být brány v úvahu, jestliže by na úrovni Společenství nebo na světové úrovni byl přijat a dodržován koordinovaný dlouhodobý přístup k otázkám životního prostředí. Ve skutečnosti je tomu tak, že úsilí Společenství o vysokou míru ochrany životního prostředí nemůže být v plném rozsahu úspěšné bez mezinárodně koordinovaného postupu. Globální výzvy jako např. o změnách klimatu o ozónové díře lze konec konců zvládnout pouze globálními opatřeními. Mezinárodní problémy životního prostředí, jako je hranice překračující znečišťování ovzduší i vod, lze řešit nejlépe koordinovaným mezinárodním úsilím. Rozvojová politika Společenství by mohla partnerským zemím pomoci využíváním tržně blízkých nástrojů, jako je společné uskutečňování projektů („Joint Implementation“) a „Mechanismus k čistému rozvoji“ („Clean Development Mechanism“) podle protokolu z Koyoto. To by mohlo zlepšit hospodářský a ekologický vývoj těchto zemí a pro Společenství představovat nákladově efektivní možnost příspěvku ke globální ochraně životního prostředí.

Kromě toho existují již dnes značné rozdíly ve struktuře daní a daňových sazeb, a to jak uvnitř Společenství, tak i mezi ním a jinými průmyslovými zeměmi. Z toho lze usuzovat, že pro mezinárodní investiční rozhodování již nejsou daňové rozdíly samy o sobě směrodatné a že zachování a zlepšení mezinárodní konkurenční schopnosti nepředpokládá žádnou identickou daňovou strukturu a daňové sazby příp. normy životního prostředí, které by překračovaly hranice zemí nebo skupiny zemí.

Ze všech těchto důvodů jsou obavy, že úsilí po zlepšené ochraně životního prostředí nezbytně povede ke snížení mezinárodní konkurenční schopnosti Společenství, jak se zdá přehnané. Zdá se, že Mezinárodní spolupráce na pokud možno široké úrovni, usnadní zavádění politických opatření zaměřených na ekologickou trvalou udržitelnost a v mnohém směru se dokonce jeví jako předpoklad pro dosažení úspěchu.

7.4.5 Vládní zásahy jako předpoklad realizace strategie trvale udržitelného zajišťování výživy

Zajištění výživy ve světě závisí nejen na rostoucí světové produkci potravin, ale též na nápravě světového agrárního obchodu a přesunu jejich výroby do zemí a oblastí, kde je potravin nedostatek.

To předpokládá přehodnocení světové distribuce potravin a konkrétní činy vlád jednotlivých zemí.

Zvýšený dovoz potravin představuje současně dovoz nezaměstnanosti. Z podobného důvodu země, které subvencují vývoz potravin, zvyšují nezaměstnanost v zemích, které potraviny dováží.

Přesun zemědělské výroby do zemí s nedostatkem potravin a v rámci nich pak k chudým rolníkům je cestou k trvale udržitelnému rozvoji (živobytí).

Strategie výživy musí být založena na splnění tří základních požadavků: přesunu zemědělské výroby do importujících zemí, zabezpečení příjmů a živobytí pro chudé venkovské obyvatelstvo a uchování přírodních zdrojů.

Vládní zásahy do zemědělství můžeme sledovat ve vyspělých i v rozvojových zemích. Na úspěchu zemědělství se podílely různé podpůrné systémy jako veřejné investice do zemědělského výzkumu a poradenských služeb, výpomocné zemědělské úvěry popř. marketingové služby. Problémy zemědělství v řadě rozvíjejících se zemí jsou právě v nerozvinutosti uvedených systémů.

Vládní zásahy mohou mít i jiné formy. Řada vlád reguluje permanentně celý potravinový cyklus, tzn. vstupy a výstupy, export, skladování, distribuci, dotace, cenovou tvorbu a také způsoby využívání půdy, výměru pozemků atd.

Mezi základní nedostatky obvyklých postupů vládních zásahů patří:

1. plánování intervencí vychází z kritérií, postrádajících ekologickou orientaci a často určených krátkodobými zájmy.
2. v rámci agrární politiky jsou používány za celý stát jednotné nástroje (ceny, podpory, kritéria pro poskytování pomoci ap.). Je třeba zavádět takové metodické postupy, které odráží oblastní specifika (regionálně diferencovaná agrární politika)
3. nevhodná skladba subvencí ve vyspělých zemích, které představují nadměrnou ochranu rolníků a současně jsou příčinou nadprodukce. Žádoucí je přesun subvencí z podpory růstu produkce do oblastí ochrany zdrojů.

Globální zajištění výživy lidstva předpokládá snížení dotací podporujících nadvýrobu ve vyspělých zemích a současně zvýšit dotace podporující růst produkce v rozvíjejících se zemích. Nezbytností je přepracovat soustavu dotací tak, aby byla stimulována ochrana a podpora zdrojové základny v zemědělství.

Při přehodnocování obchodních vztahů, daní, systému dotací ap. musí být v budoucnu využita kritéria sledující ekologickou a ekonomickou udržitelnost a mezinárodně srovnatelné výhody.

7.4.6 Ochrana životního prostředí ve strategii EU a naplňování cíl trvale udržitelného rozvoje

Evropská rada v Helsinkách vyzvala Radu, aby jí v červnu 2001 předložila souhrnnou strategii pro zahrnutí významu životního prostředí a trvale udržitelného rozvoje. Přitom musí být zabezpečeno, že souhrnné strategie budou předpokládat koherentní politiky pro různé sektory. Příspěvky z různých formací Rady by měly pečovat o vypracování základů koherentní, systematické hospodářské politiky.

Na tomto základě Komise navrhuje, aby se strategie Společenství k lepšímu zahrnování významu životního prostředí do hospodářské politiky opírala o následující centrální prvky:

- Společenství by mělo rozhodnout o transparentním, stupňujícím a hodnověrném přístupu k zahrnování významu životního prostředí, jehož základ by měl spočívat ve stanovení efektivního cíle na základě podrobné analýzy disponibilních vědeckých a technických údajů, podmínek životního prostředí v různých regionech Společenství a potenciálních nákladů a užitků opatření resp. jejich opomenutí.
- Zahrnování významu životního prostředí do hospodářské politiky musí být slučitelné se strategií trvale udržitelného rozvoje, kterou Evropská rada usnesla v červnu 2001
- Přezkoumání účinků životního prostředí na hospodářskou činnost a řízení, by mělo být zahrnuto do procesu multilaterálního dohledu strukturální reformy. Totéž platí pro účinky opatření politiky životního prostředí na proces hospodářských reforem (úroveň regulace, způsoby fungování trhů).
- Zásady hospodářské politiky mají odpovídat v plném rozsahu cílům zahrnování ekologického významu, k čemuž budou stanoveny spolehlivé indikátory, které musí být vyvinuty.
- Při přezkoumání kvality a trvalé udržitelnosti veřejných financí je třeba přihlížet k tomu, jak dalece přispívají daňově a výdajově politická opatření ke zlepšení ekologické situace. Kromě toho je nutno hodnotit efektivnost ekonomiky při dosahování cílů životního prostředí.
- Pro lepší zahrnování významu životního prostředí do hospodářské politiky je účelné stále více používat přiměřený mix z tržně blízkých nástrojů a regulace. Při tom je třeba odstraňovat subvence, které škodí životnímu prostředí. Kromě toho je třeba plnit závěry z analýz ekologické a ekonomické efektivnosti tržně blízkých nástrojů.

Tento přístup by měl přispět k tomu, že bude dosahováno růstu, který bude nejen ekonomicky, ale i ekologicky trvale udržitelný.

Plnění cílů udržitelného rozvoje

Neúspěchy při naplňování cílů udržitelného rozvoje

- politická a hospodářská sféra ignoruje naše existující znalosti o současné situaci světa (dlouhodobý cíl udržitelného rozvoje není kvůli krátkodobé orientaci na zisk zahrnut)
- téma populačního růstu světa je tabuizováno
- bohaté země nesplnily závazky z konference v Riu de Janeiro (1992)
- počet lidí žijících v absolutní bídě dále roste
- spotřeba ve vyspělých zemích dále roste
- rozvojová pomoc nestačí
- hodnota přírody se ani v současnosti neodráží v cenách
- vojenské konflikty stále existují
- nadměrný rybolov, znečištění a neregulovaný růst v pobřežních oblastech ohrožují oceány
- tlak na ohraničené sladkovodní zdroje roste
- AIDS ničí život v mnoha rozvojových zemích, zejména v Africe
- ročně mizí tisíce druhů a to i přes existence konvence o ochraně druhu

Úspěchy při naplňování cílů udržitelného rozvoje

- Montrealský protokol, tj. jeho realizace, zbrzdil ničení ozónové vrstvy
- existují tisíce malých projektů na lokální úrovni, které podporují udržitelný rozvoj
- občanská společnost v rostoucí míře ovlivňuje politické procesy
- průmysl a hospodářství uznává v rostoucí míře svou zodpovědnost (Corporate Social Responsibility)
- více lidí má lepší přístup k informacím
- věda přispěla k tomu, že komplexita systémové Země je lépe chápána
- řešení problému klimatu je formulovááno v Kjóto protokolu
- rozšiřuje se počet zemí, které mají strategii udržitelného rozvoje
- další dohody v životním prostředí byly a jsou v jednání.

Literatura:

1. Boháčková L, Svatošová. L .. Agrární sektor a EMU, Zborník z konference Mezinárodné vedecké dni 99, Nitra, 1999, s. 146 - 151

2. Svatoš M. a kol.: *Ekonomika zemědělství a evropská integrace*, ČZU Praha a SPU Nitra, Praha 1999
3. Tvrdoň J. a kol.: *Efektivní integrace českého agrárního sektoru v rámci evropských struktur - předpoklad trvale udržitelného rozvoje*. In: *Vybrané aspekty konkurenceschopnosti agrárního sektoru*, PEF ČZU, Praha 1998
4. *Agra Europe*, BML, Bonn, 2000
5. Sdělení komise EU Radě ministrů a Evropskému parlamentu, *Dokumentace AGRA-EUROPE*, 41/2000
6. Rieder P.: *Agrarbezogene Umweltpolitik*, ETH Zürich, 1993
7. *Konference OSN o životním prostředí a rozvoji*, Rio de Janeiro 1992, *Dokumenty a komentáře*, Management Press, Praha 1993
8. *Sustainable Agricultural Development: The Role of International Cooperation*, *Konference IAAE*, Tokio 1991
9. *World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, Oxford University Press, 1987

8 EKONOMICKÉ POLITIKY VE VZTAHU K PRODUKČNÍM FAKTORŮM

Běžně užívané neoliberální členění ekonomických politik rozlišuje politiky *tržní, strukturální a sociální*. Lze však z hlediska věcného obsahu také vymezit ekonomické politiky ve vztahu k *produkčním faktorům, regulaci trhu zboží a služeb, regionálnímu a strukturálnímu rozvoji, životnímu prostředí a externalitám a potravinám a politiky potravinové a výživové*.

Politiky ve vztahu k produkčním faktorům pak lze logicky strukturovat na politiky ve vztahu k *půdě, práci a kapitálu*, případně i technologickému pokroku, pokud se postavíme na stanovisko tzv. „nové ekonomiky“ a kvalifikujeme technologický pokrok ve smyslu informačních a komunikačních technologií (ITC) jako kvalitativně odlišný faktor. Vycházíme tedy buď ze základní ekonomické funkce

$$Q = f(C, L, L_b), \text{ kde}$$

Q.... produkce

C.... kapitál

L.... práce

L_b... půda a biologické faktory,

nebo z upravené produkční funkce (modifikace produkční rovnice R.M.Solowa)

$$Q = f(C, L, L_b, e)$$

e.... technologický pokrok.

Vzhledem k omezené možnosti uplatnění technologického pokroku v zemědělství, zejména pokud jde o časový efekt IT, se však ekonomické nástroje ve vztahu k produkčním faktorům v zemědělství na tento faktor zpravidla specificky nezaměřují.

Dále můžeme samozřejmě ještě do produkční funkce inkorporovat další, specifickou formu kapitálu, kterou je *lidský kapitál (human capital)*.

Ten je definován jako soubor znalostí, fyzických a intelektuálních schopností, praktických dovedností a motivací člověka, které mohou být využity v ekonomickém procesu, tedy při produkci výrobků a služeb.⁸ Jde tedy o pojem ekonomický, měřitelný náklady, které se

⁸⁸ Tento pojem do ekonomické teorie zavedl A.C. Pigou (Pigou, A.: 1928, *A Study in Public Finance*, Macmillan, London) a v neoklasické ekonomické teorii jej rozpracoval zejména Jacob Mincer (Mincer, J.: Investment in Human Capital and Personal Income Distribution, *Journal of Political Econom*, 1958) a následně Gary Becker.

na získání a rozšíření tohoto kapitálu vynaloží i ziskem, který přinesou. Investice do lidského kapitálu jsou především investicemi do vzdělání, získávání zkušeností apod.

Produkční funkce pak bude mít tvar

$$Q = f(C, L, HC, Lb, e)$$

HClidský kapitál

8.1 Mobilita produkčních faktorů v zemědělství

Z teoretického hlediska by také trh faktorů měl fungovat podle obecných tržních principů, tedy směrem k vytváření rovnováhy mezi nabídkou a poptávkou. Uplatníme-li *Koesterovu teorii sektorových nadkapacit*, pak se produkční faktory přelévají z odvětví, kde vzniká jejich přebytek, tedy *sektorová faktorová nadkapacita*, do odvětví s jejich nedostatkem, tedy s převahou poptávky po daném faktoru.

Ve skutečnosti tomu tak v plné míře není, a to proto, že mobilita faktorů⁹ mezi sektory dané národní ekonomiky, případně mezi sektory různých národních ekonomik, je různě vysoká, případně se uskutečňuje s výrazným zpožděním vzhledem k:

- ◆ univerzálnímu nebo specifickému užití produkčních faktorů
- ◆ právnímu rámci
- ◆ flexibilitě faktorů
- ◆ likviditě faktorů
- ◆ zvykům, tradicím, historickým příčinám
- ◆ skupinovým a politickým tlakům a vlivům.

Tyto vlivy se uplatňují v různé míře jak u jednotlivých produkčních faktorů a jejich složek, tak také v různých odvětvích, přičemž zemědělství vykazuje řadu specifických rysů.

Z hlediska jednotlivých a dílčích produkčních faktorů zde působí zejména:

⁹ Je nutno zdůraznit, že zde nemáme na mysli pouze mobilitu fyzickou, ale mobilitu ve smyslu ekonomickém, tedy přesun produkčního faktoru ve smyslu využití v produkčním procesu, ať již na stejném či jiném fyzickém místě.

Tab. 8.1 Specifické vlivy působící na mobilitu produkčních faktorů v zemědělství

Produkční faktor	Specifický vliv na mobilitu	Směr vlivu +/-
<i>Finanční kapitál</i>	- vysoká poptávka - nízká návratnost - specifická rizika (počasí, choroby, škůdci) - dlouhá doba obratu kapitálu	+ - - -
<i>Oběžný kapitál</i>	- specifické použití - problém ocenění zemědělského meziproduktu i ostatních zásob - nízká likvidita - omezená skladovatelnost	- - - -
<i>Fixní kapitál</i>	- diferencovaná struktura (hmotný/nehmotný kapitál, movitý/nemovitý investiční majetek) - specifičnost/obecná použitelnost - diferencovaná likvidita - vyšší míra opotřebení	- (+) - (+) - (+) -
<i>Práce</i>	- věková a gender struktura - flexibilita pracovníků - vázanost na půdu - celková a specifická míra nezaměstnanosti - infrastruktura, bytová otázka - národní zvyklosti, historické tradice	- + - - + - (+) ¹⁰ - (+) ¹¹
<i>Půda</i>	- nepřemístitelnost - minimální využití v jiných odvětvích¹² - relativní omezenost nabídky - přírodní podmínky - požadavky ochrany krajina a životního prostředí - historický vývoj, vztah k půdě	- - - + - - - (+)

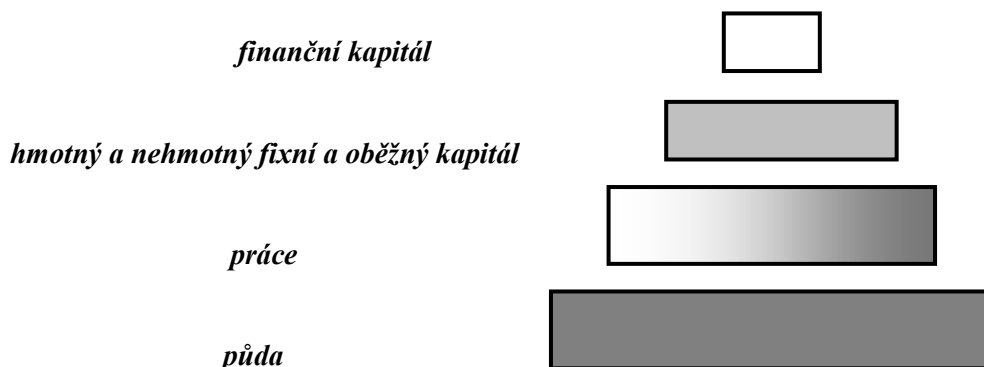
¹⁰ Z hlediska ČR vliv výrazně snižující mobilitu pracovníků.

¹¹ Ochota Čechů stěhovat se za zaměstnáním je z hlediska mezinárodního srovnání uváděna jako velmi nízká, což je z hlediska ekonomického faktor negativní, z hlediska sociálního (vztah k místu a regionu bydliště) pozitivní.

¹² S výjimkou lesnictví (považujeme-li je za samostatné odvětví) a služeb využití volného času (sportovní využití apod.) a turistiky jiná odvětví nevyužívají půdu v plném slova smyslu jako produkční faktor.

Vlivy a omezení dané *právním rámcem* platí pochopitelně pro všechny uvedené produkční faktory v diferencované míře.

V souladu s tím můžeme pro zemědělství vytvořit *specifickou pyramidu mobility faktorů*¹³, jejíž základnu tvoří faktory s nejnižší mírou mezisektorové mobility a směrem k vrcholu se mobilita zvyšuje.

Graf 8.1 Pyramida faktorové mobility v zemědělství

Z uvedeného hodnocení faktorové mobility v zemědělství a vlivů, které na ni působí, je zřejmé, že vytvoření a uplatňování ekonomických nástrojů ve vztahu k produkčním faktorům má v tomto odvětví své výrazné opodstatnění.

8.2 Ekonomické politiky ve vztahu k produkčnímu faktoru půda

Mezi ekonomické nástroje regulující a ovlivňující využití produkčního faktoru půda lze řadit zejména tyto základní okruhy :

- ◆ politiky ve vztahu k vlastnické struktuře
- ◆ regulaci trhu půdy
- ◆ bonifikaci zemědělského půdního fondu
- ◆ fiskální nástroje
- ◆ vyrovnávání diferenciální renty
- ◆ politiky ve vztahu k užití půdy
- ◆ hospodaření ve vymezených oblastech
- ◆ účelové dotace a subvence

¹³ Boučková, B., 2001

Politiky ve vztahu k vlastnické struktuře, to znamená politiky směřující k její restrukturalizaci, jsou považovány obecně v demokratických státních zřízeních za nevhodné, poněvadž zde jde zpravidla o zásah do vlastnictví půdy, tedy zásah odporující základním společensko-ekonomickým cílům, jako je ekonomická svoboda a stabilita. Nicméně zejména v období turbulentnějších společensko-hospodářských změn mohou být využívány.

Řadíme sem především:

- ◆ *pozemkové reformy* (např. I. poválečná etapa pozemkových reforem v ČSR v letech 1918-1939)
- ◆ *transformační procesy* v transitivních ekonomikách (privatizace a restituce půdy)
- ◆ *specifické podpory některých forem vlastnictví* a s nimi spojeného podnikání (družstva, rodinné farmy apod.), případně určité velikostní skupiny podniku.

Regulace trhu půdy je v první řadě záležitostí:

- vytvoření odpovídajícího *právního rámce*, vymezujícího především případné formy omezení prodeje zemědělské půdy jednotlivým potenciálním typům vlastníků (např. občanům jiného státu, fyzickým a právnickým osobám apod.)
- *regulace cen zemědělské půdy* (stanovení minimální ceny prodeje či pronájmu, úřední ceny pro účely vykoupení půdy státem pro účely veřejného zájmu apod.)
- vymezení *předkupního práva* pro některé kupující (nájemce půdy, mladé začínající farmáře apod.).

Bonifikace zemědělského půdního fondu je jedním ze základních východisek pro řadu ekonomických politik jak ve vztahu k půdě, tak i k jiným oblastem, které jsou založeny na evaluaci produkčního potenciálu, případně vyrovnávání disparit tohoto potenciálu, jako je efektivní alokace produkce, vymezení marginálních oblastí, výpočet úřední ceny půdy a další. V ČR (a SR) je založena na systému bonitovaných půdně ekologických jednotek (BPEJ), může být vyjádřena bodovým hodnocením, případně úřední cenou půdy vycházející z jejich produkčních schopností .

Fiskální nástroje ve vztahu k půdě zahrnují především daň z pozemků, případně další typy daně (daň z převodu nemovitostí, darovací daň, dědická daň), případně daňové úlevy s nimi související, a v širším chápání také odvody za vynětí půdy ze zemědělského půdního fondu a sankce za neobdělávání půdy. Pozemková daň se odvíjí buď od tržní ceny (země EU) nebo od ohodnocení produkčního potenciálu (tedy např. úřední ceny půdy v ČR) a je tak současně

i určitým nástrojem vyrovnávání diferenciální renty.¹⁴ Naopak zrušení či neexistence daně ze zemědělské půdy je nástrojem podpory zemědělců (za předpokladu, že jsou vlastníky půdy a tedy plátcí daně).

Dalšími formami *nástrojů k vyrovnávání diferenciální renty* mohou být také různé formy přímých subvencí odstupňovaných podle kvality půdy nebo na základě dlouhodobě zjištěných rozdílů ve výnosech v komparaci s průměrnými nebo lepšími přírodními podmínkami, tzv. diferenciální příplatky.

Politiky ve vztahu k užití půdy směřují k omezení intenzivního využívání půdy v marginálních oblastech, případně k celkovému omezení nadkapacit tohoto faktoru. Jedná se zejména o:

- ◆ „set-aside“ systémy (uvádění půdy dočasně či trvale do klidu)
- ◆ dotace na *zatravnění půdy*, případně i na následnou údržbu těchto travních porostů
- ◆ dotace na *zalesnění*.

Nástroje ochrany zemědělského půdního fondu vymezují podmínky, za nichž je možné či přípustné vynětí půdy z tohoto fondu a její využití pro nezemědělské účely různých kategorií (zastavění pro soukromé účely bytové, podnikatelské a rekreační, stavby veřejného zájmu apod.). Jejich účelem je především zabránit nadměrnému úbytku zemědělské půdy a chránit především půdy vyšší kvality. Tento požadavek se ovšem zpravidla dostává do rozporu se zájmy potenciálních investorů, protože zájem o stavební pozemky je především v okolí měst a ostatních sídel, kde se ale často nalézají právě zemědělské půdy s vyšším produkčním potenciálem. Tyto politiky se mohou prolínat s politikami ve vztahu k trhu půdy, poněvadž omezená možnost vynětí pozemku ze zemědělského půdního fondu ovlivňuje i poptávku po půdě a její cenu.

Hospodaření ve vymezených oblastech, tedy především v oblastech zvláštního zájmu vzhledem k životnímu prostředí a krajině (národní parky, chráněné krajinné oblasti, pásma hygienického ochrany vodních zdrojů) je upraveno tzv. příkázanými režimy hospodaření. Ty představují specifický soubor pravidel, která je nutno při zemědělské činnosti v této oblasti dodržovat, zejména pokud jde o hnojení, chemickou ochranu rostlin, agrotechniku, skladování statkových hnojiv, pohonných hmot a chemikálií atd. K tomu se váží negativní nástroje, tedy sankce za nedodržování těchto pravidel, ale i nástroje pozitivní, které mají formu kompenzace za vzniklé ztráty na výnosech.

¹⁴ *Diferenciální renta* je rozdíl ve výnosech z půdy daný rozdíly její kvality (produkčního potenciálu) při jinak stejných vstupech.

Posledním okruhem nástrojů ekonomické politiky ve vztahu k půdě jsou různé **účelové dotace a subvence** na :

- ◆ zúrodnění půdy
- ◆ závlahy a meliorace
- ◆ rekultivace
- ◆ obnovu trvalých kultur na zemědělské půdě (chmelnice, vinice, sady).

8.3 Ekonomické politiky ve vztahu k produkčnímu faktoru práce

Tyto politiky zahrnují především problematiku zaměstnanosti včetně rovných příležitostí k získávání pracovních míst a nástroje vztahující se k zajištění minimální či dostatečné úrovně příjmů a vyrovnávání důchodové disparity. Adekvátně tomu je lze diferencovat do následujících kategorií:

- ◆ redistribuce příjmů
- ◆ politiky řešení nezaměstnanosti
- ◆ zkracování pracovní doby
- ◆ politiky ve vztahu ke specifickým skupinám pracovníků
- ◆ podpora zemědělských příjmů – vyrovnávání důchodové a příjmové disparity.

Redistribuce příjmů patří mezi nejvíce diskutované ekonomické politiky a přístupy k ní se pohybují v širokém spektru mezi dvěma krajními přístupy. Z hlediska neoliberálních ekonomických teorií působí jakékoliv přerozdělování příjmů jednoznačně negativně na rozvoj ekonomických aktivit, poněvadž demotivuje jak vzhledem k získávání vzdělání, kvalifikace a dovedností, tak i vzhledem k investiční a podnikatelské činnosti. Jestliže podnikatel ví, že značnou část jeho zisku odčerpá stát za účelem přerozdělení, pak své podnikatelské aktivity buď omezí, přesune jinde, nebo se bude snažit této situaci vyhnout daňovými úniky. Sociálně orientované ekonomické teorie naopak vycházejí z toho, že disparita v příjmech zdaleka není jen funkcí osobního úsilí a iniciativy jednotlivce, ale že zde hrají roli i jejich rozdílné schopnosti, možnosti, omezení a výchozí ekonomická a sociální situace. Žádný občan ekonomicky a sociálně vyspělého státu by tedy neměl žít na úrovni pod určitou hranici, která je zpravidla definována jako *hranice chudoby*.

Tento **koncept chudoby** je ovšem v jednotlivých státech definován různě. Tak např. v USA je hranice chudoby stanovena na úrovni trojnásobku minimálních výdajů na potraviny

podle USDA, poněvadž se vychází z předpokladu, že rodina s nižšími příjmy vydává za potraviny zhruba jednu třetinu svých celkových výdajů.¹⁵

V ČR je hranice chudoby v zásadě vymezena minimální mzdou, životním minimem a existenčním minimem.

Životní minimum je společensky uznaná minimální hranice příjmu, pod níž nastává stav hmotné nouze. Do systému státní sociální ochrany bylo zavedeno zákonem č. 463/1991 Sb., o životním minimu, koncem roku 1991 a je pravidelně upravováno s ohledem na inflaci. Vymezuje výši nezbytných finančních prostředků k dočasnému zajištění základních životních potřeb na velmi skromné úrovni. Dále je kritériem posouzení příjmové nedostatečnosti občana a má velký význam v systému dávek státní sociální podpory. Je základem pro stanovení minimální mzdy, v soudní praxi např. pro stanovení alimentálních povinností, v praxi peněžních institucí jako kritérium pro poskytování hypotečních úvěrů apod.

Existenční minimum je relativně novým konceptem, který byl v ČR zaveden v r. 2007. Je definováno jako suma minimálního peněžního příjmu nutná pro pokrytí základní výživy a ostatních základních potřeb na úrovni přežití, nepokrývá náklady na bydlení a nesmí být aplikována na děti, starobní důchodce a plně invalidní osoby ve věku nad 65 let¹⁶.

Nástroje redistribuce příjmů jsou na straně vstupních toků *daně z příjmů* (ze zisku), které mohou být nastaveny vzhledem k růstu příjmů lineárně, progresivně nebo regresivně (poslední uvedené varianty se prakticky neužívá), případně *další formy daní* s příjmy související, např. „milionářská daň“ apod. Specifickou formou implementovanou v posledních letech v některých transitivních ekonomikách včetně ČR, je *rovná daň*.

Ta může mít několik forem, a to:

relativní rovná daň

absolutní rovná daň

Relativní rovná daň znamená, že všichni platí stejné procento daně ze svého příjmu. Týká se buď fyzických nebo právnických osob, případně obou, a může mít opět různé formy:

- stejné procento daně z celého příjmu bez odpočitatelných položek
- stejné procento daně ze základu daně po zohlednění odpočitatelných položek - *čistá rovná daň*

¹⁵ Minimální týdenní spotřeba potravin na osobu podle USDA : 4 vejce, 1,5 libry (necelých 750 g) masa, 3 libry (cca 1,5 kg brambor), 4 libry (cca 2 kg) zeleniny a další potraviny v celkové hodnotě 23,50 USD, což násobeno 3 a 52 představuje celkové roční výdaje 3652 USD (údaje z r. 1997).

¹⁶ **Jednotná částka existenčního minima činí 2 020 Kč/měsíc**

- stejné procento daně ze základu daně po zohlednění odpočitatelných položek a totéž procento spotřební daně – *skutečně rovná daň*

Absolutní rovná daň je taková forma daně, kdy všichni poplatníci platí stejnou absolutní částku daně bez ohledu na výši příjmu. Tato forma je příliš radikální a v praxi se prakticky nevyužívá, je však navrhována ultraliberálními ekonomy jako jediná skutečně rovná daň¹⁷

Na straně *výstupních toků*, tedy směřujících ke skupinám obyvatel s nízkými příjmy, to pak jsou:

- ♦ sociální dávky
- ♦ podpory v nezaměstnanosti
- ♦ přímá podpora příjmů formou příplatků
- ♦ jiné formy podpor (jednorázové sociální výpomoci, dotace na bydlení a mobilitu, potravinové poukázky aj.).

Politiky řešení nezaměstnanosti se dělí na politiky aktivní a pasivní.

Mezi aktivní politiky nezaměstnanosti patří

- ♦ podpory *rekvalifikace*
- ♦ vytváření dočasných pracovních míst formou *veřejných prací a veřejných zakázek*
- ♦ *podpora vytváření trvalých pracovních míst* dotacemi a 1 vytvořené pracovní místo a daňovými úlevami pro dané podniky (např. „daňové prázdniny“)
- ♦ pomoc při *vyhledávání pracovních míst* (úřady práce, poradenská činnost, internet apod.)

V *sektoru zemědělství*, kde je zpravidla vyšší specifická míra nezaměstnanosti, však je využívání aktivních politik komplikováno vyšší věkovou strukturou, nižší úrovní vzdělání a jeho specifičností, menší flexibilitou pracovníků a jejich větší plošnou diversifikací

Pasivní politikou jsou podpory v nezaměstnanosti, které sice spoluvytvářejí sociální zachytnou síť, neřeší však problém jako takový, při špatném nastavení v relaci k minimální mzdě pak mohou působit demotivačně.

Trend **zkracování pracovní doby** se objevuje ve vyspělých evropských zemích od počátku 80.let.. Z průzkumů Evropské komise vyplývá, že v období let 1983-1995 se v souboru 12 monitorovaných evropských zemí snížil týdenní fond pracovní doby v průměru o 1,5 hodiny, čímž v souhrnu poklesl ze 40 na 38,5 hodin. Současným trendem je přechod na 35hodinový pracovní týden (např. Francie) . Vedle těchto procesů je možné pozorovat individuální formy redukce pracovního času, které využívají :

¹⁷ Někdy bývá použita pro stanovení komunální daně (např. Margaret Thatcherová s se ji neúspěšně pokusila zavést ve Velké Británii jako tzv. „komunální daň na hlavu“)

- ◆ práce na zkrácený pracovní úvazek
- ◆ rodičovské dovolené
- ◆ studijní dovolené (tzv. sabbatical u vysokoškolských a výzkumných pracovníků)
- ◆ dobrovolné přerušování kariéry, 5.
- ◆ předčasné (zvýhodněné) odchody do důchodu.

Smyslem je jak zvýšení životní úrovně nárůstem objemu volného času, tak také – nebo dokonce především – snížení nezaměstnanosti vytvářením dalších (parciálních) pracovních příležitostí. Z tohoto hlediska lze zkracování pracovní doby řadit rovněž k politikám řešení nezaměstnanosti, jeho význam pro zemědělský sektor je, s výjimkou zvýhodněného předčasného odchodu do důchodu, který je součástí nástrojů definovaných např. v rámci dokumentu EU Agenda 2000, spíše zanedbatelný.

Politiky ve vztahu ke specifickým skupinám pracovníků jsou zaměřeny především na ty skupiny obyvatel v ekonomicky aktivním věku, jejichž přístup k pracovním příležitostem je z nějakého důvodu omezen či znevýhodněn, nebo které se v tomto procesu dostávají do výrazně výhodné pozice. Jsou to především:

- ◆ tzv. ohrožené sociální skupiny – děti, mladiství, absolventi škol bez praxe, zdravotně postižení
- ◆ národnostní menšiny
- ◆ přistěhovalci
- ◆ ženy (problém tzv. „equal opportunities“).

Nástroje uplatňovanými v této souvislosti jsou především

- ◆ adekvátní *právní rámec* na jejich ochranu v pracovním procesu a k odstranění negativní diskriminace
- ◆ tzv. *pozitivní diskriminace* (stanovení kvót či procentického zastoupení těchto pracovníků těchto specifických skupin v jednotlivých podnicích a institucích¹⁸)
- ◆ *výchova a propagace* souvisejících zásad.

Ve vztahu k agrárnímu sektoru je jedním ze základních cílů ekonomické politiky **podpora zemědělských příjmů a vyrovnávání důchodové a příjmové disparity**, a to jak absolutně, tak zejména z hlediska rozdílů regionálních. Do oblasti nástrojů řešení pak náleží:

¹⁸ Např. procentické kvóty povinného zastoupení žen na všech rozhodovacích úrovních veřejného sektoru v Dánsku a Norsku, kvóty pro přijímání černošských pracovníků v USA apod.

přímé podpory (subvence) zemědělských příjmů k vyrovnání na stanovenou hladinu strukturální politiky k vyrovnávání disparity na regionální úrovni.

Obecně pak lze říci, že všechny typy nástrojů agrární politiky, které v konečném důsledku vedou ke zlepšení či stabilizaci ekonomické pozice zemědělských podniků a pracovníků v zemědělství, jsou nepřímými nástroji podpory a vyrovnávání zemědělských příjmů.

8.4 Ekonomické politiky ve vztahu k produkčnímu faktoru kapitál

Jak již bylo zdůrazněno v úvodu, základním problémem agrárního sektoru ve vztahu ke kapitálu je relativně vysoká potřeba kapitálu na straně jedné a nízká úroveň tvorby kapitálu vlastního spolu s malou nabídkou cizího, především úvěrového kapitálu.

Hlavními problémy, omezujícími přístup zemědělských podniků k úvěrům, je :

- ◆ skladba úvěrového portfolia peněžních ústavů s relativně nízkým podílem úvěrů do zemědělství, daná *rizikostí zemědělské výroby, dlouhodobou vázaností zápujčního kapitálu, podmíněnou dlouhými produkčními cykly, a jeho nízkou návratností*
- ◆ otázka *garancí úvěrů*, zejména v zemích s nerozvinutým trhem a nízkou cenou zemědělské půdy, která pak není jako garance jistiny úvěru akceptována (případ ČR)
- ◆ *zadluženost zemědělských podniků (3 generace dluhů v českém zemědělství).*

Nástroje ekonomické politiky ve vztahu ke kapitálu se proto zaměřují ve značné míře právě na usnadnění přístupu k úvěrům. Jsou to:

- nástroje monetární, mezi něž patří
 - ◆ *levné úvěry* poskytované státem
 - ◆ *dotace úroků* z úvěrů, diferencované podle účelu a uživatelů úvěru
 - ◆ *státní garance úvěrů*
 - ◆ *investiční fondy* vytvářené se státní podporou
- nástroje přímé podpory, zahrnující
 - ◆ *dotace cen investičních inputů*
 - ◆ *přímé investiční dotace návratného a nenávratného charakteru*

- ❑ fiskální nástroje ve formě daňových úlev
- ❑ hypoteční úvěry, zahrnující hypotéky na zemědělskou půdu a ostatní investiční majetek, včetně úvěrů na nákup zemědělské půdy (eventuelně zpětného leasingu půdy)
- ❑ administrativní a institucionální nástroje, zahrnující především koncentraci zemědělských úvěrů do jedné nebo několika finančních ústavů, jejichž prostřednictvím je pak směřována státní podpora a uplatňovány kontrolní mechanismy.

Do posledně uvedené skupiny lze řadit Podpůrný a garanční rolnický a lesnický fond, zřízený v ČR v r. 1993 s působností od 1.1.1994, jenž poskytuje částečné garance a dotuje úroky z úvěrů na vybrané okruhy krátkodobých i dlouhodobých úvěrů.

Činnost PGRLF byla výrazně novelizována s účinností od 15.8.1999 včetně pravidel pro poskytování podpor a struktury programů fondu a znovu pak k 1.5. 2004 s ohledem na vstup ČR do EU. Vzhledem k tomu, že poskytování podpor k provozním úvěrům koliduje se zásadami SZP EU, byly pro další období ponechány pouze investiční programy Zemědělec a Půda¹⁹ a nově též Podpora zemědělského pojištění, perspektivně patrně dojde ke zrušení fondu jako takového a bude nahrazen Strukturálními fondy EU.

Literatura :

Zpráva o stavu českého zemědělství za rok 2003-2005. MZe ČR, Praha

Ženy a muži v číslech. MPSV, ČSÚ, Praha, 2000

Bečvářová, V., Fritzová, M.: **Agrární úvěry ve státech EU.** VÚZE Praha, 1994

Bečvářová, V. a kol.: **Finanční trh a zemědělství.** VÚZE Praha, 1994

Collander, D.C.: **Macroeconomics.** Irwin, Inc., Boston, 1995

Tomšík, P. **Cutting the working hours.** Zemědělská ekonomika 3/2000

Mincer, J.: **Investment in Human Capital and Personal Income Distribution,** *Journal of Political Econom*, 1958

www.mze.cz

www.pgrlf.cz

¹⁹ Program Půda, určený k podpoře nákupu zemědělské půdy, končí činnost k 31.12.2009

9 AGRÁRNÍ POLITIKA A ZEMĚDĚLSKÉ DRUŽSTEVNICTVÍ

9.1 Základní formy strukturální politiky vzhledem k podnikatelským formám

Součástí strukturální politiky ve vztahu k zemědělství je také souhrn cílů a nástrojů ve vztahu k *podnikatelské* a *vlastnické* struktuře zemědělských podniků.

Tyto dvě strukturální kategorie mohou být zhruba totožné, ale také diametrálně odlišné, jak ukazuje příklad českého zemědělství s téměř 3 miliony vlastníků zemědělské půdy, ale jen necelými 40 tis. podniků zemědělské prvovýroby, většina zemědělských podniků tedy hospodaří na pronajaté půdě.

Poněvadž ovšem v demokratických státech stojí ochrana soukromého vlastnictví na jednom z předních míst, nepřichází zde v naprosté většině v úvahu ekonomické (a tím méně ekonomicko-politické) nástroje zasahující jakýmkoliv způsobem do vlastnické struktury. Nejsou však zcela vyloučeny – připomeňme si např. československé pozemkové reformy v letech 1919-1938.

Poněkud odlišná je situace vzhledem k podnikatelské struktuře, kde může státní ekonomická politika být

- striktně neutrální
- pozitivně ovlivňující
- negativně ovlivňující.

Neutrální strukturální politika vychází z principu, že všechny podnikatelské formy, tedy především podniky fyzických osob (zejména rodinné farmy), různé typy obchodních společností i zemědělská družstva, jsou rovnocenné, čemuž odpovídá nejen základní právní rámec, ale i další nástroje zemědělské politiky. Základním předpokladem pak je, že podnikatelská struktura se bude vytvářet především fungováním trhu ve vztahu ke konkurenceschopnosti jednotlivých podniků.

Pozitivně ovlivňující ekonomická politika si v tomto směru stanoví jako cíl zvýrazněnou podporu některé z podnikatelských forem, a to buď proto, že ji považuje obecně za vhodnější zejména vzhledem k sociální a ekologické funkci zemědělství, nebo proto, že vzhledem k přírodním podmínkám, vnějším či vnitřním ekonomickým faktorům nebo historickému vývoji dochází k její nadměrné marginalizaci .

Uplatňované nástroje ekonomické politiky pak jsou :

- *specifické produkční podpory*
- *poskytnutí částečného monopolu trhu*
- *podpora příjmů*
- *podpora přístupu ke kapitálu (levné úvěry, garantované úvěry)*
- *fiskální zvýhodnění.*

Negativně ovlivňující ekonomická politika pak vychází ze základního cíle potlačení některého typu podniku z obdobných důvodů jako v předchozím, tedy poněvadž není z ekonomických, sociálních nebo ekologických důvodů považován za vhodný pro dané zemědělství. Kromě nástrojů fiskálního znevýhodnění mohou přicházet v úvahu i nástroje legislativní. Příkladem zde může být privatizace stáních zemědělských podniků v ČR, vedoucí v konečném výsledku k prakticky úplnému zániku této neefektivní a předchozímu politickému režimu poplatné podnikatelské formy.

V této souvislosti je třeba se především zastavit u **družstevní formy podnikání v zemědělství**, která v řadě evropských i mimoevropských zemí patří právě k těm formám, jimž je poskytována zvláštní podpora. Důvody spočívají především v odlišnosti družstev od ostatních podnikatelských forem vzhledem ke specifickým družstevním principům a hodnotám.

9.2 Definice družstva

Většina evropských jazyků používá pro družstvo výrazů vycházejících z latinského *co operare*, tedy pracovat společně, spolupracovat. České výraz *družstvo* pak vychází ze sloves *družít se*, *sdužovat se*, a to jak ve smyslu sduženého úsilí, tak i sdužených prostředků. Běžně užívané definice družstva se různí podle výchozích hledisek. Některé upřednostňují hledisko hospodářská, ekonomické, sociální či výchovné. Rozsah těchto odlišností přitom může být značný.

Mezinárodní družstevní svaz (International Co-operative Alliance – ICA), definuje družstvo jako „jakékoli „*sdužení osob nebo společenstev, pokud má za cíl hospodářské a sociální zlepšení postavení svých členů provozováním nějakého podniku založeného na vzájemné pomoci a pokud splňuje družstevní zásady tak, jak byly stanoveny rochdaleskými pionýry a upraveny 23. sjezdem ICA* “. (Hakelius ,1996).

„*Družstvo je svépomocný podnikatelský subjekt s dobrovolným vlastnictvím a demokratickou kontrolou ze strany svých členů, který zajišťuje pro své členy služby na neziskovém nebo nákladovém základě*“. (H.Whitney in: Hakelius, 1996)

„Družstvo je skupina osob spojených společnými potřebami, kteří dospěli k rozhodnutí, že nejlepší nebo jedinou cestou k uspokojení těchto potřeb je sdružit se k vzájemné pomoci. To činí dobrovolným spojením svých kapitálových investic, a tedy společně vlastní, řídí, kontrolují a zvelebují svůj podnik.“ (Gene Clifford, in: Hakelius, 1996)

„Družstvo je považováno za dobrovolnou organizaci členů, převážně fyzických osob, přijímajících družstevní ideu a z ní vyplývající principy spolupráce.“ (Turnerová, 1996)

Z uvedených ukázek je zřejmé, že v některém chápání je družstvo spíše než běžnou podnikatelskou formou určitou sociální organizací.²⁰

Současná zemědělská družstva jsou, jak v Evropě, tak v ČR, v naprosté většině tržně orientovanými podnikatelskými subjekty, které však uznávají základní družstevní hodnoty a principy a ve své činnosti se jimi (více či méně) řídí.

9.3 Družstevní hodnoty a principy

Družstevní organizace se od ostatních podnikatelských subjektů odlišují specifickou kulturou či ideologií založenou na základních družstevních hodnotách:

- ◆ svépomoc založená na solidaritě (skupinová svépomoc na rozdíl od svépomoci individuální)
- ◆ demokracie
- ◆ neutrální nebo nižší význam kapitálu
- ◆ ekonomická efektivnost
- ◆ svoboda
- ◆ rovnost
- ◆ sociální rozvoj prostřednictvím vzdělání

(Münkner, 1989)

Na akceptování těchto hodnot pak jsou založeny základní družstevní principy, jak je definuje ICA (Hakelius, 1996):

1. Princip dobrovolnosti a otevřeného členství

²⁰ Pro ilustraci uveďme rovněž ukázkou z Ústavy ČSR z 9. května 1948, která definuje družstva jako „...sdružení pracujících ke společné činnosti, jejíž účelem je zvýšit životní úroveň členů i ostatního pracujícího lidu, nikoli však dosáhnout co největšího zisku z vloženého kapitálu. Stát podporuje lidové družstevnictví v zájmu rozvoje národního hospodářství a obecného blahobytu.“ (Majerová, 1998)

Družstvo je dobrovolnou organizací otevřenou všem, kdo jsou schopni užívat jeho služeb a ochotni akceptovat závazky a odpovědnost z členství vyplývající, a to bez rozdílu pohlaví, společenského postavení, rasy, politického či náboženského přesvědčení.

2. Princip demokratické členské kontroly

Družstvo je demokratická organizace kontrolovaná svými členy, kteří aktivně participují na stanovování jeho cílů a na rozhodování. V družstvech na primární úrovni platí rovné hlasovací právo (jeden člen = jeden hlas), družstva dalších úrovní jsou rovněž organizována na demokratických principech.

3. Princip ekonomické participace členů

Členové družstva rovným dílem přispívají a kontrolují kapitál podniku. Zisk je rozdělován na základě rozhodnutí členů především pro účely rozvoje družstva, k prospěchu jednotlivých členů v proporcích k jejich vkladům či podílu na činnosti družstva (případně podle obou kritérií) a k podpoře dalších členy schválených aktivit.

4. Princip autonomie a nezávislosti

Družstva jsou autonomními organizacemi řízenými a kontrolovanými svými členy. Pokud vstupují do vztahů s jinými organizacemi (včetně státu), nebo získávají kapitál z externích zdrojů, činí tak na základě demokratického rozhodnutí členů a při zachování družstevní nezávislosti.

5. Princip zajištění přístupu ke vzdělání, dovednostem a informacím

Družstvo zajišťuje pro své členy, zvolené zástupce, manažery a zaměstnance vzdělání a školení, aby tak mohli co nejplněji přispívat k rozvoji a činnosti družstva. Informuje veřejnost – zejména mládež a veřejné činitele – o povaze a přednostech družstevní činnosti.

6. Princip mezidružstevní spolupráce

Družstva navzájem spolupracují na lokální, regionální, národní a mezinárodní úrovni.

7. Princip podpory společných zájmů

Družstva se zaměřují na naplňování potřeb a požadavků svých členů a trvalý rozvoj družstevního společenství.

Uvedené principy ICA vycházejí z principů tzv. Rochdaleských pionýrů ve 40. letech 19. století, kteří jsou považováni za první družstevní organizaci v Evropě. ICA tyto principy do značné míry převzala v r. 1937, o několik let později pak podobné principy formuloval švédský průkopník spotřebních družstev Anders Örne .

Obdobně byly formulovány také známé družstevní principy Reiffeisenovy v Německu , Shultze-Delitzschova v Rakousku a Kampelíkovy v českých zemích.

Zatímco družstevní hodnoty jsou v zásadě *neměnné v čase* a jsou proto formulovány na obecnějším základě, družstevní principy se v čase vyvíjejí, mění se s novými ekonomickými podmínkami a požadavky společnosti, nebo také vzhledem k měnící se členské skupině. To také znamená, že se mohou do určité míry odlišovat v různých typech družstev.

Tabulka 9.1: Vztah družstevních principů a hodnot

<i>Principy</i>	<i>Hodnoty</i>
1. Otevřené a dobrovolné členství	Rovnost, lidská práva a svoboda
2. Demokratická kontrola	
3. Omezené výnosy z členských podílů	Ekonomická spravedlnost
4. Rozdělování zisku mezi členy	
5. Družstevní vzdělávání	Vzájemná pomoc a spolupráce
6. Spolupráce mezi družstvy	

Pramen: Craig, 1993, in: Nilsson, 1995

9.4 Typy družstev

Z hlediska úrovně a pozice členů lze rozdělit družstva na **primární, sekundární, terciární a vícečetná**.

Nejběžnější jsou družstva **primární členská** (zemědělská, výrobní, spotřební, bytová) a dělnická či vlastníků domů nebo bytů. Jejich členy jsou *fyzické osoby*. „Umožňují svým členům realizaci práv běžných pro jiné formy podnikání při respektování demokratických principů rozhodování. Člen se podílí rovným dílem na zisku a nese spoluodpovědnost za případné ztráty.“ (Turnerová, 1996). Podmínkou členství je složení členského vkladu a ve výrobních i pracovní činnosti členů.

Členská družstva následně zakládají **družstva sekundárního typu**, jejichž členy jsou tedy *právní osoby*. Hlavním cílem je společná obrana proti konkurenci vytvářením komplexní nabídky, odbytu, zajišťování vstupu, atd. Důvodem je vyšší rentabilita společně prováděných prací. Lze sem zařadit družstva spořitelní, pojišťovací, bankovní apod.

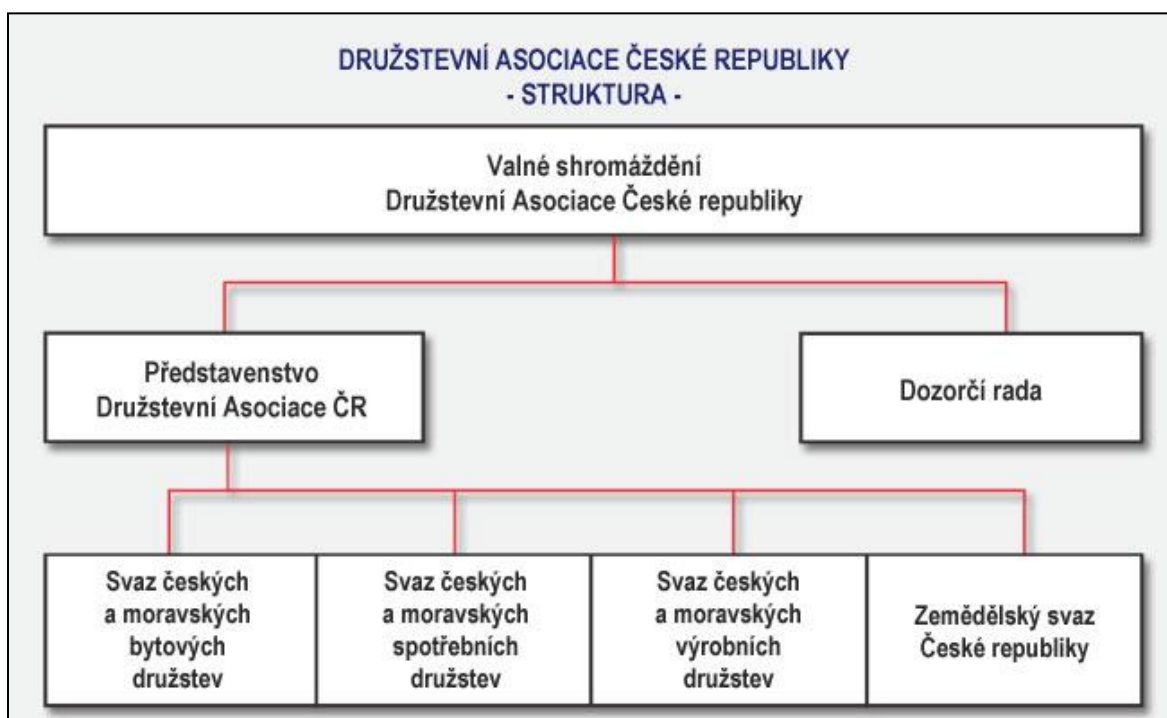
Terciární družstva tvoří vyšší stupeň kooperace. Sem se řadí *federální svazy a centrály*, které sdružují sekundární centrály dané země nebo mají mezinárodní význam. Vrcholové centrály mají pro mezinárodní družstevní spolupráci velký význam. Hlavní funkce federálních svazů a centrál jsou především:

- poskytování poradenských služeb družstvům

- pomoc při koordinaci některých činností
- zastupování a prosazování zájmů družstev a družstevnictví ve vztahu k jiným institucím a státním orgánům
- zajišťování kontrolní a revizní činnosti pro družstva propagační a ediční činnost

Na národní úrovni ČR je takým terciárním družstvem Družstevní asociace ČR (DAČR), která sdružuje

- *Svaz českých a moravských bytových družstev*
- *Svaz českých a moravských spotřebních družstev*
- *Svaz českých a moravských výrobních družstev*

- *Zemědělský svaz České republiky* Zdroj: www.dacr.cz

Nejvýznamnější mezinárodní organizací je již zmíněný *Mezinárodní družstevní svaz* (ICA). Tato celosvětová družstevní organizace vznikla v roce 1895 a od roku 1982 sídlí v Ženevě. V současné době sdružuje 195 národních a 10 mezinárodních organizací z více než 80 zemí. Má rovněž poradní status v OSN .

V roce 2006 pak vznikla na evropské úrovni nová mezinárodní družstevní organizace, propojená s ICA - *DRUŽSTVA EVROPA*, která je unikátní mezisektorovou organizací zastupující evropská družstva a tvořící oficiální evropský region Mezinárodního družstevního svazu.

DRUŽSTVA EVROPA v současné době sdružují 171 členských organizací ze 37 zemí Evropy, v jejich rámci pak více než 256 000 družstevních podniků, jež zaměstnávají téměř 5,5 milionů osob.

Evropská družstva jsou zastoupena v téměř všech profesních činnostech a jsou, specificky strukturována do sedmi evropských sektorů:

- družstva zemědělská
- družstevní banky
- družstevní pojišťovny
- organizace sociálního bydlení
- družstva průmyslová/výrobní a poskytující služby
- družstva spotřebitelská
- sociální lékárny.

DRUŽSTVA EVROPA pro své členy zajišťují zviditelnění, zastoupení, informovanost a jejich zahrnutí do dění na evropské úrovni. Jejich ústředí je výhodně umístěno v Bruselu, v blízkosti sídel evropských institucí, což umožňuje akce jako je lobování, rozvíjení evropských projektů, aktivní zapojování do projektů Evropské unie – jako je projekt sociální odpovědnosti podniků (RSE), sociální dialog, družstevní statistiky – a rozšiřování důležitých informací o legislativním vývoji a o evropských politikách mezi své členy v rámci shromáždění evropského regionu. DRUŽSTVA EVROPA rovněž organizují konference, semináře a publikují každoročně zprávu o výkonech družstev v Evropě.

Z hlediska **typu činnosti** se rozlišují zemědělská družstva:

- ⇒ *výrobní* (zemědělská prvovýroba)
- ⇒ *provozní pomocná* (závlahová, strojní , pastevní)
- ⇒ *zpracovatelská* (mlékárenská, mlýnská, lihovarnická, pivovarnická, vinařská apod.)
- ⇒ *obchodního typu* (skladištní, zásobovací, odbytová)
- ⇒ *peněžní*
 - úvěrová s ručením neomezeným
 - s ručením omezeným
 - bankovní

Mimo zemědělství jsou významná také družstva:

- ⇒ spotřební
- ⇒ řemeslná a dělnická výrobní
- ⇒ stavební a bytová
- ⇒ kulturní (umělecká, zábavní, družstva pro turistiku, divadla, vydavatelství)
- ⇒ vzdělávací

Kromě toho existují také družstva se specifickým zaměřením, např. *družstva národnostních menšin* , nebo družstva založená na náboženském nebo politickém principu, např. známé izraelské *kibutzim* a *moshavim*, britská *Družstva Tonyho Benna* nebo indická *Prout Cooperatives*.

9.5 Družstva nové generace (NGC)

Na začátku 90. let 20.století se v USA objevil nový model zemědělských družstev, tzv. *družstva nové generace (New Generation Farmer Cooperatives - NGC)*.

Tento model představuje rozsáhlou vertikální integraci formou prodeje zpracovaných zemědělských produktů místo prodeje surovin. Farmáři uzavírají s družstvem produkční kontrakty, které zahrnují jak právo, tak povinnost dodávky ve stanoveném objemu. Jednotlivé podíly, přesně řečeno kvóty dodávek, jsou *obchodovatelné*, zájem na jejich naplnění je vysoký.

Investiční náklady na vybudování zpracovatelských kapacit jsou hrazeny z přímých povinných *investičních vkladů členů*. Družstva mají *uzavřené členství*, což umožňuje řízení objemu dodávek.

Tato družstva prodávají výrazný vzestup a v průběhu několika let se jejich počet zdvojnásobil, což vyvolalo označení „družstevní horečka“.

Modelu NGC je v USA, ale i v dalších zemích předvídána budoucnost jak ve smyslu ekonomického vzestupu, tak také oživení venkovských oblastí, zvýšení zemědělského příjmu, snížení migrace apod.

V současné Evropě, ale také v Kanadě, USA, Austrálii a řadě dalších zemí, představuje zemědělské (a další, především spotřební) družstevnictví výrazný a nezanedbatelný segment ekonomické činnosti a jeho význam v posledním desetiletí spíše vzrůstá. Důvodem je právě ona již uvedená odlišnost od ostatních podnikatelských forem, která vyplývá z družstevních hodnot a principů, zejména silný sociální náboj družstevní teorie, který družstvům poskytuje nenapodobitelnou *konkurenční výhodu*.

Jako příklad lze uvést *britské obchodní a marketingové družstvo Poptel*, které úspěšně kombinuje družstevní princip podnikání s využitím moderních informačních technologií. Poptel vznikl v roce 1986 jako jeden z prvních poskytovatelů internetových služeb ve Velké Británii. Z hlediska právní formy jde o družstvo ve vlastnictví pracovníků, tedy podnik postavený na družstevních principech jak z hlediska vlastnictví, tak organizační hierarchie a sociálního přístupu.

Činnost družstva zahrnuje téměř celou produkční a odbytovou vertikálu : od zemědělského prvovýrobce přes zpracovatele až ke spotřebiteli. Vychází přitom z předpovědí, že v roce 2001 bude více než 50 % britských domácností zapojeno na Internetu a že více než 1 z každých 3 nakupovaných produktů či služeb tak bude koupen právě prostřednictvím internetových obchodů. Současně Poptel zdůrazňuje i svou jednoznačnou orientaci na zájmy a prospěch zákazníka a své činnosti neziskového charakteru, jako jsou environmentální aktivity a další. Mezi hlavní marketingová hesla Poptelu patří :

„ Jsme organizací Nové ekonomiky, organizací 21. století. Máme něco, co naši konkurenti nemohou napodobit : družstevní vlastnickou strukturu a princip družstevní spolupráce. “

9.6 Tradice zemědělského družstevnictví na území ČSR a ČR

9.6.1 Vývoj do r. 1948

Na našem území má družstevnictví velmi dlouhou tradici. Jedna z prvních družstevních organizací v Evropě vznikla na Slovensku v městečku Sobotiště 9. února 1845. Byl to tzv. Gazdovský spolok založený z iniciativy Samuela Jurkoviče. Dva roky poté vznikl v Praze Potravní a úsporný spolek (Prager Viktualien und Spaarverein).

Do vzniku regulace pouze specifických družstevních vztahů upravoval tyto vztahy zákon č.253/1852 Říšského zákoníku o spolcích. Postupný rozvoj družstevnictví si vynutil úpravu legislativy a zakládání prvních centrál k ochraně společných zájmů. Dne 9. dubna 1873 byl vydán zákon č.70/1873 ř. z., o výdělkových a hospodářských společenstvech, který tvořil základ družstevního práva a platil na našem území do roku 1949 pro zemědělská družstva a do roku 1954 pro ostatní družstva.

Výrazný rozvoj družstevnictví nastal na přelomu 19. a 20. století . Byly to především úvěrové družstevní organizace, které měly následně významný vliv i na vznik neúvěrných zemědělských družstev. Prvními typy úvěrních družstev byly známé „kampeličky“, pojmenované po MUDr. Cyrilu Kampelíkovi.

Další typy družstev se zaměřily na *nákup zemědělských potřeb*, jiné na *odbyt a prodej* zemědělských produktů (skladištní družstva). Myšlenka družstevní spolupráce se uplatňovala i ve zpracovatelských organizacích. Zakládala se mlékařská, mlýnská a jiná družstva. Vydatnou pomoc zemědělcům poskytovala družstva strojní – opatřováním parních mlátiček, poskytováním služeb. Elektrárenská družstva zajišťovala výrobu a rozvod elektřiny.

S rostoucím počtem družstevních organizací na konci minulého století byly spojeny snahy o sdružování družstev a vytváření vlastních svazů. Největším družstevním svazem v Rakousku – Uhersku byla *Jednota českých hospodářských družstev v království českém*, která byla založena v Praze v roce 1896. Na Moravě působily *Ústřední svaz českých hospodářských společenstev* od roku 1899, sdružoval vedle zemědělských družstev i občanské záložny, a *Ústřední jednota českých hospodářských společenstev úvěrních pro Moravu a Slezsko* od roku 1891. *Jednota českých hospodářských společenstev ve Vévodství Slezském* byla založena v roce 1901 a sdružovala kampeličky, záložny, nákupní a prodejní zemědělská družstva, bytová a konzumní družstva dělnická. Slovenští družstevníci si založili *Ústředné družstvo pre hospodárstvo a obchod*. Tento svaz měl sídlo v Budapešti do roku 1918, kdy se nově ustanovil v Bratislavě.

Po roce 1918 v nově vzniklé republice družstevnictví dále rozvíjelo. Nejrozšířenější bylo v oblastech, které navazovaly na zemědělskou prvovýrobu (mlékařská, škrobárenská, lihovarská, ovocnářská družstva) a peněžní družstevnictví. Ve třicátých letech 20. století byl ve více než 11 000 zemědělských družstev sdružen milion členů. Významnou měrou na rozvoji družstev se podílela jejich svazová organizace.

Centrokooperativ, založený v roce 1921 v Praze jako zájmová starostenská a revizní organizace bez obchodní činnosti, se stal vrcholnou organizací veškerých družstevních svazů včetně 12 zemských zemědělských družstevních svazů.

Celkový počet družstev v ČSR zapsaných ve společenstvích, na Slovensku v Obchodních rejstřících k 31.12. 1937 byl 18 170, činných družstev bylo 16 630, z toho v českých zemích 13 526 a na Slovensku 3 104. Z počtu činných družstev připadlo na družstva úvěrní 7 471 a na neúvěrní 9 159.

České družstevnictví v této době představovalo evropskou špičku v této oblasti a je až do současné doby na mezinárodní úrovni připomínáno a vyzdvižováno.

Tabulka 9.3: Vývoj zemědělských družstev v českých zemích v letech 1922 – 1937

DRUŽSTVA	POČET ZEMĚDĚLSKÝCH DRUŽSTEV			
	1922	1925	1930	1937
<i>Úvěrní:</i>	3 412	5 039	5 902	6 149
kampeličky	2 793	4 249	5 190	5 334
hospodářské záložny	619	790	712	815
<i>Obchodní:</i>	1 433	1 549	1 467	1 475
nákupní a prodejní	356	403	351	336
zásobovací	1 077	1 146	1 116	1 139
<i>Zpracovatelská:</i>	389	755	1 091	1 289
mlékárenská	153	325	416	503
mlýnská	27	51	65	74
lihovarská a škrobárenská	108	213	296	380
čekankářská	34	34	33	32
lnářská	45	48	36	34
jiná	22	84	245	266
<i>Provozní:</i>	603	1 345	2 479	2 646
elektrárenská a strojní	305	868	1 935	2 122
chovatelská	53	172	213	204
stavební	60	118	185	139
jiná	185	187	146	181
<i>Výrobní</i>	2	41	19	9
<i>Celkem</i>	5 839	8 729	10 958	11 568

Pramen: Němcová, 1996

Za německé okupace a během II. světové války sloužila družstva potřebám nacistického válečného hospodářství. Peněžní ústředí družstev byla napojena na Říšskou banku v Německu. Byla provedena reorganizace a do družstevních organizací byli dosazeni

němečtí vládní komisaři s rozsáhlými pravomocemi. Povinně se slučovala družstva se stejným předmětem podnikání v místech a okresech. Nařízením vlády č. 242/1942 Sb. se zemědělská družstva povinně sdružila do *Svazu zemědělských družstev* v Praze a do *Svazu zemědělských družstev Moravy* v Brně s *Ústředním svazem pro Čechy a Moravu*. Na Ústřední svaz přešlo jmění Centrokooperativu a ten tím zanikl bez likvidace.

Košický vládní program z r. 1945, program první poválečné vlády ČSR, pojal družstevnictví jako demokratickou organizaci jejíž prostřednictvím se členové mohou účastnit na životě společnosti a státu. Družstevnictví hrálo významnou úlohu v poválečné obnově hospodářství a zlepšení zásobování. Z důvodu modernizace zemědělství se rozrostla strojní družstva. Venkovským domácnostem pomáhala družstva prádelenská. Nedostatek financí, rozpory mezi ministerstvy, direktivní určování cen Nejvyšším úřadem cenovým a přidělové hospodářství omezovaly rychlejší rozvoj tradičních ZD (nákupních, zpracovatelských, odbytových).

Tabulka 9.4: Počty zemědělských družstev a jejich členů v ČSR ve srovnání let 1937 a 1946

TYP DRUŽSTEV	ROK 1937		ROK 1946	
	počet družstev	počet členů	počet družstev	počet členů
Provozní - zemědělské statky, pastevní, lesní, rybářská, chovatelská, strojní atp. družstva	2 043	138 311	2 488	168 282
Výrobní a zpracovatelská – mlékařská, mlýnská, pekárenská, škrobárenská, vinařská, lihovarská atp. družstva	892	149 401	727	215 830
Nákupní, odbytová, skladištní a další tzv. hospodářská družstva	926	309 444	356	409 888
Celkem	3 861	597 156	3 571	794 000

Pramen: Římalová, Holejšovský, 1999

Záhy po válce však komunisté na VIII. sjezdu KSČ své směrnice, které se týkaly družstevnictví. Formulace základní směrnice zněla: „Vytvořit účinnou podporu zemědělskému družstevnictví a jeho úplnou demokratizaci i zjednodušení, aby se zemědělské družstevnictví mohlo stát účinným prostředkem jak v přebudování celého distribučního systému, tak i ve snižování výrobních nákladů v zemědělství.“

9.6.2 Období 1948-1989

Počínaje *únorem 1948* se situace výrazně akcelerovala. Ústava z 9. května 1948 vytvořila základ pro činnost družstev v podmínkách socialistické společnosti. KSČ vyhlásila linii socialistické přestavby zemědělství. V červenci 1948 došlo ke sjednocení družstevnictví jako organizačního spojení všech forem družstevního hnutí vydáním *zákona č. 187/1948 o Ústřední radě družstev*, která se tak stala se ústředním orgánem družstevnictví, včetně zemědělského. Existence svépomocných úvěrních družstev ztratila své opodstatnění zřízením Státní banky československé v březnu 1950. Úvěrní družstva se stala součástí státního peněžnictví. Usnesením politického sekretariátu ÚV KSČ byla v roce 1952 zestátněna dosavadní zemědělská družstva – veliký blok zpracovatelských družstev všech oborů, který se stal bez souhlasu členů součástí státního potravinářského průmyslu.

V únoru 1949 schválilo Národní shromáždění *zákon č. 69 Sb. o Jednotných zemědělských družstvech*. Na základě tohoto zákona se sloučila nebo přetvořila dosavadní různá zemědělská družstva v jednotné družstvo a začala se zakládat nová jednotná zemědělská družstva. ÚRD vydala v roce 1949 závazné vzorové stanovy pro Jednotná družstva, které obsahovaly podrobné předpisy o působnosti jednotného družstva. Tímto zákonem byl položen základ procesu budování toho, co bylo později označeno jako rozvoj *socialistické zemědělské velkovýroby*.

9.6.3 Postavení zemědělských družstev ČR po r. 1989

Transformace zemědělských družstev, zahájená v r. 1992 podle zákona č. 42/1992 Sb., směřovala k přetvoření dosavadních družstev na konkurenceschopné podnikatelské subjekty s konkretizovanými majetkovými vztahy, schopné efektivně obstát v tržní ekonomice. Současně se ovšem, alespoň na začátku tohoto období, předpokládalo, že tento typ podniků, zdiskreditovaný procesem kolektivizace i svou vazbou na předchozí politický a ekonomický režim, ustoupí jiným typům zemědělských podniků, zejména podnikům fyzických osob.

Počet zemědělských družstev v průběhu transformace nejprve dočasně vzrostl, v konečném výsledku pak výrazně poklesl.

Postavení a image družstev v české společnosti byly současně výrazně zhoršeny jak průběhem restitučního a transformačního procesu, který v mnoha původních vlastních vyvolal další pocity křivdy, tak i stále nedořešenou otázkou transformačních podílů.

Ve vztahu v družstevním principům je nyní možno konstatovat, že:

- ◆ *Princip dobrovolnosti a otevřeného členství* je v zásadní podobě uplatňován, v reálné situaci ale členové předchozích JZD neměli příliš velkou možnost volby, pokud z různých důvodů nemohli či nechtěli začít hospodařit jako fyzické osoby, protože byli vázáni jak prakticky nelikvidním vlastnictvím půdy a majetkového podílu, tak nutností udržet si zaměstnání v často obtížné situaci. O plné dobrovolnosti členství ve smyslu družstevních principů tedy nelze mluvit.
- ◆ *Princip demokratické členské kontroly* se stal spíše brzdou flexibilního rozhodování v turbulentní ekonomické situaci a je proto často různě obcházen.
- ◆ *Princip ekonomické participace členů* je v družstvech, kde člen je zpravidla také pracovníkem, chápán poněkud jinak, než v družstvech mimo zemědělskou prvovýrobu. Vzhledem k nízké, případně záporné úrovni dosahovaného zisku ostatně o jinou participaci z hlediska rozdělování zatím nešlo.
- ◆ *Princip zajištění přístupu ke vzdělání, dovednostem a informacím a princip podpory společných zájmů* patří k základním sociálním prvkům družstva, z hlediska českých zemědělských družstev je ale nutno konstatovat, že právě tento prvek se, zejména vzhledem k výrazně zhoršené ekonomické situaci a podstatně sníženým podporám ze strany státu výrazně omezil ve srovnání s obdobím před rokem 1989, kdy JZD pro své členy zajišťovala stravování, v řadě případů i bydlení, kulturu, rekreaci, sociální služby a další. Řada bývalých členů proto na toto období s nostalgií vzpomíná.
- ◆ *Princip mezidružstevní spolupráce* je uplatňován do určité míry na úrovni lokální a národní prostřednictvím Svazu zemědělských družstev a společností, méně již na úrovni mezinárodní.
- ◆ *Princip autonomie a nezávislosti* je v zásadě dán právním rámcem existence družstev.

Dalším prvkem, výrazně odlišujícím současné české zemědělské družstevnictví od světového (i předválečného) je výrazná převaha družstev zemědělské prvovýroby oproti ostatním typům družstev.

Od roku 1994 a zejména v letech 1997-1999 však začala v České republice opět vznikat *odbytová družstva*, a to zejména lékařská, zajišťující odbyt vepřového masa, zeleniny a další .

Perspektivními cíli dalšího fungování družstev v oblasti agrokompexu tedy nutně musí být – pokud se nechceme zcela vzdát této specifické formy podnikání v zemědělství – především :

- ◆ dosažení závěrečné tečky za transformačním procesem dořešením transformačních a restitučních nároků
- ◆ diversifikace družstev především ve směru vertikální integrace (s využitím PGRLF, případně dalších typů podpor, které ovšem nemusí a ani by neměly být omezeny pouze na ZD)
- ◆ uplatnění prvků družstev nové generace
- ◆ využití konkurenční výhody sociálního rozměru družstevnictví.

Nelze samozřejmě dospět k přehnaně přímočarému závěru, že právě toto je snad hlavní budoucí cesta růstu konkurenceschopnosti celého českého agrárního sektoru, kde nicméně družstevní prvek stále má významný - byť postupně se snižující - podíl. Nicméně by bylo chybou na tuto potenciální konkurenční výhodu zcela zapomínat, poněvadž kvalitativní prvek konkurenceschopnosti nabývá zejména na vyspělých trzích postupně na významu a lze předpokládat, že při růstu reálných příjmů a jejich diferenciaci bude i český konzument - byť s určitým zpožděním - tyto trendy následovat.

Literatura:

1. Nilsson, J.: **New Generation Farmer Cooperatives**²¹ Review of International Co-operation, Vol. 90, 1997
2. Nilsson, J.: **Cooperative Principles and Practices in Producer Cooperatives**. In: Co-operatives, Markets, Co-operative Principles. Ciriéc International, Liege, 1996
3. Hakelius, K. **Cooperative values. Farmers Cooperatives in the Minds of the farmers**. SLU, Uppsala, 1996
4. Majerová, V.: **Sociologie venkova a zemědělství**, ČZU Praha, 1998
5. **Vývoj družstevnictví na území ČSFR**, Svépomoc, Praha, 1992
6. Římalová, O., Holejšovský, J.: **Družstva**, C. H. Beck, Praha , 1999
7. Pernica, K. a kol.: **Socialistické družstevnictví v ČSSR**, Svoboda, Praha 1988
8. Kopejtková, D.: **Počátky socialistického zemědělského družstevnictví v Československu (1948 – 1953)**, Academia, Praha , 1987
9. Němcová, L.: **Vývoj československého družstevnictví v období druhé světové války a v letech 1945 – 1948**, VŠE Praha ,1996
10. Boučková, B. : **Czech Agricultural Co-operatives : Further Drop or New Generation?** ICA Conference Collected Papers, Weimar, 1999

²¹ Published in *Review of International Co-operation*, Vol. 90, No. 1, March 1997, pp. 32–38.

10 SVĚTOVÝ AGRÁRNÍ OBCHOD A WTO (GATT)

10.1 Liberalizace světového obchodu s agrárními produkty a vliv GATT respektive WTO na tento proces

10.1.1 Proces liberalizace světového obchodu

Velmi významným faktorem, který ovlivňuje v současné době agrární sektor, respektive úroveň agrární produkce a obchodu ve světě je proces liberalizace agrárního obchodu, který byl nastartován na základě Všeobecné dohody o clech a obchodu (GATT) respektive v průběhu jednání na půdě Světové obchodní organizace (WTO). World Trade Organization (WTO) (Světová obchodní organizace) je organizace, která zakládá pravidla mezinárodního obchodu prostřednictvím konsenzu mezi jeho členskými státy a řeší mezinárodní obchodní spory mezi členskými státy. Byla založena v roce 1995 jako nástupce Všeobecné dohody o clech a obchodu (GATT). Sídlem organizace je Ženeva, Švýcarsko. Dnes (2008) má WTO 153 členů. Současným generálním ředitelem WTO je bývalý evropský komisař pro obchod Pascal Lamy.

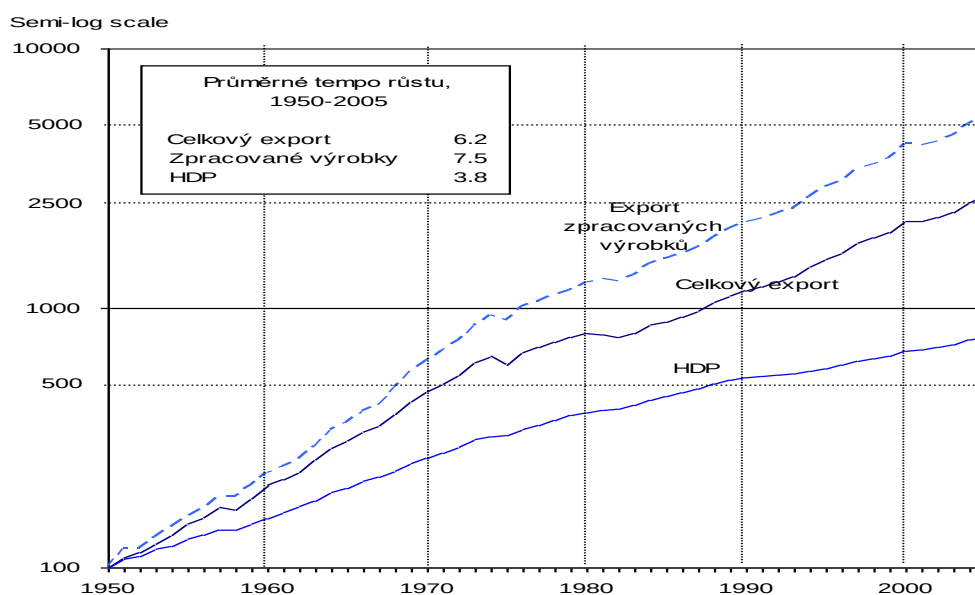
Světový obchod nabírá na své intenzitě od konce druhé světové války. Během posledních více než padesáti let se objem světové produkce (HDP) a obchodu z mnoha násobil. Z následující tabulky č. 1 je zřetelně patrné, že od roku 1950 do roku 2005 se hodnota světové produkce téměř zosminásobila, hodnota světového obchodu rovněž narostla a to více než dvacetisedmi násobně a rovněž je možno vidět že došlo k velmi výraznému nárůstu podílu zahraničně obchodní směny na celkovém HDP světa – kdy je možno vidět, že například po druhé světové válce se podíl zahraničně obchodní směny na světovém HDP pohyboval na úrovni cca 5,5% a během následujících desetiletí dosáhl hranice 20%, přičemž hodnota zahraničně obchodní směny na celkovém HDP světa trvale narůstá s tím jak se svět neustále globalizuje a jak dochází k nezastavitelnému procesu liberalizace zahraničně obchodní směny, který je doprovázen procesem postupné specializace jednotlivých regionů na produkci omezeného množství produktů, čímž se pak logicky prohlubuje vzájemná závislost jednotlivých regionů na vzájemné obchodní výměně.

Tabulka č. 10.1: Vývoj světového exportu a HDP v letech 1870 – 2005 (ve stálých cenách roku 1990)

(mld. USD)	1870	1913	Meziroční růst: 1870-1913	1950	1998	2005	Meziroční růst: 1950-2005
Export	50.3	212.4	3.4%	296	5817	8043	6.2%
HDP	1 102	2 705	2.1%	5 336	33 726	41 456	3.8%
Export/HDP	4.6%	7.9%		5.5%	17.2%	19.4%	

Zdroj: WTO

Graf č. 10.1 - Vývoj světového exportu a HDP v letech 1950-2005 (index 1950=100)

Zdroj: WTO, International Trade Statistics

Permanentní růst obchodní směny je umožněn postupujícím procesem liberalizace světové obchodu. K liberalizaci světové obchodní směny v současné době dochází na dvou úrovních a to na úrovni globální prostřednictvím jednání na půdě WTO a také na úrovni regionální prostřednictvím uzavírání vzájemných dohod (např. dohody o zakládání zón volného obchodu, dohody zakládající vznik celních unií mezi jednotlivými zeměmi, dohody o vzniku společného trhu atd.) mezi jednotlivými zeměmi světa a jednotlivými teritorii, na základě kterých pak dochází k postupnému otevírání trhů jednotlivých zemí. Proces liberalizace obchodu na světové úrovni se v současné době pohybuje na dvou úrovních. První úroveň liberalizace se týká obchodu s tzv. nezemědělskými produkty (non – agricultural products), druhá úroveň liberalizace se týká otevření trhů v oblasti obchodu se zemědělskými produkty (agricultural products). Zatímco liberalizace obchodu s nezemědělskými produkty započala svou cestu již těsně po druhé světové válce, a byla předmětem všech kol jednání na půdě GATT respektive

WTO, seriózní jednání o liberalizaci agrárního obchodu se dostala na světlo světa až v druhé polovině osmdesátých let během tzv. Uruguayského kola GATT, které odstartovalo proces liberalizace agrárního obchodu na globální úrovni, neboť do té doby byl agrární obchod plně pod kontrolou jednotlivých zemí, neexistovaly žádné závazky k jeho globální liberalizaci a obchod s touto skupinou produktů se „liberalizoval“ pouze na základě vzájemných bilaterálních dohod mezi jednotlivými státy světa, či mezi jednotlivými ekonomickými uskupeními. Všeobecně lze zkonstatovat, že zatímco obchod s průmyslovými produkty je dnes již víceméně liberalizován až na určité výjimky, v oblasti agrárního obchodu jsou vzájemné směně stále kladeny do cesty značné překážky a proces liberalizace obchodu právě s agrárními produkty v současné době brzdí veškerá jednání o budoucí podobě globálního obchodu nejen s agrárními komoditami, ale i se zpracovanými produkty, surovinami, palivy a energiemi, službami, právy duševního vlastnictví atd.

Na Uruguayské kolo GATT respektive proces liberalizace, který byl tímto kolem odstartován pak měla plynule po roce 2004 navázat další agenda, která měla za cíl ještě více prohloubit úroveň liberalizace nejen agrárního trhu, ale i trhu s nezemědělskými produkty a službami. Základy nové agendy byly položeny v roce 2001 v katarském Doha a dokument na základě kterého se odstartovalo další kolo jednání o liberalizaci světového obchodu proto nese název „Rozvojová agenda z Doha (Doha development agenda)“. Tato nová agenda je velmi ambiciózní (ještě mnohem ambicióznější než Uruguayské kolo GATT), což ji činí velmi těžko přijatelnou, neboť dle pravidel GATT respektive WTO agenda musí být přijata jako jeden celek. Pokud dojde k tomu, že se jednotlivé strany neshodnou byť na jednom bodu agendy, potom i když ve všech ostatních bodech došlo ke shodě, musí být celá agenda zamítnuta, což v praxi znamená velké časové zdržení všech jednání, neboť musí být vypracován nový programový dokument. Historie GATT respektive WTO tuto situaci zatím nezná, vždy se totiž podařilo po kratším, či delším jednání projednávanou agendu úspěšně schválit, nicméně v současné době, lze zkonstatovat, že současná agenda z Doha může být nakonec „svržena“ ze stolu, neboť ačkoliv zde existuje jednoznačný zájem agendu „dotáhnout“ do konce, veškerá jednání vážnou na neochotě jednotlivých stran udělat dostatečné ústupky.).

Pokud analyzujeme historii procesu liberalizace světového obchodu je nutno zdůraznit, že světový obchod byl v minulosti doménou zejména vyspělých zemí. S tím jak v období po druhé světové válce došlo k nárůstu podílu zpracovaného zboží a polotovarů na úkor obchodu se surovinami, který dominoval mezinárodní obchodní směně po velmi dlouhou dobu a s tím jak se podíl zpracovaných výrobků na světovém obchodě postupně zvyšoval, docházelo k intenzivnímu nárůstu podílů vyspělých regionů na světovém obchodě, zatímco podíl zemí

rozvojových postupně klesal. Tento vývojový trend byl typický pro vývoj světové ekonomiky až do přelomu let 80tých a 90tých, kdy vzhledem k tomu, že se velmi výrazně změnil charakter světové ekonomiky došlo v důsledku postupné redukce ochrany jednotlivých trhů k nárůstu objemu realizovaných obchodů, což velmi výrazně posílilo vzájemné vztahy celé řady států. K nárůstu objemů světového obchodu velmi výrazně přispěla rovněž jednání ke kterým došlo v rámci GATT. Během let 1947-1999 došlo k velmi výrazné redukci celních tarifů, které velmi výrazně ovlivňovaly charakter světového obchodu. Během osmi kol jednání která se realizovala došlo k výrazné redukci celní ochrany. Cla se snížila zejména v případě obchodu s neagrárními komoditami zatímco v případě obchodu s komoditami zemědělského charakteru došlo pouze k dílčí redukci obchod omezujících opatření. Zatímco liberalizace obchodu s nezemědělskými komoditami byla předmětem osmi kol jednání uskutečněných v rámci GATT, liberalizace obchodu se zemědělským obchodem byla předmětem až posledního realizovaného kola uskutečněného v rámci jednání týkajících se GATT. Následující tabulka č. 10.2 obsahuje závazky týkající se liberalizace světového obchodu tak jak byly dohodnuty v rámci jednání GATT.

Tabulka č. 10.2: GATT/WTO - vývoj procesu snižování cel (nezemědělské produkty)

Implementační období	Jednací kolo	Snížení vážených celních sazeb
1948	Ženeva (1947)	-26
1950	Annecy (1949)	-3
1952	Torquay (1950-51)	-4
1956-58	Ženeva (1955-56)	-3
1962-64	Dillonovo kolo (1961-62)	-4
1968-72	Kennedyho kolo (1964-67)	-38
1980-87	Tokijské kolo (1973-79)	-33
1995-99	Uruguayské kolo (1986-94)	-38

Zdroj: WTO, International Trade Statistics

Tabulka č. 10.3: Aplikované celní sazby komparace let 1952 a 2005

	1952	2005
Svět - (aritmetický průměr)	14.0	3.9
Svět - (vážený průměr)	15.1	4.1

Zdroje: GATT, International Trade 1952, WTO, Trade Profiles 2006

Z tabulky č. 10.3 vyplývá, že redukce cel, ke které se zavázaly zejména země vyspělé, velmi výrazně zredukovala význam celních tarifů v rámci světového obchodu. Výsledkem této redukce cel je, že současné průměrné hodnoty neagrárních celních sazeb se pohybují pod hranicí 5%, přičemž zde existují výrazné difference mezi uplatňovanými celními sazbami mezi zeměmi vyspělými a zeměmi rozvojovými. V případě podílu respektive participace na světovém obchodě existuje mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi světa výrazná difference. Zatímco ze zemí vyspělých pochází více než 60% světového exportu (údaje za rok 2006), ze zemí rozvojových a tranzitivních pochází necelých 40%. Přičemž zde existuje zcela zřetelný vývojový trend kdy od přelomu 80. a 90. let dochází k poklesu podílu zemí vyspělých ve prospěch zemí rozvojových.

10.1.2 Historie – GATT/WTO

Bretton Woodská konference v roce 1944 navrhla vytvoření Mezinárodní obchodní organizace (International Trade Organization - ITO), aby se ustanovila pravidla pro obchodování mezi jednotlivými členskými zeměmi. Členové konference Spojených národů se shodli na založení ITO v březnu 1948, ale založení bylo nakonec zablokováno senátem USA. Někteří historikové tvrdí, že rozhodnutí neschválit založení ITO bylo v důsledku strachu americké obchodní komunity, která věřila, že ITO by mohlo sloužit jako nástroj protekcionismu spíše nežli nástroj liberalizace světového obchodu. Po neúspěšném pokusu o založení ITO, jehož hlavním úkolem byla liberalizace zahraničního obchodu - přetrvával tlak na ustanovení, alespoň nějakého mechanismu, který by vedl ke globálnímu odbourávání překážek mezinárodně obchodní směny a k prohlubování vzájemného obchodu mezi zeměmi světa. Výsledkem byl vznik tzv. Všeobecné dohody o clech a obchodu (GATT). V rámci GATT proběhlo osm kol vyjednávání a právě na základě osmého kola - známého jako - Uruguayské kolo (1986-1995) - došlo k založení WTO. Principy a dohody uzavřené v rámci GATT byly přijaty WTO, které byla udělena pravomoc je dále rozšiřovat.

10.1.2.1 Dohody a konference v rámci GATT

Než bylo založeno WTO byl proces liberalizace světového obchodu realizován především v rámci Všeobecné dohody o clu a obchodu (GATT), která byla přijata v roce 1948 jak bylo zmíněno výše. V rámci GATT proběhlo od roku 1948 cca osm kol jednání, která probíhala ve třech fázích a postupně byly ustanovovány přibližné podmínky světového obchodu.

Fáze:

- 1) V první fázi došlo k založení GATT. Všechna kola jednání byla zaměřena na pokles cel. Období první fáze jednání probíhalo v rámci 5-ti kol v letech 1947 až 1962. Jednotlivá kola probíhala v Ženevě 1947 (dohodnuto 45000 koncesí v hodnotě 10 mld. USD), Annancy 1949 (dohodnut pokles celních sazeb), Torquay 1950-1951 (opět pokles celních sazeb), Ženeva 1956 (zabývala se také poklesem celních sazeb), a tento proces byl uzavřen tzv. Dillonovým kolem v Ženevě 1961. Vždy šlo o tak zvané lineární snižování cel.
- 2) Druhá fáze jednání GATT byla vedle snižování cel také ve znamení zahrnutí netarifních překážek obchodu na pořad jednání. Tato fáze jednání GATT probíhala v rámci dvou kol v letech 1963-1977. Šlo o tzv. Kennedyho kolo 1963-1967, kdy došlo ke snížení cel s průmyslovými výrobky o 35%, výsledky v zemědělství byly minimální a byl dohodnut antidumpingový kodex o podmínkách, které musí být splněny při ukládání antidumpingových cel. V letech 1973-1979 pak proběhlo druhé kolo v rámci této 2. fáze v Tokiju, kterého se zúčastnilo již 102 zemí a během něhož byla přijata dohoda o technických překážkách obchodu (balení, značkování, vlastnosti zboží). Bylo dosaženo pokroku při jednáních o tropických plodinách a výrobcích z nich a to zejména v zájmu rozvojových zemí. Bohužel ale došlo k jednomu z prvních vyhraněných střetů mezi USA, ES, Japonskem a stanovisky jednotlivých rozvojových zemí.
- 3) Třetí a poslední fáze jednání GATT se opět týkala liberalizace světového obchodu. Jednání se uskutečnila v rámci tzv. Uruguayské kolo GATT, které proběhlo v Ženevě a trvalo od roku 1986 do roku 1994. Na základě jednání došlo k vzniku WTO a zahrnutí některých nových témat do procesu jednání - tj. zemědělství a práva k duševnímu vlastnictví.

Právě Uruguayské kolo GATT představovalo významný milník v dějinách WTO, neboť během něj byl přijat rozsáhlý balík opatření ovlivňujících rámcově světový obchod. Patří sem zejména:

1. založení WTO,
2. rozšíření multilaterálního obchodního systému na oblasti služeb a ochrany duševního vlastnictví,
3. rozhodnutí o závazných pravidlech netarifních obchodních překážek,
4. zřízení efektivního postupu pro urovnávání sporů.
5. zemědělství bylo poprvé v rozsáhlé míře integrováno tzv. Agrární dohodou WTO do multilaterálního obchodního systému.

Uruguayské kolo neslo ve všech multilaterálních dohodách tři základní principy (myšlenky) volného obchodu:

- a) poskytnutí nejvyšších výhod,
- b) princip chování k tuzemcům,
- c) princip vzájemnosti a transparence.

10.1.2.2 Zemědělství a GATT/WTO

Agrární záležitosti se ve své současné podobě dostaly na jednání GATT/WTO až v rámci tzv. Uruguayského kola GATT, které probíhalo v letech 1986 – 1994. Zde došlo k prvním náznakům zařadit též zemědělství do mezinárodní obchodní politiky. Zemědělství pak nechybělo na žádném vrcholném summitu WTO, kterých proběhlo od ustavení WTO v roce 1994 marocké Marakéši po celém světě celkem pět.

V rámci GATT (dnes WTO) byla tedy v letech 1986 – 1994 přijata tzv. Agrární dohoda Uruguayského kola, v níž se členové dnes již WTO zavázali postupně snižovat v období šesti respektive v případě rozvojových zemí deseti let (1995-2004) ochranu proti dovozům a podpůrná proexportní opatření.

Agrární dohoda Uruguayského kola prakticky znamenala zejména pro vyspělé země následující:

- 1) **zlepšení přístupu na trh** (tj. odbourání netarifních opatření týkající se dovozu a jejich přeměna na tarifní tj. pevná cla, postupné snižování cel u všech výrobků cca o 36%),
- 2) **snížení výdajů na exportní subvence o 36% a subvencované exportní množství o 21%,**
- 3) **odbourání interních podpor** (to probíhalo v rámci amber box, blue box a green box),
- 4) **zavedení tzv. mírové klausule.**

10.1.2.3 WTO

Historicky první konference Světové obchodní organizace, která navázala bezprostředně na Uruguayské kolo GATT byla konference **ministrů zemí WTO v Singapuru v roce 1996**. Tato konference se zabývala zejména hodnocením plnění závěrů Uruguayského kola a možnostmi rozšíření působnosti WTO o nové oblasti, které ovlivňují mezinárodní obchod.

Po dvou letech následovala **II. konference ministrů zemí sdružených ve WTO ve švýcarské Ženevě v roce 1998** a měla rovněž hodnotící charakter. Rozhodla především o zahájení přípravného procesu, v jehož průběhu by měly členské státy WTO vypracovat návrh doporučení pro III. konferenci, týkající se dalšího programu WTO. Přestože že proces probíhal od září 1998 ve třech etapách, nepodařilo se dosáhnout shody v návrhu formulace deklarace ministrů na III. konferenci.

V pořadí již **třetí konference WTO proběhla ve Spojených státech amerických ve městě Seattle v prosinci 1999**. Představitelé jednotlivých členských států nedospěli k dohodě o věcné náplni a dalších aspektech nového kola mnohostranných obchodních jednání. Stejný výsledek přinesla i jednání týkající se provádění stávajících dohod a ujednání WTO i návrhů zaměřených na liberalizaci v dílčích oblastech.

Po konferenci v Seattlu, která po sobě zanechala možná více otevřených otázek, než kolik jich měla vyřešit následovala v termínu 14. – 20. listopadem 2001 již **IV. konference ministrů zemí WTO tentokrát v katarském Doha**. Tato konference ministrů členských zemí Světové obchodní organizace dosáhla svých cílů na rozdíl od předchozích tří, z nichž dvě v Singapuru a Ženevě byly pouze evaluační a ta třetí v Seattlu nedokázala najít rozumný kompromis. Byly položeny základy nového procesu jednání o liberalizaci světového obchodu a nová agenda, která bude projednávána v následujících letech nese pracovní název „Rozvojová agenda z Doha“ (Doha Development Agenda).

V pořadí již páté kolo jednání o liberalizaci a dalších otázkách s ní spojených proběhlo **10. září 2003 v Mexickém Cancúnu**. Toto kolo jednání WTO mělo velmi dramatický průběh, ale bohužel velké naděje, které do něj byly vkládány na základě výsledků z předcházející konference v Doha nebyly naplněny. Nepodařilo se udělat zásadní průlom v téměř žádné z projednávaných otázek, neboť tato konference svými výsledky pouze „zčeřila vodu“ a postavila WTO před nové problémy.

Předposlední již **šestá konference ministrů zemí WTO proběhla v prosinci 2005 v čínském Hong-Kongu**. Tato VI. konference měla velké ambice, které byly spojeny s tzv. Dohá agendou. Jednání však nakonec skončila neúspěchem, když jednotlivé zúčastněné strany nebyly schopny naleznout schodu v téměř žádné z hlavních projednávaných otázek (zemědělství, obchod a investice, veřejné zásobování, usnadnění obchodu atd.). Ani následná jednání, které byla vedena v průběhu roku 2006 nevyústila v žádný významný pokrok.

Prozatím poslední ministerská konference proběhla na půdě WTO ve Švýcarské Ženevě v červenci roku 2008. Schůzka ministrů, která měla zachránit sedmiletá jednání takzvaného „katarského kola jednání WTO“, skončila neúspěchem. Nepodařilo se dojednat kompromis mezi skupinou zemí vedených Indií a Čínou na jedné a Spojenými státy na straně druhé. Jádrem sporu se stala otázka ochrany farmářů v rozvojových zemích před dovozy. Rozvojové mocnosti Čína a Indie požadovaly zvýšenou ochranu před náhlým nárůstem dovozu potravin. To USA a významní potravinářští vývozci například z Jižní Ameriky odmítali, protože namísto liberalizace obchodu, by se tím stavěly další bariéry. Přitom původně jednající strany hovořily až o 60 procentním snížení celních bariér.

Závěrem je vhodné tuto část textu doplnit o část závěrečného komuniké, které bylo vydáno bezprostředně po té co byla neúspěšně ukončena jednání během schůzky ministrů členských zemí WTO: „Všeobecně nezbyvá než konstatovat, že proces liberalizace trhu s potravinami, který započal v průběhu Uruguayského kola GATT je v současné době v krizi. Tím, že se nedaří navázat úspěšný dialog v této otázce dochází současně k ohrožení celého velmi ambiciózního programu obsaženého v tzv. Rozvojové agendě z Dohá, která by měla velmi výrazně napomoci procesu liberalizace světového obchodu.“ Trvalým bodem, který se prolíná všemi koly jednání, jsou zemědělské a potravinářské výrobky, i když v rámci světového obchodu dosahují podílu pod deset procent. Doposud se tuto část obchodu nepodařilo liberalizovat z nejrůznějších důvodů. Vyžadovalo by to v mnoha oblastech světa reformu domácích podpůrných politik, pokles protekcionismu vlastních výrobků, otevření trhu, přijetí změn cenových relací – což je velice těžko hledatelný kompromis, jak dokázalo i poslední jednání WTO v Ženevě.

10.1.2.3.1 WTO ve vztahu k zemědělství a agrárnímu obchodu²²

Globalizace se nezastavila ani před zemědělstvím. Výrazným projevem tohoto fenoménu je silný růst agrárního zahraničního obchodu. Ten se v posledních padesáti letech v hodnotovém vyjádření za každých sedm až osm let zdvojnásobil. Zemědělství je ve stále větším rozsahu ovlivňováno světovým hospodářským a mezinárodním makroekonomickým vývojem.

Globalizace přispěla k začlenění zemědělství do režimu Světové obchodní organizace (WTO). Agrární politika EU proto musí ve zvýšené míře přihlížet k mezinárodním souvislostem, včetně ustanovení WTO. Globalizované hospodářství profituje na zisku ze specializace a mezinárodního obchodu. Zboží se stále více vyrábí v místech, kde jsou pro jeho produkci nejpříznivější podmínky.

Odvětví vyrábějící průmyslové výrobky byla do roku 1995 řízena „Všeobecnou dohodou o clech a obchodu (GATT)“. Sektor zemědělství byl do pravidel GATT upravujících světový obchod začleněn teprve v rámci Uruguayského kola (1986 až 1994).

Zemědělství v 21. století stojí dle WTO a OSN před třemi rozhodujícími výzvami:

- pokračující globalizací,
- zásobováním rostoucího počtu obyvatelstva potravinami,

²² VUZE Praha

- rozvojem venkova.

Z výše uvedených výzev plyne pro zemědělství celosvětová mimořádná odpovědnost. Šetrným užíváním zdrojů lze zajistit potravinovou bezpečnost a současně vytvářet podmínky pro trvale udržitelný rozvoj venkovského prostoru. Proto má zemědělství nezastupitelný multifunkční význam z hlediska rozvoje společnosti. Globalizační proces, který se šíří a současně prohlubuje na všech úrovních, by měl být právě proto z hlediska agrární politiky ovlivňován aktivní spoluúčastí na jeho utváření. Ve světovém obchodu zaujímá EU jako největší agrární dovozce a vývozce vedoucí pozici a je proto na fungujícím systému světového obchodu plně zainteresována.

10.1.2.3.2 Zemědělství ve WTO včetně Dohody WTO o zemědělství²³

Cílem vyjednávání v oblasti zemědělství je odstraňování deformací (obchodních bariér, podpor deformujících obchod) a postupné otevírání jednotného trhu v rámci mezinárodního agrárního obchodu. Zemědělství je na rozdíl od průmyslových odvětví vázáno na stanovištní podmínky (půdu, podnebí, topografii) a jeho struktura je současně vyjádřením určité konkrétní formy kulturní krajiny dané země. Zemědělství neprodukuje pouze výrobky, ale je také nositelem nekomerčních výkonů, resp. mimoprodukčních funkcí (péče o krajinu atd.). Tyto výkony zemědělství se dnes shrnují pod pojem „multifunkčnost“, který byl zformulován v rámci Uruguayského kola. Z evropského pohledu pak rozhodující otázka pro vyjednávání o zemědělství v rámci WTO zní takto: „Jak lze sladit proces zvýšeného přístupu na trh, princip liberalizovaného agrárního obchodu a mezinárodně platná pravidla obchodu?“. V Dohodě o zemědělství v rámci Uruguayského vyjednávacího kola se problém redukce podpor v zemědělství, rušení vývozních subvencí a zvýšeného přístupu na trh opírá o následující tři pilíře:

- přístup na trh (market access);
- domácí podpory (domestic support)
- konkurenci ve vývozu (export competition).

Zavádění modalit stanovených ve vyjednávacím Uruguayském kole (tj. realizace obsahu dohody) mělo probíhat v období let 1995 až 2000.

²³ VÚZE Praha

Tabulka č. 10.4

Zemědělská témata ve WTO

Přístup na trh	Vývozní podpory	Domácí podpory
<i>Země WTO chrání svou produkci</i>	<i>Země WTO subvencují své vývozy</i>	<i>Země WTO podporují své zemědělce</i>
■ Vnější celní ochrana (až do 1000% hodnoty zboží) ■ Nižší cla na kvantitativně vymezená množství (kvóty) ■ Výjimky pro citlivé výrobky	■ Vývozní subvence (zejména EU) ■ Vývozní úvěry (USA) ■ Státní obchodní organizace (Kanada, Nový Zéland, Austrálie) ■ Potravinová pomoc (USA)	■ „Green box“ (zelená skupina) podpory nenarušující obchod (např. přímé platby oddělené od produkce, environmentální programy) ■ „Amber box“ (žlutá skupina) podpory narušující jednotné soutěžní podmínky (např. intervence, cenové podpory) ■ „Blue box“ (modrá skupina) podpory méně deformující obchod (např. přímé platby spolu s omezením produkce)
Základní otázkou je, do jaké míry, jak rychle a která cla a podpory se mají snížit?		

Zdroj: VÚZE

10.1.2.4 Zlepšení přístupu na trh

V tomto balíku opatření byla upravena tarifikace a minimální přístup na trh pro doposud neimportované nebo téměř neimportované produkty. Minimální přístup na trh ve výši 5 % domácí spotřeby příslušné komodity musel být povolen pro komoditní agregace, které buď nebyly importovány vůbec nebo v malých objemech. Tarifikace znamená, že veškeré netarifní překážky obchodu (dříve platný systém odčerpávání, odvody atd.) musely být transformovány na tarify (cla).

10.1.2.4.1 Celní kvóty

Vzhledem k tomu, že většina zemí zabezpečuje ochranu hranic (tzv. vnější ochranu) převážně na základě množstevních omezení (kvót) a nikoliv celními opatřeními, byly zavedeny celní kvóty. Na základě Dohody o zemědělství jsou nadále zabezpečeny celně výhodné dovozy v rámci stanovených množstevních kvót konkrétního výrobku (např. dovozy hovězího masa do EU v množství 37 800 t/rok strukturovaně ve prospěch USA, Kanady, Argentiny, Austrálie a Uruguaye), tj. v objemech, které již byly garantovány ve výchozích letech 1986/88. Pro importovaná množství výrobků v rámci příslušné kvóty byla v období let 1988/90 ponechána zvýhodněná celní sazba. Pro množství přesahující stanovenou kvótu platí vyšší celní sazba, aby se na evropském trhu čelilo tvorbě přebytků v rámci dovážených výrobků. Zvýšená cla nad rámec celních kvót se vypočítávají z rozdílu mezi domácími cenami a cenami na hranici.

10.1.2.4.2 Cla

Cla bylo třeba v průběhu šestiletého období (do roku 2000) snížit ve srovnání se základním obdobím (1986/88) v průměru za všechny zemědělské výrobky o 36 %, nejméně však o 15 % za každou dováženou komoditu. Tento tzv. „uruguayský vzorec snižování cel“ (36% průměrné snížení, 15% minimální snížení cla na výrobek) umožnil flexibilitu, tj. mírnější snížení u některých citlivých výrobků než u výrobků jiných a vedl k jisté míře ochrany domácího trhu (v rámci tzv. vnější ochrany). U další navrhované metody, která nebyla aplikována, ale zůstává stále předmětem diskusí, tj. u tzv. „švýcarského vzorce“ se zejména špičková (maximální) cla snižují podstatněji a rychleji.

10.1.2.4.3 Zvláštní ochranné opatření (SSG)

Na základě nástroje „zvláštního ochranného opatření“ (Special Safe Guard-SSG) bylo dohodnuto, že jej lze využít, pokud by dovážená množství v jednom roce činila více než 125 % průměru tří předcházejících let. Jinými slovy to znamená, že ochranné opatření se použije v případě, že celní kvóta je překročena o 25 % (v průměru tří let). Opatření lze použít také v případě, klesne-li dovozní cena výrobku nejméně o 10 % pod referenční cenu období 1986/88.

10.1.2.4.4 Rozvojová agenda z Doha (DDA)

Stávající negociace v rámci DDA předpokládají další podstatné zlepšení přístupu na trh. Postupně bylo dosaženo shody, že snižování cel bude provedeno pásmovým vzorcem: vázaná cla se roztřídí podle procentní výše do pásem (pozn.: V zemědělství často používaná specifická a jiná nevalorická cla byla pro účely zatřídění přepočítána na jejich ad valorem ekvivalenty — AVEs). Jednotlivým (čtyřem) pásmům pak je přiřazeno procentní snížení cla, přičemž sazby zařazené do pásem s vyšší hodnotou budou sníženy více. Problémem stávající etapy negociací je, že stále existují min. čtyři různé základní návrhy na stanovení míry příslušného snížení cel. Má být také stanovena nejvyšší přípustná hodnota cla (**Capping**). Závazky se týkají vázaných cel. U vyspělých zemí je rozdíl mezi vázanými a používanými cly většinou malý, u rozvojových zemí je však běžné, že vázaná cla jsou i několikanásobně vyšší než používaná, což by mohlo znamenat, že by ke snížení cel prakticky nedošlo.²⁴

S cílem respektování zvláštních zájmů dovozců byla vytvořena kategorie **citlivých výrobků (Sensitive Products)**, u nichž by mělo být snížení nižší. Jejich výběr by měl provést člen WTO na základě vlastních potřeb, o možném rozsahu a kategorizaci se vedou spory. V současné době (duben 2008) existuje náznak společného návrhu G6, avšak ani uvnitř této skupiny není plná

²⁴ MPO ČR

jednota. Problémem je zejména otázka kategorizace a zahrnutí zpracovaných výrobků. Nižší snížení cel by mělo být vyváжено navýšením smluvní celní kvóty včetně zpřísnění pravidel pro jejich správu, aby je bylo možné plně využívat. Otázka dalšího pokračování SSG je zatím otevřená. Rozvojové země si navíc budou moci v rámci DDA zvolit určitý počet **zvláštních výrobků (Special Products)** s ještě citlivějším zacházením a k dispozici by měly mít také **zvláštní ochranný mechanismus (Special Safeguard Mechanism — SSM)**, jednodušší a účinnější než SSG. V rámci přístupu na trh se mají projednávat také otázka zjednodušení cel, navyšování cel s postupujícím zpracováním suroviny (**Tariff Escalation**) a diskriminační zásahy do vývozu (**Differential Export Taxes**).²⁵

10.1.2.5 Domácí podpory

Domácí podpory (subvence) bylo nutné na základě Dohody WTO o zemědělství snižovat u opatření stimulujících zvyšování objemu produkce. Jednotlivá opatření byla podle jejich vlivu na objem produkce kategorizována do tří skupin, tzv. boxů. Rozlišuje se tzv. „Amber Box“ (žlutá skupina), „Blue Box“ (modrá skupina) a „Green Box“ (zelená skupina).

10.1.2.5.1 Amber-Box (žlutá skupina)

Do této skupiny spadají opatření stimulující zvyšování produkce a která jsou tedy považována za opatření narušující obchod, resp. srovnatelné soutěžní podmínky. Jako míra domácí podpory je užíván ukazatel AMS (agregovaná míra podpory). AMS se vypočítává podle vzorce:

$$AMS = M_i * (P_i - P_a) + S_p - T_p,$$

kde

M_i představuje množství domácí produkce,

$P_i - P_a$ cenový rozdíl na domácím a zahraničním trhu,

S_p je komoditní podpora

T_p jsou odvody, které platí výrobci.

Jako základ výpočtu sloužil průměr let 1986/88. AMS (spadají do žluté skupiny) musely být podle přijatých závazků v průběhu šesti let do roku 2000 sníženy o 20 %, přičemž úroveň snížení si za jednotlivé výrobky mohla každá jednotlivá země stanovit ve vlastní kompetenci. Žlutá skupina v rámci EU se již v prvních letech po zavedení Dohody WTO o zemědělství

²⁵ MPO ČR

zredukovala více než bylo požadováno, což lze odůvodnit provedenými reformami Společné zemědělské politiky (Agenda 2000 zvýraznila význam přímých plateb pro zemědělce a potlačila objem cenové podpory ve prospěch konkrétních výrobků). Horní hranice AMS stanovená v Uruguayském kole pro EU 15 celkem činí 67,159 mld. EUR ročně.

10.1.2.5.2 Pravidlo de minimis

Členská země WTO podle čl. 6.4 Dohody WTO o zemědělství není povinna zahrnout do výpočtu celkové AMS následující podpory a tyto podpory také nemusí redukovat:

- domácí podpory ve prospěch příslušné komodity, pokud v daném roce nepřekročí hranici 5 % celkové hodnoty produkce rozhodující (základní) zemědělské komodity,
- komoditně nespecifikované domácí podpory, pokud tyto nepřekročí hranici 5 % hodnoty celkové zemědělské produkce příslušné členské země.

Pro rozvojové země činí procentní sazba v rámci pravidla de minimis 10 %. USA notifikují 85 % všech plateb de minimis ve WTO, zatímco EU pouze 3 % těchto plateb v celkovém objemu zhruba 0,3 mld. EUR (1999/2000). EU požaduje zrušení této výjimky pro průmyslově vyspělé státy, aby USA nemohly dále využívat tuto skrytou formu podpory.

10.1.2.5.3 Blue Box (modrá skupina)

Opatření spadající do modré skupiny nemusejí být redukována. Jsou to přímé platby spadající do programů omezujících výrobu, pokud jsou vázány na stabilní plochy a výnosy nebo jsou poskytovány na fixní stavy hospodářských zvířat. Do modré skupiny (podle čl. 6.5 Dohody WTO o zemědělství) spadají podpory, které jsou sice vázány na produkci, např. na obhospodařovanou půdu, výnosy nebo stavy hospodářských zvířat, ale zároveň podléhají produkčním omezením (např. podpory za uvádění půdy do klidu). Celkově jen malý počet zemí využívá kategorii modré skupiny (EU, Norsko, Švýcarsko, Island, Slovensko a Slovinsko). Tato kategorie je proto dlouhodobě předmětem vyjednávání.

10.1.2.5.4 Green box (zelená skupina)

Do zelené skupiny (příloha 2 Dohody WTO o zemědělství) se zařazují podpory, od nichž se předpokládá, že nepůsobí negativně na obchod, resp. vykazují pouze minimální deformující účinky. Tyto podpory nemusí být podle Dohody WTO o zemědělství redukovány. Nesmějí však vytyčovat podmínky zavazující výrobce k pokračování v produkci. Platby v rámci zelené skupiny tedy nemají bezprostřední vliv na rozsah produkce a nenarušují (resp. jen

ve velmi nepatrném rozsahu) obchod či soutěžní podmínky na trhu. Pouze 24 ze 153 členských zemí WTO notifikuje opatření zelené skupiny, přičemž 90 % v rámci této skupiny aplikovaných podpor připadá na EU, Japonsko a USA.

K nejvýznamnějším opatřením zelené skupiny podle pravidel WTO patří:

- podpory ve prospěch veřejných služeb (výzkum, boj proti chorobám a škůdcům, školení, poradenství a informace, kontrola, marketing a reklama, vytváření infrastruktury),
- vytváření potravinové rezervy,
- zlevňování potravin pro sociálně slabé skupiny obyvatelstva,
- přímé platby odpovídající stanoveným kritériím,
- podpory důchodů nezávislé na rozsahu produkce,
- ztráty na důchodech přesahující 30 %,
- pomoc při katastrofách,
- odchod do předčasného důchodu,
- strukturální přizpůsobení směřující k poklesu spotřeby zdrojů,
- strukturální přizpůsobení ve spojení s investičními výpomocemi,
- agroenvironmentální programy,
- regionální programy.

Speciálně pro opatření týkající se strukturálního přizpůsobení s využitím intervenčních podpor a environmentálních a regionálních programů platí podmínka, že podpory nesmějí být vyšší než náklady související s příslušným programem, resp. se strukturálními nedostatky, jež mají být daným programem řešeny. V žádném případě nesmějí být tyto platby závislé na aktuálním nebo budoucím objemu produkce nebo na aktuálních cenách.

10.1.2.5.5 Rozvojová agenda z Doha (DDA)

V rámci DDA by se nemělo měnit základní pojetí podpor zelené skupiny, což je pro EU mimořádně důležité. Právě převod jiných druhů podpor na podpory zařazované do zelené skupiny (konkrétně podpora příjmu odpojená od produkce, realizovaná v EU jako **jednotná platba na farmu, Single Farm Payment**) tvoří jádro reformy Společné zemědělské politiky EU z roku 2003 v oblasti domácích podpor. U podpor modré skupiny se nově předpokládá jejich omezení na určité procento celkové zemědělské výroby a zpřísnění pravidel pro jejich poskytování, aby se zabránilo zařazení některých obzvláště škodlivých podpor (proticyklické podpory USA) v nezměněné podobě do této skupiny. Je požadováno podstatné snížení podpor žluté skupiny odstupňované podle rozsahu jejich používání členskou zemí. Zatímco v Uruguayském kole byl závazek na snížení AMS souhrnný, nyní se požaduje rozdělení závazku na jednotlivé skupiny výrobků. Protože se ukázalo, že podpory de minimis nejsou

zanedbatelné ale významné, předpokládá se podstatné snížení jejich hranice. Závazek k jednotlivým druhům podpor byl v DDA doplněn závazkem pro **součet žlutých, modrých a "De minimis" podpor** s výrazným snížením (o 20 %) již od počátku prováděcího období. Dosažení cíle DDA v oblasti domácích podpor (podstatného snížení a sblížení celkové úrovně domácích podpor narušujících obchod) by nemělo EU ani ČR činit větší potíže vzhledem k reformě Společné zemědělské politiky EU. Diskutovanou otázkou je kategorizace jednotlivých forem podpor, kde EU usiluje o uznání po reformě SZP uplatňovaných podpor jako spadajících do Green Box.²⁶

10.1.2.6 Vývozní soutěž

Tato část se zabývá odstraňováním vývozních subvencí a jim na roveň postaveným opatřením. V rámci UK byly podrobeny přísným pravidlům pouze vývozní subvence. Pro vyspělé země bylo dohodnuto jejich postupné snížení z výchozí úrovně o 21 % u subvencovaného množství a o 36 % u použitelné částky.

DDA je v tomto směru podstatně náročnější a požaduje **k určitému datu úplné zrušení** nejen vývozních subvencí (na EU připadají asi 3/4 všech vývozních subvencí ve světovém obchodu), ale i ostatních forem podpory vývozu, což je označováno jako úplný paralelismus. Jedná se o **zvýhodněné vývozní úvěrování** (využívané např. USA), **zneužívání státních vývozních obchodních podniků k podpoře vývozu** (např. Novým Zélandem, Austrálií, Kanadou) nebo **možné zneužívání potravinové pomoci** (zejména USA).

EU svou reformou sleduje také snížení cen a tím i omezení potřeby subvencovat vývoz. V současné době 3/4 všech výdajů EU na vývozní subvence směřují do sektoru cukru a mléčných výrobků. Problém cukru by měla vyřešit probíhající reforma, řešení u mléčných výrobků (zejm. másla) však bude zřejmě dlouhodobější.

K dosažení cíle DDA v oblasti vývozní soutěže (odstranění všech forem podpory vývozu k určitému datu) se již EU zavázala.

Podpory vývozu (vývozní subvence v pojetí EU)

1) Vývozní subvence

2) Vývozní úvěr, záruky za vývozní úvěry, pojištění úvěrů

3) Zneužití potravinové pomoci

4) Státní obchodní společnosti

²⁶ MPO ČR

U zemědělských výrobků, které byly vyváženy za pomoci podpor, bylo nutné podle Dohody WTO o zemědělství snížit jejich objem množstevně o 21 % a hodnotově o 36 % ve srovnání s referenčním obdobím (1988 – 1990). V současné době poskytuje 25 členských států WTO vývozní subvence na komodity nebo komoditní agregace, které byly zahrnuty do listiny závazků (v rámci EU pro 20 komoditních agregací). Státy, které nepřijaly závazky ve prospěch snižování podpor, nemohou uplatňovat vývozní subvence. Vývozní subvence v rámci EU se v posledních letech značně snížily, což se týká zejména zemědělských komodit.

10.1.2.7 Mírová doložka (klausule)

Dohoda WTO o zemědělství obsahuje doložku (čl. 13) nadepsanou „přiměřená zdrženlivost“, tzv. „mírovou doložku“. Mírová doložka upravuje aplikaci ostatních dohod WTO na zemědělské výrobky. Platila v realizační fázi (9 let), tj. do 31. 12. 2003 a je nutno podotknout, že až na drobné výpady některých členů WTO je mírová doložka i nadále respektována ačkoliv její platnost již „vypršela“. Do opatření zelené skupiny nespadají ta, která souvisejí se zaváděním vyrovnávacích cel, antidumpingových opatření nebo se snižováním nebo navyšováním celních kvót. U opatření spadajících do žluté a modré skupiny a u pravidla de minimis by vyrovnávací cla mohla být uplatněna, ale členské státy WTO mají povinnost zachovávat „přiměřenou zdrženlivost“ při zavádění příslušných kontrol a je nutné předem stanovit rozsah škody nebo ohrožení. Kromě toho jsou z antidumpingových opatření nebo opatření ve prospěch snižování nebo vymáhání celních povolení vyjmuta všechna ta, která nepřekročila úroveň roku 1992. U vývozních podpor by mohla být vymáhána vyrovnávací cla, ale pouze v případě, jsou-li škody nebo ohrožení plynoucí z jejich masivního objemu, cenových pohybů nebo z jiných vlivů předem prokázány. Rovněž u vývozních subvencí má být zachována „přiměřená zdrženlivost“ při zahajování příslušných kontrolních režimů. Z antidumpingových opatření nebo opatření souvisejících se snižováním nebo zvyšováním celních licencí jsou vyjmuty také vývozní subvence.

10.1.2.8 Zvláštní a rozdílné zacházení

Dohoda o zemědělství obsahuje zvláštní a rozdílné zacházení vůči rozvojovým zemím (Special & Differential Treatment — SDT). Projevilo se dvoutřetinovými závazky na snižování, prodloužením implementačního období i celou řadou dalších úlev a výjimek. Nejméně rozvinuté země nemusely přijímat žádné závazky na snížení. Obavy z nepříznivého dopadu očekávaného zvýšení cen řešilo Rozhodnutí o opatřeních, týkajících se možného

záporného účinku reformního programu na nejméně rozvinuté a rozvojové země — čisté dovozce potravin. V jeho rámci se rozvinuté země zavázaly k dostatečné úrovni potravinové pomoci a také k výhodnějšímu poskytování úvěrů v průběhu reformního procesu. V DDA se předpokládá obdobný přístup. Nově je zdůrazněna ztráta výhod z celních preferencí (eroze preferencí — Preference Erosion), která by měla být řešena co nejšetněji. Tato otázka je bolestivá například pro země ACP, mající preferenční přístup na trh EU.²⁷

10.1.2.9 Negociační seskupení v jednání o zemědělství²⁸

Dohody WTO (ministerská prohlášení) se schvalují konsensuálně. Vzhledem k počtu členů WTO (v současné době 153 členů) se faktická jednání vedou mimo zasedání WTO. K závažným rozhodnutím dochází často na schůzkách tzv. „Pětky velkých hráčů“ (Five Interested Parties = FIPs), tj. EU, USA, Indie, Brazílie a Austrálie, resp. na tzv. „Minimisterials (za účasti Evropské komise). Teprve po dosažení shody v rámci FIPs jsou dohody předloženy ostatním členům WTO. Mnohé členské státy stojící mimo FIPs proto kritizují nedostatečnou transparentnost rozhodování a chybějící možnost spolurozhodování. S cílem optimálního zapojení se do rozhodovacího procesu vytvořily členské země WTO tato seskupení:

V agrárním obchodu mají vliv dále následující seskupení členů WTO:

- G-6 USA, EU, Brazílie, Indie, Austrálie a Japonsko.
- G-12 EU, USA, Indie, Brazílie, Japonsko, Austrálie, Egypt, Malajsie, Norsko, Kanada, Keňa, Čína.
- skupina vývozců zemědělských výrobků s nízkými výrobními náklady (**Cairns group**), do které patří zejména Argentina, Austrálie, Bolívie, Brazílie, Chile, Kostarika, Guatemala, Indonésie, Kanada, Kolumbie, Malajsie, Nový Zéland, Paraguay, Filipíny, Jižní Afrika, Thajsko a Uruguay,
- skupina relativně vyvinutých rozvojových členských zemí (**G—20**) ve které jsou zastoupeny např. Argentina, Brazílie, Bolívie, Čína, Chile, Kolumbie, Kostarika, Kuba, Ecuador, Egypt, El Salvador, Guatemala, Indie, Indonésie, Mexiko, Nigerie, Pákistán, Paraguay, Peru, Filipíny, Jihoafrická republika, Thajsko a Venezuela,

²⁷ MPO ČR

²⁸ MPO ČR, VUZE Praha

- členské země silně chránící své zemědělství (**G—10**), z nichž nejdůležitější je Švýcarsko, Japonsko, Island, Izrael, Korea, Lichtenštejnsko, Norsko, Mauritius a Taiwan,
- různá seskupení dalších rozvojových zemí (**G—33** — tj. země, kladoucí důraz na zájmy RZ v oblasti zvláštních výrobků a zvláštních ochranných opatření, **ACP** — tj. země napojené na EU prostř. partnerské dohody z Cotonou, **SVEs** — malé a zranitelné ekonomiky, **Tropicals** — země mající zájem na zvláštním zacházení s tropickými výrobky apod.) Antigua a Barbuda, Barbados, Belize, Botswana, Kuba, Dominica, Dominikánská republika, Grenada, Guyana, Haiti, Honduras, Indonésie, Jamaica, Keňa, Mongolsko, Montserrat, Nicaragua, Nigérie, Pakistan, Panama, Filipíny, Saint Kitts, Saint Lucia, Saint Vincent a Grenadines, Suriname, Tanzanie, Trinidad/Tobago, Turecko, Uganda, Venezuela, Zambie a Zimbabwe.

10.2 Překážky liberalizace světového obchodu s agrárními komoditami

V současné době jsou za hlavní překážky světového obchodu s agrárními komoditami považovány podpora exportu (exportní subvence, státní exportní společnosti, poskytování úvěrů na podporu exportu a zneužívání potravinové pomoci pro podporu exportu přebytků), celní ochrana a podpora poskytovaná zemědělství v rámci amber box, blue box a de minimis. Tomu také odpovídá snaha jednotlivých zemí na půdě WTO zjednat nápravu v oblasti obchodu se zemědělskými komoditami.

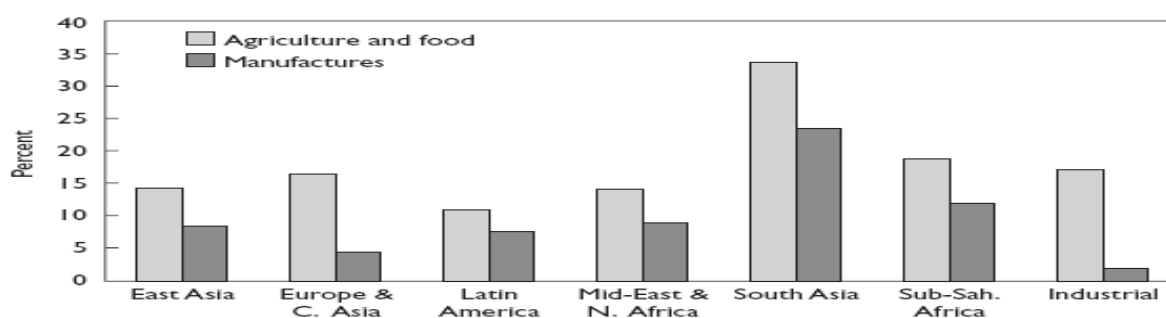
Nejvíce kritizovaným nástrojem, který má velmi negativní vliv na světový trh s agrární produkcí jsou exportní podpory, na druhém místě pak bezesporu stojí celní ochrana jednotlivých trhů spolu s dotačními programy na podporu zemědělských výrobců zejména v ekonomicky silných státech světa.

Co se týče exportních subvencí, tam lze konstatovat, že všechny zainteresované strany se již shodly na jejich negativních dopadech na světový trh a došly ke společnému řešení tohoto problému. Řešení spočívá v dohodě postavené na eliminaci veškerých exportních subvencí do konce roku 2013, přičemž vzhledem k tomu, že více než 75% veškerých subvencí poskytují země EU, které samy souhlasily s eliminací tohoto nástroje podpory SZP se neočekává, že by v tomto směru v budoucnu došlo k nějakým dalším problémům. Sama EU snižuje hodnotu exportních subvencí již řadu let a v současné době se objem poskytnutých subvencí pohybuje pod hranicí 2 mld. EURO, což je o 80% méně v porovnání s první polovinou 90. let 20. století.

Další významnou překážkou liberalizace světového obchodu je celní ochrana. V současné době úroveň agrárních cel velmi výrazně převyšuje úroveň cel ostatního zboží. Zatímco např. ve vyspělých zemích se v roce 2003 úroveň cel uvalených na nezemědělské zboží pohybovala kolem 2 – 3% , úroveň celní zátěže na agrární importy dosáhla výše cca 15 – 20%. Rozdíl v úrovni celní ochrany mezi zemědělskými a nezemědělskými produkty v případě jednotlivých regionů světa pak můžeme vidět v následujícím grafu č. 2. Na tento graf pak volně navazuje další graf č. 3, který nám umožňuje srovnat úroveň celní zátěže v oblasti agrárního obchodu mezi jednotlivými vybranými zeměmi a ekonomickými uskupeními v rámci světa.

Graf č. 10.2: Rozdíly v úrovni celní ochrany v případě agrárních a průmyslových produktů mezi vybranými regiony světa

Figure 1.1 Average Tariffs, by Region, 2003

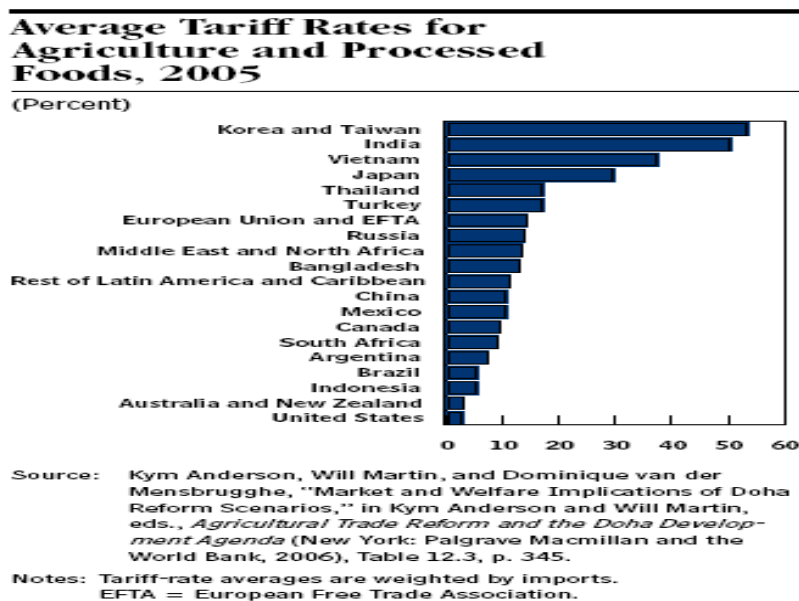

Source: Global Trade Analysis Project, release 6.03.

Zdroj: FAO, WTO

Vysvětlivky: agricultural a food – agrární potravinářské produkty, manufactures – ostatní nezemědělské zboží, average tariffs – průměrná celní zátěž (v %)

Graf č. 10.3: Průměrná celní sazba uplatňovaná na dovoz agrárních a potravinářských produktů ve vybraných zemích a ekonomických uskupeních

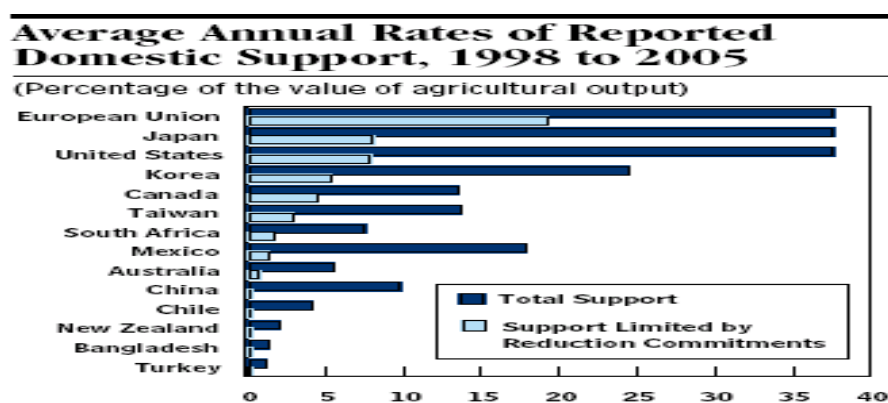

Zdroj: EUROSTAT

Současná reforma projednávaná na půdě WTO má pak za cíl eliminovat úroveň celní zátěže na její minimum, aby se úroveň ochrany agrárního trhu co nejvíce přiblížila úrovni ochrany trhu s nezemědělskými produkty. Cílem je maximálně uvolnit agrární trhy, aby tak došlo k podpoře vzájemného obchodu mezi jednotlivými zeměmi světa. Dále je nutno zmínit, že problém odbourávání celní ochrany nelze zjednodušit pouze na „boj“ mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi světa. Vzhledem k tomu, že většina obyvatel světa žije zejména v rozvojových regionech, je nutno odbourávat celní ochranu zejména v rámci rozvojových zemí světa, neboť tyto země představují a do budoucna představovat budou hlavní odbytiště agrární produkce. V tomto ohledu je pak nutno zdůraznit, že úroveň celní ochrany zemí rozvojových (průměrný celní tarif se pohybuje kolem cca 21%) velmi výrazně převyšuje úroveň celní ochrany zemí vyspělých (průměrný celní tarif dosahuje úrovně 14%). Paradoxem pak zůstává, že nejvyšší úroveň celní ochrany ve světě neexistuje ve vztahu země tzv. bohatého severu vs. země tzv. chudého jihu, ale nejvyšší úroveň celní ochrany uplatňují právě rozvojové země vůči sobě navzájem. Tudíž pokud tedy někdo usiluje o odstranění celní ochrany v oblasti agrárních produktů, je nutno tlačít nejen na země vyspělé, ale rovněž je nutno vyvinout tlak i na země rozvojové.

Poslední významnou překážkou týkající se liberalizace světového obchodu s agrární produkcí projednávanou na půdě WTO představují domácí podpory poskytované agrárnímu sektoru některými zeměmi světa. Jednotlivé země světa se velmi výrazně liší v úrovni poskytovaných domácích podpor. Do sporu se nám zde dostávají dvě hlavní koncepce uplatňované v rámci pohledu na pozici zemědělství v rámci národního hospodářství. První pohled je postaven na představě, že zemědělství je obor jako každý jiný a tudíž jakákoliv podpora ze strany státu je nekalým zásahem do hospodářské soutěže. Druhý pohled je tzv. multifunkcionalistický – který předpokládá nezastupitelnou roli agrárního sektoru v rámci národního hospodářství a tudíž plně ospravedlňuje systém poskytování státní podpory tuzemskému agrárnímu sektoru. Jednotlivé země světa se velmi liší co se týče úrovně poskytované podpory do zemědělství. Některé země světa neposkytují podpory žádné a to zejména z toho důvodu, že nemají potřebné prostředky k financování takovéto státní politiky. Jiné země podpory neposkytují neboť jsou přesvědčeny o jejich škodlivosti a nerentabilitě atd. Mezi země, které poskytují nejvyšší objemy podpor do zemědělství pak patří EU, Japonsko, Švýcarsko, Norsko, USA, Korea, Kanada, Taiwan, atd. Z následujícího grafu č. 4 je vidět, že např. země EU v letech 1998-2005 poskytovaly domácí podpory ve výši přes 35% hodnoty tuzemské agrární produkce, velmi podobně na tom pak byly i USA spolu s Japonskem. Všeobecně je nutno říci, že jsou to právě tato tři ekonomická centra, která poskytují v současné době většinu z celkové hodnoty veškerých podpor vyplacených do zemědělství ve světě.

Graf č. 4 – Průměrná roční míra domácích podpor poskytovaných vybranými zeměmi v letech 1998 - 2005

Source: Congressional Budget Office based on subsidy data reported to the World Trade Organization (WTO) by the countries in question as of July 31, 2006, and dollar-denominated value-of-production data from *Producer and Consumer Support Estimates*, OECD Database 1986-2003, on the Web site of the Organisation for Economic Co-operation and Development, and exchange-rate data from International Monetary Fund, *International Financial Statistics*.

Zdroj: CBO

Vysvětlivky: Total support – celková podpora, Support limited by reduction commitments – podpory omezené na základě závazků přijatých v rámci jednání GATT/WTO

V současné době je snaha co nejvíce eliminovat, jak výše zmíněné podpory exportu a celní ochranu, tak i právě zmíněné domácí podpory a to zejména ty podpory, které jsou poskytovány v rámci amber box a blue box. Tyto všechny nástroje totiž způsobují deformace světového agrárního trhu na které velmi výrazně doplácí rozvojové země, kde agrární sektor má vysoký podíl jak na HDP tak i na úrovni zaměstnanosti a dále na tyto praktiky doplácí i ty země, které jsou konkurenceschopné z hlediska své agrární produkce, ale nejsou schopné podpořit svůj export a domácí producenty tak jak jsou toho schopné bohaté vyspělé země. Zemědělská politika řady vyspělých zemí pak ještě navíc způsobuje ožebračování celé řady rozvojových zemí, které nejsou schopné udat svoji paradoxně levnější produkci na světovém trhu, kde jim konkuruje prodej přebytků generovaných bohatými zeměmi, kde dochází k velmi výraznému dotování produkce.

10.3 Shrnutí

Závěrem této kapitoly je pak ještě nutno podotknout, že liberalizace světového obchodu je v zájmu všech zainteresovaných stran. Avšak je nutno připustit argument těch, kteří tvrdí že ačkoliv na procesu liberalizace agrárních trhů vydělají všechny zainteresované strany, celkově to budou právě vyspělé země, které na procesu liberalizace světového agrárního trhu vydělají nejvíce. Studie publikovaná WTO v roce 2001 předpokládá, že 75% „prospěchu“ z liberalizace agrárních trhů půjde na vrub zemí vyspělých, zatímco na vrub zemí rozvojových půjde „pouze“ 25% nárůstu bohatství plynoucího z procesu plného otevření agrárních trhů. Dle analýz zpracovaných WTO rozhodující překážkou liberalizace světového trhu jsou cla a naopak podíl domácích podpor a exportních subvencí je zanedbatelný. Zatímco na vrub odbourání celních bariér připadne dle WTO 93% hodnoty přírůstků bohatství plynoucího z liberalizace agrárního obchodu na vrub odbourání domácích podpor a exportních subvencí půjde pouze 7% přírůstků bohatství.

Velmi významným a zároveň velmi aktuálním faktorem, který ovlivňuje současnou podobu negociací týkajících se liberalizace agrárního sektoru je současná finanční a ekonomická krize, která ovlivňuje ekonomiku, ale hlavně i politiku téměř všech členských zemí WTO. Současná krize může dokonce vyústit i v krizi celého procesu liberalizace, neboť celá řada zemí ve snaze „ochránit“ své národní zájmy se uchyluje k myšlence, či dokonce tuto myšlenku již realizují, zavádění ochrannářských opatření za účelem podpory vlastní tuzemské produkce. Sama Evropská unie v současné době znovu oživila myšlenku subvencování svého

agrárního exportu – zatím v oblasti mléka a mléčných produktů. Pokud by se ovšem tento nový trend „ujal“ v širším měřítku, existuje zde pak reálné ohrožení v podobě zastavení již nastartovaného procesu liberalizace, který se navzdory potížím, kterým čelí schválení „Rozvojové agendy z Dohá“ rozjel již v průběhu Uruguayského kola GATT.

Literatura

MPO ČR, www.mpo.cz

VUZE v Praze, www.vuze.cz

VUZE v Praze, WTO a zemědělství, Praha, listopad 2006, ISBN: 80-86671-37-2

ÚZEI, www.uzei.cz

WTO, International trade statistics 2008, ISBN 978-92-870-3466-3, Geneva 2008

WTO, World Trade Report 2007, ISBN 978-92-870-3401-4, Geneva 2008

CBO, www.cbo.gov

FAO, The State of Food and Agriculture 2008, Rome, 2008, ISBN 978-92-5-105980-7

11 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: České zemědělství – základní faktory a vlivy

Příloha č. 2: Struktura příjmů rozpočtu EU za období 1994 – 1999 (v %)

Příloha č. 3: Očekávaný rámec rozpočtu EU na období 2000 – 2006

Příloha č. 4: Prvky Společné zemědělské politiky a Společné agrární, rurální a environmentální politiky

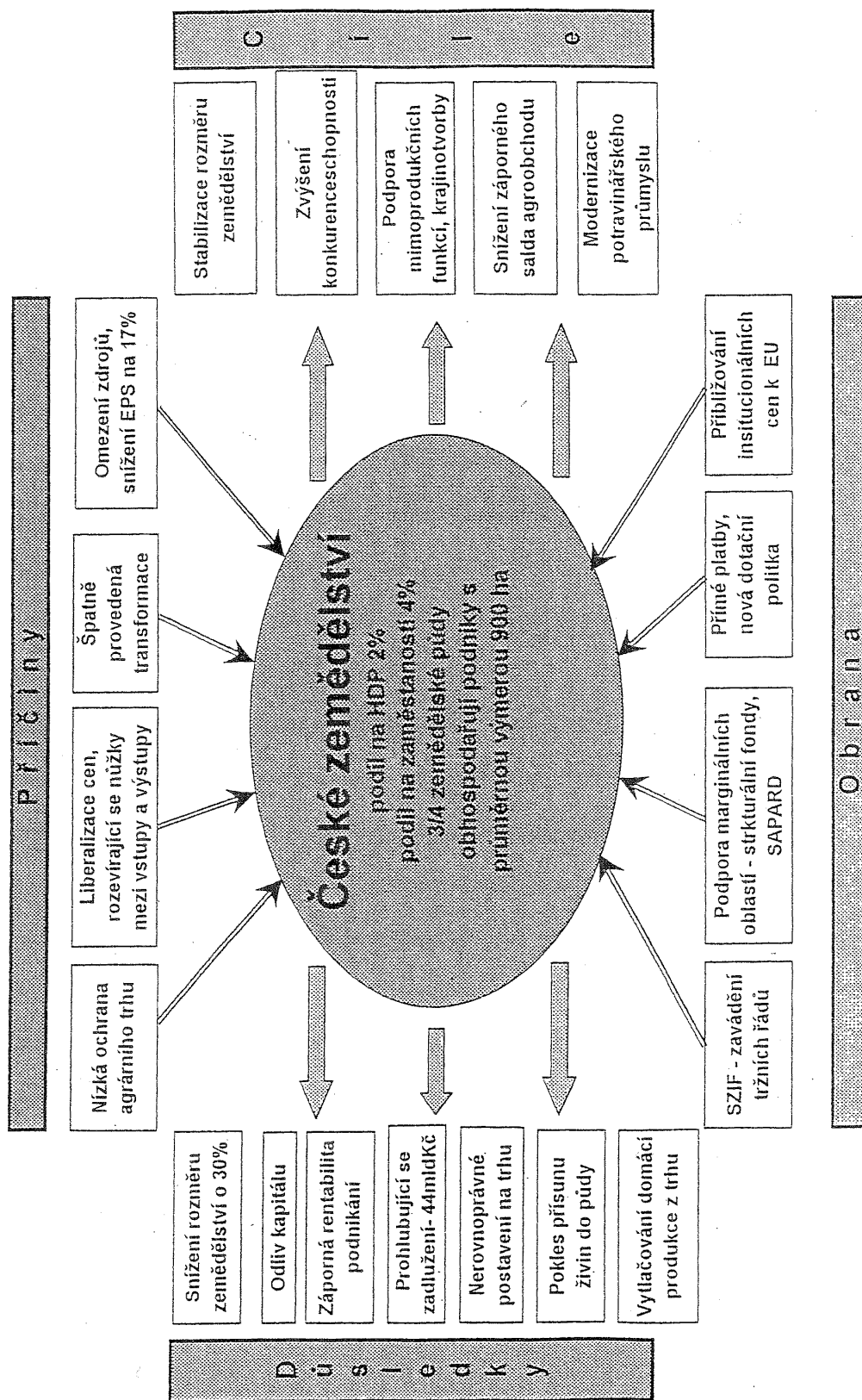
Příloha č. 5: Sektorový operační program „Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství“

Příloha č. 6: Agenda 21

Příloha č. 7: Deklarace z Rio de Janeiro o životním prostředí a rozvoji

Příloha č. 8: Liberalizace světového agrárního obchodu z pohledu zemí EU

PŘÍLOHA Č. 1: ČESKÉ ZEMĚDĚLSTVÍ – ZÁKLADNÍ FAKTORY A VLIVY

PŘÍLOHA Č. 2: STRUKTURA PŘÍJMŮ ROZPOČTU EU ZA OBDOBÍ 1994 – 1999 (V %)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
DPH	55,5	52,8	43,9	42,3	39,2	35,5
Clo	16,9	17,7	14,5	14,8	14,5	13,9
Zemědělské vyrovnávací dávky	3,2	2,6	2,2	2,4	2,0	2,2
„Čtvrtý zdroj“	28,0	19,2	25,9	34,3	42,4	45,9
Ostatní (včetně přebytků)	-3,1	8,7	13,5	5,3	1,2	1,7
Příjmy celkem v mil. EUR (100 %)	73486	79396	85903	90017	94645	103384

Pramen: EC, General Budget of the EU for the Financial Year 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, grafy + vlastní dopočet

PŘÍLOHA Č. 3: OČEKÁVANÝ RÁMEC ROZPOČTU EU NA OBDOBÍ 2000 – 2006

(EU 21 – rozšíření, závěry Evropské rady v Berlíně 3/1999)

mld. euro ceny r. 1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1. Zemědělství	40,9	42,8	43,9	43,8	42,8	41,9	41,7
2. Strukturální operace	32,0	31,4	30,9	30,3	29,6	29,6	29,2
3. Vnitřní politiky	5,9	6,0	6,0	6,0	6,1	6,2	6,2
4. Působení navenek	4,6	4,6	4,6	4,6	4,6	4,6	1,6
5. Správa	4,6	4,6	4,7	4,8	4,9	5,0	5,1
6. Rezervy	0,9	0,9	0,7	0,4	0,4	0,4	0,4
7. Předvstupní pomoc	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1
8. Rozšíření	-	-	6,4	9,0	11,6	14,2	16,8
Výdaje celkem	92,0	93,4	100,3	102,0	103,1	105,0	107,0

Pozn. Max. výše vlastních zdrojů nesmí přesáhnout 1,27 % HDP

PŘÍLOHA Č. 4: PRVKY SPOLEČNÉ ZEMĚDĚLSKÉ POLITIKY A SPOLEČNÉ AGRÁRNÍ, RURÁLNÍ A ENVIRONMENTÁLNÍ POLITIKY

Sloupce představují podíly národního rozpočtu

1990	1996	2002	2008
			Přechodná vyrovnávací podpora
Společné tržní organizace	Kompenzační platby	Přechodná vyrovnávací podpora	Tržní stabilizace
	Společné tržní organizace	Tržní stabilizace	Stimuly rozvoje venkova
		Stimuly rozvoje venkova	Environmentální platby a platby kulturní krajiny
Strukturální	Strukturální		
Zemědělsko-environmentální	Zemědělsko-environmentální	Environmentální platby a platby kulturní krajiny	
CAP		CARPE	

PŘÍLOHA Č. 5: SEKTOROVÝ OPERAČNÍ PROGRAM „ROZVOJ VENKOVA A MULTIFUNKČNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ“

Sektorový operační program (SOP) byl za resorty MZe a MMR zpracován na základě výsledků regionální a odvětvové analýzy a dalších podkladů analytického a koncepčního charakteru. Cíle a priority uvedené ve druhé kapitole kladou důraz na rozvoj a podporu těch funkcí venkova, které naplňují celospolečenský význam zemědělství především v oblasti péče o životní prostředí, rozvoj nových podnikatelských aktivit zemědělských subjektů, apod. Rozvoj těchto aktivit musí být však omezen vyloučením možných negativních dopadů na životní prostředí, především na hospodaření s vodou (regulace vodního režimu v krajině, péče o vodní zdroje, ochrana před škodlivými účinky vod, která je v některých lokalitách velmi výrazně limitována rozsahem zátopových území).

Sektorový operační program navazuje na dosavadní přijaté politiky a strategie NH, které pro jeho realizaci znamenají určité "mantinely", ve kterých se priority a k nim navrhovaná opatření mohou uskutečnit. Základem pro konzistenci tohoto dokumentu s trendy v NH, pokud jde o rozvoj venkova a multifunkční zemědělství, je vládou ČR přijatá:

Koncepce agrární politiky MZe na období před vstupem ČR do EU (2000)

Zásady regionálního rozvoje ČR (1998)

Zákon o podpoře regionálního rozvoje

Program obnovy venkova (1999)

Poziční dokument MZe ke kapitole č.7 - Zemědělství (1999)

Poziční dokument MMR ke kapitole č.21 - Hospodářská a sociální soudržnost (1999)

Implementační strategie pro oblast zemědělství (1999)

Implementační strategie pro oblast životního prostředí (2000)

Plán rozvoje zemědělství a venkova České republiky na období 2000 2006 (2000)

Konzultační dokument sektorové části Národního rozvojového plánu

Charakteristika současné ekonomické a sociální situace sektoru

V rozvoji venkova hrají podstatnou roli zemědělské aktivity. Zemědělství je hlavním garantem zaměstnanosti a péče o krajinu ve venkovském prostoru. V českém zemědělství se uskutečnily hluboké sociálně ekonomické přeměny zahájené počátkem 90. let. Za základní problémy českého zemědělství lze z pohledu vývoje po roce 1989 označit:

- Dlouhodobou a prakticky trvalou ztrátovost zemědělského sektoru v celém reformním období od roku 1989 související se spontánní liberalizací agrárního zahraničního obchodu.
- Mimořádně velké zadlužení většiny zemědělských podniků, včetně zadlužení vnitřního (půda, investice, odložená údržba, vynucené úspory nákladů), které není promítnuto v účetní evidenci.
- Dlouhodobě velmi nízkou návratnost kapitálu v důsledku nízké výnosnosti ve značném počtu oborů zpracovatelského (potravinářského) průmyslu, kde tento stav umocňují přetrvávající nadbytečné a nedostatečně modernizované výrobní kapacity.
- Existenční ohrožení rozhodující části současných zemědělských podniků, které při vyčerpání jejich rezerv vytváří reálné riziko jejich zániku a tím růstu sociálního napětí na venkově a jeho vylidňování, zejména v oblastech s nepříznivými podmínkami.
- Postupné narůstání neobdělávané půdy a degradace kulturní krajiny jako součásti národního bohatství.

- Nižší technologická konkurenceschopnost v agrárním sektoru, projevující se ve ztížených možnostech uplatnění českých agrárních výrobků na domácím trhu a v klesajícím agrárním vývozu.
- Pokles hrubé zemědělské produkce cca o 1/3 (na zhruba 45% úrovně produkce EU vztažené na hektar), způsobený jednak nárůstem dovozu dotovaných potravin ale také snížením domácí spotřeby
- Zaostávající regionální rozvoj zvláště v horských, podhorských a pohraničních oblastech

Přes tyto negativní skutečnosti má český agrární sektor řadu předpokladů a pozitivních jevů, které mohou být v budoucnu jeho komparativní výhodou. Mezi ty patří především:

- Postupné rozvíjení výroby a exportu některých agrárních komodit, u nichž lze předpokládat prosazení našich dlouhodobých komparativních výhod (např. obiloviny, řepka, případně při dostatečné modernizaci chovatelských a zpracovatelských technologií i vepřové maso, drůbeží maso, vejce a některé další vybrané výrobky s vyšší přidanou hodnotou).
- Postupná diverzifikace zemědělství do činností souvisejících s údržbou krajiny a dalšími environmentálními aktivitami, která může přispět ke vzniku nových pracovních příležitostí na venkově.
- Hlubší propojení zemědělství s vodním hospodářstvím ČR (ČR je rozvodím více evropských řek a má tak příležitost prosadit se v národním i mezinárodním měřítku jako garant kvalitní vody a veřejných služeb ve vodním hospodářství).
- Další možnosti diverzifikace zemědělství a zpracovatelského průmyslu do netradičních výrob specifického zboží, jako je využití obnovitelných zdrojů energie, výroba tzv. krajových specialit, regionálních či místních výrobků a provozování nezemědělských aktivit (finalizace surovin na farmách, rekreační a sportovní využití, agroturistika apod.).

SWOT analýza sektoru rozvoje venkova a multifunkčního zemědělství

Na základě komplexního hodnocení problémů českého zemědělství a venkova byla provedena SWOT analýza z hlediska možností jejich úspěšného multifunkčního rozvoje:

Silné stránky:

- prokazatelné a zdokumentované rozdělení území na intenzivní oblasti s výkonným výrobním zemědělstvím a na oblasti s extenzivním zemědělstvím, kde podnikání je orientováno především na péči o krajinu a rozvoj mimoprodukčních funkcí zemědělství,
- zkušenosti s velkovýrobními technologiemi a postupy hospodaření v intenzivních oblastech, včetně kvalifikovaných zaměstnanců,
- vyšší průměrná výměra zemědělských podniků,
- pozitivní průběh transformace z hlediska vývoje produktivity práce v sektoru,
- dostatečná úroveň znalostí, vyjma marketingových, u pracovníků managementu, a vědomí potřeby trvale udržitelného rozvoje venkova,
- atraktivita krajiny v extenzivních oblastech převážně horského a podhorského typu a její využitelnost pro rekreaci a aktivní trávení volného času, vysoký rekreační potenciál venkovských oblastí,
- významné velkoplošné chráněné oblasti (NP, CHKO) přírodní rezervace a kulturní památky,
- značná rozloha lesních porostů, přesahující třetinu území státu s významným zastoupením horských lesů,

- dostatečné vodní zdroje na většině území, dobrá vybavenost venkovských regionů elektřinou,
- zemědělství ČR tvoří součást poměrně vyspělého sociálně kulturního prostředí střední Evropy,
- transformace lesních podniků na podnikatelské subjekty a vzniklé konkurenční prostředí,
- téměř ukončený proces obnovy vlastnických práv k lesům,
- ekonomická efektivnost LH jako celku,
- přínos lesa jako obnovitelného zdroje, narůstající význam jeho mimoprodukčních funkcí.

Slabé stránky:

- nižší technicko-technologická konkurenceschopnost zemědělského sektoru a zpracovatelského průmyslu u některých oborů to i při nákladově srovnatelných výsledcích ve státech EU,
- neuspokojivý odbyt zemědělských výrobků, související zejména se zpožděním plateb za dodané zemědělské výrobky a s tlakem zahraničních obchodních řetězců na prvovýrobce a zpracovatele,
- ztráta pozic na zahraničních trzích, pokles renomé tradičních značek, absence silné vývozní organizace, trvalý pokles podílu domácích potravin na vnitřním trhu a nárůst záporného salda agrárního obchodu,
- nedostatečná koordinace činností a aktivit mezi jednotlivými podnikateli v zemědělství, nedostatečná koordinace rozvojových programů pro venkov
- zastaralost technického vybavení, neuspokojivá údržba budov, vnitřní zadlužení sektoru, především ve vztahu k půdní úrodnosti a jejího udržování, omezení využívání hnojiv a pesticidů, nedostatečná občanská vybavenost ve většině venkovských obcí
- nedostatek investičních zdrojů, vysoká zadluženost a omezený přístup k úvěrům pro zemědělské podniky
- nedostatek "startovacího" kapitálu pro nové aktivity
- nízká kapitálová propojenost zemědělských prvovýrobce se zpracovatelským průmyslem a obchodem s následným soustavným odlivem kapitálu ze zemědělství a venkovského prostoru
- nízká úroveň přidané hodnoty zemědělských výrobků,
- dosud nedostatečně rozpracovaná koncepce agrární politiky až na regionální úroveň,
- pomalé tempo restrukturalizace,
- rozšiřování ploch neobdělávané (včetně udržované) půdy,
- pomalá obnova a potřeba zintenzívnění prevence u území postižených přírodními kalamitami,
- nedostatečné právní vědomí zemědělských podnikatelů, dosud ne zcela stabilizovaný právní rámec pro zemědělské podnikání,
- velký počet soukromých vlastníků lesa malých výměr, proces sdružování v počátcích,
- nedostatečná ekologická stabilita lesních ekosystémů (setrvačnost působení imisních vlivů, dálkový přenos škodlivin, nepříznivá druhová a věková skladba části porostů),
- nízké využívání dřeva jako trvale obnovitelné suroviny,
- vysoký podíl lidské práce na nákladech v LH, nízká produktivita práce.

Příležitosti:

- restrukturalizace zemědělství za účelem zachování přírodních obnovitelných i neobnovitelných zdrojů, lepšího rozmístění zemědělské výroby za účelem zkvalitnění zemědělské produkce, podmínek ochrany a welfare zvířat a snížení nákladů na jednotku produkce, včetně zvýšení přidané hodnoty,
- podpora podnikání mladých zemědělců, ekologického zemědělství a malých a středních podnikatelů na venkově,
- možnosti využití zemědělských programů ochrany životního prostředí v souvislosti s Nařízením Rady č. 1257/99 (EEC)
- zefektivnění a modernizace technologických procesů v zemědělství, modernizace zpracovatelského průmyslu a restrukturalizace jeho kapacit,
- zavedení regionální certifikace výrobků,
- podpora a koordinace rozvoje partnerství při realizaci projektů rozvoje venkova, spolupráce s nezemědělskými podnikateli a chalupáři,
- poptávka po aktivitách multifunkčního zemědělství,
- zefektivnění multifunkční role lesů,
- existence vnějšího nástroje pozemkových úprav, k uskutečňování obnovy a tvorby krajiny a zvýšení její ekologické stability,
- posílení mimoprodukčních funkcí lesa státní podporou,
- sdružování vlastníků lesů malých výměr do efektivních celků,
- komunikace s veřejností zaměřená na význam lesa a na lesní produkty, zejména dřevo,
- význam lesního hospodářství jako příspěvku k rozvoji venkova,
- rozvoj vodního hospodářství a zkvalitnění vodohospodářské infrastruktury,
- schopnost družstevní výrobní struktury se adaptovat na tržní podmínky,
- využití regionálních zdrojů a možností k rozvoji multifunkčního zemědělství,
- rozvoj agroturistiky a venkovské pobytové turistiky,
- využití zemědělské produkce pro nepotravinářské využití a obnovitelné zdroje energií (ale doposud potlačeno stávající energetickou koncepcí ČR)
- zlepšení informačního systému o výrobě a odbytu zemědělských výrobků,
- výběr a rozmístění projektů na aktivity, které tvoří strategické pilíře rozvoje zemědělství včetně lesnictví a vodního hospodářství a jsou součástí předvstupních podpor v rámci programu SAPARD.

Rizika - ohrožení:

- stárnutí obyvatelstva na venkově zejména z oblastí se zhoršenými podmínkami,
- nedostatek pracovních příležitostí na venkově mimo agrární sektor,
- prohlubující se problémy v dopravní obslužnosti,
- chybějící technická infrastruktura na venkově,
- nedostatek disponibilního kapitálu u podnikatelských subjektů,
- nedostatek prostředků z rozpočtové kapitoly MZe (resp. MF) ke spolufinancování programů a projektů na ně navazujících, případně tzv. překlenovacích finančních prostředků nutných k "nastartování" projektů,
- nedostatek prostředků na prevenci přírodních katastrof,
- rozsáhlejší výskyt kalamitních těžeb,
- nepříznivý makroekonomický rozvoj celého národního hospodářství,
- pomalý proces restrukturalizace a modernizace v zemědělství, pomalá substituce neefektivních technologií zvyšujících nákladovost výroby, nevyužívané hospodářské budovy zatěžující režii podniků,

- nedostatečná podpora pozemkovým úpravám, zúrodnění půdy a zvelebení krajiny,
- erozní ohrožení půdy a zvyšování odtoků povrchových vod, nesladění technických a ekologických protipovodňových opatření
- nevhodná struktura lidských zdrojů v zemědělství (vysoký věkový průměr, strukturálně nevhodná kvalifikace pracovních sil),
- pokles zájmu o studijní zemědělské obory,
- nedostatečná a opožděná reakce na postupující globalizaci světového agrárního trhu, nejistá budoucnost podnikatelských subjektů,
- nedostatek prostředků na podporu mladých rodin ve venkovském prostoru.

Rozvojová strategie SOP Rozvoj venkova a multifunkčního zemědělství

Souhrnný cíl

Tato kapitola představuje de facto jádro SOP, a proto jí byla věnována maximální pozornost. Při formulování globálního cíle a strategických cílů bylo zapotřebí dát do souladu:

- cíle agrární, lesnické a vodohospodářské politiky, záměry regionálních rozvojových plánů a především zajistit návaznost na priority a opatření, která budou řešena již v předvstupním období, jejichž časový horizont bude vyžadovat zachování kontinuity řešení po vstupu ČR do EU. Jde např. o investice do zemědělských podniků, o opatření k trvale udržitelnému rozvoji venkova a adaptaci venkovských oblastí, které budoucí vývoj podmiňují apod.
- návaznost na analýzu nejen v rámci sektoru, uvedenou v kapitole 2, ale na kompletní analýzu obsaženou v souhrnné části Národního rozvojového plánu z hlediska komplexního pohledu na problémy národního hospodářství v ČR, protože nelze sektor rozvoje venkova a zemědělství úspěšně řešit bez znalosti problémů a možností národního hospodářství jako celku.

Za účelem dosažení cílů SOP rozvoje zemědělství a venkova bude české zemědělství stavět hlavně na dosažené dobré úrovni znalostí pracovníků, na vědomí potřeby trvale udržitelného rozvoje zemědělství a venkova, na vyšší průměrné výměře zemědělských podniků, na atraktivitě krajiny a její využitelnosti pro rekreaci a aktivní trávení volného času, na vysokém rekreačním potenciálu venkovských oblastí, na dostatku vodních zdrojů a rozloze lesních porostů. Hlavními oblastmi, které chceme zlepšit mimo jiné i prostřednictvím SOP jsou - zastaralost technického vybavení, nižší technologicko-technická konkurenceschopnost zemědělského sektoru a zpracovatelského průmyslu, zlepšení odbytu a zvyšování přidané hodnoty zemědělských produktů, nedostatek pracovních příležitostí na venkově mimo agrární sektor, dopravní obslužnost a infrastruktura na venkově a věková struktura pracovníků v zemědělství.

Cíl SOP vymezuje dostatečných prostor pro řešení problémů vyplývajících z analýzy sociálně ekonomických a demografických podmínek venkova s přihlédnutím k rozdílným přírodním podmínkám, které ovlivňují rozložení multifunkčního zemědělství na území ČR a zaměření jeho produkčních i mimoprodukčních funkcí.

Cílem SOP je zabezpečit trvale udržitelný rozvoj venkova v integraci se zemědělstvím, lesním a vodním hospodářstvím a uskutečnit tak adaptaci českého zemědělství na evropský model prostřednictvím multifunkčního. Konkurenceschopného zemědělství a lesnictví v regionální dimenzi při zkvalitnění venkovské infrastruktury, především vodohospodářské.

Strategické cíle

Cíl SOP bude dosažen prostřednictvím těchto strategických cílů:

- zachování a rozvoj venkovského prostředí a rozvoj venkovského osídlení, zvýšení zaměstnanosti ve venkovských regionech rozvojem drobného podnikání a služeb a hlubší propojení zemědělství s celkovým rozvojem venkova
- strategickým cílem pro rozvoj venkova v horských oblastech je zachování horské krajiny se všemi přírodními a kulturně historickými aspekty a udržení osídlení obyvatelstvem s plnohodnotným způsobem života.
- strategickým cílem u znevýhodněných oblastí s méně příznivými podmínkami je restrukturalizace a diverzifikace výroby, zlepšení ekonomické a sociální situace v těchto regionech a stabilizace osídlení.
- strategickým cílem pro malé oblasti je zachování rámce krajiny a zlepšení životního prostředí v těchto oblastech za účelem udržení příležitosti pro bydlení, rekreaci a turismus
- rozvoj multifunkčního zemědělství na co největší ploše, zahrnující zemědělství, potravinářství, lesní a vodní hospodářství, a který je zaměřený nejen na zemědělskou produkci, ale zejména na zajišťování mimoprodukčních funkcí, především údržbu krajiny, environmentální služby, nezemědělské činnosti a na ostatní služby související se zachováním trvale udržitelného rozvoje venkova,
- zvýšení a garance příjmů zemědělců k zajištění potřebné životní úrovně a snižování rozdílů mezi bohatšími a chudšími regiony,
- rozvoj životaschopných zemědělských podniků, které co nejlépe naplňují nové poslání a příležitosti zemědělství,
- prosazení dominantní role zemědělství na zachování a rozvoji venkovského prostředí a udržení osídlení venkova.

Další cíle, které budou v průběhu programovacího období od roku 2000 do roku 2006 spojeny s realizací strategie SOP a jejichž uskutečnění souvisí s reálnými možnostmi rozvoje venkovského prostoru včetně zemědělství, lze vytypovat jako specifické.

Specifické cíle

- rozvoj konkurenceschopné, environmentálně šetrné zemědělské výroby především v oblastech s příznivějšími podmínkami (zhruba na polovině zemědělského půdního fondu ČR),
- rozvoj zemědělství zaměřeného na extenzivní zemědělskou výrobu a na zajišťování služeb údržby krajiny a dalších environmentálních služeb, především v nepříznivých oblastech (zhruba na 49-50 % zemědělského půdního fondu ČR),
- transformace zemědělských činností do výroby netradičních zemědělských surovin pro nepotravinářské využití (potenciálně až do 20 % zemědělského půdního fondu ČR) a do nezemědělských činností v návaznosti na zpracovatelský průmysl,
- modernizace zemědělských a potravinářských podniků za účelem zvýšení přidané hodnoty a uvádění kvalitních, cenově dostupných, zdravotně nezávadných a řádně označených potravin na trh,
- restrukturalizace současných technologií chovu hospodářských zvířat, včetně podmínek jejich přepravy a porážení, při respektování podmínek jejich ochrany a welfare a vytváření příznivých podmínek pro ochranu zvířat a volně žijících druhů zvířat se zaměřením na tvorbu krajiny jako efekt působení multifunkčního zemědělství,
- dlouhodobá prosperita zemědělských podniků, přiměřené příjmy a důstojné pracovní a životní podmínky zemědělského obyvatelstva (postupné dosažení dostatečné úrovně přidané hodnoty na pracovníka v zemědělství a alespoň 5 % výnosnosti zemědělského kapitálu).

- podpora mladých farmářů do 40-ti let za účelem stabilizace osídlení v problémových, hospodářsky slabých oblastech
- zlepšování stavu lesních ekosystémů, uchování resp. zvyšování biodiverzity v lesích a rozvoj mimoprodukčních funkcí za současného zachování ekonomické efektivity lesního hospodářství

Strategie rozvoje

Strategie rozvoje sektoru vychází jednak z možností českého zemědělství, lesnictví a vodního hospodářství pokračovat v reformách započatých v předvstupním období, jednak z potřeb a doporučení EU, která byla konzultována a přijata v procesu screeningu legislativy.

V této souvislosti je možné konstatovat, že screening v oblasti strukturální a regionální politiky v zemědělství nebude vyžadovat žádné přechodné období a dosavadní průběh odpovídá postupu přijímání legislativy. Problematické je dosud řešení prodeje půdy cizincům, kde je navrhováno přechodné období do roku 2010 vzhledem k dosud nevyjasněným majetkoprávním vztahům.

Významnou součástí přijaté strategie je osvojení a realizace principů EU při naplňování cílů strukturální politiky, která v ČR v resortu MZe počítá s rozvojem multifunkčního zemědělství. Strategie k dosažení formulovaných cílů důsledně vycházejí z principů EU - programování, koncentrace, adicionalita, subsidiarita, partnerství, monitorování a dalších).

Vzhledem k tomu, že se SOP váže na prioritní opatření připravované k realizaci programu SAPARD, a to zejména v časovém období do předpokládaného vstupu ČR do EU (referenční datum 1.1.2003), budou pro budoucí SOP po vyhodnocení zkušeností využity struktury připravované pro tento program, zejména administrace projektu, institucionální zabezpečení (platební agentura, monitorovací výbory a výběrové komise pro SAPARD apod.).

Strategie sektoru úzce navazuje na Konceptci resortní politiky MZe na období před vstupem ČR do EU a v souladu s touto koncepcí podporuje harmonizaci s Evropským modelem zemědělství zejména proto, že zemědělství ČR je provozováno v sociálně kulturním prostředí střední Evropy a svým charakterem převážně podhorského a horského typu je spolu s větší částí Evropy zasaženo postupující liberalizací a globalizací světového agrárního trhu a zámořskou konkurencí. V souvislosti s postupným přibližováním se tomuto modelu, který je předmětem reformy popsaných v Agendě 2000 a podporovaném Evropskou komisí, pokračuje integrační proces ve venkovském prostoru ve smyslu hlavních směrů, ze kterých Evropský model zemědělství vychází a to:

- rozvoj multifunkčního zemědělství zaměřeného nejen na zemědělskou produkci, ale i na zajišťování služeb údržby krajiny, na další environmentální služby a na nezemědělské činnosti.
- zachování multifunkčního zemědělství na co největší ploše, při zachování příjmů zemědělců a snižování sociálně ekonomických rozdílů mezi regiony,
- existence životaschopných zemědělských podniků, které nejlépe naplňují nové poslání a společenskou úlohu zemědělství,
- hlubší propojení zemědělství s rozvojem venkova v souladu s nastoleným integračním procesem.

Priority a opatření obsažená v návrhu tohoto SOP odpovídají proto strategickým záměrům sektoru vymezeným agrární politikou a upřesněným na základě analytických prací, které předcházely tvorbě SOP. Strategie sektoru zemědělství, lesnictví a vodního hospodářství se v ČR zaměří zejména na:

- rozvoj konkurenceschopné, intenzivní, environmentálně šetrné zemědělské výroby především v oblastech s příznivějšími podmínkami (cca 50 % zemědělského půdního fondu ČR),

- rozvoj zemědělství zaměřeného více na extenzivní zemědělskou výrobu a ne zajišťování služeb údržby krajiny a dalších environmentálních služeb, především v oblastech s méně příznivými podmínkami,
- diverzifikaci zemědělských podniků i do výroby netradičních zemědělských surovin pro potravinářské využití (do 20 % zemědělského půdního fondu ČR) a do nezemědělských činností,
- zvýšení podílu regionálních a značkových výrobků,
- zachování komparativních výhod plynoucích z koncentrované zemědělské výroby při respektování environmentálních požadavků,
- modernizaci zemědělských a potravinářských podniků (zejména pro zajištění vyšší přidané hodnoty, kvality a zdravotní nezávadnosti potravin) a rozvoj efektivní struktury agrárního trhu,
- zvýšení podílu ekologického zemědělství z cca 3 % na 10 - 12 % objemu zemědělského půdního fondu ČR,
- prosperitu zemědělských podniků, přiměřené příjmy a důstojné životní a pracovní podmínky zemědělského obyvatelstva, dosažení dostatečné úrovně přidané hodnoty na pracovníka v zemědělství,
- zajištění spotřeby agrárních výrobků mírného pásma převážně z domácí produkce při vyrovnaném poměru mezi dovozy a vývozy těchto výrobků a při plnění mezinárodních dohod,
- zlepšení struktury výživy populace především zvýšením spotřeby mléčných výrobků, ovoce, zeleniny, rostlinných tuků a bílého masa,
- spoluúčast zemědělství a lesnictví na zachování a rozvoji venkovského prostředí a udržení osídlení venkova,
- zlepšování stavu lesních ekosystémů,
- uchování a zvyšování biodiverzity na pozemcích,
- rozvoj mimoprodukčních funkcí lesů,
- rozšíření využívání dřeva jako přírodní obnovitelné suroviny,
- péči o vodní toky a regulaci jejich režimu,
- řešení preventivních protipovodňových opatření,
- uspokojování potřeb uživatelů vody v trvale udržitelných mezích, zejména zajištění pitné vody pro veškerou populaci ČR a to i s přeshraničním dopadem,
- rozvoj vodohospodářských, lesnických a zemědělských opatření v oblasti péče o odtokové poměry v krajině a v oblasti regulace vodního režimu v půdě.

Po vstupu ČR do EU se počítá s převzetím podmínek pro využívání strukturálních fondů v regionální dimenzi, diferencované podle zaměření a priorit regionálních operačních programů tam, kde se jedná o průnik záměrů regionálních se sektorovými. Konkrétně v rozvoji venkova prostřednictvím EAGGF se počítá s uplatněním systému podpor v souladu s NR 1257/99. Strategie resortu MZe a celého sektoru bude v příštích letech zaměřena především na řešení strukturálních a regionálních problémů ve srovnání s dosavadním vývojem.

PŘÍLOHA Č. 6: AGENDA 21

1. Preamble

Část I. SPOLEČENSKÉ A EKONOMICKÉ ROZMĚRY

2. Mezinárodní spolupráce při urychlování udržitelného rozvoje v rozvojových zemích a související domácí politika
3. Boj proti chudobě
4. Změna vzorců spotřeby
5. Udržitelnost demografického růstu
6. Ochrana a podpora lidského zdraví
7. Podpora udržitelného rozvoje lidských sídel
8. Integrace životního prostředí a rozvoje do rozhodování

Část II.: UCHOVÁVÁNÍ A ŠETRNÉ VYUŽÍVÁNÍ ZDROJŮ A HOSPODAŘENÍ S NIMI VE PROSPĚCH ROZVOJE

9. Ochrana atmosféry
10. Integrovaný přístup k plánování a hospodaření s územními zdroji
11. Boj proti odlesňování
12. Péče o křehké ekosystémy: boj proti desertifikaci a suchu
13. Péče o křehké ekosystémy: udržitelný rozvoj horkých oblastí
14. Podpora udržitelného zemědělství a venkova
15. Uchování biodiverzity (biologické rozmanitosti)
16. Ekologicky vhodné využívání biotechnologií
17. Ochrana oceánů a všech druhů moří, včetně uzavřených a částečně uzavřených moří a pobřežních oblastí a ochrana, racionální využívání a rozvoj živých zdrojů v nich
18. Ochrana kvality a zásob sladkovodních zdrojů – aplikace integrovaných přístupů k rozvoji, využívání zdrojů vody a hospodaření s nimi
19. Environmentálně šetrnější nakládání s toxickými chemickými látkami, včetně prevence nezákonné mezinárodní přepravy toxických a nebezpečných produktů
20. Environmentálně šetrnější nakládání s nebezpečnými odpady, včetně prevence jejich nezákonné mezinárodní přepravy
21. Environmentálně šetrnější nakládání s pevnými odpady a otázky související s tekutými odpady
22. Bezpečně a environmentálně šetrnější nakládání s radioaktivními odpady

Část III. POSILOVÁNÍ ÚLOHY DŮLEŽITÝCH SKUPIN

23. Preamble
24. Celosvětová opatření pro zapojení žen do udržitelného a spravedlivého rozvoje
25. Děti a mládež v udržitelném rozvoji
26. Uznání a posilování úlohy domorodých obyvatel a jejich komunit
27. Posilování úlohy nevládních organizací, partnerů pro udržitelný rozvoj
28. Iniciativy místních úřadů na podporu Agendy 21
29. Posilování úlohy pracujících a jejich odborových organizací
30. Posilování úlohy podnikání, obchodu a průmyslu

- 31. Vědecká a technická obec
- 32. Posilování úlohy zemědělců

Část IV.: PROSTŘEDKY IMPLEMENTACE

- 33. Finanční zdroje a mechanismy
- 34. Přenos environmentálně šetrnějších technologií, spolupráce a vytváření potenciálu
- 35. Úloha vědy v udržitelném rozvoji
- 36. Podpora vzdělávání, veřejného povědomí a odborného školení
- 37. Národní mechanismy a mezinárodní spolupráce při vytváření potenciálu v rozvojových zemích
- 38. Mezinárodní institucionální opatření
- 39. Mezinárodní právní nástroje a mechanismy
- 40. Informace pro rozhodování

PŘÍLOHA Č. 7: DEKLARACE Z RIO DE JANEIRA O ŽIVOTNÍM PROSTŘEDÍ A ROZVOJI

Preambule Konference OSN o životním prostředí a rozvoji, která se sešla v Rie de Janeiru ve dnech 3. až 14. června 1992, potvrzující Deklaraci konference OSN o životním prostředí přijatou ve Stockholmu 16. června 1972, a ve snaze na tuto deklaraci navázat, s cílem vytvořit nové a spravedlivé partnerské vztahy v globálním měřítku, novou úroveň spolupráce mezi státy, klíčovými sférami společnosti a lidem, hledajíc cestu k mezinárodním dohodám, které by respektovaly zájmy všech lidí a chránily nedělitelnost globálního spojení životního prostředí a rozvoje, uznávajíc nedělitelnost a vzájemnou závislost všeho na Zemi, která je naším domovem, prohlašuje, že:

Zásada 1

Lidské bytosti stojí v ohnisku zájmu o trvale udržitelný rozvoj. Mají právo na zdravý a produktivní život, který je v souladu s přírodou.

Zásada 2

V souladu s Chartou OSN a se zásadami mezinárodního práva mají státy plné právo užívat své vlastní zdroje ve shodě s vlastní politikou péče o životní prostředí a rozvoj, a zároveň jsou zodpovědné za to, aby činnosti, které spadají pod jejich jurisdikci nebo kontrolu, nepoškozovaly životní prostředí jiných států nebo území, která pod jejich státní jurisdikci nespádají.

Zásada 3

Právo na rozvoj musí být naplňováno tak, aby odpovídalo potřebám současných a budoucích generací, pokud jde o stav životního prostředí.

Zásada 4

V zájmu dosažení trvale udržitelného rozvoje musí ochrana životního prostředí tvořit nedílnou součást procesu rozvoje a nemůže být chápána odděleně.

Zásada 5

Všechny sáty a všechny národy musí spolupracovat na základním úkolu - odstranění chudoby, což je neodmyslitelný předpoklad pro trvale udržitelný rozvoj; musí spolupracovat tak, aby se zmenšovaly rozdíly v životní úrovni a aby se více vycházelo vstříc potřebám většiny lidí na zeměkouli.

Zásada 6

Obzvláštní pozornost musí být věnována zvláštnímu postavení a potřebám rozvojových zemí, především těch nejméně rozvinutých a těch, jež jsou v oblasti životního prostředí nejzranitelnější. Mezinárodní akce na poli životního prostředí a rozvoje by též měly odpovídat zájmům a potřebám všech zemí.

Zásada 7

Státy musejí spolupracovat v duchu globálního partnerství tak, aby bylo možné uchovávat, chránit a obnovovat zdraví a integritu ekosystémů na zemi. Vzhledem k odlišné míře, jíž státy přispívají ke globálnímu zhoršování stavu životního prostředí, mají tyto státy společnou, ale diferencovanou zodpovědnost. Vyspělé země uznávají

svou odpovědnost za snahu o trvale udržitelný rozvoj, berouce v úvahu důraz, který jejich společnosti kladou na otázky globálního životního prostředí s ohledem na technologické a finanční zdroje, které mají k dispozici.

Zásada 8

S cílem dosáhnout udržitelného rozvoje a lepší kvality života pro všechny lidi by státy měly omezit a vyloučit neudržitelné modely výroby a spotřeby a zavádět vhodná demografická opatření.

Zásada 9

Státy by měly spolupracovat tak, aby byly posíleny jejich vlastní schopnosti dosáhnout trvale udržitelného rozvoje; budou proto zvyšovat vzájemné porozumění formou výměny vědeckých a technologických poznatků, klást důraz na rozvoj, přizpůsobování, rozšiřování a transfer technologií. Včetně technologií nových a inovovaných.

Zásada 10

Otázky životního prostředí se nejlépe řeší za účasti všech zainteresovaných občanů na všech úrovních. Na národní úrovni musí mít každý jednotlivec řádný přístup k informacím týkajícím se životního prostředí, které jsou v držení úřadů, včetně informací o nebezpečných látkách a činnostech probíhajících v jejich společenství; musí mít také možnost se podílet na rozhodovacím procesu. Státy musejí podporovat a napomáhat rozvoji vědomí a účasti veřejnosti tím, že budou v širokém měřítku zpřístupňovat informace. Musí být umožněn efektivní přístup k právním a administrativním aktům, včetně vyrovnání a odškodnění.

Zásada 11

Státy musejí vytvořit účinnou legislativu týkající se životního prostředí. Ekologické normy, cíle a priority řízení péče o životní prostředí by měly odrážet ty kontexty životního prostředí a rozvoje, ke kterým se vztahují. Normy používané v jedné zemi nemusejí být vhodné pro jiné země, především pro země rozvojové, neboť jim mohou způsobit nečekané ekonomické a sociální výdaje.

Zásada 12

Státy by měly spolupracovat s cílem vytvořit opěrný a otevřený mezinárodní ekonomický řád, který by vedl ve všech zemích k ekonomickému růstu a trvale udržitelnému rozvoji, a tím by umožnil lepší řešení problémů poškozování životního prostředí. Ekologicky cílená opatření v obchodní politice by neměla být prostředkem svévolné nebo neoprávněné diskriminace nebo skrytého omezování mezinárodního obchodu. Je třeba se vyhýbat jednostranným akcím, jejichž cílem je vypořádat se s ekologickými dopady, které jsou mimo jurisdikci dovážející země. Environmentální opatření řešící globální ekologické problémy nebo problémy přesahující hranice států by měla být pokud možno přijímána na základě mezinárodního konsenzu.

Zásada 13

Státy musejí vytvořit vlastní právní systém týkající se závazků a náhrad poskytovaných obětem znečištění nebo jiných ekologických škod. Státy musejí také urychleně a rozhodnějším způsobem spolupracovat na dalším rozvíjení mezinárodního práva týkajícího se závazků a náhrad za negativní účinky ekologických škod způsobených oblastem mimo jurisdikci těchto států aktivitami provozovanými v rámci jejich vlastní jurisdikce nebo kontroly.

Zásada 14

Státy by měly rozvíjet účinnou spolupráci s cílem znesnadnit nebo zabránit přemísťování a přenosu aktivit a látek, které způsobují vážné ekologické škody, nebo jsou pokládány za škodlivé lidskému zdraví.

Zásada 15

Státy musí za účelem ochrany životního prostředí přijímat podle svých schopností preventivní přístupy. Tam, kde hrozí vážná nebo nenapravitelná škoda, nesmí být nedostatek vědecké jistoty zneužit pro odklad účinných opatření, která by mohla zabránit poškození životního prostředí.

Zásada 16

Státní úřady by měly usilovat o to, aby výdaje na životní prostředí braly v úvahu mezinárodní souvislosti, aby byly využívány ekonomické nástroje a aby bylo dodržováno pravidlo, že náklady související se znečištěním by měl v zásadě nést znečišťovatel; přitom by měl být brán ohled na veřejný zájem a neměly by být narušovány mezinárodně obchodní vztahy a investiční aktivity.

Zásada 17

Hodnocení vlivu činností na životní prostředí (EIA) jako nástroj uplatňovaný na celostátní úrovni musí být aplikováno na ty navrhované aktivity, které by pravděpodobně mohly mít závažný negativní dopad na životní prostředí a které jsou předmětem rozhodování odpovídajících státních orgánů.

Zásada 18

Státy musejí okamžitě uvědomit druhé státy o jakékoli přírodní katastrofě, která by pravděpodobně mohla vyvolat náhlé škodlivé účinky na životním prostředí těchto států. Mezinárodní společenství musí vynaložit veškeré úsilí, aby pomohlo zemím takto postiženým.

Zásada 19

Státy musejí předem a včas uvědomit a řádně informovat druhé - potenciálně postižené - státy o aktivitách, které mohou mít závažné negativní ekologické účinky přesahující hranice státu, a musejí s těmito státy včas a v dobré víře věc konzultovat.

Zásada 20

Ženy sehrávají důležitou úlohu v péči o životní prostředí a v rozvoji. Jejich plné uplatnění je tedy zásadní podmínkou pro dosažení trvale udržitelného rozvoje.

Zásada 21

Tvůrčí schopnosti, ideály a odvaha mladých lidí v celém světě musí být mobilizovány s cílem vytvořit globální partnerství, jež by umožnilo dosažení udržitelného rozvoje a zajištění lepší budoucnosti pro všechny lidi.

Zásada 22

Domorodé obyvatelstvo a jeho společenství a další místní společenství hrají díky svým znalostem a tradičním zvyklostem důležitou roli v ochraně a rozvoji životního prostředí. Státy by měly uznávat a podporovat jejich identitu, kulturu a zájmy, a tak jim umožnit zapojení do úsilí o dosažení trvale udržitelného rozvoje.

Zásada 23

Životní prostředí a přírodní zdroje utlačovaných, ovládaných a okupovaných národů musejí být chráněny.

Zásada 24

Válečné aktivity jsou pro udržitelný rozvoj nutně destruktivní. Proto musejí státy i v dobách ozbrojených konfliktů respektovat mezinárodní právo zajišťující ochranu životního prostředí a v případě potřeby spolupracovat na jeho dalším rozvoji.

Zásada 25

Mír, rozvoj a ochrana životního prostředí jsou na sobě vzájemně závislé a neoddělitelné

Zásada 26

Státy musejí řešit své spory týkající se životního prostředí mírovou cestou a vhodnými prostředky v souladu s Chartou OSN.

Zásada 27

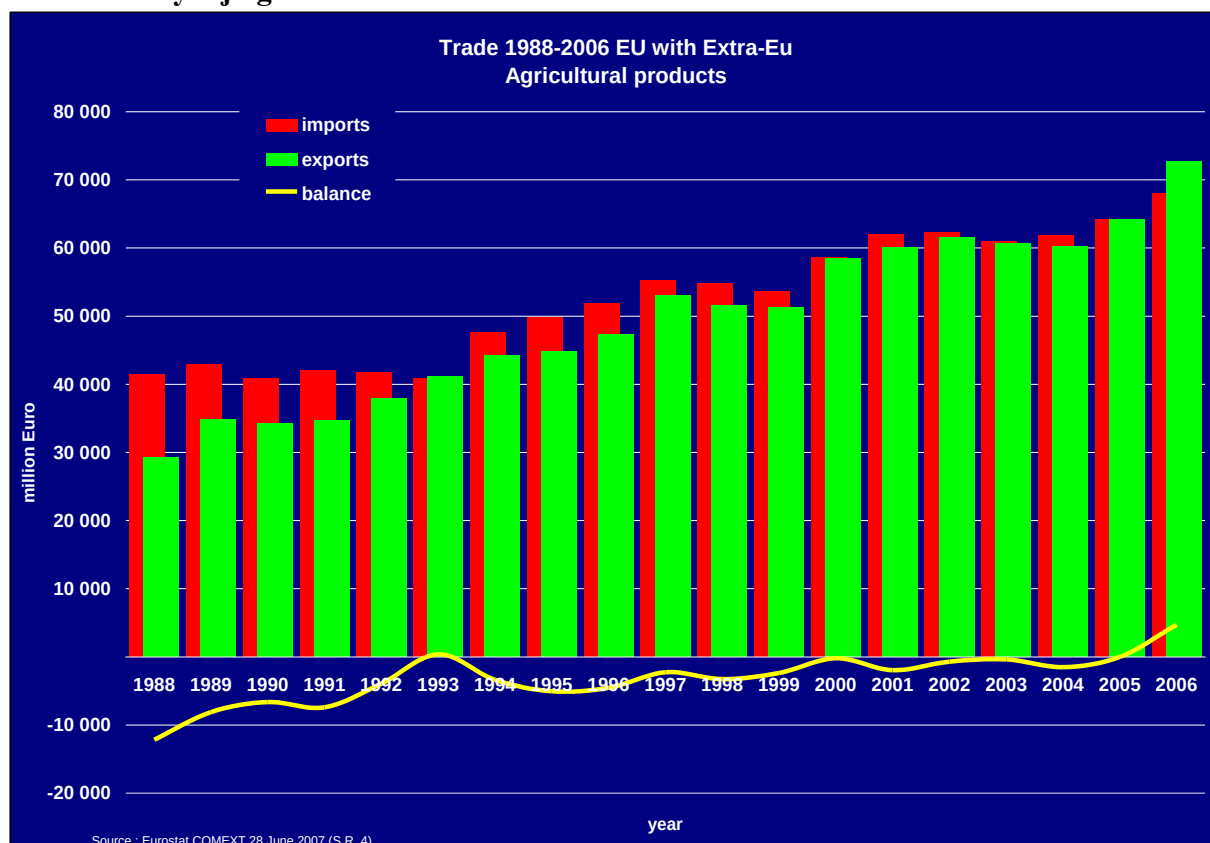
Státy a národy musejí v dobré víře a v duchu partnerství spolupracovat na plnění zásad zakotvených v této Deklaraci a na dalším rozvíjení mezinárodního práva v oblasti trvale udržitelného rozvoje.

PŘÍLOHA Č. 8: LIBERALIZACE SVĚTOVÉHO AGRÁRNÍHO OBCHODU Z POHLEDU ZEMÍ EU

Postavení EU na světovém trhu s agrární a potravinářskou produkcí

Evropská unie jakožto ekonomicko politické seskupení dnes již 27 evropských zemí, představuje vedle takových agrárních gigantů jakými jsou USA, Kanada, Austrálie, Čína, Indie a Brazílie velmi významnou hybnou sílu v oblasti světové agrární soustavy. Země EU patří mezi nejvýznamnější agrární producenty a rovněž jsou významnými hráči na světovém trhu s agrární produkcí. V roce 2006 hodnota obratu agrárního obchodu zemí EU dosáhla přibližně 140 miliard EURO, přičemž hodnoty unijního exportu a importu jsou si velmi blízké a výsledné saldo agrární obchodu je téměř vyrovnané. Z následujícího grafu č. 1 vyplývá vývoj základních ukazatelů spjatých s agrárním zahraničním obchodem zemí EU v letech 1988 – 2006.

Graf č. 1 - Vývoj agrárního zahraničního obchodu zemí ES/EU v letech 1988 - 2006

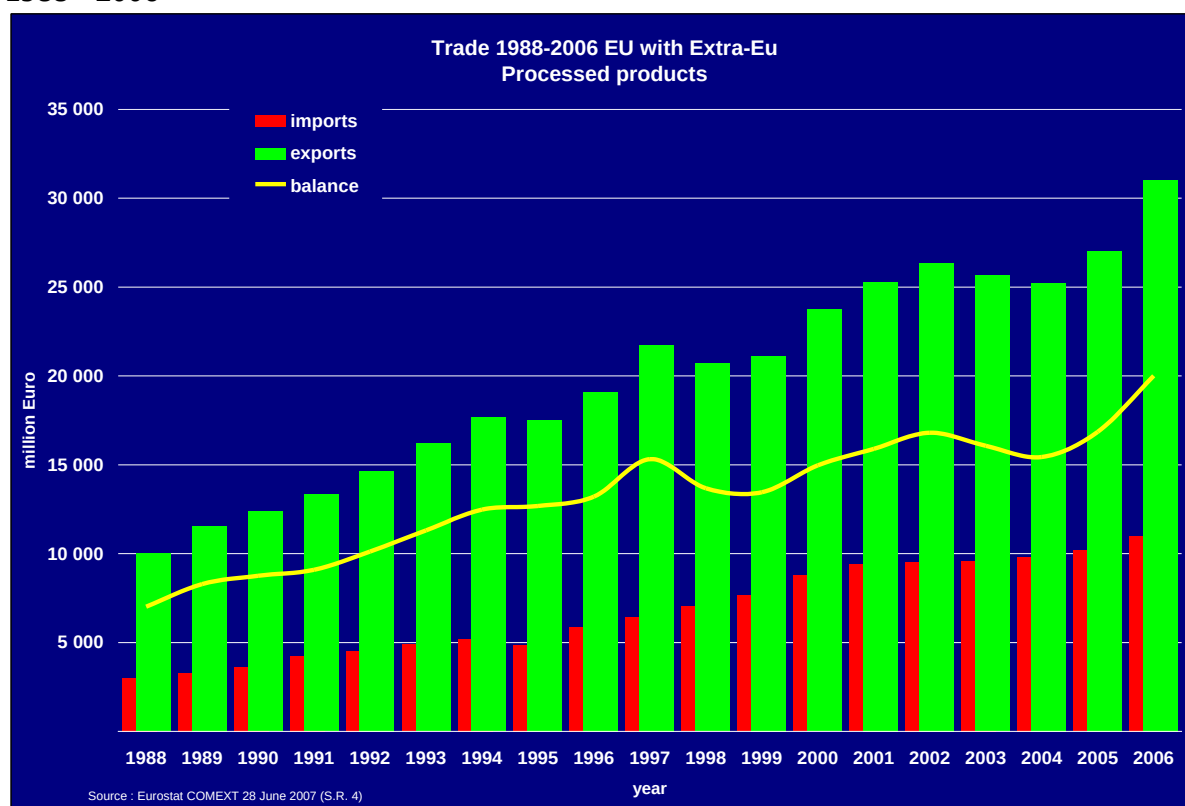

Zdroj: EUROSTAT, COMEXT

Na grafu je možno vidět, že záporné saldo agrárního obchodu zemí EU bylo v průběhu sledovaných let postupně eliminováno. Zatímco v roce 1988 hodnota agrárního importu převyšovala hodnotu agrárního exportu o více než 10 mld. EURO, v roce 2006 to již byla

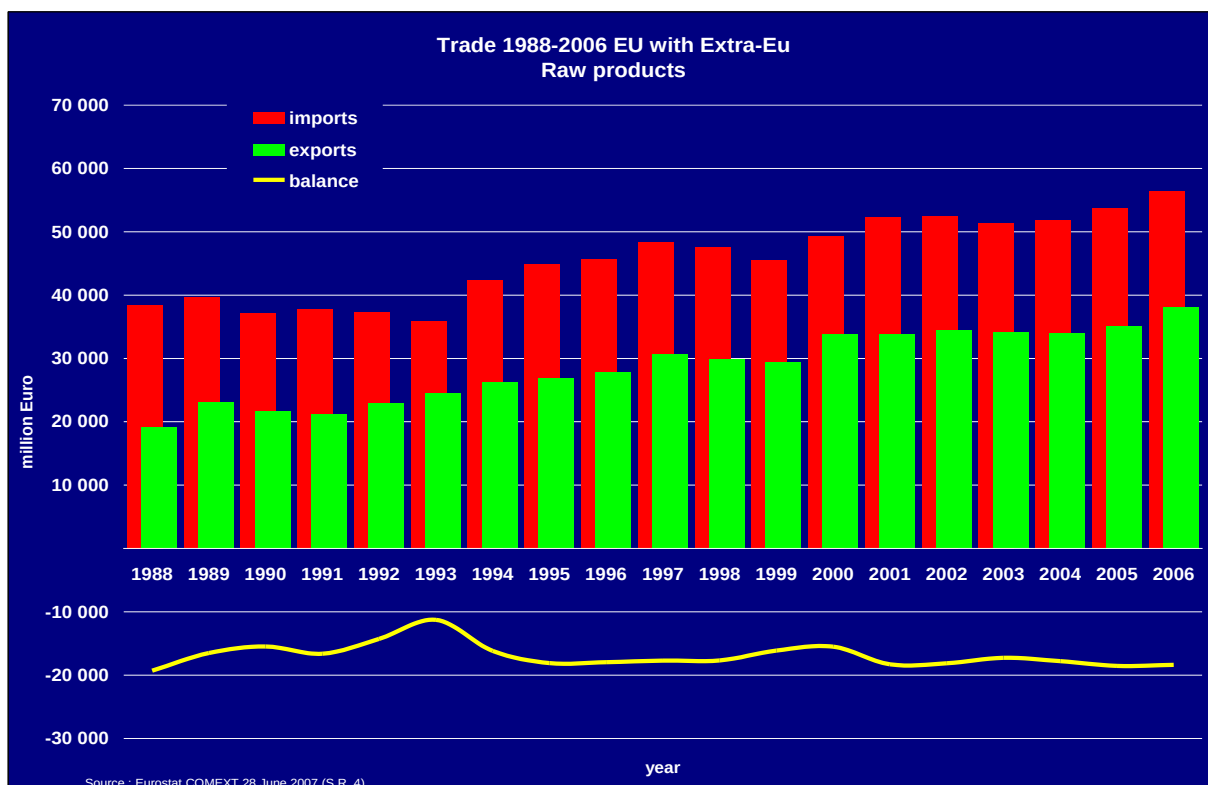
výsledná hodnota agrárního exportu, která převyšovala hodnotu agrárního importu o přibližně 5 mld. EURO. Důsledkem tohoto vývoje byl fakt, že ačkoliv v průběhu let 1988 – 2006 docházelo k průběžnému nárůstu jak hodnoty importů tak i hodnoty exportů, tempo růstu hodnoty exportu velmi výrazně převyšovalo tempo růstu hodnoty importů během celého sledovaného období. Následující dva grafy (grafy č. 2 a č. 3) pak ilustrují elementární strukturu agrárního obchodu zemí ES/EU. Z grafů vyplývá, že země EU v současné době exportují jak zpracované agrární produkty (více než 30 mld. EURO v roce 2006) tak i primární suroviny (necelých 40 mld. EURO v roce 2006). Zatímco suroviny dominují pouze minimálně nad zpracovanými produkty v rámci celkové komoditní struktury exportu zemí EU, v případě komoditní struktury agrárního importu lze zkonstatovat, že zde dominuje import agrárních surovin (více než 55 mld. EURO v roce 2006) nad importem zpracovaných produktů (cca 10 mld. EURO v roce 2006) velmi výrazně. Z grafů pak logicky vyplývá, že zatímco v případě obchodu se zpracovanými produkty mají země EU dlouhodobě kladnou obchodní bilanci, v případě obchodu s agrárními surovinami je pak bilance obchodu zemí EU výrazně záporná.

Graf č. 2 - Vývoj extra-obchodu zemí EU se zpracovanými agrárními produkty v letech 1988 - 2006

Zdroj: EUROSTAT, COMEXT

Graf č. 3 - Vývoj extra-obchodu zemí EU s nezpracovanou agrární produkcí v letech 1988 - 2006

Zdroj: EUROSTAT, COMEXT

Všeobecně lze konstatovat, že v současné době jsou země EU největším světovým exportérem a zároveň i importérem v oblasti agrární produkce. Vedle toho, že je EU nejvýznamnějším hráčem na poli světového obchodu s agrární produkcí, je i nejvýznamnějším obchodním partnerem pro řadu rozvojových zemí světa. Evropská Unie obchoduje s rozvojovými zeměmi na základě celé řady preferenčních dohod, které umožňují mnoha rozvojovým zemím přístup na trhy zemí EU. Mezi nejvýznamnější iniciativy, které země EU vyvíjí ve vztahu k rozvojovým zemím patří bezesporu dohody mezi zeměmi EU a zeměmi ACP (Afrika, Pacifik, Karibik), dále pak sem patří GSP (General system of preferences - všeobecný systém preferencí) a rovněž je nutno zmínit existenci iniciativy EBA (Everything but Arms – všechno kromě zbraní). Všechny tyto dohody a iniciativy umožňují rozvojovým zemím téměř neomezený přístup na evropský trh s agrární produkcí. Omezení platí pouze v případě některých klíčových komodit, které si země EU chrání, neboť jsou klíčové pro stabilitu agrárního trhu a systému SZP zemí EU. Při uplatňování preferenčního přístupu na trh zemí EU se velmi přísně kontroluje původ zboží. Pokud dané zboží nepochází (nebylo vyrobeno) z území preferenčního partnera nesmí být exportováno na trh zemí EU za podmínek stanovených v preferenčních dohodách. Pokud se příslušná země pokusí klamat příslušné orgány zemí EU, může to pak být i důvodem k ukončení dohody garantující příslušné zemi preferenční přístup na evropský trh.

Postoje a politika zemí EU ve vztahu k zemědělství

Dříve než začneme detailněji hovořit o pozici zemí EU v rámci systému světového obchodu s agrární produkcí a o celkovém vztahu zemí EU k WTO, je nutno zmínit základní postuláty ze kterých se v současné době odvíjí veškerá politika zemí EU ve vztahu k agrárnímu sektoru. Je nutno zmínit, že to jsou právě tyto postoje, které odlišují postoj zemí EU od postoje celé řady ostatních zemí světa. Jde zejména o to, že zatímco v případě mnoha ekonomik je jejich postoj k agrárnímu sektoru orientován na zisk, v případě zemí EU je zisk (v peněžním vyjádření) až na druhém místě. Na prvním místě z hlediska priorit zemí EU je trvale udržitelný agrární sektor, který přispívá k optimálnímu rozvoji nejen ekonomiky, ale i společnosti a životního prostředí. Z tohoto úhlu pohledu bychom pak tedy mohli vyjmenovat následující pilíře Evropského modelu zemědělství:

- produkce kvalitních výrobků (preference kvality před kvantitou),
- produkční metody šetrné k životnímu prostředí,
- zemědělství jakožto hybná síla rozvoje venkova,
- konkurenceschopný agrární systém ,
- minimalizovat negativní dopady SZP na světový trh.

Dále je nutno zmínit, že je to právě agrární obchod prostřednictvím, kterého země EU velmi výrazně zasahují do vývoje ekonomiky celé řady zejména rozvojových zemí světa. S tím jak se měnily priority SZP zemí EU docházelo i ke změně postavení zemí ES respektive EU k problematice světového trhu se zemědělskými produkty. Zatímco v 60. letech 20. století v době vzniku SZP jejím hlavním cílem bylo prostřednictvím politiky podpory farmářských cen zajistit stabilní objem domácí nabídky, zlepšení produktivity agrárního sektoru, stabilizace trhu s agrární produkcí a podpora příjmů farmářů, během následujících let se priority SZP začaly velmi výrazně měnit vlivem velmi výrazného nárůstu domácí produkce. Výsledkem podpůrných programů, které měly za cíl zajistit nárůst agrární produkce v zemích ES/EU bylo, že tyto země se během pouhých třech desítek let dostaly z pozice čistého importéra (závislého na importech značného množství potravin) do pozice téměř čistého exportéra, který velmi výrazně prostřednictvím své poptávky, ale i nabídky je schopen ovlivnit situaci na světovém trhu – respektive prostřednictvím množství poptávaného a zároveň i nabízeného zboží jsou země uplatňující SZP schopné ovlivnit úroveň světových cen celé řady komodit (např. cukr, obilí, mléko, hovězí maso, sýry, máslo, víno, rýže atd.).

Jak plyne z výše uvedeného, nástroje SZP se během několika let ukázaly být velmi účinnými, dokonce se ukázalo, že kromě toho, že napomohly k naplnění cílu SZP tak jejich vedlejším efektem je i negativní dopad obrovského agrárního potenciálu zemí EU na ostatní zejména rozvojové země světa, které nedisponují potřebnými finančními prostředky, kterými by byly schopny efektivně čelit agrární politice zemí ES/EU, která je dotována prostřednictvím příjmů generovaných jinými odvětvími ekonomiky zemí ES/EU. Společná zemědělská politika prošla od doby svého založení celou řadou změn.

V 70. a 80. letech 20. století se v důsledku velmi výrazného nárůstu produkce objevily první snahy kontrolovat objem realizované produkce. To se mělo realizovat prostřednictvím snížení výdajů SZP, redukcí přebytků a omezením mezinárodního napětí. Reforma z roku 1992 pak prostřednictvím redukce cen a kompenzací farmářům měla za cíl naplnění závazků zemí ES/EU ve vztahu k Uruguayskému kolu GATT. Následná reforma nazvaná Agenda 2000 pak měla za cíl pokračovat ve snižování garantovaných cen a omezení kompenzací poskytovaných agrárnímu sektoru. Cílem bylo identifikovat nový model evropského zemědělství, podpořit rozvoj venkova, ochrana životního prostředí a zvýšení konkurenceschopnosti zemědělství členských zemí. Současná reforma z roku 2003 je pak postavená na myšlence podpory příjmu farmářů tím, že dojde k odpojení dotací od objemu realizované produkce prostřednictvím tzv. jednotné platby na farmu (Single Farm Payment). Tento nový přístup pak tvoří jádro reformy Společné zemědělské politiky EU z roku 2003 v oblasti domácích podpor. Cílem reformy je pak zvýšení tržní orientace evropského zemědělství, zajistit důstojnou úroveň příjmů v zemědělství, brát více v potaz zájmy spotřebitelů, přispívat ke zlepšení stavu životního prostředí a v neposlední řadě rovněž přispívat k plnění závazků zemí EU ve vztahu k jednáním v rámci „Rozvojové agendy z Doha“, která v posledních letech probíhá na půdě WTO. Následující tabulka č. 1 stručně nastiňuje vývoj Společné zemědělské politiky respektive vývoj jejich priorit od šedesátých let 20. století až po současnost.

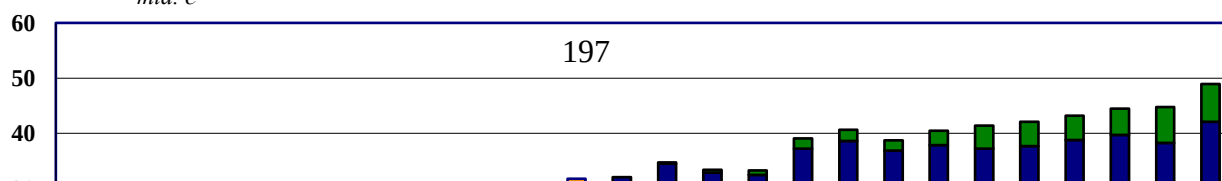
Tabulka č. 1 – SZP: vývoj od minulosti do současnosti

60. léta - vznik SZP	70. – 80. léta 20. století	1992 Reforma SZP	Agenda 2000	2003 SZP reforma
Podpora Cen Zajistit stabilní úroveň nabídky, Zlepšit produktivitu výroby, Stabilizovat trhy, Zajistit příjmy zemědělcům	Kontrola produkce Snížení výdajů, Omezení produkce přebytků, Snížení mezinárodního napětí	Redukce cen a kompenzací Naplnění závazků plynoucích z jednání GATT, Stabilizace rozpočtu, Ochrana příjmů, Zvýšení konkurenceschop nosti	Pokračování redukce cen a kompenzací Identifikovat model zemědělství EU, Rozvoj venkova, Ochrana životního prostředí, Zvýšení konkurenceschopn osti	Jednotná platba na farmu Zvýšení tržní orientace, Pozornost věnovaná zájmům spotřebitelů, Životní prostředí jako jedna z priorit, Zajištění příjmů zemědělcům, Snaha naplnit závazky plynoucí z členství ve WTO a rovněž z jednání v rámci Doha agendy

Zdroj: Evropská komise

Následující graf č. 4 pak podrobně ilustruje vývoj výdajů na společnou zemědělskou politiku v letech 1980 až do roku 2005. Z grafu vyplývá, že za sledovaného období se výdaje na SZP zvýšily více než čtyřnásobně, z více než 11 mld. EURO v roce 1980 na více než 49 mld. EURO v roce 2005. Ještě zajímavější než samotný vývoj hodnoty výdajů na Společnou zemědělskou politiku, je vývoj struktury výdajů. Zatímco na začátku sledovaného období hlavní objem výdajů SZP tvořily pouze výdaje na podporu exportu (cca 50,3 % celkových výdajů v roce 1980) a podporu trhu (cca 49,7 % celkových výdajů v roce 1980), v průběhu následujících let se vlivem reformního úsilí struktura výdajů začala značně měnit. Podíl výdajů spojených s podporou trhu a podporou exportu poklesl během následujících let na přibližně 17% (údaje za rok 2005) a naopak došlo k velmi výraznému nárůstu podílu výdajů na přímou pomoc do zemědělství (tyto výdaje se objevily poprvé v roce 1992 v souvislosti s novou reformou SZP) a na politiku rozvoje venkova (ta se poprvé objevila ve výdajích na SZP v roce 1995). V roce 2005 se podíl výdajů na přímou podporu zemědělství vyšplhal na cca 69% celkových výdajů SZP, podíl výdajů na rozvoj venkova dosáhl přibližně 14% a naopak podíl výdajů na exportní podpory a podporu trhu poklesl na pouhých 6% respektive 11%.

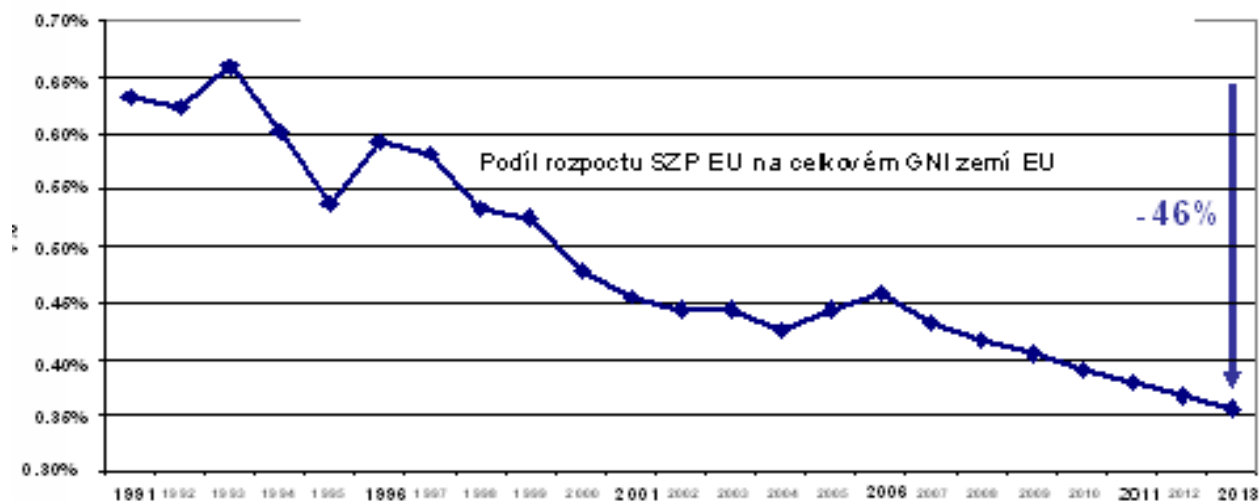
Graf č. 4 - Vývoj výdajů SZP ES/EU
mld. €

Zdroj: Evropská komise

Ačkoliv výdaje na SZP respektive rozvoj venkova trvale rostou, jejich podíl na celkovém rozpočtu zemí EU se pomalu snižuje. Rovněž dochází i kvýraznému poklesu podílu výdajů na SZP ve vztahu k hrubému národnímu příjmu (GNI) zemí EU. Zatímco v letech 1990-1992 se podíl výdajů na SZP pohyboval na úrovni 0,63% GNI zemí EU, v letech 2005-2006 to bylo již jen 0,45% a plánovaný výhled do roku 2013 počítá již jen s podílem cca 0,35%.

Graf č. 5 - Podíl výdajů zemí EU na SZP na celkovém hrubém národním příjmu zemí EU v letech 1991 – 2013 ve stálých cenách roku 2004

Zdroj: Evropská komise

Postoj zemí EU k liberalizaci světového obchodu

Co se týče postoje zemí EU k světovému procesu liberalizace agrárního obchodu, je nutno zdůraznit, že země EU tento proces plně podporují. Pouze zde dochází k určitým sporům s ostatními partnery co se týče „rychlosti“ a „úrovně“ procesu liberalizace. V zásadě je však možno tvrdit, že země EU plně podporují plán liberalizace agrárního obchodu postavený na v současnosti projednávaných třech pilířích liberalizace, kterými jsou: přístup na trh, exportní soutěž, úroveň poskytovaných domácích podpor.

V případě exportní soutěže země EU souhlasí s návrhem eliminovat veškeré exportní subvence poskytované za účelem podpory prodeje agrárních přebytků. Svou ochotu ustoupit v této otázce však země EU podmiňují ochotou ostatních partnerů stanovit jasná pravidla pro činnost státních exportních společností (např. Kanada, Austrálie, Nový Zéland), dále pak stanovit pravidla pro poskytování exportních úvěrů a záruk a rovněž stanovit pravidla pro poskytování potravinové pomoci (za účelem omezování jejího zneužívání některými zeměmi např. USA). EU, která sama poskytuje přes 75% hodnoty veškerých subvencí je ochotna odbourat veškeré subvence a to do konce roku 2013. Země EU již odstartovaly tento proces odbourávání exportních subvencí v průběhu Uruguayského kola GATT a je nutno zdůraznit, že během posledních více než deseti let došlo z jejich strany k více než 80% redukci poskytovaných podpor. V současné době 3/4 všech výdajů EU na vývozní subvence směřují do sektoru cukru a mléčných výrobků.

Graf č. 6 - Vývoj hodnoty poskytovaných exportních subvencí v letech 1992 až 2005

Zdroj: Evropská komise

Dalším významný fenoménem spjatým s liberalizací agrárního obchodu je otázka přístupu na trh. V rámci Uruguayského kola GATT byla základním krokem ke zlepšení přístupu na trh tak zvaná **tarifikace**, tj. převedení nejrůznějších netarifních překážek obchodu

na cla. Všechna cla zemědělských výrobků byla vázána a podrobena snižování. Průměrné (nevážené) snižování bylo stanoveno u rozvinutých zemí na 36 %, přičemž bylo stanoveno i minimální snížení (15 % u rozvinutých zemí). Obava o zachování obchodních toků u výrobků, kde proběhla tarifkace, vedla k povinnosti otevřít pro tyto výrobky **smluvní celní kvóty** s nízkým clem v rozsahu skutečného dovozu (**běžný přístup, Current Access**), nejméně však v rozsahu 5 % domácí spotřeby (**minimální přístup, Minimum Access**). Rovněž byl sjednán operativní nástroj ke zvládnutí případného prudkého nárůstu dovozu — **zvláštní ochranné opatření (Special Safeguard — SSG)**, buď pro případ nárůstu dovozu nebo poklesu dovozní ceny. **Stávající negociace v rámci „Rozvojové agendy z Doha“** (dále jen DDA) předpokládají další podstatné zlepšení přístupu na trh. Postupně bylo dosaženo shody, že snižování cel bude provedeno pásmovým vzorcem: vázaná cla se roztrídí podle procentní výše do pásem (pozn.: V zemědělství často používaná specifická a jiná nevalorická cla byla pro účely zatřídění přepočítána na jejich ad valorem ekvivalenty — AVEs). Jednotlivým (čtyřem) pásmům pak je přiřazeno procentní snížení cla, přičemž sazby zařazené do pásem s vyšší hodnotou budou sníženy více. Problémem stávající etapy negociací je, že stále existují min. čtyři různé základní návrhy na stanovení míry příslušného snížení cel. Má být také stanovena nejvyšší přípustná hodnota cla (**Capping**). Závazky se týkají vázaných cel. U vyspělých zemí je rozdíl mezi vázanými a používanými cly většinou malý, u rozvojových zemí je však běžné, že vázaná cla jsou i několikanásobně vyšší než používaná, což by mohlo znamenat, že by ke snížení cel prakticky nedošlo. S cílem respektování zvláštních zájmů dovozců byla vytvořena kategorie **citlivých výrobků (Sensitive Products)**, u nichž by mělo být snížení nižší. Jejich výběr by měl provést člen WTO na základě vlastních potřeb, o možném rozsahu a kategorizaci se vedou spory. V současné době (duben 2008) existuje náznak společného návrhu G6 (EU, USA, Indie, Brazílie, Japonsko a Austrálie), avšak ani uvnitř této skupiny není plná jednota. Problémem je zejména otázka kategorizace a zahrnutí zpracovaných výrobků. Nižší snížení cel by mělo být vyváženo navýšením smluvní celní kvóty včetně zpřísnění pravidel pro jejich správu, aby je bylo možné plně využívat. Otázka dalšího pokračování SSG je zatím otevřená. Rozvojové země si navíc budou moci v rámci DDA zvolit určitý počet **zvláštních výrobků (Special Products)** s ještě citlivějším zacházením a k dispozici by měly mít také **zvláštní ochranný mechanismus (Special Safeguard Mechanism — SSM)**, jednodušší a účinnější než SSG. V rámci přístupu na trh se mají projednávat také otázky zjednodušení cel, navyšování cel s postupujícím zpracováním suroviny (**Tariff Escalation**) a diskriminační zásahy do vývozu (**Differential Export Taxes**). V rámci úsilí o podstatné zlepšení přístupu na trh EU plně vyčerpala možnosti poslední reformy Společné zemědělské politiky (SZP) a nabídla průměrné snížení cel o 39 %,

což povede ke snížení průměrného vázaného cla u zemědělských výrobků z 22,8 % na 12,2 %, tedy o 46,5 %. Kromě toho zcela otevřela až na výjimky (banány, cukr, rýže) svůj trh dovozu zboží z nejméně rozvinutých zemí v rámci iniciativy EbA (vše kromě zbraní). EU trvá na ochraně určitých částí svého trhu prostřednictvím institutu „citlivých výrobků“.

Posledním pilířem liberalizace agrárního trhu, v případě kterého však existují značné neshody co se týče postoje některých zemí EU ke stávajícímu procesu liberalizace je otázka úrovně poskytovaných domácích podpor. Úroveň poskytovaných domácích podpor v zemích EU dosahuje v současné době (2006/2007) hodnoty 68 mld. EURO. Přičemž podíl podpor poskytovaných v rámci Amber box se pohybuje na úrovni 38%, podíl v rámci Blue box dosahuje výše 5,3% a podíl podpor poskytovaných v rámci Green box na celkových poskytovaných domácích podporách se pohybuje na úrovni cca 54%. Z hlediska struktury financování SZP zemí EU je nutno zdůraznit, že země EU snižují objem podpor jdoucích do zemědělství jen velmi pomalu. Závazek spočívající v postupné eliminaci Amber box a redukci Blue box sice země EU dodržují, v letech 1995 – 2007 se objem dotací v rámci Amber box snížil z 47,5 mld. Euro na cca 26 mld. Euro, v případě Blue box pak došlo k poklesu hodnoty podpor z cca 21 mld. Euro na cca 4 mld. Euro, ale na druhou stranu došlo k velmi výraznému nárůstu podpor poskytovaných v rámci Green box – z cca 19 mld. Euro v roce 1995 na cca 37 mld. Euro v roce 2007.

Dále je nutno zmínit, že co se týče poskytovaných podpor země EU zatím plní bez problémů své závazky vyplývající z Uruguayského kola GATT, neboť úroveň tzv. AMS podpor (poskytované interní podpory s negativním dopadem na agrární obchod), kterou mají schválenou zatím vůbec nepřekročily a v současné době podpory poskytované v rámci AMS dosahují pouze 38,5% hodnoty stropu schváleného pro tyto podpory. Detailní údaje o vývoji hodnoty domácích podpor poskytuje následující tabulka č. 2.

Tabulka č. 2 - Struktura poskytovaných domácích podpor v zemích EU v letech 1995 - 2007

	1995/96	1997/98	1999/2000	2001/02	2003/04	2005/06	2006/07
Green box v mld. EURO	18.7	18.2	19.9	20.7	22.1	32.5	36.6
Blue box v mld. EURO	208	20.4	19.8	23.7	24.8	11	3.6
AMS v mld. EURO	47.5	50.2	47.9	39.7	30.9	29	25.8
Celková hodnota podpor v mld. EURO	87.9	89.3	87.9	84.2	78.8	74.4	67.9
Podíl Green box v %	21.3	20.3	22.7	24.5	28	43.7	53.9
Podíl Blue Box v %	23.7	22.9	22.5	28.2	31.5	14.8	5.3
Podíl AMS v %	54.1	56.2	54.5	46.6	39.2	39	38

Podíl de minimis v %	0.9	0.5	0.3	0.7	1.3	2.5	2.8
Hodnota stropu AMS v mld. EURO	78.7	74.1	69.5	67.2	67.2	67.2	67.2
Úroveň využití stropu AMS v %	60.4	67.8	68.9	58.5	46	43.2	38.5

Zdroj: Evropská komise a Eurostat

Co se týče současného jednání na půdě WTO platí, že v rámci DDA by se nemělo měnit základní pojetí podpor zelené skupiny, což je pro EU mimořádně důležité. Právě převod jiných druhů podpor na podpory zařazované do Green box (konkrétně podpora příjmu odpojená od produkce, realizovaná v EU jako **jednotná platba na farmu, Single Farm Payment**) tvoří jádro reformy Společné zemědělské politiky EU z roku 2003 v oblasti domácích podpor. U podpor modré skupiny se nově předpokládá jejich omezení na určité procento hodnoty celkové zemědělské výroby a zpřísnění pravidel pro jejich poskytování, aby se zabránilo zařazení některých obzvláště škodlivých podpor (proticyklické podpory USA) v nezměněné podobě do této skupiny. Je požadováno podstatné snížení podpor žluté skupiny odstupňované podle rozsahu jejich používání členskými zeměmi. Zatímco v Uruguayském kole GATT byl závazek na snížení AMS souhrnný, nyní se požaduje rozdělení závazku na jednotlivé skupiny výrobků. Protože se ukázalo, že podpory de minimis (podpory jejichž hodnota nepřesahuje 5% hodnoty realizované produkce – tyto podpory, i když svým charakterem zapadají do klasifikace „Amber box“, byly vyňaty ze závazku Uruguayského kola GATT na snížení hodnoty podpor poskytovaných v rámci Amber box) nejsou zanedbatelné ale významné, a tudíž se předpokládá podstatné snížení jejich hranice. Závazek k jednotlivým druhům podpor byl v DDA doplněn závazkem pro **součet žlutých, modrých a "De minimis" podpor** s výrazným snížením (o 20 %) již od počátku prováděcího období. Dosažení cíle DDA v oblasti domácích podpor (podstatného snížení a sblížení celkové úrovně domácích podpor narušujících obchod) by nemělo EU činit větší potíže vzhledem k reformě Společné zemědělské politiky EU. Diskutovanou otázkou je kategorizace jednotlivých forem podpor, kde EU usiluje o uznání po reformě SZP uplatňovaných podpor jako spadajících do Green Box.